

Monitor Versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen Eindrapport

Ditte Lockhorst, Inge Tromp, Denise Kramer (Oberon)
Ineke van den Berg (Universiteit Utrecht)

Universiteit Utrecht

Oberon
onderzoek | advies

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting.....	5
1 Inleiding.....	9
1.1 Leeswijzer	10
1.2 Extra Onderzoek.....	11
1.3 Expertgroep en uitvoerend onderzoekers.....	11
1.4 Dankwoord	12
2 Het onderzoek in vogelvlucht	15
2.1 Opzet, uitvoering en respons	15
Voor de analyse van de interviews is het analyseformat dat tijdens de tussenmeting was ontwikkeld aangepast (zie Bijlage 3).	16
Respons	16
2.2 Resultaten per hoofdvraag van het onderzoek	17
2.2.1.. Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen?.....	17
2.2.2.. Hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van betrokkenen over aspecten van opleiden en begeleiden?	27
2.2.3.. Hoe ziet de vaardigheidsontwikkeling er uit van studenten/startende leraren/praktijkbegeleiders?	32
2.2.4.. Welke relaties tussen de samenwerking, tevredenheid en ontwikkeling in vaardigheid zijn er en wat zijn daarvoor de achterliggende redenen?	33
2.3 Overkoepelende conclusies.....	40
3 Actuele beleidsontwikkelingen.....	53
4 Theoretisch kader en onderzoeksmodel	57
5 Onderzoeksopzet.....	61
5.1 De onderzoeksvragen	61
5.2 Termen en begrippen rond opleiden in de school	63
5.3 Opzet en verloop van de metingen	64
5.3.1.. Vragenlijst.....	65
5.3.2.. Interviews.....	68
5.3.3.. Documentenanalyse.....	71
6 Resultaten op de vragenlijsten	75
6.1 Respons op de vragenlijst	75
6.2 Resultaten per onderzoeksvraag.....	80
7 Resultaten interviews	119
7.1 Vorm en tevredenheid samenwerking	119
7.2 Ervaren succesfactoren in samenwerking	120
7.2.1.. Organisatie	120
7.2.2.. Communicatie	121
7.3 Ervaren knelpunten in samenwerking	122
7.3.1.. Organisatie	122
7.3.2.. Samenwerkingsproces	123
7.4 Opbrengsten van de samenwerking.....	124
7.4.1.. Producten	124
7.4.2.. Kennisuitwisseling	125
7.4.3.. Professionalisering	125
7.5 Begeleiding en beoordeling studenten en starters	126

7.5.1.. Begeleiding van de student	126
Vormgeving begeleiding	126
Gezamenlijke verantwoordelijkheid.....	127
7.5.2.. Begeleiding van startende leerkracht	127
7.6 Afstemming opleiding en werkplekleren.....	128
7.7 Bijeffecten	129
7.8 Relatie subsidie en resultaten	130
7.9 Borging.....	130
7.10 Vergelijking tussenmeting en eindmeting	133
7.10.1 Vorm samenwerkingsverband	133
7.10.2 Succes- en belemmerende factoren	133
7.10.3 Opbrengsten.....	135
7.10.4 Begeleiding studenten en starters	135
7.10.5 Afstemming lerarenopleiding en werkplekleren	136
7.11 Conclusie	136
8 Documentenanalyse	139
Bijlage 1 Vragenlijsten.....	147
Bijlage 2 Interviewleidraden eindmeting.....	173
Bijlage 3 Analyseschema interviews eindmeting	178
Bijlage 4 Documentenanalyse per sector.....	180
Bijlage 5 Overzicht verschillen op sectorniveau per meting.....	203
Bijlage 6 Samenhang elementen in de samenwerking met opbrengsten van de samenwerking.....	213

Managementsamenvatting

De subsidieregeling ‘Versterking Samenwerking Lerarenopleidingen en Scholen’ (VSLS), beschikbaar gesteld door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft ervoor gezorgd dat eind 2013/begin 2014 eenenzestig samenwerkingsverbanden van lerarenopleidingen en scholen van start zijn gegaan met het verstevigen van hun onderlinge samenwerking. De samenwerkingsverbanden waren verdeeld over drie sectoren: po ($N = 32$), vo ($N = 19$) en mbo ($N = 10$). Het doel van de subsidieregeling was de versterking van de samenwerking bij het opleiden en begeleiden van (aanstaande) leraren in het algemeen en in het bijzonder op de thema’s ‘omgaan met verschillen’, ‘opbrengstgericht werken’, ‘ouderbetrokkenheid’, ‘pesten’ en ‘begeleiding startende leraren’.

Oberon heeft in samenwerking met de Universiteit Utrecht een meerjarig monitor- en evaluatieonderzoek naar de subsidieregeling VSLS uitgevoerd. Doel van het monitoronderzoek was om de ontwikkeling in de samenwerking en de vaardigheden van studenten, startende leraren en praktijkbegeleiders, en de tevredenheid daarover in kaart te brengen. Daarnaast was het doel inzicht te krijgen in de factoren die de ontwikkeling hebben beïnvloed. Dit onderzoek bestond uit een voor-, tussen- en eindmeting. Op alle meetmomenten is een digitale vragenlijst afgenomen bij verschillende betrokken doelgroepen om de situatie van de samenwerkingsverbanden gedurende de subsidieperiode in kaart te brengen. Daarnaast zijn tijdens de tussen- en eindmeting interviews gehouden met vertegenwoordigers uit alle doelgroepen van in totaal 15 samenwerkingsverbanden. Bij de tussenmeting zijn tien samenwerkingsverbanden geïnterviewd en bij de eindmeting zijn, naast vijf nieuwe samenwerkingsverbanden, vijf van de samenwerkingsverbanden uit de tussenmeting opnieuw bevraagd. Tot slot zijn de projectplannen, activiteitenverslagen en eindverantwoordingen, die de samenwerkingsverbanden hebben moeten aanleveren bij de Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), geanalyseerd in de tussen- en eindmeting.

Centrale conclusies

Het onderzoek naar de resultaten van de subsidieregeling VSLS heeft veel interessante conclusies opgeleverd die allemaal terug te vinden zijn in hoofdstuk 2. In deze managementsamenvatting zal een overzicht worden gegeven van de belangrijkste conclusies.

Tevredenheid samenwerking

De tevredenheid over de samenwerking, die bij de start van de subsidieregeling al hoog was, is gedurende de projectperiode nog iets toegenomen. Het overgrote deel van de betrokkenen is ten tijde van de eindmeting van mening dat de samenwerking is versterkt. Er is een gezamenlijke visie tot stand gekomen, de afstemming tussen theorie en praktijk is verbeterd en er zijn kortere lijnen in de communicatie ontstaan. Daarnaast zijn scholen onderling beter gaan samenwerken. Deze versterking heeft op alle niveaus plaatsgevonden, maar de meeste opbrengsten lijken behaald te worden op de werkvloer, waar de schoolopleiders respectievelijk lerarenopleiders de brug steeds beter weten te slaan tussen de behoeften van de school en die van de lerarenopleiding. Ook is de ‘leidende’ rol in de

samenwerkingsverbanden evenwichtiger geworden tussen de lerarenopleidingen en de scholen. Op kleine schaal heeft uitbreiding van de samenwerking in de regio plaatsgevonden: besturen of scholen werken onderling meer samen, lerarenopleidingen werken meer samen en de samenwerkingsverbanden hebben zich uitgebreid in de regio. Een succesvolle vorm voor de samenwerking is het samenwerken in werkgroepen (in allerlei vormen zoals: professionele leergemeenschappen, ontwikkelgroepen, onderzoeksgroepen, kennisgroepen, en expertgroepen). In deze groepen, waarin zowel betrokkenen vanuit scholen als betrokkenen van de lerarenopleidingen vertegenwoordigd waren, werd rondom de thema's onder andere gewerkt aan de ontwikkeling van producten en activiteiten.

Toch heeft bijna een derde van de samenwerkingsverbanden ook belemmeringen ervaren in de samenwerking doordat scholen ervaren dat lerarenopleidingen vastzitten in een bepaald stramien van opleiden en begeleiden en er weinig tijd was om deel te nemen aan de themagroepen door (aanstaande) leraren.

Opbrengsten

VSLs heeft opbrengsten op veel verschillende gebieden opgeleverd. Over de subsidieperiode heen is een ontwikkeling te zien van oriëntatie, probleemverkenning en kennisdeling in jaar 1, naar ontwerpen en testen in jaar 2 en productie, afronden en kennisdeling in jaar 3. De doelen zijn over het algemeen bereikt, hoewel er wel grote verschillen tussen de samenwerkingsverbanden waarneembaar zijn in de opbrengsten van de samenwerking. Er is een enorme hoeveelheid materialen ontwikkeld en activiteiten opgezet rond de thema's, voor de begeleiding van studenten en starters en de professionalisering van begeleiders van studenten en starters. Daarbij hebben veel samenwerkingsverbanden gewerkt aan een doorlopende leerlijn van student tot en met ervaren personeel. Deze opbrengsten variëren van het maken van plannen tot het werken met nieuwe begeleidingsstructuren of een gezamenlijk ontwikkelde inductiefase en het opleveren van een reeks producten en activiteiten op de verschillende thema's.

Aan het einde van de subsidieregeling wordt het begeleiden van studenten door de lerarenopleidingen en scholen meer als een gezamenlijke verantwoordelijkheid gezien. Opvallend is dat de afstemming tussen theorie en praktijk in deze gezamenlijke begeleiding als een succesfactor wordt gezien, terwijl dit eerder naar voren kwam als een knelpunt. Uit de interviews blijkt echter wel dat studenten zelf minder tevreden zijn over deze afstemming.

Thema's

Rond de thema's zijn materialen ontwikkeld en activiteiten opgezet voor zowel de scholen als lerarenopleidingen. Wat opvalt is dat dit relatief vaak voor gebruik door leraren in de scholen is, en veel minder aandacht lijkt te zijn uitgegaan naar de ontwikkeling van de studenten (op de thema's) binnen het leren op de werkplek.

In de aanpassing van het curriculum van de lerarenopleidingen heeft de nadruk tijdens de gehele subsidieperiode vooral gelegen op de thema's 'opbrengstgericht werken' en 'omgaan met verschillen'. De lerarenopleidingen zijn tevreden over de aandacht die deze thema's hebben gekregen binnen het curriculum. In het opleidings- en praktijkdeel van de scholen komen daarentegen ten tijde van de eindmeting de thema's 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'

steeds meer aan bod. In het po wordt relatief de meeste aandacht besteed aan alle vier de thema's. In de andere twee sectoren bleven de lerarenopleidingen vooral gefocust op de thema's 'omgaan met verschillen' en 'opbrengstgericht werken'. Verder werd in de interviews van de tussenmeting vaak kritiek op de thema's geuit. Dit kwam tijdens de eindmeting veel minder naar voren. De thema's hebben in sommige samenwerkingsverbanden juist een katalyserende werking gehad.

Naast verschillende opbrengsten op de thema's, hebben samenwerkingsverbanden uit alle drie de sectoren aangegeven dat het curriculum van de lerarenopleidingen ook is aangepast op basis van activiteiten en ontwikkelingen in het samenwerkingsverband, los van de thema's. Zo is bijvoorbeeld een digitaal platform in het leven geroepen voor onderlinge uitwisseling van expertise en communicatiedoelinden, is er een doorlopende lijn in de begeleidingsstructuur van student tot starter ontwikkeld en is er een nieuwe 1^e-graads lerarenopleiding ontwikkeld.

Begeleiding starters

Veel samenwerkingsverbanden noemen de ontwikkeling van de inductiefase als een van de successen van de samenwerking. Er zijn inductieprogramma's ontwikkeld en er is gewerkt aan een doorgaande leerlijn van student naar starter (en ervaren personeel). Verschillende samenwerkingsverbanden hebben gewerkt aan een competentieprofiel voor starters en hebben onderwijsmateriaal voor startende leraren ontwikkeld.

De lerarenopleidingen zijn door de subsidieregeling meer betrokken bij de begeleiding van starters. Zij hebben een actieve rol gekregen in de vorm van het verzorgen van trainingen voor startende leraren in de inductiefase, en voor mentoren, werkplekcoaches en schoolopleiders. Dit is vooral in het po en vo het geval. In het mbo hebben de samenwerkingsverbanden de subsidie slechts beperkt benut voor de versterking van de begeleiding van startende leraren.

Op het gebied van de professionalisering en begeleiding van startende leerkrachten, vraagt het daadwerkelijk vormgeven nog wel veel aandacht. De participatie van starters in de werkgroepen is nog laag. Vooral in het vo en mbo bleek het lastig om starters te laten participeren in de werkgroepen in verband met het taakbeleid en de jaarroosters. In het po was het lastig mensen vrij te maken voor deelname in de werkgroepen, omdat er een gebrek was aan vervanging.

Startende leerkrachten voelen zich vooral door de school gestimuleerd om zich te ontwikkelen. Het oordeel van starters over de begeleiding vanuit de lerarenopleiding is echter wel in positieve zin veranderd gedurende de subsidieperiode.

Vaardigheden studenten en starters

Zowel studenten als startende leraren vinden dat ze voldoende theoretische en praktische vaardigheden hebben ten aanzien van de vier thema's. Dit is in grote lijnen over de subsidieperiode niet veranderd. Scholen zijn over het algemeen tevreden over de vaardigheden van studenten en startende leraren op de thema's. Dit is wel afhankelijk van het samenwerkingsverband waartoe de scholen behoren: scholen binnen een samenwerkingsverband zijn allemaal in dezelfde mate tevreden.

Factoren die het succes bepalen

Onderliggende factoren voor de tevredenheid over de opbrengsten hebben te maken met de organisatie, communicatie en sociale verhoudingen van en in de samenwerking. De mate waarin men tevreden is over de basisvoorwaarden (zie hoofdstuk 3) voor samenwerking hangt positief samen met de mate van tevredenheid over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband. Daarnaast spelen organisatorische factoren een rol zoals de aanwezigheid van een (interne) projectleider en het werken in werkgroepen. Het ontstaan van korte communicatielijnen heeft er toe geleid dat kennis en expertise is samengebracht. Eerdere samenwerking en motivatie om samen te werken creëert draagvlak bij betrokkenen op alle niveaus.

Verschillende belangen, het ontbreken van een gezamenlijke visie en problemen in de personele sfeer (ziekteverzuim, vervangingsproblematiek en werkdruk) zijn belangrijke factoren die het succes van de samenwerking beperken.

Borging

Een mooie opbrengst is, vooral in het mbo, dat veel samenwerkingsverbanden zijn gegroeid naar een (aspirant) opleidingsschool. Vanuit de financiering van de opleidingsschool wordt nu gezocht naar mogelijkheden om de samenwerking op het bereikte niveau te continueren. Veel samenwerkingsverbanden geven echter wel aan dat de samenwerking mogelijk op een minder intensief niveau wordt voortgezet. Een aantal samenwerkingsverbanden heeft aanvullende financiering vanuit de besturen weten te regelen. Samenwerkingsverbanden die niet in een (aspirant)opleidingsschool zitten zullen moeite krijgen de samenwerking door te zetten.

Naast het zoeken naar nieuwe financiering is door de samenwerkingsverbanden ook gewerkt aan de borging van de binnen VLS ontwikkelde producten en opgezette activiteiten. Het werken in de werkgroepen (lees hier ook: PLG's, leerkringen, ateliers) wordt binnen verschillende samenwerkingsverbanden voortgezet na het aflopen van de subsidieperiode. Hierin worden nieuwe thema's opgepakt en dat wat bereikt is in de samenwerking in de vorm van modules, themadagen, samenwerkingsmethodieken en andere materialen/activiteiten wordt behouden binnen het curriculum van de lerarenopleiding, het werkplekleren in school of in de inductieprogramma's.

1 Inleiding

Eind 2013/begin 2014 zijn 61 samenwerkingsverbanden van lerarenopleidingen en scholen van start gegaan (of verder gegaan) met het verstevigen van hun onderlinge samenwerking bij het opleiden van leraren. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft hiervoor financiële middelen ter beschikking gesteld via de subsidieregeling 'Versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen 2013-2016'. Daarbij werden de volgende opbrengsten beoogd: versterking van de samenwerking in het algemeen en in het bijzonder op de inhoudelijke onderwijs thema's 'omgaan met verschillen', 'opbrengstgericht werken', 'ouderbetrokkenheid', 'pesten' en Begeleiding startende leraren.

Aanleiding voor de subsidieregeling was het waarborgen van de kwaliteit van het onderwijs door de vaardigheden van studenten en startende leraren te verbeteren alsmede het tegengaan van het vroegtijdig uitstromen van leraren. Met de 'Lerarenagenda 2013-2020; De leraar maakt het verschil' (ministerie van OCW, oktober 2013) heeft de overheid ingezet op de versterking van de professionalisering en positie van de leraar. In de derde voortgangsrapportage over de Lerarenagenda aan de Tweede Kamer wordt specifiek ingegaan op de doorlopende leerlijn voor leraren waarin het niet alleen gaat om de het opleiden van aankomende leraren maar met name ook om de begeleiding en opleiding van startende leraren en de professionalisering in de verdere loopbaan en de verbinding daartussen. Daarbij wordt de nadruk gelegd op het belang van regionale samenwerking tussen onder andere lerarenopleidingen en scholen om deze leerlijn te verwezenlijken. Ook de Onderwijsraad pleit in haar advies van 2013 "Kiezen voor kwalitatief sterke leraren" voor een regionale samenwerking als het gaat om het personeelsbeleid, met het oog op het lerarentekort en de regionale verschillen hierin. In de derde voortgangsrapportage van de Lerarenagenda wordt aangegeven dat hoewel er op veel terreinen vooruitgang is geboekt, er ook nog vraagstukken op tafel liggen, zoals de afstemming tussen vraag en aanbod tussen scholen en opleidingen en de overgang tussen opleiding en werkplek. De regeling Versterking sloot in haar doelstellingen nauw aan op deze vraagstukken.

De regeling was primair bedoeld voor bestaande samenwerkingsverbanden tussen lerarenopleidingen en scholen, de gesubsidieerde opleidingsscholen¹. Zij hebben een infrastructuur ingericht om studenten gezamenlijk op te leiden. De opleidingsscholen zijn daarmee bij uitstek geschikt om de beoogde samenwerking nog beter te realiseren. Bovendien zijn nagenoeg alle lerarenopleidingen verbonden aan een opleidingsschool. Voor waar dat nog niet het geval is, bood de regeling ruimte om een aantal nieuwe verbanden op te richten die na deze subsidieperiode de mogelijkheid kregen een aspirant-opleidingsschool te worden.

De uitvoering van deze regeling is gevolgd in een meerjarig monitor- en evaluatieonderzoek. Het in kaart brengen van de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen en de

¹ Bestaande samenwerkingsverbanden tussen lerarenopleidingen en scholen die subsidie ontvangen via de Regeling tegemoetkoming kosten opleidingsschool

veranderingen daarin, nodig voor dit onderzoek, was een complexe zaak. Het betrof drie verschillende onderwijssectoren (primair en voortgezet onderwijs en mbo), waarbinnen diverse varianten van 'opleiden in de school' voorkomen. De relatie tussen de lerarenopleidingen en de scholen verschilt per sector (zo is er anders dan in po en vo geen specifieke lerarenopleiding voor het mbo) en per type samenwerking (ten tijden van de eindmeting 45 opleidingsscholen, 11 aspirant-opleidingsscholen en 5 samenwerkingsverbanden die niet gesubsidieerd worden). Daarnaast willen we ook benadrukken dat de versterking van de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen een prioritair onderwijsthema is, waardoor van diverse kanten initiatieven zijn en worden ontplooid, deels met subsidie van OCW. De regeling was een van de initiatieven waarvan de effecten en veranderingen zichtbaar worden in het onderwijsveld (zie ook hoofdstuk 3). Dit maakte het monitor- en evaluatieonderzoek complex en daarom zijn keuzes gemaakt ter bevordering van de uitvoerbaarheid (zie daarvoor hoofdstuk 5).

Door de samenwerkingsverbanden met drie metingen te volgen kunnen we in dit rapport een beeld geven van de betekenis die de regeling voor de samenwerkingsverbanden heeft gehad. Het geeft inzicht in de ontwikkeling van de samenwerking in het algemeen en rond de vijf thema's en wat deze samenwerking heeft opgeleverd voor het proces en de producten voor het opleiden van (aanstaande)leraren.

Daarbij is rekening gehouden met de verschillende sectoren waaruit de samenwerkingsverbanden komen. Met name het mbo kent een heel andere context dan het po en vo. In het mbo is geen sprake van een bepaald vak of vakgebied. Een mbo-docent is breed inzetbaar. Het mbo kent, anders dan po en vo, een minder lange traditie van samenwerking met de lerarenopleidingen. Ten tijde van de start van de Regeling VLS waren er in deze sector ook nog een beperkt aantal erkende opleidingsscholen. Er is ook geen specifieke lerarenopleiding voor het mbo. Pas recent is er sprake van mbo-uitstroomprofielen op de lerarenopleidingen. Een andere, recente, ontwikkeling is de verbetering en borging van de kwaliteit van zij-instroomtrajecten voor het mbo. Het mbo kent veel zij-instromers. Lerarenopleidingen en mbo-instellingen hebben daartoe gezamenlijk kwaliteitskaders ingesteld; de mbo-instellingen hebben het 'Kwaliteitskader zij-instroom mbo' ingevoerd en de lerarenopleidingen het 'Landelijk Raamwerk Pedagogisch Didactisch Getuigschrift'².

1.1 Leeswijzer

Het rapport bestaat uit drie delen. In het eerste deel vindt u in vogelvlucht een weergave van de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek. Hierdoor krijgt u snel zicht op de geconstateerde ontwikkeling van 2014 naar 2017. De Vogelvlucht bevat ook de conclusies en implicaties van het onderzoek voor het overheidsbeleid.

Voor meer achtergrondinformatie over het onderzoek of de resultaten per onderzoeksvraag, verwijzen we naar deel 2. Dit deel bevat een beleidsachtergrond (hoofdstuk3), theoretische

² Kamerbrief Bevoegdheid van docenten in het mbo van minister Bussemaker aan de Tweede Kamer, 9 mei 2016.

achtergrond (hoofdstuk 4) en de onderzoeksopzet en methodebeschrijving (hoofdstuk 5). Hoofdstuk 6 bevat de resultaten van de vragenlijst per onderzoeksvraag. Significante verschillen tussen sectoren (po, vo en mbo) worden aangegeven, alsook de ontwikkeling per sector. Vanuit de resultaten per onderzoeksvraag wordt regelmatig verwezen naar de Tabellenrapportage. Hierin worden per meting de gemiddelde scores per vraag gepresenteerd van de totale responsgroep met een uitsplitsing per sector. Deze Tabellenrapportage bevat ook de uitkomsten van de statistische analyses. De Tabellenrapportage is een aparte rapportage³. In de hoofdstukken 7 en 8 worden respectievelijk de uitkomsten van de interviews en van de analyse van de plannen van aanpak en voortgangsrapportages van de samenwerkingsverbanden gepresenteerd.

1.2 Extra Onderzoek

In het kader van een afstudeerscriptie is door een stagiaire van een secundaire data-analyse uitgevoerd op de gedurende de looptijd van de monitor verzamelde data van de vragenlijst. Hoewel geen onderdeel van de onderzoeksvragen van het monitoronderzoek, is in dit de secundaire data-analyse gekeken welke basisvoorwaarden voor samenwerking essentieel bleken voor een goede samenwerking en in hoeverre het wel of niet zijn van een opleidingsschool of de omvang van een samenwerkingsbijeenkomst invloed heeft op de beoogde opbrengsten van de samenwerking. De conclusies van deze scriptie zijn, in bewerkte en verkorte, vorm opgenomen in Bijlage 6.

1.3 Expertgroep en uitvoerend onderzoekers

Het monitor- en evaluatieonderzoek is uitgevoerd door onderzoeksbureau Oberon en het Centrum voor Onderwijs en Leren van de Universiteit Utrecht. Bij de start van het onderzoek is door de onderzoekers een klankbordgroep ingesteld met experts vanuit verschillende sectoren, lerarenopleidingen, scholen en wetenschap⁴. De leden van de klankbordgroep hebben de onderzoekers tijdens de onderzoeksperiode geadviseerd over de opzet en inhoud van de monitor en het evaluatiegedeelte, en meegedacht over analyse, rapportage en de betekenis van de resultaten. Twee keer is daarnaast een focusgroep gehouden met vertegenwoordigers van het Platform Beta Techniek (eerder School Aan Zet) en CINOP om de gevonden resultaten te spiegelen. PBT en CINOP hebben samenwerkingsverbanden begeleid tijdens de subsidieperiode.

³ De tabellenrapportage is te verkrijgen via de onderzoekers.

⁴ De klankbordgroep werd gevormd door: Prof. Th. Wubbels (Universiteit Utrecht), Prof. L. Nieuwenhuizen (Hogeschool Arnhem Nijmegen), Dr. I. Veldman (Hogeschool van Amsterdam), Dr. W. Duyvendak (Hogeschool Utrecht) en mevr. S. Klaver (Inspectie van Onderwijs)

1.4 Dankwoord

Zonder de medewerking van scholen en lerarenopleidingen was dit rapport niet tot stand gekomen. We danken in de eerste plaats de 15 samenwerkingsverbanden die bereid waren ons te ontvangen voor groepsgesprekken met betrokkenen van de samenwerkingsverbanden alsook met studenten en starters. Zonder hen was de rijkheid aan informatie niet zo groot geweest. Daarnaast willen we graag alle projectcoördinatoren die voor ons contactpersoon van de samenwerkingsverbanden waren bedanken voor hun medewerking. Zij hebben ons geholpen bij de organisatie van het onderzoek. Ook danken we iedereen die de vragenlijst heeft ingevuld. Leden van de klankbordgroep en de focusgroep danken we voor het meedenken met het onderzoek en de betekenis van de resultaten.

Deel 1

Vogelvlucht: de belangrijkste resultaten op een rij

2 Het onderzoek in vogelvucht

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van het meerjarig monitor- en evaluatieonderzoek naar de subsidieregeling ‘versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen 2013-2016’ (VSLS). Binnen deze regeling gaat het om het versterken van de samenwerking tussen de lerarenopleidingen en scholen in het algemeen en in het bijzonder op vier inhoudelijke onderwijsthema’s: “opbrengstgericht werken”, “omgaan met verschillen”, “ouderbetrokkenheid”, “pesten” en de ‘begeleiding startende leraren’.

In totaal is aan 61 samenwerkingsverbanden subsidie toegekend, verdeeld over drie sectoren: po (N=32), vo (N=19) en mbo (N=10), die allemaal verschillen in hun startsituatie. Dit rapport beschrijft de stand van zaken na ruim vier jaar samenwerking.

In dit hoofdstuk worden de hoofdlijnen aangegeven van de opzet van het onderzoek, uitvoering, respons en resultaten. Daarbij wordt ook ingegaan op de ontwikkeling tussen begin- en eindmeting. Indien er sprake is van significante verschillen per sector (po, vo, mbo), verschillen in werkkring van de respondent (lerarenopleiding of school) en het al of niet deel uitmakend van een gesubsidieerde opleidingsschool, dan worden deze benoemd. Aan het einde van de Vogelvucht worden de belangrijkste conclusies op een rij gezet.

2.1 Opzet, uitvoering en respons

Voor het onderzoek is op basis van de theorie over samenwerking (zie hoofdstuk 0) en in overleg met de opdrachtgever een set onderzoeksvragen geformuleerd. De hoofdvragen van het onderzoek zijn:

1. Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen in het algemeen en hoe ontwikkelt zich de samenwerking op de door de opdrachtgever aangegeven onderwijsthema’s?
2. Hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van betrokkenen op aspecten van opleiden en begeleiden?
3. Hoe ziet de vaardigheidsontwikkeling er uit van studenten/startende leraren/praktijkbegeleiders?
4. Welke relaties tussen de samenwerking, tevredenheid en ontwikkeling in vaardigheid zijn er en wat zijn daarvoor de achterliggende redenen?

Om de situatie van de samenwerkingsverbanden gedurende de subsidieperiode in kaart te brengen is een digitale *vragenlijst* ontwikkeld en uitgezet onder vier doelgroepen die betrokken waren bij de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen:

1. De projectteams van de samenwerkingsverbanden.
2. De lerarenopleidingen (directie, opleiders/mentoren).
3. De scholen (praktijkbegeleiders, directie, bestuur).
4. De studenten en startende leraren.

Er zijn twee versies van de vragenlijst ontwikkeld. In de dataverzameling is onderscheid gemaakt tussen de direct betrokkenen van elk samenwerkingsverband bij het project (de projectteamleden) en de minder direct betrokkenen (de niet-projectteamleden). De leden van de projectteams zijn als actief betrokkenen bij de samenwerking de aangewezen doelgroep om vragen over de samenwerking te beantwoorden. Zij kunnen beschouwd worden als uitvoerders (aanbiederperspectief), terwijl de respondenten van scholen en opleidingen zicht hebben op de resultaten/veranderingen die plaatsvinden in de opleiding en begeleiding op de thema's als gevolg van de uitvoering van de projecten (gebruikersperspectief). Deze vragenlijst is in totaal drie keer afgenomen (2014, 2015 en 2017). De vragenlijsten zijn opgenomen in Bijlage 1. De opvallendste verschillen tussen sectoren zijn per meting samengevat in een matrix (Bijlage 5).

Daarnaast zijn bij de tussen- en eindmeting ook *interviews* gehouden met vertegenwoordigers van alle doelgroepen van in totaal 15 samenwerkingsverbanden. De samenwerkingsverbanden zijn voor deze interviews geselecteerd op basis van de uitkomsten van de vragenlijst (zie voor selectiecriteria pagina 65). Bij de tussenmeting zijn tien samenwerkingsverbanden geïnterviewd, bij de eindmeting zijn vijf van deze samenwerkingsverbanden opnieuw bevraagd. Om tot een betere spreiding over sector en wel en niet opleidingsscholen te komen zijn daarnaast interviews afgenomen bij vijf niet eerder geïnterviewde samenwerkingsverbanden. Interviewleidraden zijn te vinden in Bijlage 2. Het analyseformat is te vinden in Bijlage 3.

Een derde informatiebron zijn de *projectplannen en activiteitenverslagen in de begin- en tussenmeting en eindverantwoordingen in de eindmeting* die de samenwerkingsverbanden hebben moeten aanleveren bij Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I⁵). Deze zijn in de tussen- en eindmeting geanalyseerd.

De resultaten zijn na elke meting besproken met de *klankbordgroep* (voor de samenstelling zie voetnoot op p.5), waarbij vooruit is gekeken naar de volgende meting. De resultaten van de eindmeting zijn ter validatie van de resultaten net als bij de tussenmeting, na de analyse van de vragenlijst en een deel van de interviews, voorgelegd aan een *focusgroep*, bestaande uit experts van PBT en CINOP. Zij hebben de samenwerkingsverbanden begeleid bij de uitvoering van hun plannen.

Zie voor een uitgebreide beschrijving van opzet en uitvoering hoofdstuk 0.

Respons

In totaal hebben bij de eindmeting 447 respondenten de vragenlijst voor de projectteams ingevuld (bij de beginmeting was het aantal respondenten 293 en bij de tussenmeting 325). De vragenlijst voor niet-projectteamleden is ingevuld door 3354 respondenten (bij de beginmeting was het aantal respondenten 2661, en bij de tussenmeting 3444).

⁵ Voorheen DUO.

Tijdens de eindmeting werkt ongeveer 58% van de respondenten uit de groep 'projectteam' op een school en 34% op een lerarenopleiding, de overige 8% vervult een functie als expert, onderwijsadviseur e.d. Ruim 40% van de respondenten maakt deel uit van een samenwerkingsverband in de po-sector, ruim 30% komt uit een vo samenwerkingsverband en nogmaals 30% uit een mbo samenwerkingsverband. Het mbo is hiermee iets oververtegenwoordigd en het po iets ondervertegenwoordigd.

Van de respondenten uit de groep 'niet-projectteam' werkt 62% bij een school en 11% op een lerarenopleiding, 27% is student of startende leraar. Van de groep 'niet-projectteam' is 64% van de respondenten werkzaam in de po-sector, 27% in het vo en 9% in het mbo. De startende leraren zijn met name verbonden aan het po en de meesten van hen hebben tussen 'een half jaar en een jaar' of 'meer dan 1,5 jaar' (stage)ervaring als leraar. De meeste studentrespondenten volgen de pabo-opleiding (42%) of de 2^e graads lerarenopleiding (45%). De respons per samenwerkingsverband verschilt sterk. Er lijkt geen verband te zijn tussen de omvang van het samenwerkingsverband en de respons. Dit laatste geldt voor alle drie de metingen.

De respons wordt uitgebreid beschreven in paragraaf 6.1.

2.2 Resultaten per hoofdvraag van het onderzoek

In deze paragraaf worden de resultaten van het digitale vragenlijstonderzoek samengevat en - ter illustratie en nuancering - aangevuld met bevindingen uit de interviews en de analyse van de verantwoordingsrapportages van de samenwerkingsverbanden. Uitgebreide beschrijving van de resultaten van de vragenlijst is te vinden in hoofdstuk 6 en de resultaten per vraag uit de vragenlijst zijn te vinden in de Tabellenrapportage. Resultaten van de interviews en de documentenanalyse (van de plannen en voortgangsrapportages) zijn te vinden in respectievelijk hoofdstuk 7 en hoofdstuk 8. Daar waar gemiddelden worden gegeven is dit een gemiddelde score op een 5-puntsschaal die loopt van 1- zeer oneens en 5- zeer mee eens.

2.2.1 Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen in het algemeen?

Start, leidende rol en vorm

De helft van de respondenten uit de projectteams geeft aan dat de samenwerking in het kader van de subsidieregeling in 2014 is gestart, iets minder dan de helft geeft aan dat de samenwerking al begon in 2013. Twee samenwerkingsverbanden hebben tijdens de interviews aangegeven dat is gewerkt vanuit een al bestaand samenwerkingsverband en dat dit heeft geholpen in de samenwerking binnen VSLs. Van geheel nieuwe samenwerkingsverbanden is vooral sprake in het mbo.

Bij veel van de geïnterviewde samenwerkingsverbanden is de omvang van de samenwerking veranderd gedurende de looptijd van de subsidieregeling, bijvoorbeeld in de samenstelling van de projectgroep, of organisatie van werkgroepen. In de helft van het aantal geïnterviewde

samenwerkingsverbanden is het samenwerkingsverband gegroeid. Soms kwamen er scholen bij, maar soms ook één of meerdere schoolbesturen.

De lerarenopleidingen hadden vaker dan de scholen een leidende rol in de samenwerking, dat was al zo bij de beginmeting, wel lijkt er in alle sectoren meer evenwicht te zijn gekomen in de rolverdeling. In de sector po heeft de lerarenopleiding bij 60% van de samenwerkingsverbanden de leidende rol, in de sector vo is de leidende rol vaker dan in de andere sectoren voorbehouden aan de school.

Uit de interviews en documentenanalyses van de tussenmeting en eindmeting blijkt dat de samenwerkingsverbanden over het algemeen een structuur kennen van een projectteam met eronder, vaak rond thema's georganiseerd, een vorm van een werkgroep/themagroep (professionele leergemeenschap, ontwikkelgroep, onderzoeksgroep) waarin zowel betrokkenen vanuit de opleiding als de scholen zitting hebben. In een aantal samenwerkingsverbanden zijn er ook professionele leergemeenschappen in de scholen geformeerd. Samenwerkingsverbanden melden tijdens de tussenmeting dat studenten en starters weinig participeren in dergelijke werkgroepen. Uit de documentenanalyse van de eindmeting blijkt dat dit nog steeds geldt. Vooral in het vo en mbo was het vrijmaken van starters voor het participeren in werkgroepen lastig in verband met taakbeleid en jaarroosters. In het po bemoeilijkt het tekort aan leerkrachten het vrijmaken van personeel, wegens een gebrek aan vervanging. De beperkte deelname van studenten aan werkgroepen werd onder andere veroorzaakt door het feit dat deelname geen onderdeel van het curriculum van de lerarenopleiding was, dit was daarom extra werk voor studenten. De geïnterviewde samenwerkingsverbanden geven echter wel aan dat studenten meer een rol zijn gaan spelen in de werkgroepen.

Naast de samenwerking in werkgroepen, zien we dat in zowel de tussen- als de eindmeting er ook sprake is van fysieke uitwisseling van personeel van de lerarenopleiding en scholen en dat er sprake is van een toename van kennisuitwisseling. Het werken in een vorm van een werkgroep zorgt voor korte lijnen en uitwisseling en door onderlinge kennisdeling ontwikkelen scholen en opleidingen zich. De communicatie tussen lerarenopleiding en scholen is frequenter geworden. De schoolopleider speelt in de afstemming tussen opleiding en school een steeds grotere rol; zij vormen steeds meer de brug.

Basisvoorwaarden samenwerking

In het onderzoek wordt niet alleen gekeken naar hoe de samenwerking verloopt, maar ook in hoeverre is voldaan aan de basisvoorwaarden voor samenwerking. In de literatuur worden de volgende categorieën basisvoorwaarden onderscheiden: Doel, Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit, Management en Randvoorwaarden (zie voor een toelichting op deze voorwaarden hoofdstuk 4). Aan de leden van de projectteams is gevraagd of aan deze basisvoorwaarden werd voldaan in de samenwerking. Bij de beginmeting bleek dit volgens de meeste samenwerkingsverbanden het geval. Op zich is dat begrijpelijk, immers als men geen goede ervaringen bij eerdere samenwerking zou hebben, waarom dan nog nieuwe verplichtingen met elkaar aangaan?

Interessant is natuurlijk dat de relatief hoge mate van de algehele tevredenheid over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband vrijwel op hetzelfde –hoge– niveau is gebleven gedurende de samenwerking. Dit geldt voor alle sectoren in 2014 (3,9; sd 0,67) en in 2017 (4,1;sd 0,65). Als we op sectorniveau kijken dan zien we dat het po bij alle metingen over het algemeen hoger scoort dan het vo en mbo, zij het dat dit per meting wel verschilt op welke basisvoorwaarden hoger wordt gescoord. In de eindmeting scoort het po met name hoger op Communicatie. De sectoren laten ook een verschillende ontwikkeling zien in de mate waarin men vindt dat specifieke basisvoorwaarden gerealiseerd zijn. Zo is alleen in het vo de gemiddelde score gestegen als het gaat om de basisvoorwaarde Procedures. Ten aanzien van de basisvoorwaarde Communicatie is er alleen binnen het mbo een toename van de gemiddelde score. Opvallend is evenwel dat de gemiddelde scores in alle drie de sectoren ten aanzien van de basisvoorwaarde Gelijkwaardigheid met 0,3 tot 0,5 punt zijn gedaald, waarbij alle gemiddelden nog steeds in het positieve bereik lagen (>3,5). In de interviews is hier niet expliciet op teruggekomen. Wel heeft een deel van de geïnterviewden aangegeven meer dan voorheen gelijkwaardigheid te ervaren tussen lerarenopleidingen en scholen. Daarbij is wel duidelijk aangegeven dat gelijkwaardigheid niet hetzelfde is als gelijk zijn (er zijn nu eenmaal verschillen tussen lerarenopleidingen en scholen, uiteraard mede door de wettelijke rollen), en dat verschillende invalshoeken en expertise juist wordt omarmd. Echter, er zijn ook samenwerkingsverbanden die tijdens de eindmeting aangaven de samenwerking als hiërarchisch te ervaren en als niet gelijkwaardig. Als we kijken naar verschillen in scores tussen lerarenopleidingen en scholen dan zien we dat lerarenopleidingen wat kritischer staan tegenover de basisvoorwaarde ‘Randvoorwaarden’ dan de scholen.

Al met al kunnen we zeggen dat er voldoende basis was voor de samenwerkingspartners om met elkaar aan de slag te gaan. Dit blijkt ook uit een scriptie-onderzoek waarbij een secundaire analyse is gedaan op de data en is gekeken naar de relatie tussen de basisvoorwaarden voor samenwerking en de algehele tevredenheid over de samenwerking. Het blijkt dat er een positieve samenhang is tussen de basisvoorwaarden Doelen, Gelijkwaardigheid, Wederzijds vertrouwen, Management en Randvoorwaarden) en de algehele tevredenheid over de samenwerking (zie Bijlage 6).

Inventarisatie wederzijdse behoeften en vragen

Niet alleen de realisatie van basisvoorwaarden is van belang in de samenwerking, het is ook belangrijk dat wederzijdse behoeften en vragen met betrekking tot de samenwerking regelmatig systematisch in kaart worden gebracht. Tabel 2.1 laten de scores zien voor de verschillende metingen en sectoren.

Tabel 2.1. Het bevragen van wederzijdse behoeften

Meting	Wederzijdse behoeften regelmatig bevroegd	Frequentie (eens per kwartaal of vaker)
Beginmeting	45%	64%
Tussenmeting	55%	64%
Eindmeting	48%	51%

De afname die in de tabel is te zien in het bevragen van wederzijds behoeften en de frequentie daarvan is mogelijk te verklaren door aan te nemen dat bij de eindmeting de samenwerking meer uitgekristalliseerd is dan tijdens eerdere metingen. Uit alle drie de metingen blijkt de frequentie van deze behoeftepeiling per sector significant te verschillen: in het vo worden de behoeften het minst vaak bevraagd.

In alle metingen wordt aangegeven dat de wederzijdse behoeften op meerdere manieren naast elkaar worden bevraagd: zowel als agendapunt tijdens formeel overleg als via e-mail en in persoonlijke gesprekken.

De inventarisatie van wederzijdse behoeften en vragen leidt in de meeste gevallen tot aanpassingen of verbeteracties. In 2014 geeft 67,6% van de respondenten aan dat er acties zijn ondernomen ter verbetering van de samenwerking, in 2015 en 2017 geeft 71% aan dat hierop actie wordt ondernomen. Bij alle drie de metingen worden vooral acties genoemd als 'aanpassingen afspraken en/of procedures', 'verbetering communicatie', 'herformulering van doelen', en 'professionalisering en scholing'. Acties gericht op 'herstel wederzijds vertrouwen' worden in beide metingen het minst vaak genoemd. Met name in de sector vo geeft men bij de eindmeting minder vaak dan bij de tussenmeting aan dat er acties ter verbetering van de samenwerking zijn ondernomen.

Het percentage van de respondenten dat bevestigend aangeeft dat de specifieke acties ter verbetering van de samenwerking worden geëvalueerd is in 2017 ongeveer gelijk gebleven ten opzichte van de vorige metingen (71% bij eindmeting). Dit geldt ook met betrekking tot de vraag of de evaluatie tot een positief gevolg heeft geleid.

Aanpak van de thema's

In alle drie de metingen geven de respondenten van de lerarenopleidingen aan dat in het curriculum relatief de meeste aandacht uitgaat naar "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen". "ouderbetrokkenheid" en "pesten" krijgen minder aandacht, maar in 2017 is de aandacht wel toegenomen t.o.v. de beginmeting. Er is verschil tussen de sectoren in de mate waarin ze aandacht besteden aan de thema's: op de pabo's wordt meer aandacht besteed aan tenminste drie van de vier thema's ('pesten' krijgt in alle sectoren relatief de minste aandacht). De thema's komen aan de orde bij verschillende onderdelen van het curriculum door integratie in andere vakken, in te bestuderen literatuur, stageopdrachten en onderzoek door studenten.

Ook op de scholen gaat relatief de meeste aandacht uit naar de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen", al is de aandacht voor "ouderbetrokkenheid" en "pesten" significant toegenomen in alle sectoren en spelen deze thema's op de scholen een grotere rol dan op de lerarenopleidingen. De focus op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" geldt voor alle sectoren, waarbij scholen in de po-sector relatief de meeste aandacht besteden aan alle vier de thema's. In scholen komen de thema's terug in opleiding en begeleiding door koppeling met andere onderwerpen in het praktijkdeel,

specifieke aandacht tijdens bijeenkomsten, stageopdrachten en via door studenten gemaakt lesmateriaal in het opleidingsdeel. Uit de documentenanalyse van de eindmeting blijkt dat de samenwerkingsverbanden in het vo vooral de nadruk nog altijd leggen op het thema “omgaan met verschillen”.

Over het algemeen laten de interviews zien dat tijdens de tussenmeting de samenwerkingsverbanden die toen zijn bevraagd kritischer waren ten aanzien van het voorgeschreven zijn van de thema's. Tijdens de eindmeting hebben betrokkenen zich veel minder kritisch uitgelaten en werd in sommige samenwerkingsverbanden naar voren gebracht dat de thema's als een katalysator hebben gewerkt. Dit beeld wordt bevestigd in de documentenanalyse van de eindmeting.

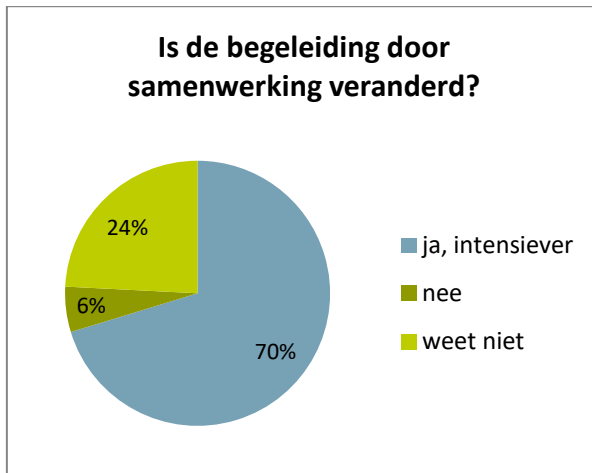
De samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen heeft geleid tot aanpassingen m.b.t. de vier thema's in het curriculum van de lerarenopleiding en in de scholen. De interviews en documentenanalyse van de eindmeting laten zien dat er een ontwikkeling is waar te nemen van oriëntatie, probleemverkenning en kennisdeling in jaar 1, naar ontwerpen en testen in jaar 2 en productie, afronden en kennisdeling in jaar 3. De samenwerkingsverbanden doen in de eindverantwoordingen verslag van het proces en met name de productie (activiteiten/materialen/documenten), terwijl er in de tussentijdse activiteitenverslagen veelal sprake was van het uitvoeren van behoeftepeilingen, literatuuronderzoek en ontwikkeling van good practices.

De samenwerkingsverbanden benoemen bij de eindmeting vele opbrengsten, die onder zijn te verdelen in drie categorieën: onderwijsproducten (onderwijsmateriaal voor studenten en starters, onderwijsmateriaal voor de schoolpraktijk, en veranderingen in het curriculum van de lerarenopleiding en scholen), kennisuitwisseling (zoals themadagen, uitwisseling van personeel met expertise op een thema) en professionalisering (training van mentoren, training van schoolopleiders, verbeterde kwaliteit van de lerarenopleiding, bijvoorbeeld door meer kennis over het mbo). In Bijlage 4 is een overzicht opgenomen met voorbeelden van concrete producten en activiteiten.

Begeleiding startende leraren

Figuur 2-1 laat zien dat volgens zowel projectteamleden van de lerarenopleidingen als van de scholen de begeleiding van de startende leraar intensiever is geworden en geleid heeft tot aanpassingen in de manier van begeleiden in de school.

Figuur 2-1 Invloed samenwerking op begeleiding starter(vragenlijst gegevens)

De startende leraren worden vooral begeleid vanuit de school. Respondenten die op de scholen werken geven bij de eindmeting vaker dan bij de beginmeting aan dat er op hun school speciale ondersteuning bestaat voor startende leraren. In po geeft 12% en in mbo 9% aan dat er geen speciale ondersteuning is voor startende leraren op de school.

Waar in de tussenmeting de startende leraar nog het meest werd ondersteund in het vo, zijn bij de eindmeting ook de andere sectoren meer ondersteuning gaan bieden. Deze ondersteuning bestaat uit een combinatie van coaching, lesobservatie, begeleiding door sectie of team, intervisie, begeleiding door schoolleiding en training en scholing (in volgorde meest genoemd). Taakreductie in de zin van een opbouw in de lestaak in termen van uren en klassen, alsook begeleiding /training, scholing vanuit de lerarenopleiding komen relatief het minst voor, maar worden bij de eindmeting wel vaker genoemd dan bij de beginmeting.

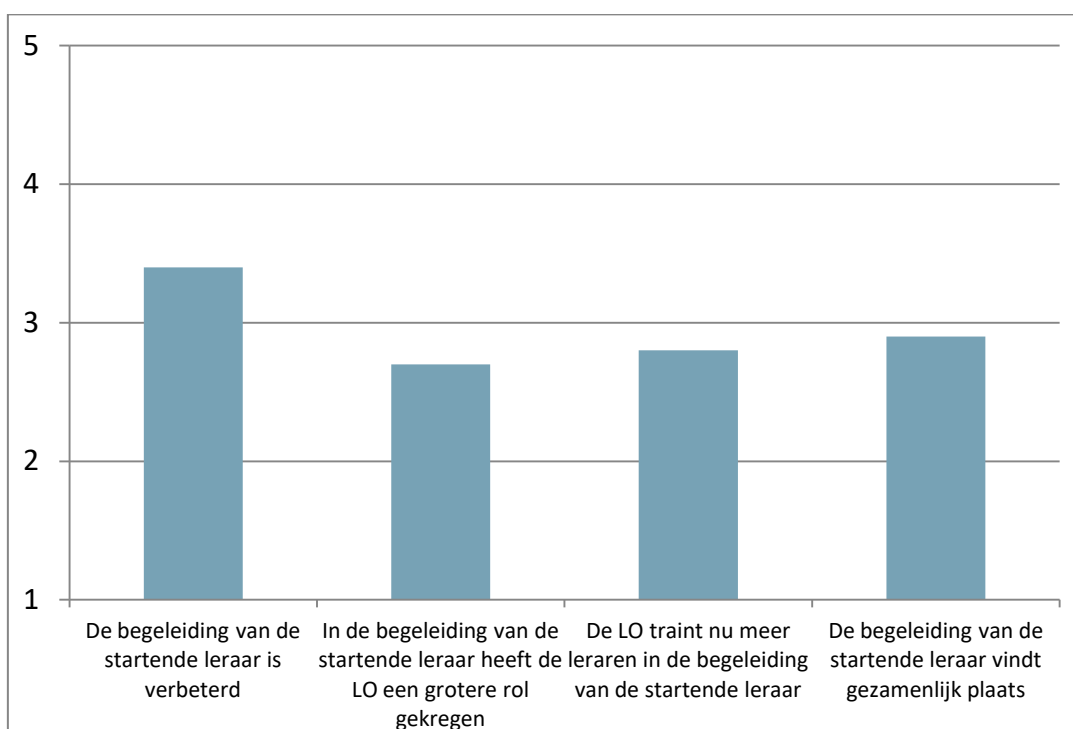
De respondenten van de scholen zijn in alle metingen positief over de begeleiding van startende leraren in termen van doorlopende leerlijn, ruimte voor maatwerk en het vastgelegd zijn van de vorm van de begeleiding. In het mbo is sprake van verbetering in het doorvoeren van de doorgaande leerlijn: de score bij de eindmeting is significant hoger.

Volgens iets minder dan de helft van de respondenten van de scholen, geeft de lerarenopleiding geen ondersteuning aan startende leraren op hun school. Dit is niet veel veranderd ten opzichte van de beginmeting. Daarentegen geven de respondenten van de lerarenopleidingen vaker dan bij de beginmeting aan dat hun opleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren (beginmeting: 31%; eindmeting: 65%). Dit geldt ook voor de sectoren afzonderlijk. Het percentage dat aangeeft niet te weten of hun opleiding hierbij betrokken is, is teruggelopen. De begeleiding bestaat evenals ten tijde van de beginmeting uit een variatie van vooral training, intervisie, terugkomdagen en lesbezoek.

Lerarenopleidingen in de po-sector lijken een inhaalslag te maken. Het percentage respondenten dat aangeeft dat hun opleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren is in de po sector significant toegenomen.

Figuur 2-2 laat zien dat er voor wat betreft de rol van de lerarenopleiding in de begeleiding van de startende leraar nog wel ruimte voor verbetering zit.

Figuur 2-2 Rol lerarenopleiding in begeleiding starter (bent u het eens met de stelling.....1=helemaal niet; 5= in zeer hoge mate)

De interviews en documentenanalyse van de eindmeting illustreren grotendeels de hierboven beschreven toegenomen inzet op de begeleiding van de startende leraar. Uit de documentenanalyse blijkt dat de inductiefase een grote rol in po en vo sector (ruim tweederde van het aantal samenwerkingsverbanden) en een kleine rol in de mbo sector heeft gespeeld. In het po gaat het vooral om intensievere praktijkbegeleiding. In het vo zijn verschillende inductietrajecten van betrokken scholen gestroomlijnd en afgestemd en is een overkoepelend kader ontwikkeld waarin meestal nadrukkelijk ruimte in gebracht voor schoolspecifieke invulling. Een aantal samenwerkingsverbanden heeft de activiteiten binnen VSLs gekoppeld aan activiteiten in het subsidieproject 'Begeleiding Startende Leraren'. Naast de ontwikkeling van het traject is ook gewerkt aan een de ontwikkeling van een doorlopende leerlijn van initiële- naar inductiefase.

Samenwerkingsverbanden hebben vaak gekozen de versterking van de begeleiding van de startende leraar te realiseren via een intensievere begeleiding en professionalisering van de begeleiders in school, gericht op kwaliteitsverbetering van de begeleiders. De lerarenopleiding

verzorgt daarbij meestal de training –in samenspraak met de scholen- van de mentoren die in de school de startende leraar begeleiden. Lerarenopleidingen zetten volgens de focusgroep experts sterk in op de kwaliteit van de mentoren, omdat een steeds groter deel van de opleiding op de stagescholen plaatsvindt, terwijl de lerarenopleiding wel eindverantwoordelijkheid heeft.

Naast intensievere begeleiding van startende leerkrachten in de praktijk, komt uit de documentenanalyse van de eindmeting ook naar voren dat verschillende samenwerkingsverbanden hebben gewerkt aan een competentieprofiel voor starters. In de eindmeting is ook door enkele samenwerkingsverbanden aangegeven dat starters tevens worden begeleid door de deelname in werkplaatsen die binnen een samenwerkingsverband speciaal zijn opgericht voor de startende leerkracht en waarbinnen intervisie een belangrijke rol speelt. Daarnaast valt op dat in veel samenwerkingsverbanden aandacht is besteed aan het ontwikkelen van materiaal voor startende leerkrachten, bijvoorbeeld aansluitend bij de behoefte aan meer theoretische inzichten passend bij de praktijk. Bij een aantal van deze samenwerkingsverbanden wordt dankzij VSLS al op de lerarenopleiding aandacht besteed aan de doorlopende leerlijn van student naar startende leerkracht. Zo is door een samenwerkingsverband een instrument ontwikkeld speciaal voor de inductiefase, dat voortbouwt op de lerarenopleiding.

Borging

Bijna een kwart van de projectteamleden geeft aan nog niet te weten hoe het verder gaat met de samenwerking als de subsidie stopt (dit kan twee betekenissen hebben: men weet niet of het samenwerkingsverband beëindigd wordt, of er is nog geen besluit genomen over hoe de samenwerking voort te zetten) en 15% zoekt nog naar financiële mogelijkheden. Slechts 5% ziet een voortzetting van de samenwerking bij het wegvallen van de subsidie als onhaalbaar. Met name in het mbo ziet men vooral een mogelijkheid in de regeling voor (aspirant)opleidingsschool om de samenwerking voort te zetten, terwijl men in het po en vo meer onzeker is over de voortzetting. In de vragenlijst heeft ruim een kwart van de projectteamleden aangegeven dat het samenwerkingsverband wordt voortgezet na beëindiging van de subsidieregeling in een (aspirant) opleidingsschool. Uit de documentenanalyse blijkt echter dat veel meer samenwerkingsverbanden activiteiten die voortkomen vanuit VSLS doorzetten binnen de (aspirant) opleidingsschool. Vrijwel alle samenwerkingsverbanden zijn een opleidingsschool of (op weg naar een) aspirant opleidingsschool. Hoewel in vo alle samenwerkingsverbanden al onderdeel van een opleidingsschool waren heeft VSLS ertoe geleid dat nu 29 po en 8 mbo samenwerkingsverbanden deelnemen aan een (aspirant) opleidingsschool.

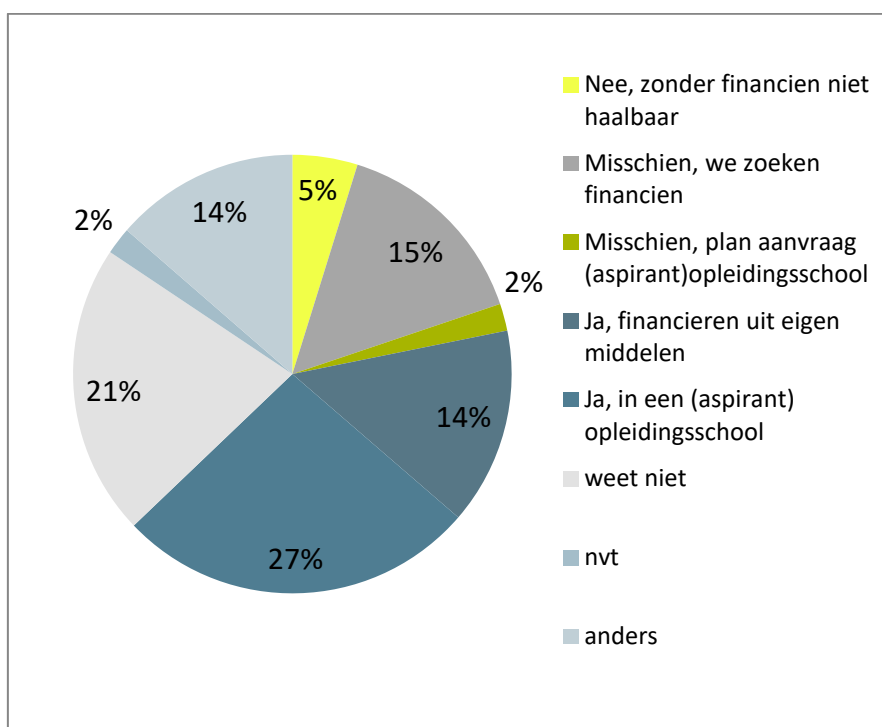
Naast inbedding in een bekostigde opleidingsschool zet 14% de samenwerking voort vanuit eigen middelen (zie Figuur 2.3). Hierbij zijn geen verschillen gevonden tussen de sectoren. Daarbij wordt door verschillende samenwerkingsverbanden wel aangegeven dat besturen/scholen vaak wel verschillen in hun intentie en welwillendheid om financiën te reserveren. Financiële ruimte wordt bijvoorbeeld benut voor het vrijmaken van ruimte in de normjaartaak van betrokkenen in de samenwerking, door werkplekcoördinatoren aan te

stellen en verbindingsofficieren vanuit de lerarenopleiding te detacheren of door modules die binnen VSLS zijn ontwikkeld onder te brengen binnen het nascholingsprogramma.

Uit de documentenanalyse en de focusgroep met deelnemers van de ondersteuningsinstellingen van de regeling PBT en CINOP weten we dat een aanzienlijk aantal samenwerkingsverbanden de subsidiegelden van VSLS niet geheel heeft besteed tijdens de subsidieperiode en dat zij deze willen inzetten voor de doorontwikkeling van producten en activiteiten.

Drie geïnterviewde samenwerkingsverbanden zien voortzetting van de samenwerking somber in. De hoofdreden hiervoor is bij elk verschillend: het eerste samenwerkingsverband ziet simpelweg geen andere mogelijkheid dan het stoppen met de activiteiten zodra de subsidie ophoudt. Bij het tweede samenwerkingsverband is men zoekende nadat de aanvraag voor aspirant-opleidingsschool werd afgekeurd. Bij het derde samenwerkingsverband liep de samenwerking met de lerarenopleiding niet zoals gehoopt.

Figuur 2-3 Wijze waarop de samenwerking wordt geborgd

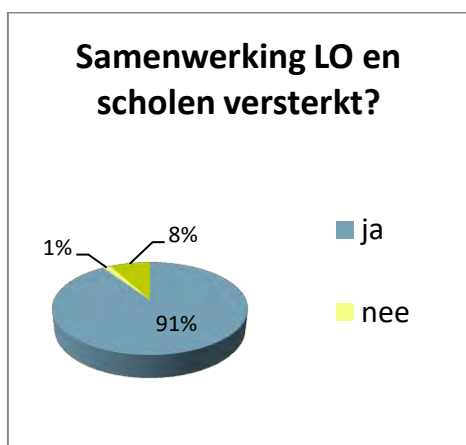

Behalve via het zoeken naar nieuwe financiering wordt ook gewerkt aan de borging van binnen VSLS ontwikkelde activiteiten en producten. Dit wordt gedaan door het werken in werkgroepen (lees hier ook; PLG's, leerkringen, ateliers) voort te zetten en daarin nieuwe thema's op te pakken en door dat wat bereikt is in de vorm van modules, themadagen, samenwerkingsmethodieken (Lesson Study) en andere materialen/activiteiten te behouden binnen het curriculum van de lerarenopleiding of in de inductieprogramma's. Drie samenwerkingsverbanden hebben tijdens de gesprekken aangegeven dat zij ook nieuwe initiatieven gaan starten.

Samenvattend: is samenwerking versterkt?

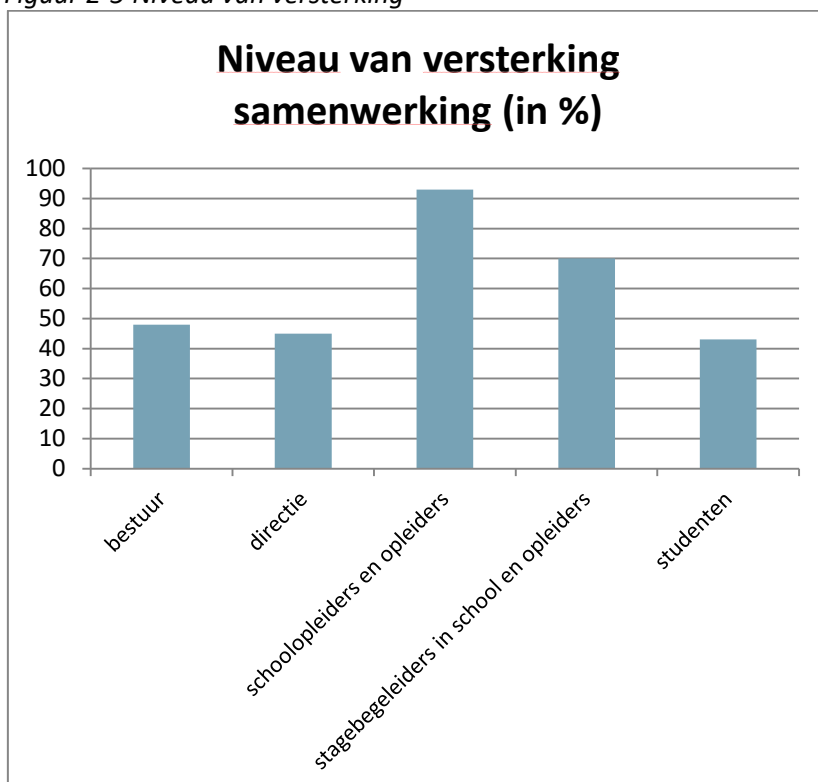
In de vragenlijst van de eindmeting is de respondenten gevraagd of zij vinden dat de samenwerking als gevolg van de regeling is versterkt. Figuur 2-4 laat zien dat 91% vindt dat de samenwerking is versterkt.

Figuur 2-4 Versterking samenwerking

Er is gevraagd op welk niveau in de organisaties deze samenwerking is versterkt. Daarbij is onderscheid gemaakt in samenwerking op het niveau van besturen, directies, schoolopleider en opleiders, begeleiders in school en opleiders en studenten die door het uitvoeren van opdrachten of onderzoek het contact tussen school en opleiding stimuleren. *Figuur 2-5* toont dat deze versterking van de samenwerking het meest op het niveau van de schoolopleider en de opleiders van de lerarenopleiding heeft plaatsgevonden.

Figuur 2-5 Niveau van versterking

Vrijwel alle samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is versterkt tussen lerarenopleidingen en de scholen. Er zijn korte communicatielijnen en er is een meer gelijkwaardige positie van opleiding en werkveld. Ze zijn dichter bij elkaar gekomen en er is sprake van een gedeelde visie. Kennisdeling is meer vanzelfsprekend. Er is veel sprake van samenwerking in werk/themagroepen en er zijn gezamenlijke begeleidingsstructuren en doorlopende leerlijnen ontwikkeld. Onderzoek is een grotere rol gaan spelen in de samenwerking. Binnen de vo-sector is ook binnen sommige samenwerkingsverbanden de samenwerking tussen besturen/scholen onderling en tussen lerarenopleidingen onderling versterkt. In de mbo-sector geven enkele samenwerkingsverbanden aan dat de samenwerking met partijen buiten het samenwerkingsverband is versterkt, voornamelijk door kennisdeling. In po en vo sector zijn scholen uit de buitenkring (niet direct betrokken bij VSLs of opleidingsschool) toegetreden tot de binnenkring.

2.2.2 Hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van betrokkenen op aspecten van opleiden en begeleiden?

Begeleiding van de studenten door de scholen

De respondenten van de lerarenopleiding (N=370) oordelen net als bij de begin- en tussenmeting positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de stageschool. Zie Tabel 2-1. Ze vinden dat de studenten voldoende leren op hun stageschool en dat de invulling van het werkplekleren in goed overleg met de stagescholen tot stand komt. Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en begeleiders in de scholen en opleidingsdocenten weten waar de studenten op de werkplek mee bezig zijn. De gemiddelde score voor de stelling 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn' is ook nu het laagst. Respondenten van lerarenopleidingen in het vo zijn het minder eens met deze stelling dan respondenten van de andere sectoren. Met betrekking tot bovenstaande stelling zijn de gemiddelde scores van respondenten van lerarenopleidingen vo en mbo significant toegenomen ten opzichte van de beginmeting.

Tabel 2-1 Oordeel respondenten lerarenopleidingen over begeleiding studenten (gem. en sd)

2017	Totaal	po	vo	mbo
Onze studenten worden goed begeleid op hun stageschool.	4,25 (0,60)	4,3 (0,59)	4,17 (0,67)	4,1 (0,56)
De invulling van het leren op de werkplek komt in goed overleg tussen onze lerarenopleiding en de stagescholen tot stand.	4,14 (0,73)	4,2 (0,70)	3,98 (0,79)	3,98 (0,76)
Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en stagebegeleiders over het leren van de studenten op de werkplek.	3,97 (0,87)	4,09 (0,84)	3,75 (0,91)	3,66 (0,82)
Studenten leren voldoende op hun stageschool.	4,26 (0,62)	4,3 (0,64)	4,11 (0,58)	4,21 (0,58)
Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn.	3,8 (0,81)	3,92 (0,76)	3,29 (0,90)	3,80 (0,76)
Opleidingsdocenten weten waar de studenten op de werkplek mee bezig zijn.*	4,04 (0,66)	4,15 (0,60)	3,66 (0,81)	3,98 (0,61)

De studenten zelf zijn in alle metingen overwegend tevreden over de begeleiding die ze krijgen op hun stageschool (gemiddelde score in 2017 4,49; sd 0,72) en dit is weinig veranderd tijdens de subsidieperiode. De tevredenheid van mbo-studenten is toegenomen. De vo-studenten zijn in de eindmeting wat minder tevreden dan de studenten uit po en mbo. Daarnaast geven de studenten vrijwel allemaal aan dat de stageschool hen stimuleert om zich te ontwikkelen tot een goede leraar. Bij de eindmeting scoren po-studenten hier wat lager dan de studenten uit vo en mbo.

Uit de documentenanalyse komt naar voren dat er ten tijde van de eindmeting meer aandacht is gekomen voor de begeleiding van studenten. In de interviews zijn studenten en betrokkenen van scholen en lerarenopleidingen ook bevraagd op de begeleiding. Zij geven aan dat studenten een versterkte positie hebben gekregen in de praktijk. Zij worden niet meer gezien als stagiaire, maar als volwaardige collega. Door een grotere betrokkenheid krijgen zij meer mee van de praktijk. Net als in de tussenmeting, zien we dat intervisie meer structureel gebruikt wordt als werkvorm voor de begeleiding van studenten. Tijdens intervisiebijeenkomsten kijken studenten samen terug op hun handelen en worden onderwerpen aangesneden waar de studenten tegenaan lopen. Deze bijeenkomsten worden door de studenten als zeer waardevol ervaren. Naast intervisiebijeenkomsten, zijn binnen een aantal samenwerkingsverbanden werkgroepen opgericht waarin studenten en starters samen zitting hebben. Binnen deze groepen wordt bijvoorbeeld gewerkt aan ontwikkeling van lesmateriaal.

In de interviews is studenten ook gevraagd naar de afstemming tussen de opleiding aan het instituut en leren op de werkplek in de school. Studenten van acht van de gesproken samenwerkingsverbanden ervaren dat er nog het een en ander kan worden verbeterd, al wordt hier in de meeste samenwerkingsverbanden wel aan gewerkt. Lerarenopleidingen en scholen werken aan een verbeterde afstemming door betere uitwisseling van kennis en informatie tussen instituutsopleiders en schoolopleiders, maar ook door bijvoorbeeld leraren gastlessen te laten verzorgen op de opleiding. Dit komt ook naar voren uit de documentenanalyse van de eindverantwoording. Het valt hierin op dat de afstemming tussen theorie en praktijk nu vooral als een succes wordt gezien, terwijl dit eerder als een knelpunt werd aangehaald. Beperkte afstemming wordt met name ervaren als praktijkopdrachten vanuit de opleiding niet aansluiten bij de werkpraktijk, of als het moment waarop opdrachten worden gegevens niet past bij wat er op de werkplek gebeurt (chronologie van opleiding en werkplek matcht niet). Daarnaast is genoemd dat beoordelingen niet altijd eenduidig zijn (studenten die hetzelfde doen worden verschillend beoordeeld), de lerarenopleiding onvoldoende praktijkgericht is en dat de opleiding onvoldoende aansluit bij het mbo werkveld.

Begeleiding van stagiairs door de lerarenopleiding

Het oordeel van de respondenten van de scholen over de samenwerking met de lerarenopleiding is in 2017 nog even positief als bij de begin- en tussenmeting. Zie *Tabel 2-2*. Het gaat om zaken als: weten bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben, of er serieus met hun vraag door de opleiding wordt omgegaan en de betrokkenheid van de mentoren. Ook bij

de eindmeting zijn ze net als bij beide andere metingen iets minder positief, maar nog altijd positief, over de mate waarin de lerarenopleidingen rekening houden met de behoeften vanuit de school en de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school.

Tabel 2-2 Oordeel respondenten scholen begeleiding stagiairs door lerarenopleiding (gemiddelde en standaarddeviatie)

2017	Totaal	po	vo	mbo
Wij weten als school bij wie van de lerarenopleiding(en) we moeten zijn als we een vraag hebben.	4,06 (0,79)	4,05 (0,80)	4,09 (0,75)	4,01 (0,85)
Als wij als stageschool een vraag hebben wordt daar op de lerarenopleiding(en) serieus mee omgegaan.	4,06(0,65)	4,06(0,65)	4,06(0,68)	4,06(0,64)
De mentoren van de stagiairs zijn voldoende betrokken bij het leren op de werkplek.	3,84(0,86)	3,90(0,83)	3,69(0,89)	3,70(0,89)
De lerarenopleiding(en) houden rekening met waar wij als school behoefte aan hebben.	3,55(0,83)	3,57(0,83)	3,44(0,85)	3,66(0,80)
Het curriculum van de lerarenopleiding(en) is goed afgestemd op de behoefte van onze school.	3,38(0,82)	3,41(0,82)	3,29(0,80)	2,39(0,82)

Het oordeel van de bestuurders over de genoemde aspecten van samenwerking met de lerarenopleiding is net als in de begin- en tussenmeting positief. De samenwerking staat onveranderd hoog op de bestuursagenda en men is er evenals in 2014 regelmatig over in gesprek met de directeurs van de scholen.

De studenten zijn over het algemeen tevreden over de begeleiding die zij krijgen op hun stageschool (4,49; sd 0,72). Bij de eindmeting krijgt de stelling 'Ik leer voldoende op mijn stageschool' (4,68; sd 0,54) de hoogste score, en de stelling 'Mijn opleidingsdocenten weten waar ik op de stageschool mee bezig ben' de laagste score (3,62; sd 1,02). Er zijn significante verschillen tussen studenten uit de verschillende sectoren: in de po-sector is men het meest positief t.a.v. de stelling 'Mijn mentor en mijn stagebegeleider maken goede afspraken over mijn stage'. Studenten van opleidingen in het vo scoren negatiever op de stelling 'Mijn stagebegeleider weet waar ik op de lerarenopleiding mee bezig ben'. Mbo-studenten scoren hoger op de eindmeting dan op de beginmeting op de stellingen: 'Ik ben tevreden over de begeleiding op mijn stageschool', 'Er bestaat goede afstemming tussen wat ik leer op de lerarenopleiding en wat ik leer op mijn stageschool' en 'Ik leer voldoende op mijn stageschool'.

Tot tevredenheid van betrokkenen van drie van de geïnterviewde samenwerkingsverbanden in het po is het begeleiden van studenten meer de gezamenlijke verantwoordelijkheid van scholen en de lerarenopleiding geworden. Daarnaast is ook de beoordeling van de studenten een gezamenlijke aangelegenheid geworden. In twee samenwerkingsverbanden in het po worden studenten alleen beoordeeld door de lerarenopleiding. Studenten van één van deze samenwerkingsverbanden zouden graag zien dat hun werkplekbegeleider meer invloed heeft

op deze beoordeling, zodat de beoordeling minder een momentopname vanuit de lerarenopleiding wordt. Tot slot vinden scholen en lerarenopleidingen elkaar ook in de manier waarop de onderwijsthema's zijn verwerkt in de begeleiding van studenten, bijvoorbeeld door modules in de opleiding te integreren en het terug laten komen van de onderwijsthema's in de begeleiding op de werkplek. Dit komt ook uit de documentenanalyse naar voren.

Vier van de vijf samenwerkingsverbanden die in beide metingen zijn bevraagd zijn tevreden over de ontwikkelingen in de begeleiding van studenten en geven aan dat ideeën en producten die tijdens de tussenmeting nog ontwikkeling waren, tijdens de eindmeting zijn geconcretiseerd. De documentenanalyse laat verder zien dat mentoren en coaches in school verder zijn geprofessionaliseerd.

Aandacht curriculum vaardigheden studenten en startende leraren

Respondenten van de lerarenopleidingen (N=248) geven bij de eindmeting aan dat zij tevreden zijn over de mate waarin in het curriculum van de opleiding aandacht wordt besteed aan de vaardigheidsontwikkeling van de studenten op het gebied van 'opbrengstgericht werken' en 'omgaan met verschillen' (3,80; sd 0,77 en 4,06; sd 0,72). Ze zijn minder tevreden –maar tevreden- over de mate waarin de studenten vaardigheden worden bijgebracht over "ouderbetrokkenheid" (3,51; sd 0,85) en "pesten" (3,50; sd 0,85). De respondenten van de pabo zijn in vergelijking met lerarenopleidingen in de andere sectoren meer tevreden over de aandacht in het curriculum voor de vaardigheden van studenten op het thema "pesten". Net als bij de eerdere metingen wordt een deel van de gevonden verschillen tussen samenwerkingsverbanden verklaard door het feit dat respondenten binnen een samenwerkingsverband op elkaar lijken en in dezelfde mate tevreden zijn ("opbrengstgericht werken": 36%; "omgaan met verschillen": 27%; "ouderbetrokkenheid": 15%⁶). Met andere woorden in de samenwerkingsverbanden zijn betrokkenen van de lerarenopleiding allemaal even tevreden of ontevreden.

De studenten (N=451) zijn bij de eindmeting over het algemeen tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" (3,88; sd 0,74 resp. 4,08; sd 0,83). Iets minder tevreden zijn ze over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" (3,35; sd 0,97, resp. 3,28; sd 0,95).

Ondersteuning startende leraar op school en door opleiding

Betrokkenen van zowel de lerarenopleidingen als de scholen zijn, net als bij de beginmeting, tevreden over de aanpak van de begeleiding van de startende leraar. De respondenten van de lerarenopleiding zijn eveneens tevreden over de mate waarin de opleiding aandacht besteedt aan de ontwikkeling van de vaardigheden van startende leraren op de genoemde vier onderwijsthema's. Van de respondenten van de lerarenopleidingen geeft 70% aan dat de

⁶ We nemen alleen resultaten op wanneer deze een verklaarde variantie hebben van >14%, hetgeen overeenkomt met een effectgrootte 'sterk' (conform tabel 5.8 in Baarda, B., De Goede, M. & Van Dijkum, C. (2010). *Basisboek Statistiek met SPSS*, 4^e druk)

begeleiding van de startende leraar sinds de samenwerking in het kader van de subsidieregeling, intensiever is geworden.

Ruim tweederde van de respondenten van de scholen geeft aan dat er speciale ondersteuning op hun school voor de startende leraar bestaat. De respondenten zijn in alle metingen tevreden over de ondersteuning van startende leraren op hun school. In het vo is men in alle metingen meer tevreden over die ondersteuning dan in het po en mbo. Echter, net als de studenten, ervaren ook de starters die zijn geïnterviewd dat de kwaliteit van de begeleiding wel afhangt van de kwaliteit van de mentor of coach.

Bij de eindmeting geven meer respondenten van scholen aan dat de startende leraren op hun school ook door de lerarenopleiding worden begeleid dan bij de begin- en tussenmeting (2017 ca. 20%; 2014 en 2015 12-14%). De betrokkenheid van de lerarenopleiding bij de begeleiding van startende leraren is ten opzichte van de beginmeting met name toegenomen in het po.

Opvallend is dat de tevredenheid over de begeleiding van de startende leraar onder respondenten van samenwerkingsverbanden die ook een opleidingsschool zijn lager is dan bij de respondenten van niet-opleidingsscholen. Dit kan te maken hebben met hogere eisen ten aanzien van de begeleiding bij de opleidingsscholen (zie Bijlage 6).

Net als de studenten ervaren ook de startende leraren de meeste stimulans bij hun ontwikkeling als leraar vanuit de school. (in 2017 4,24; in 2014 4,08). Startende leraren geven bij de eindmeting ongeveer dezelfde scores als in 2014 t.a.v. de stellingen 'ik word door de school gestimuleerd om me verder te ontwikkelen als leraar' en 'ik word door de lerarenopleiding gestimuleerd me verder te ontwikkelen als leraar'. In het po is de (bij de beginmeting hoge) algehele tevredenheid over de ondersteuning van startende leraren vanuit de school gedaald (van 4,34; sd 0,68 in 2014 naar 3,98; sd 0,73 in 2017). Echter, de startende leraar in het po is meer tevreden dan zijn collega's uit vo en mbo over 'de mate waarin je lessen geobserveerd en van feedback worden voorzien', 'de wijze waarop je wordt opgevangen in je team of sectie', 'de wijze waarop je door de schoolleiding wordt ondersteund' en 'de opbouw van de lesstof in.

De algehele tevredenheid van startende leraren over de ondersteuning vanuit de lerarenopleiding is vergeleken met de beginmeting toegenomen. Startende leraren in het po zijn in 2017 meer tevreden dan in 2014 over de formele of informele begeleiding op afstand die ze van de lerarenopleiding krijgen. Zij ervaren ook meer stimulans vanuit de lerarenopleiding in vergelijking met de beginmeting. Vergeleken met de beginmeting is de tevredenheid van startende leraren in het mbo toegenomen ten aanzien van de mogelijkheden voor training/scholing vanuit de lerarenopleiding.

Deze tevredenheid komt ook terug in de interviews. Startende leraren waarderen het werken in de werkgroepen die binnen een aantal samenwerkingsverbanden zijn opgezet. Hierin speelt intervisie een grote rol. Dit wordt als zeer waardevol ervaren. De focusgroep experts hebben uit de samenwerkingsverbanden die zij hebben begeleid echter ook andere geluiden gehoord:

starters willen na de opleiding 'aan het werk' en even niet meer in een opleidingssituatie zijn. Starters willen wel leren, maar niet samen met studenten omdat de concerns te veel verschillen.

2.2.3 *Hoe ziet de vaardigheidsontwikkeling er uit van studenten/startende leraren/praktijkbegeleiders?*

Vaardigheden studenten

De studenten vinden over het algemeen dat hun theoretische kennis en praktische vaardigheden voldoende zijn op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen". Op de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" geven zij zichzelf nog wel voldoende, maar lagere scores. Over tijd (verschil begin- en eindmeting) zien we geen verandering hierin, evenmin zien we verschillen tussen sectoren.

Vaardigheden startende leraren

De startende leraren vinden in alle drie de metingen dat ze op alle vier de thema's over ruim voldoende theoretische kennis en praktische vaardigheden beschikken. Opvallend is de hoge gemiddelde score op het thema "omgaan met verschillen". De inschatting van vaardigheden op de thema's is voor de drie sectoren gelijk, al schatten startende leraren uit het po hun theoretische kennis op alle thema's, en hun praktische kennis op drie thema's (met uitzondering van "opbrengstgericht werken") nog iets hoger in dan de starters uit vo en mbo. In de beginmeting geven startende leraren in het vo zichzelf lagere scores dan de respondenten uit de andere sectoren voor hun theoretische zowel als voor hun praktische kennis op de thema's "omgaan met verschillen" en "ouderbetrokkenheid". Bij de tweede en derde meting zijn geen significante verschillen meer gevonden. Wel geven startende leraren in de sector mbo zichzelf bij de eindmeting lagere scores voor hun theoretische kennis op het thema "pesten" (in 2017 3,15 sd 0,99; in 2014 3,71 sd 0,96).

Oordeel scholen over vaardigheden studenten en startende leraren

Bij de eindmeting, evenals bij de voorafgaande metingen, geven de respondenten van de scholen (N=1391) aan dat ze tevreden zijn over de vaardigheden van de studenten en startende leraren op de vier thema's. In alle sectoren zijn de respondenten van de scholen het minst tevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren met betrekking tot het thema "ouderbetrokkenheid".

Ook de bestuurders van de scholen zijn tevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren voor wat betreft de vier thema's. De bestuurders van po-scholen zijn meer tevreden geworden over de vaardigheden van startende leraren op het gebied van 'opbrengstgericht werken'. Bestuurders in het vo zijn het minst tevreden over de vaardigheden van startende leraren m.b.t. 'opbrengstgericht werken'.

Vaardigheden praktijkbegeleiders

Driekwart van de schooldirecteuren en bestuurders geeft aan tevreden te zijn over de kwaliteit van de praktijkbegeleiders met betrekking tot de begeleiding van startende leraren⁷. De meeste praktijkbegeleiders (ruim 80%) zijn zelf ook tevreden over hun vaardigheden. Er zijn geen verschillen gevonden per sector en ook over tijd zijn geen veranderingen waargenomen. De vijf samenwerkingsverbanden die in beide metingen zijn bevraagd laten zien dat er sprake is van een ontwikkeling vanaf de tussenmeting (inzet op professionalisering) naar effect (veel praktijkbegeleiders getraind en nauwere samenwerking tussen praktijk- en instituutsbegeleiders). Tijdens de interviews van de tussenmeting is door studenten gewezen op verschillen in kwaliteit van begeleiding als gevolg van verschillen in kwaliteit van mentoren, schoolopleiders en instituutsbegeleiders. Dit geluid hebben we in de eindmeting minder gehoord. Wel is door studenten en starters van twee samenwerkingsverbanden aangegeven dat er kwaliteitsverschillen zijn tussen mentoren die getraind zijn, bijvoorbeeld in het kader van een Samen Opleiden traject, en ongetrainde mentoren.

2.2.4 Welke relaties tussen de samenwerking, tevredenheid en ontwikkeling in vaardigheid zijn er en wat zijn daarvoor de achterliggende redenen?

De beantwoording van deze onderzoeksvraag is in de praktijk moeilijk gebleken omdat de ontwikkelingen die plaats hebben gevonden in de samenwerkingsverbanden niet zonder meer kunnen worden toegeschreven aan de subsidieregeling. Vaak was er al sprake van een vorm van samenwerking, al dan niet in het kader van de opleidingsschool. Daarnaast liepen er tal van andere initiatieven zoals het landelijk project rond de inductiefase, maar ook individuele samenwerking tussen besturen en opleidingen. Tijdens de interviews hebbende respondenten aangegeven dat ontwikkelingen moeilijk waren terug te voeren op de subsidieregeling omdat in de samenwerkingsverbanden activiteiten vanuit verschillende regelingen en projecten werden gecombineerd.

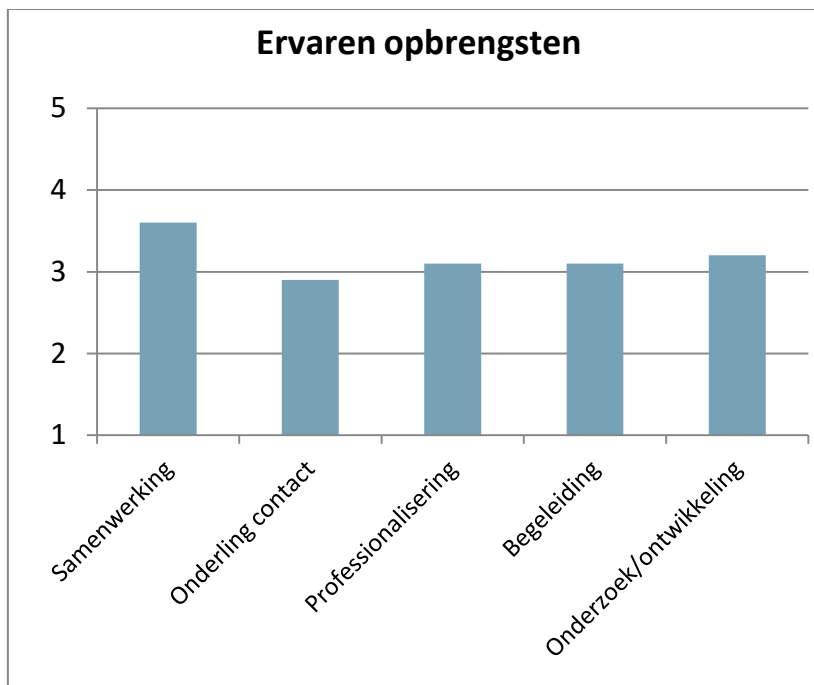
Ervaren opbrengsten van regeling VSL

Toch hebben we in de eindmeting een poging gedaan een breed beeld te krijgen van de ervaren opbrengsten van de regeling VSL. In de eindmeting is gevraagd naar wat de subsidieregeling heeft opgeleverd op het gebied van samenwerking, onderling contact, professionalisering, de begeleiding van startende leraren en studenten, alsook op het gebied van onderzoek en ontwikkeling van producten. Elk van deze thema's is bevraagd door middel van een aantal stellingen, waarvan de respondent kon aangeven of hij/zij het eens was met de stelling (op een vijfpuntschaal waarbij 1= zeer oneens; 5= zeer eens). Bij de analyse zijn de afzonderlijke items in de vragenlijst samengevoegd tot vijf schalen, te weten: samenwerking, contact, professionalisering, begeleiding en onderzoek (alle schalen zijn betrouwbaar: Chronbach $\alpha > 0.70$). De uitkomsten zijn per stelling getoetst op sectorverschil. Daarnaast is de totaalscore van elke categorie getoetst op verschil in werkkring (lerarenopleiding of school) en het al dan niet deel uitmaken van het projectteam. Waar verschillen zijn gevonden wordt dat benoemd. De afzonderlijke stellingen zijn te vinden in Bijlage 1.

⁷ Alleen bevraagd op begeleiding startende leraren.

Het figuur hieronder geeft een overzicht van de ervaren opbrengsten op schaalniveau.

Figuur 2-6 Ervaren opbrengsten

De respondenten ervaren een versterking van de *samenwerking* tussen lerarenopleiding en scholen door de subsidieregeling VSLS (3,5; sd 0,70). Het gaat dan om het ontstaan van een gezamenlijke visie, verbeterde afstemming tussen theorie en praktijk en het ontstaan van kortere lijntjes waardoor afstemming en informatievoorziening is verbeterd. Bijkomend ervaart men dat scholen onderling beter zijn gaan samenwerken. Deze succesfactoren worden ook benoemd in de eindverantwoordingen. Met betrekking tot de stelling 'De samenwerking tussen scholen is versterkt' zijn de scores van respondenten die op een lerarenopleiding werken hoger dan van degenen die op een school werken. Met betrekking tot de stelling 'Er is meer kennisuitwisseling' zijn de scores van projectteamleden hoger dan die van niet-projectteamleden.

De respondenten van de lerarenopleidingen en scholen ervaren minder opbrengsten met betrekking tot het onderlinge *contact* (2,9; sd=0,74). Hoewel er wel vaker onderling contact is, is het niet zo dat personeel van de lerarenopleiding of de school vaker bij de partner is te zien. Ook ervaart men niet vaak dat er een toename is van wederzijds contact buiten het project om (2,8; sd 0,90) en dat er meer uitwisseling van personeel plaatsvindt (2,3; sd 0,95). Tegelijkertijd wordt door de samenwerkingsverbanden in de interviews en documentenanalyse wel aangegeven dat er sprake is van verbeterde communicatie door het ontstaan van kortere lijnen. De vrij lage tevredenheid over het onderlinge contact wordt mogelijk veroorzaakt door de inhoud van de vragen in de vragenlijst. Deze waren sterk gericht op het wel of niet meer ontmoeten en zien van elkaar in de lerarenopleidingen of scholen. Met betrekking tot alle

stellingen geldt dat de scores van respondenten die op een school werken lager zijn dan van degenen die op een lerarenopleiding werken.

Respondenten ervaren wel opbrengsten op het gebied van *professionalisering* (3,1; sd 0,68). Met name ervaart men dat er een professionalisering binnen de scholen op de vier thema's heeft plaatsgevonden (3,3; sd 0,77). Uit de documentenanalyse komt naar voren dat de professionalisering van leraren en opleiders op uiteenlopende manieren heeft plaatsgevonden op de thema's of naar aanleiding van de thema's. De professionalisering van leraren lijkt met name te hebben plaatsgevonden in het vo en mbo op het thema "omgaan met verschillen". Tevens vond professionalisering van mentoren en coaches op de thema's plaats. Opvallend is dat de aandacht voor professionalisering van mentoren en coaches in het po lijkt te zijn toegenomen, terwijl deze in het vo lijkt te zijn afgenomen. Tot slot blijkt uit de documentenanalyse dat in de helft van de samenwerkingsverbanden in het po en vo begeleiders zijn geprofessionaliseerd in het begeleiden van starters.

Relatief lager scoren stellingen die betrekking hebben op gezamenlijke ontwikkeling van het curriculum en werkplekleren op de vier thema's en de professionalisering van het ervaren personeel van de school. Vooral de uitkomst op de eerste van deze stellingen lijkt in tegenspraak met andere uitkomsten waarbij respondenten hebben aangegeven dat er veel activiteiten en producten zijn ontwikkeld op de thema's. Deze tegenstelling kan veroorzaakt worden doordat hier is gevraagd naar de gezamenlijkheid, en dat respondenten wel ervaren dat er ontwikkeling heeft plaatsgevonden maar dit minder als een gezamenlijke actie hebben ervaren. Met betrekking tot de stelling 'Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het werkplekleren in de school rond de vier thema's plaatsgevonden' zijn de scores van projectteamleden hoger dan die van niet-projectteamleden. Dit kan betekenen dat vooral deze laatste groep minder gezamenlijkheid heeft ervaren. Een andere verklaring kan zijn dat in de vragenlijst is gevraagd naar tevredenheid, terwijl de eindverantwoordingen vooral een opsomming zijn van ontwikkelde producten en activiteiten.

Hoewel de respondenten aangeven dat de *begeleiding* van de startende leraar is verbeterd (3,4; sd=0,88), is het niet zo dat men ervaart dat de lerarenopleiding een grotere rol heeft gekregen in deze begeleiding (2,9; sd=0,97) en dat de begeleiding gezamenlijk plaatsvindt (2,9; sd=1,03). M.b.t. de stellingen 'In de begeleiding van de startende leraar heeft de lerarenopleiding een grotere rol gekregen' en 'De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van startende leraren' zijn de scores van respondenten die op een lerarenopleiding werken hoger dan van degenen die op een school werken. Respondenten ervaren dat de subsidieregeling opbrengsten heeft op het gebied van een leercultuur in de school (3,2; sd=0,9), dat er *onderzoek* wordt gedaan in samenwerking met de lerarenopleiding (3,2; sd=0,87) en dat er meer ontwikkeling van producten (onderwijsmateriaal voor scholen of lerarenopleidingen, aanpassingen in curriculum en handreikingen voor leraren) plaatsvindt (3,2; sd=0,91). In het po wordt vaker dan in de andere sectoren aangegeven dat onderzoek deel uitmaakt van de samenwerking. Uit de documentenanalyse komt ook naar voren dat de onderzoekvaardigheden van leerkrachten in

het po zijn versterkt. Verder blijkt dat in de vo-sector het onderzoek vaak gekoppeld is aan leerkringen. Over het algemeen werd in de eindverantwoordingen, meer dan in de tussentijdse verslagen, aangegeven dat onderzoek een belangrijke rol is gaan spelen in de samenwerking. Respondenten van de lerarenopleiding antwoordden vaker dan respondenten van scholen bevestigend op de vraag of het uitvoeren van onderzoek onderdeel was van de samenwerking.

Het vaakst wordt aangegeven dat de onderzoeksagenda bepaald wordt door de school, maar dit gebeurt ook door de lerarenopleiding, studenten of gezamenlijk. Degenen die een rol hebben in het onderzoek zijn meestal de schoolopleiders, ervaren leraren en studenten, dat geldt voor alle sectoren. In het po wordt vaker dan in de andere sectoren aangegeven dat ook de directeuren een rol hebben in het onderzoek. De belangrijkste doelstelling van het onderzoek – en dat geldt voor alle sectoren – is het bijdragen aan de schoolontwikkeling.

Uit de documentenanalyse blijkt dat VSLS als vliegwiel voor het ontwikkelen van de opleiding (zowel deel lerarenopleiding als school) kan worden beschouwd voor veel samenwerkingsverbanden. In de po-sector betrof het de versterking en uitbouw van de opleidingsschool, bijvoorbeeld door uitbreiding van het aantal scholen dat deelneemt aan de opleidingsschool of door de ontwikkeling naar een aspirant-opleidingsschool in gang te zetten, dan wel te werken aan de overgang van aspirant naar opleidingsschool. Daarbij hoorde ook visieontwikkeling op samen opleiden. In de po sector is ook aangegeven dat de samenwerking een impuls heeft gegeven aan een betere verbinding tussen theorie en praktijk. In de vo-sector betrof het vooral de visieontwikkeling op een doorgaande leerlijn en/of opleiden in de school. In de mbo-sector ging het om de versterking van de plek van het mbo in de lerarenopleiding. Het mbo heeft in een aantal samenwerkingsverbanden een prominentere plek gekregen in de lerarenopleiding bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een mbo minor.

In de interviews is gevraagd naar eventuele bijeffecten, oftewel effecten die niet direct het gevolg zijn van het werken aan de doelstellingen die de samenwerkingsverbanden hadden gesteld voor het project. Waar de samenwerkingsverbanden tijdens de tussenmeting vooral bijeffecten op schoolniveau ervoeren, zien we nu ook bijeffecten die dit niveau overstijgen. Het betreft bijvoorbeeld het werken aan andere thema's, het gebruik van binnen VSLS ontwikkelde activiteiten, materialen, procedures in nascholingsacademies of in niet bij VSLS betrokken scholen, het gezamenlijk ontwikkelen van een kwaliteitszorgsysteem en samenwerking en netwerkvorming met andere partners in de regio zoals andere opleidingen of gemeenten. Daarnaast zien we dat netwerken van besturen en scholen zijn vergroot. In de tussenmeting werd deze netwerkvorming ook genoemd, maar betrof dat nog vooral het niveau van de leraar.

Relatie samenwerking, tevredenheid en vaardigheden

Om een beeld te krijgen van de relaties tussen de samenwerking, tevredenheid en vaardigheden is in de interviews ook gevraagd naar succes- en faalfactoren voor de versterking van de samenwerking. Daarnaast hebben de samenwerkingsverbanden in de eindverantwoordelingen ook succes- en belemmerende factoren moeten aangeven. Deze zijn ook meegenomen in de analyse van de documenten.

Als *succesfactoren* werden factoren genoemd op het gebied van de organisatie en beleving van het project en de versterkte communicatie.

Organisatie en beleving:

1. Uit de tussenmeting kwam al naar voren dat het werken met een goede projectleider een belangrijke factor is voor het slagen van het project. In de eindmeting zien we dit resultaat terug. Ook de focusgroep experts bevestigen het belang van de projectleider. Wanneer er is gewerkt met een externe projectleider was het effect minder groot volgens de experts. De externe projectleider mist zicht op het interne circuit.
2. Ook de kwaliteit en het enthousiasme van de mensen uit het projectteam is een belangrijke factor. Dit leidt ertoe dat andere mensen of scholen enthousiast worden om mee te doen en zich aansluiten bij samenwerkingsverbanden. In de meeste samenwerkingsverbanden was het draagvlak onder betrokkenen bij het project groot. Gedurende het gehele project is er ook een grote bereidheid geweest bij studenten, starters en ervaren personeel om te professionaliseren. Dit zien we ook terug in het gegeven dat een aantal samenwerkingsverbanden zich hebben uitgebreid in het aantal scholen. Ook sluiten scholen zich aan omdat zij positieve effecten van samenwerking bij andere scholen zien.
3. Een derde succesfactor is de in de eindmeting ervaren gelijkwaardigheid tussen lerarenopleiding en scholen. De lerarenopleidingen en scholen kwamen ten tijde van de tussenmeting al dicht naar elkaar toe, maar toen werd nog niet expliciet gesproken over gelijkwaardigheid tussen de lerarenopleiding en scholen. Uit de documentenanalyse komt verder nog naar voren dat zowel in het vo als in het mbo de inzet van kernteams of duo's van deelnemers van scholen en lerarenopleidingen hebben geholpen om de verbinding tussen de organisaties te verbeteren.
4. Daarnaast wordt draagvlak op bestuursniveau door een aantal samenwerkingsverbanden genoemd als een succesfactor. Wanneer het project op bestuursniveau wordt gedragen, brengen bestuurders dit over naar de scholen. In de tussenmeting werd de draagkracht op bestuursniveau juist enkel beschreven als een knelpunt. Het project werd van bovenaf opgelegd en samenwerkingsverbanden worstelden met de indaling van het project in de scholen.
5. Tot slot heeft het geholpen volgens enkele samenwerkingsverbanden dat zij al voor de start van de subsidie een samenwerkingsverband vormden. Dit werd ook gemeld tijdens de tussenmeting als succesfactor.

Verbeterde communicatie:

1. De communicatie tussen lerarenopleiding en besturen/scholen en tussen besturen/scholen onderling is verbeterd. In de interviews van de eindmeting wordt ook aangegeven dat de communicatie tussen lerarenopleiding en scholen frequenter is geworden.
2. Daarnaast zijn kortere lijnen ontstaan waardoor meer dan voorheen op alle lagen van de organisaties expertise wordt uitgewisseld. Het werken in werkgroepen of een variant hierop lijkt hier aan bij te dragen.
3. Tot slot leveren kortere lijnen tevens op dat scholen en opleiding elkaar ook gemakkelijker op andere onderwerpen vinden.

De *belemmerende factoren* zijn ook geïdentificeerd en liggen deels op het vlak van de aansturing van de samenwerking en deels betreft het organisatorische problemen.

Aansturing samenwerking:

1. In tegenstelling tot een aantal samenwerkingsverbanden die de gelijkwaardige relatie tussen lerarenopleiding en school als succesfactor hebben ervaren, ervaren andere samenwerkingsverbanden deze relatie juist als ongelijkwaardig. Deze samenwerkingsverbanden vonden de afstemming en communicatie tussen lerarenopleiding en scholen soms lastig. Dit kwam ook al in de interviews en de documentenanalyse van de tussenmeting naar voren. Lerarenopleidingen bewegen in de ogen van de scholen weinig mee en zitten vast aan een bepaald stramien.
2. Een tweede belemmerende factor betreft de verschillende belangen van deelnemers aan het samenwerkingsverband. Besturen/scholen verschilden nogal eens in gekozen aanpak of waren niet altijd evenveel betrokken. In het mbo speelde dit niet. Het betrof in het mbo meestal de samenwerking tussen een school en een lerarenopleiding.
3. Ten derde is het ontbreken van een gezamenlijke visie op opleiden oorzaak dat een samenwerking niet loopt. Een gezamenlijke visie is belangrijk voor de samenwerking. Dit laat een van de vijf samenwerkingsverbanden zien die in de tussen- en eindmeting is bevraagd: "De ontwikkeling van een visie tussen tussenmeting en eindmeting heeft de samenwerking kracht gegeven om ook een gezamenlijke blik vooruit te creëren." Een uitgewerkte visie is volgens de focusgroep experts ook van belang voor de borging van de samenwerking.
4. Ten vierde kan de weerstand tegen verandering het slagen van de samenwerking in de weg staan. Een aantal samenwerkingsverbanden heeft ervaren dat het soms lastig was om iedereen mee te krijgen in het proces.
5. Tot slot is benoemd door een aantal samenwerkingsverbanden dat zij de subsidieperiode te kort vonden. De eerste jaren zijn gebruikt voor de organisatie van de samenwerking; de periode om samen te werken aan verbetering van de onderwijskwaliteit was daardoor te kort.

Organisatie:

1. Met betrekking tot de organisatie lopen de meeste samenwerkingsverbanden aan tegen logistieke problemen (afstand en tijd). Dit speelde ook bij de tussenmeting. Zo is het lastig om bijeenkomsten tussen de verschillende partijen te organiseren, zeker wanneer studenten zijn betrokken in verband met verschillende roosters, of wanneer partners in het samenwerkingsverband landelijke verspreid liggen.
2. Daarnaast wordt gebrek aan tijd bij docenten van de lerarenopleiding en het organiseren van voldoende mankracht voor alle rollen en taken in de samenwerking als belemmerende factor benoemd. In het po en mbo is werkdruk ook als vertragende factor genoemd.
3. Ook blijkt de omvang van het samenwerkingsverband een beperkende factor te kunnen zijn. Grote samenwerkingsverbanden (een of meer lerarenopleidingen, meerdere scholen en meerdere besturen) ervaren dat het lastiger is om iedereen op een lijn te krijgen. Ook is het lastiger om ideeën en initiatieven bij alle besturen en scholen te laten landen waardoor deze blijven hangen in de projectgroepen. Tijdens de focusgroep is bevestigd dat dit een belemmerende factor is voor het succes van de samenwerking.
4. Verder blijkt uit de documentenanalyse dat de uitval van personeel door ziekte, zwangerschapsverlof en onverwacht vertrekken van personeelsleden het proces van de samenwerking heeft vertraagd. Hierdoor is het werk vertraagd en zijn binnen sommige samenwerkingsverbanden de doelstellingen niet gehaald.
5. Tot slot werden de vier onderwijsthema's soms als belemmerend ervaren omdat zij van bovenaf waren opgelegd. Echter in vergelijking met de tussenmeting zijn de samenwerkingsverbanden in de eindmeting wat positiever tegenover de thema's gaan staan. De focusgroep experts bevestigen dit beeld, al geven zij aan dat er ook samenwerkingsverbanden zijn die weerstand tegen de opgelegde thema's hebben ervaren. Zo zijn drie van de vijf samenwerkingsverbanden die zijn vergeleken op ontwikkeling aan de slag gegaan met de thema's, bijvoorbeeld door te incorporeren in andere thema's, maar geven twee samenwerkingsverbanden aan dat de top-down beweging veel tijd heeft gekost en er nog steeds bij een aantal betrokkenen weerstand is.

Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van de vijf samenwerkingsverbanden die zowel in de tussen- als in de eindmeting zijn bevraagd, dan zien we vooral dat aspecten die bij de tussenmeting nog als knelpunt werden gezien nu zijn weggewerkt of in positieve zin zijn omgewerkt naar kansen. Bijvoorbeeld wisseling in personeel werd als probleem ervaren, maar wordt nu gezien als een manier om mensen met een frisse blik naar de samenwerking te laten kijken. Ook het interesseren van starters voor nascholing, iets dat bij de tussenmeting nog als problematisch werd gezien, wordt nu beschouwd als een uitdaging om een gedifferentieerd moduleaanbod aan de starters te bieden.

De resultaten van de vragenlijst, interviews en documentenanalyse worden uitgebreid beschreven in deel 2 (hoofdstukken 0, 0 en 8) van dit rapport.

2.3 Overkoepelende conclusies

In deze paragraaf geven we een overzicht van de conclusies waarbij, indien relevant, de ontwikkeling over tijd (van begin- naar eindmeting) is meegenomen. De conclusies zijn per onderzoeksvraag in combinatie met de thematieken (algemene samenwerking, de vier inhoudelijke thema's en begeleiding starters) geclusterd (zie 5.1 voor een overzicht van de onderzoeksvragen en bijbehorende deelvragen).

Onderzoeksvraag: Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen?

Deelvragen 1.1 t/m 1.5

1. De meeste samenwerkingsverbanden (49 van de 61) zijn gebaseerd op eerdere samenwerking⁸. Van nieuwe samenwerkingsverbanden was vooral sprake in het mbo. Bij afronding van de subsidiegelden zijn 56 samenwerkingsverbanden een (aspirant) opleidingsschool.
2. De rolverdeling met betrekking tot de leidende rol binnen de samenwerkingsverbanden is evenwichtiger geworden. In het po en mbo hebben de scholen een groter aandeel in de leiding dan bij de start van het project, in het vo daarentegen heeft de lerarenopleiding een groter aandeel in de leiding dan bij de start.
3. De samenwerkingsverbanden hebben over het algemeen een structuur van een stuurgroep en een projectteam met een projectcoördinator, en met vaak rond thema's georganiseerd, een vorm van werkgroep (PLG, ontwikkelgroep, onderzoeksgroep, kennisgroep, expertgroep) waarin zowel betrokkenen vanuit de opleiding als de scholen zitting hebben.
4. Hoewel in de interviews uit de eindmeting de geïnterviewde samenwerkingsverbanden aangeven dat studenten meer een rol zijn gaan spelen en onderdeel zijn van werkgroepen, is de participatie van studenten en starters in werkgroepen laag. Terwijl samenwerkingsverbanden dit wel nastreven als een vorm van begeleiding en professionalisering. Vooral in het vo en mbo was het vrijmaken van starters voor het participeren in werkgroepen lastig in verband met taakbeleid en jaarroosters. In het po bemoeilijkt het tekort aan leerkrachten het vrijmaken van personeel, wegens een gebrek aan vervanging. Tevens blijkt uit de documentenanalyse van de eindmeting dat studenten geen duidelijke rol hadden. Deelname van studenten werd bemoeilijkt omdat dit er vaak als iets extra's bijkwam in het programma voor de studenten. Deelname onderdeel van het programma maken zou kunnen helpen.
5. De tevredenheid over de basisvoorwaarden voor samenwerking (zie hoofdstuk 4) is over het geheel genomen onveranderd hoog is gebleven. De enige categorie waarvoor dit niet geldt is 'Gelijkwaardigheid': vergeleken met de beginmeting is men in de eindmeting meer van mening dat de taken in het samenwerkingsverband goed verdeeld zijn, maar minder van mening dat er respectvol met elkaar wordt omgegaan. Uit het onderzoek blijkt dat het

⁸ De regeling was primair bedoeld voor bestaande opleidingsscholen.

voldoen aan de basisvoorwaarden samenhangt met de tevredenheid over de samenwerking. Hoe positiever een projectteamlid is over het op orde zijn van de basisvoorwaarden hoe meer tevreden dit lid is over de samenwerking in het samenwerkingsverband.

6. De tevredenheid over de samenwerking, die bij de start van de samenwerkingsverbanden al hoog was, is gedurende de projectperiode nog iets toegenomen. Een overgrote meerderheid van de betrokkenen vindt dat de samenwerking is versterkt. Deze versterking vindt op alle niveaus plaats, maar de meeste opbrengsten lijken behaald te zijn op de werkvloer, waar de schoolopleiders respectievelijk lerarenopleiders de brug steeds beter weten te slaan tussen de behoeften van de lerarenopleiding en die van de school. Bijna een derde heeft belemmeringen ervaren in de samenwerking. In het po was dit sterker het geval dan in vo en mbo. De belemmeringen hadden vooral te maken met het feit dat men vindt dat scholen vastzitten aan een bepaald stramien en denkkader en er te weinig tijd was om deel te nemen aan themagroepen.
7. De versterkte samenwerking, zoals die wordt ervaren door de leden van de projectteams, zit vooral in het tot stand komen van een gezamenlijke visie, een verbeterde afstemming tussen theorie en praktijk, betere samenwerking tussen scholen onderling en het ontstaan van kortere lijnen in de communicatie.
Op het gebied van de professionalisering en begeleiding van de startende leraar en het opstarten van onderzoek is er wel enige vooruitgang geboekt in de samenwerking tussen lerarenopleiding en de scholen, maar het daadwerkelijk in gezamenlijkheid vorm geven daarvan vraagt nog aandacht.
8. Samenwerkingsverbanden uit alle drie de sectoren geven aan dat het curriculum van de lerarenopleidingen is aangepast op basis van activiteiten en ontwikkeling in het samenwerkingsverband, los van de inhoudelijke thema's. Hetzelfde geldt voor het werkplekleren in de scholen. Te denken valt hierbij aan het in het leven roepen van een digitaal platform tot de ontwikkeling van een doorlopende lijn in de begeleidingsstructuur van student tot starter, een nieuwe begeleidingsstructuur bij praktijkonderzoek of de ontwikkeling van een nieuwe 1^e graads lerarenopleiding. In het mbo gaat het vaak om de versterking van de positie van het mbo in het curriculum.
9. Uit de eindverantwoordingen van de samenwerkingsverbanden blijkt dat het aantal samenwerkingsverbanden dat een of op weg naar een opleidingsschool is, is toegenomen naar 56. Ongeveer 14 % zet de samenwerking (ook) voort vanuit eigen middelen. Hierbij zijn geen verschillen gevonden tussen de sectoren. Bijna een kwart van alle respondenten geeft aan nog niet te weten hoe de samenwerking voort te zetten (dit kan twee betekenissen hebben: men is niet op de hoogte van de wijze waarop het wordt voortgezet, de vragenlijst is immers breed in de lerarenopleiding en scholen uitgezet, of er is nog geen besluit genomen hoe de samenwerking voort te zetten) en 15% zoekt nog naar financiële mogelijkheden. Slechts 5% ziet een voortzetting van de samenwerking bij het wegvallen van de subsidie als onhaalbaar.
10. Behalve via het zoeken naar nieuwe financiering is ook aan de borging van binnen VSLs ontwikkelde activiteiten en producten gewerkt. Dit is gedaan door het werken in werkgroepen (lees hier ook; PLG's, leerkringen, ateliers) voort te zetten en daarin nieuwe

thema's op te pakken en door dat wat bereikt is in de vorm van modules, themadagen, samenwerkingsmethodieken en andere materialen/activiteiten te behouden binnen het curriculum van de lerarenopleiding of in de inductieprogramma's.

Onderzoeksvraag: Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen op de vier thema's?

Deelvragen 1.6 t/m 1.7

11. In het curriculum van de lerarenopleiding is de aandacht tijdens de hele subsidieperiode vooral gericht op de thema's "opbrengstgericht werken" en 'verschillen tussen leerlingen.' In het opleidings- en praktijkdeel van de scholen daarentegen komen behalve deze twee thema's ook "ouderbetrokkenheid" en "pesten" steeds meer aan bod. Scholen en lerarenopleidingen in het po besteden relatief de meeste aandacht aan alle vier de thema's. De lerarenopleidingen, uitgezonderd de PABO, blijven vooral gefocust op de eerste twee thema's, in het vo dan nog eens vooral op 'omgaan met verschillen'. Over het algemeen laten de interviews zien dat tijdens de tussenmeting de samenwerkingsverbanden die toen zijn bevraagd kritischer waren ten aanzien van het voorgeschreven zijn van de thema's. Tijdens de eindmeting hebben betrokkenen in de interviews en de eindverantwoordelingen zich veel minder kritisch uitgelaten en werd in sommige samenwerkingsverbanden naar voren gebracht dat de thema's als een katalysator hebben gewerkt.
12. Over de subsidieperiode heen zien we een ontwikkeling van oriëntatie, probleemverkenning en kennisdelen in jaar 1 naar ontwerpen en testen in jaar 2 en productie, afronden en kennisdelen in jaar 3. Al met al zien we dat doelen (grotendeels) zijn bereikt. Echter is ook waar te nemen dat de samenwerkingsverbanden grote verschillen laten zien in wat ze voor elkaar hebben gekregen binnen de samenwerking. Dit varieert van het formuleren van plannen tot een hele reeks producten en activiteiten op de verschillende thema's en het werken met nieuwe begeleidingsstructuren of een gezamenlijk ontwikkelde inductiefase. Deze variatie wordt over het algemeen veroorzaakt door de benoemde succes- en belemmerende factoren.
13. Door de samenwerkingsverbanden zijn activiteiten en producten ontwikkeld, uitgevoerd en geïmplementeerd. Bij de tussenmeting werd al melding hiervan gedaan, maar dit is explosief toegenomen in de eindmeting. Tevens heeft op uiteenlopende manieren professionalisering van ervaren leraren en opleiders plaatsgevonden op de thema's. Ook vond professionalisering plaats van begeleiders en coaches op de thema's.

Onderzoeksvraag: hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen m.b.t. de begeleiding van de startende leraar?

Deelvragen 1.8 t/m 1.9

14. Vooral in het po en vo is gewerkt aan de verbetering van de inductiefase blijkt uit de documentenanalyse. Het gaat dan om intensievere begeleiding van startende leerkrachten in de praktijk. Implementatie van een inductietraject is in een aantal

samenwerkingsverbanden gericht op vormgeving van begeleiding, op inwerken en het creëren van professionaliseringsruimte. Ook hebben samenwerkingsverbanden gewerkt aan een competentieprofiel voor starters en het ontwikkelen van onderwijsmateriaal voor startende leerkrachten. De ontwikkeling van de inductiefase is vooral in het vo vaak gekoppeld aan andere projecten. In het mbo hebben samenwerkingsverbanden over het algemeen de subsidie beperkter benut voor de versterking van de begeleiding van startende leerkrachten. In het mbo lijkt de inductiefase nog wat meer in de kinderschoenen te staan en ontwikkeling er van is gericht op visievorming en advisering. De betrokkenheid van de lerarenopleiding bij de begeleiding van startende leraren is toegenomen. De lerarenopleidingen hebben een actievere rol in de vorm van training in de inductiefase, en in de training van mentoren, werkplekcoaches, schoolopleiders. De toegenomen betrokkenheid van de lerarenopleiding bij de begeleiding van startende leraren speelt vooral in het po.

Onderzoeksvraag: hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van lerarenopleidingen en scholen m.b.t. de gezamenlijke invulling en afstemming van het werkplekleren en de begeleiding van de stagiaires?

Deelvragen 2.1 t/m 2.2

15. De tevredenheid van de scholen over de afstemming met de lerarenopleiding inzake het werkplekleren van studenten is onveranderd hoog gebleven tijdens de subsidieperiode. Ook het oordeel van de respondenten van de lerarenopleidingen is nagenoeg even positief gebleven. In het mbo is de tevredenheid over het werkplekleren van de studenten iets gestegen tijdens de subsidieperiode. De lerarenopleidingen en scholen ervaren het werkplekleren van studenten meer als een gezamenlijke verantwoordelijkheid, hun acties om tot een verbeterde afstemming hebben effect gehad. Het valt hierin op dat de afstemming tussen theorie en praktijk nu vooral als een succes wordt gezien, terwijl dit eerder als een knelpunt werd aangehaald. De studenten zijn waren over het algemeen tevreden gedurende de gehele subsidieperiode, zowel over de begeleiding vanuit hun stageschool als over die vanuit de lerarenopleiding. Minder tevreden zijn studenten over de afstemming tussen opleiding en werkplekleren blijkt uit de interviews, dit zit dan met name in de (soms logistieke) afstemming van de opdrachten vanuit de lerarenopleiding op het werkplekleren in de school.
16. Zowel betrokkenen van de lerarenopleidingen, als de scholen als de studenten zelf vinden dat de begeleiding van de studenten is verbeterd. Zowel de begeleiding als de beoordeling is meer een gezamenlijke verantwoordelijkheid geworden. Scholen en lerarenopleidingen vinden elkaar ook in de manier waarop de onderwijsthema's zijn verwerkt in de begeleiding van studenten, bijvoorbeeld door modules in de opleiding te integreren en het terug laten komen van de onderwijsthema's in de begeleiding op de werkplek.

Onderzoeksvraag: hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van lerarenopleidingen en scholen m.b.t. de aanpassingen in het curriculum van de lerarenopleiding op het gebied van de thema's?

Deelvragen 2.3 t/m 2.4

17. De lerarenopleidingen zijn tevreden over de aandacht die de thema's krijgen binnen het curriculum. Dit geldt vooral voor de thema's 'omgaan met verschillen' en 'opbrengstgericht werken'. Over de plek van het thema 'pesten' in het curriculum is men in de loop van de subsidieperiode wel meer tevreden geworden. In de pabo's lijkt de aandacht voor de vier thema's het meest evenredig verdeeld en is men ook het meest tevreden over de manier waarop de thema's in het curriculum terugkomen (bij de eindmeting betreft dit overigens alleen nog het thema 'pesten').

Onderzoeksvraag: hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van lerarenopleidingen, scholen en starters m.b.t. de begeleiding van de starter?

Deelvraag 2.5

18. De samenwerking heeft geleid tot aanpassingen in de aanpak van de begeleiding van startende leraren. Betrokkenen zijn daar over het algemeen heel tevreden over. De ontwikkeling van de inductiefase wordt in de eindverantwoordingen vaak benoemd als een van de successen van de samenwerking. Sommige samenwerkingsverbanden geven echter wel aan dat de implementatie van ontwikkelde plannen nog moet gaan plaatsvinden. Startende leraren voelen zich vooral door de school gestimuleerd om zich te ontwikkelen als leraar. Het oordeel van de startende leraren over de begeleiding die zij krijgen vanuit de lerarenopleiding is echter wel in positieve zin veranderd gedurende de subsidieperiode. Het valt op dat betrokkenen van een samenwerkingsverband dat ook in een opleidingsschool functioneert minder tevreden zijn over de begeleiding van de starter dan betrokkenen uit een samenwerkingsverband dat geen deel uitmaakt van een opleidingsschool. Mogelijk komt dit omdat opleidingsscholen de lat over het algemeen hoger leggen?

Onderzoeksvraag: hoe staat het met de vaardigheidsontwikkeling van de studenten en startende leraren op het gebied van de vier thema's?

Deelvragen 3.1 en 3.2

19. Scholen zijn tevreden over de vaardigheden van studenten en startende leraren op de thema's. Dit is wel afhankelijk van het samenwerkingsverband waartoe de scholen behoren. Voor de thema's 'omgaan met verschillen', 'opbrengstgericht werken' en 'ouderbetrokkenheid' is het zo dat scholen in bepaalde samenwerkingsverbanden meer tevreden zijn dan in andere samenwerkingsverbanden.
20. Zowel studenten als startende leraren vinden dat ze voldoende theoretische en praktische vaardigheden hebben ten aanzien van de vier thema's. Dit is in grote lijnen over de

subsidieperiode niet veranderd. Bij de eindmeting vinden stagiaires op het mbo dat zij onvoldoende praktische vaardigheden hebben met betrekking tot het thema 'ouderbetrokkenheid'. De tevredenheid van studenten en startende leraren over de eigen vaardigheden op de vier thema's is het grootst in het po met uitzondering van het thema 'opbrengstgericht werken'.

Onderzoeksvraag: welke factoren geven inzicht in de ontwikkeling van de samenwerking, de tevredenheid over de samenwerking en de vaardigheden van studenten en startende leraren?
Deelvragen 4.1 t/m 4.4

Om bovenstaande onderzoeksvraag met bijbehorende deelvragen te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van de uitkomsten van de interviews en de analyse van tussentijdse activiteitenverslagen en de eindverantwoordingen van de samenwerkingsverbanden. Over de achterliggende factoren voor de gevonden resultaten met betrekking tot de vaardigheden van studenten en starters op de vier thema's kunnen we niets zeggen. Vaardigheden (perceptie op) van studenten en starters bleek moeilijk te meten. Betrokkenen konden hier weinig uitspraken over doen in interviews en in eindverantwoordingen, mede omdat samenwerkingsverbanden vaak pas in het laatste jaar zijn gaan implementeren. Het meten van vaardigheden kwam voor veel samenwerkingsverbanden nog te vroeg.

Over het algemeen blijkt uit de data dat betrokkenen van de samenwerkingsverbanden tevreden zijn over de versterking van de samenwerking, de doelstellingen die zijn behaald, de producten en activiteiten die zijn ontwikkeld en opgeleverd, en de ontwikkelingen in de inductiefase. De mate van tevredenheid is een direct gevolg van de mate van samenwerking en het proces van samenwerking. Daarmee is het succes van de samenwerking een verklarende factor voor de tevredenheid (zie ook het onderzoeksmodel in H5). Respondenten van de interviews zijn bevraagd op de onderliggende succes- en belemmerende factoren voor de samenwerking en de eindverantwoordingen zijn geanalyseerd op benoemde succes- en belemmerende factoren.

Samenwerking; onderliggen factoren

Succesfactoren voor versterkte samenwerking zijn:

- a. Dat partners van veel samenwerkingsverbanden al eerder samenwerkten heeft met name bij de start van de samenwerking in het kader van VSLS geholpen.
- b. Kwaliteit van de projectleider; wanneer er is gewerkt met een externe projectleider was het effect minder groot volgens de experts. De externe projectleider mist zicht op interne circuit
- c. Werken in werkgroepen (themagroepen, plg's, expertgroepen, kennisgroepen, onderzoeksgroepen, etc) met deelnemers uit scholen en lerarenopleidingen; bovenschoolse werkgroepen zorgen voor onderlinge afstemming tussen besturen/scholen. Het instellen van een kerngroep met trekkers uit praktijk en opleiding

- of de inzet van duo's (praktijk en opleiding) vergemakkelijkt de afstemming en samenwerking.
- d. Kwaliteit en enthousiasme van de mensen uit het projectteam; dit leidt ertoe dat andere mensen of scholen enthousiast worden om mee te doen. Dit draagt bij aan draagvlak voor het project.
 - e. Draagvlak besturen; wanneer het project op bestuursniveau wordt gedragen, brengen bestuurders dit over naar de scholen.
 - f. Gelijkwaardigheid tussen lerarenopleidingen en scholen;
 - g. Versterkte communicatie; als gevolg van ontstaan van korte lijnen wordt op alle lagen van de organisatie kennis en expertise uitgewisseld, niet alleen op de thema's of VSLS gerelateerde onderwerpen, maar ook op andere vlakken.
 - h. Regelmatige reflectie; door reflectie werd inzicht verkregen in het samenwerkingsproces en of doelen werden behaald, met daarbij de mogelijkheid het proces aan te passen.

Belemmeringen: Onderliggende factoren

Belemmerende factoren voor versterkte samenwerking zijn:

- a. Ongelijkwaardige relatie tussen scholen en lerarenopleidingen; door scholen is benoemd dat lerarenopleidingen weinig mee bewegen en vastzitten aan een bepaald stramien.
- b. Ontbreken van een gezamenlijke visie op opleiden; een visie is nodig om een gezamenlijke blik en aanpak te creëren. Een gezamenlijke visie is ook belangrijk voor de borging van de samenwerking.
- c. Verschillende belangen van besturen, scholen en lerarenopleiding bemoeilijken de samenwerking in po en vo; besturen hebben vaak andere behoeftes, hun prioriteiten liggen anders. Ook onderling willen besturen soms eigen invulling geven aan bijvoorbeeld het inductietraject. Soms werd er weinig steun vanuit de besturen/scholen ervaren en kostte het veel moeite draagvlak te creëren bij de bestuurders en directies.
- d. Weerstand tegen verandering; dit verkleint het draagvlak en maakt het moeilijk om iedereen mee te krijgen.
- e. Subsidieperiode te kort; de eerste jaren zijn gebruikt voor de organisatie van de samenwerking; de periode om samen te werken aan ontwikkeling van opleiden en begeleiden en de implementatie hiervan was daardoor te kort.
- f. Uitval van personeel door ziekte, zwangerschapsverlof en onverwacht vertrekken van personeelsleden;
- g. Lastig vrijmaken van personeel; door jaarroosters en taakbeleid is het moeilijk personeel vrij te maken. In po speelt daarbij de vervangingsproblematiek. Werkdruk speelde vooral in het po en mbo een rol.
- h. Omvang samenwerkingsverband; grote samenwerkingsverbanden (een of meer lerarenopleidingen, meerdere scholen en meerdere besturen) ervaren dat het lastiger is om iedereen op een lijn te krijgen. Ook is het lastiger om ideeën en initiatieven bij alle besturen en scholen te laten landen waardoor deze blijven hangen in de projectgroepen. We kunnen echter niet zeggen dat grote samenwerkingsverbanden minder successen

benoemen dan kleinere samenwerkingsverbanden. Wel hebben zij meer energie moeten steken in het op één lijn krijgen van betrokkenen.

- i. Werken met verplichte thema's; een aantal samenwerkingsverbanden had moeite invulling te geven aan de thema's. In de tussenmeting was het aantal samenwerkingsverbanden die kritisch stonden ten aanzien van de thema's echter wel veel groter dan bij de eindmeting.

Discussie bij het onderzoek

In dit monitor- en evaluatieonderzoek zijn data verzameld op perceptieniveau. Betrokkenen bij de samenwerking, opleiders en management van lerarenopleidingen, leraren, opleiders en management uit scholen en studenten en starters zijn gevraagd hun mening te geven over de samenwerking en de opbrengsten daarvan. In het onderzoek is over alle samenwerkingsverbanden heen gekeken, met een uitsplitsing naar sector. Er is niet gekeken naar patronen binnen samenwerkingsverbanden en verschillen tussen samenwerkingsverbanden op basis van clustering van data. In praktijk weten we dat er verschillen zijn, bijvoorbeeld sommige samenwerkingsverbanden zijn nauwelijks verder gekomen dan ontwikkeling van visie en plannen terwijl anderen een enorme productie aan materialen en activiteiten rapporteren. Een secundaire analyse op de data, bijvoorbeeld door clustering van samenwerkingsverbanden op basis van patronen in de samenwerking en opbrengsten, kan aanvullende informatie opleveren over achterliggende factoren voor de gevonden uitkomsten.

In de eindmeting zijn de samenwerkingsverbanden veel bevraagd op de borging van de versterkte samenwerking en de opbrengsten daarvan. Veel samenwerkingsverbanden zijn actief aan de slag geweest met borgingsactiviteiten en hebben plannen om de samenwerking voor te zetten. Duurzaamheid van de opbrengsten van de subsidieregeling is echter pas echt op langere termijn te meten. Om zicht te krijgen op wat er daadwerkelijk overblijft van de versterking van de samenwerking is een herhalingsmeting nodig. Pas dan kunnen uitspraken worden gedaan over het langdurige effect van de subsidieregeling. Naast een herhalingsmeting is het dan ook goed te kijken of de uitstroom van starters is gedaald.

Andere subsidiemaatregelen, evenals beleidsinvloeden zoals maatregelen in kader van lerarentekorten, druk op de opleiding voor werving studenten en het aanbieden van verschillende routes naar het leraarschap, hebben zeker invloed gehad op de samenwerking van lerarenopleidingen en scholen en de ontwikkelingen in het curriculum van de lerarenopleidingen en het werkplekleren in de scholen. Ook ontwikkelingen in het veld hebben een rol gespeeld, zoals krimp, lerarentekorten in bepaalde regio's (bijvoorbeeld vervangingsproblematiek). Sterk heeft meegespeeld dat samenwerkingsverbanden ook een opleidingsschool zijn of zijn geworden. Door al deze invloeden is het onmogelijk om met zekerheid te zeggen wat precies de subsidieregeling VSLs heeft bijgedragen. Wel is uit het onderzoek gekomen dat betrokkenen de regeling als een belangrijke bijdrage aan de versterking van de samenwerking hebben ervaren.

Implicaties voor beleid

Hoewel we niet precies kunnen vaststellen wat de opbrengsten van de subsidieregeling zijn omdat er zoveel andere invloeden zijn geweest, laat het onderzoek wel zien dat betrokkenen een versterking van de samenwerking ervaren, zowel in algemene zin als op thema's uit de regeling. Een aantal uitkomsten laten zien waar met name de regeling een impuls heeft gegeven:

- Rond de thema's heeft er inhoudelijke afstemming plaatsgevonden tussen het curriculum van de lerarenopleiding en het werkplekleren in de school. Dit is een ontwikkeling die in eerdere onderzoeken niet voren kwam. Deze onderzoeken (Timmermans, 2012; Kroeze, 2014) laten zien dat de inhoudelijke afstemming tussen theorie en praktijk nog te wensen over laat, evenals de afstemming van het curriculum op de behoeftes vanuit scholen (interne notitie VO raad). In het VSLS project heeft de inhoudelijke afstemming een impuls gekregen door de samenwerking op alle niveaus te organiseren. Op projectniveau zijn bestuurders samengekomen en hebben gewerkt aan visie, op het niveau van de werkvloer is de samenwerking georganiseerd in werkgroepen (in allerlei varianten). In deze werkgroepen zaten zowel deelnemers uit de scholen als uit de lerarenopleiding. Deze samenwerking tussen HO-instellingen en de praktijk (scholen) heeft concrete afstemming en ontwikkeling op het niveau van het curriculum en het werkplekleren opgeleverd. Samen ontwikkelen en onderzoeken op het niveau van de werkvloer, gedragen door bestuurlijke visie en ondersteuning blijkt een effectieve vorm van samenwerking, ook voor de toekomst.
- Er is een enorme hoeveelheid materialen en activiteiten ontwikkeld rond de thema's, in het kader van de opleiding en de begeleiding van studenten en starters en ten behoeve van de professionalisering van begeleiders van studenten en starters. Wat opvalt is dat dit heeft geresulteerd in relatief veel materiaal en activiteiten voor gebruik door leraren in de scholen, en veel minder lijkt de aandacht te zijn uitgegaan naar de ontwikkeling van de studenten (op de thema's). Daarnaast heeft het onderzoek nog weinig zicht kunnen geven op de ontwikkeling van de vaardigheden van studenten op de thema's omdat de implementatie van ontwikkelde producten en activiteiten over het algemeen pas aan het einde van de projectperiode heeft plaatsgevonden. Langer lopend onderzoek is nodig om uitspraken te kunnen doen over de ontwikkeling van vaardigheden van studenten waarna kan worden overwogen om een specifiekere impuls te geven gericht op vaardigheidsontwikkeling van studenten op thema's.
- Door veel samenwerkingsverbanden is gewerkt aan een doorlopende leerlijn van student tot en met zittend personeel. Het monitoronderzoek heeft niet in beeld kunnen brengen hoe deze doorlopende leerlijn er dan precies uitziet. Het zou interessant zijn wanneer dit in beeld zou worden gebracht. Hoeveel startende leraren krijgen een vervolg binnen een leerlijn aangeboden? Hoeveel verschillende leerlijnen zijn er in de drie sectoren in Nederland en op welke punten komen deze overeen of verschillen ze? Door een combinatie met onderzoek naar tevredenheid en uitval kan vastgesteld worden welke (elementen uit) leerlijnen succesvol zijn.
- Er is in de samenwerkingsverbanden van alle sectoren veel energie gestoken in de versterking van de inductiefase. In eerste instantie was dit sterk gericht op de

professionalisering van de begeleiding. Later is in veel samenwerkingsverbanden gewerkt aan een visie op de inductiefase (vaak in samenhang met een doorlopende leerlijn) en ontwikkeling en implementatie van een inductietraject. De sterke aandacht voor de inductiefase past bij de behoefte en noodzakelijkheid die onder andere in het Nationaal Onderwijsakkoord (2013) wordt beschreven (zie ook H3). Het aantal starters dat uitvalt is hoog. Het is nu van belang na te gaan of de versterking van de inductiefase (vanuit deze subsidieregeling zowel als door het project Begeleiding Startende Leraren) leidt tot een afname in het aantal uitvallers onder starters de komende jaren.

- Er is in de subsidieperiode een trend te zien in het aantal samenwerkingsverbanden dat zich steeds meer richt op onderzoek. In de eindverantwoordingen is regelmatig melding gemaakt dat werkgroepen, themagroepen, expertgroepen, professionele leergemeenschappen meer en meer onderzoeksmatig te werk gaan. Deze ontwikkeling is ook landelijk te zien, bijvoorbeeld in de werkplaatsen onderwijsonderzoek waar HO-instellingen samenwerken aan onderzoek gericht op onderwijsontwikkeling. Het opnemen van lerarenopleidingen in deze werkplaatsen kan een belangrijke impuls geven aan onderzoek, waarbij dan specifiek aandacht zou moeten zijn aan de rol van studenten en starters in het onderzoek.

De keuze voor verplichte thema's

Kenmerkend voor de subsidieregeling VSLS waren de 'opgelegde' thema's. Hoewel er met name in de beginmeting veel kritiek was op het feit dat thema's werden verplicht en op de keuze van de thema's, blijkt bij de eindmeting dat deze thema's voor een deel van de samenwerkingsverbanden uiteindelijk toch richtinggevend hebben gewerkt en het werken met een thema een impuls gaf om met elkaar aan de slag te gaan. De verplichte koppeling van inhoud aan een regeling lijkt werkzaam, al zou er nagedacht kunnen worden over de keuze van de thematieken, zoals het zelf formuleren van thema's en of doelen als voorwaarde voor subsidie of een keuzepalet aan thema's aanbieden.

Regionale ontwikkeling

De Onderwijsraad constateert dat het een goede zaak is dat steeds meer lerarenopleidingen en scholen in de regio hun krachten bundelen om samen te zorgen voor goede scholingsmogelijkheden en ruimte voor persoonlijke ontwikkeling van leraren. In haar advies 'Kiezen voor kwalitatief sterke leraren' pleit de Raad dan ook voor het versterken van regionale samenwerking tussen scholen onderling, maar ook tussen lerarenopleidingen en scholen⁹. Door een aantal samenwerkingsverbanden wordt uitbreiding van samenwerking in de regio ook benoemd als opbrengst. VSLS heeft er in sommige samenwerkingsverbanden toe geleid dat besturen/scholen onderling meer samenwerken, dat lerarenopleidingen meer samenwerken en de samenwerkingsverbanden zich hebben uitgebreid in de regio. Dit gebeurt echter nog niet op grote schaal. Regionale samenwerking zal verder door de overheid duurzaam gestimuleerd moeten worden, bijvoorbeeld door het creëren en ondersteunen van regionale netwerken waarin ook aandacht kan zijn voor regionale vraagstukken en behoeften in de opleiding van leraren.

⁹ Onderwijsraad (2013). Kiezen voor kwalitatief sterke leraren'. Den Haag; De Onderwijsraad.

Financiering: tijdsduur en continuering

Het monitoronderzoek laat zien dat een financiële impuls helpt om de samenwerking te versterken. Samenwerkingsverbanden hebben dit aangegeven. Dat het hier ging om een langlopende regeling was verstandig omdat de samenwerkingsverbanden een de lange aanloopfase nodig hadden om tot productie te komen. Gezien het feit dat veel samenwerkingsverbanden aan het einde van de subsidieperiode budget over hebben, lijkt duur en continuering van de subsidie belangrijker te zijn geweest dan de hoogte van de subsidie. Veel samenwerkingsverbanden continueren de samenwerking in een (aspirant) opleidingsschool. Een mooie opbrengst is, vooral in het mbo, dat veel samenwerkingsverbanden zijn gegroeid naar een (aspirant) opleidingsschool. Vanuit de financiering van de opleidingsschool wordt nu gezocht naar mogelijkheden om de samenwerking op het bereikte niveau te continueren. Echter veel samenwerkingsverbanden geven wel aan dat de samenwerking mogelijk op een andere niveau (lees minder intensief) doorgaat. Een aantal heeft aanvullende financiering vanuit de besturen weten te regelen. Samenwerkingsverbanden die niet in een (aspirant) opleidingsschool zitten zullen moeite krijgen de samenwerking door te zetten. Zij zullen het moeten hebben van andere en nieuwe subsidieregelingen.

Deel 2

Achtergrond en resultaten

3 Actuele beleidsontwikkelingen

Samenwerking tussen Hoger Onderwijs instellingen en scholen vindt plaats binnen verschillende samenwerkingsverbanden en sectoren. Deze samenwerking is voortgekomen uit de wens om de kloof die er bestaat tussen theorie en praktijk te dichten. Samenwerking rond opleiden en onderzoek wordt gezien als een manier om die kloof te dichten.

Langer lopend zijn de samenwerkingsverbanden rond opleiden, de opleidingsscholen. Een opleidingsschool bestaat uit een of meerdere Hoger Onderwijsinstellingen en een of meerdere scholen in po, vo of mbo. Gezamenlijk zijn de organisaties in de opleidingsschool verantwoordelijk voor het opleiden van aanstaande leraren. In hun studie naar de effecten van het Opleiden in de School, vergelijken onderzoekers van de Rijksuniversiteit van Groningen de effecten op het pedagogisch-didactisch handelen en het professionele welbevinden van studenten van de opleidingsscholen met studenten die zijn opgeleid buiten opleidingsscholen. Het onderzoek laat zien dat studenten die binnen een opleidingsschool zijn opgeleid betere pedagogische-didactische vaardigheden hebben. Samenwerking van HO en scholen binnen een opleidingsschool lijkt te lonen, het onderzoek is alleen onduidelijk over welke kenmerken van die samenwerking dan de gevonden effecten bewerkstelligen.

Recente onderzoeken (Timmermans, 2012; Kroeze, 2014) laten zien dat de meeste opleidingsscholen goed georganiseerd zijn in termen van structurele afspraken rond aantal stagiaires en stages, dat er regelmatig contact is en dat functies zijn georganiseerd die passen binnen de opleidingschool zoals die van schoolopleider. Echter de samenwerking rond de inhoud van het opleiden verloopt nog niet optimaal. De inhoudelijke afstemming tussen theorie en praktijk laat nog te wensen over, evenals de afstemming van het curriculum op de behoeftes vanuit scholen (interne notitie VO raad).

Daarnaast constateert de Inspectie van het Onderwijs (2016) samen met het NVAO in hun gezamenlijke rapport 'Van Verleden naar toekomst: de universitaire lerarenopleidingen', verschillen in kwaliteit in begeleiding en beoordeling en wijzen op de onwenselijkheid hiervan. De Inspectie constateert eveneens dat de tevredenheid van de studenten, met name in de ULO's achterblijft.

Buiten de erkende opleidingsscholen is een beweging te zien waarin lerarenopleidingen en scholen samen het opleiden verder ontwikkelen vanuit een gezamenlijke visie en verantwoordelijkheidsgevoel. We zien lerarenopleidingen en scholen die weliswaar geen deel uitmaken van een erkende gesubsidieerde opleidingsschool maar wel als zodanig samenwerken of tenminste elementen van het Samen opleiden concept omarmen. In ons onderzoek zijn we veel scholen tegengekomen die zichzelf opleidingsschool noemen en aangeven dat zij dezelfde opleidingskwaliteit bieden als de scholen die functioneren in een erkende opleidingsschool¹⁰.

¹⁰ In het veld wordt het concept opleidingsschool verschillend gebruikt. In dit rapport onderscheiden we de erkende Opleidingsschool (met de grote 'O') waarin lerarenopleidingen en scholen vakken onder de regeling voor (aspirant) opleidingsscholen, en de opleidingsschool (met de klein 'o') waarmee wordt verwezen naar scholen die zich richten op de opleiding van aanstaande leraren (en zich daarin onderscheiden van andere scholen binnen het bestuur) en ook zo worden erkend door de lerarenopleiding.

Het Nationaal Onderwijsakkoord dat in september 2013 werd gepresenteerd spreekt van investeren in de kwaliteit van leraren door te streven naar ‘verbinding en samenwerking’ tussen lerarenopleidingen en scholen. Daarbij doelt het akkoord niet alleen op samenwerken bij het opleiden van aanstaande leraren, maar ook om samenwerking bij het begeleiden van startende leraren. Te veel startende leraren verlaten binnen een aantal jaren het onderwijs en dat is een onwenselijke situatie, zeker gezien de dreigende lerarentekorten.

“Lerarenopleidingen bepalen voor een belangrijk deel het succes van de docent, maar zouden ook een belangrijkere rol moeten spelen bij de periode na de studie. Naast verscherping van de instroomeisen en een stevig curriculum, zal goede samenwerking op regionaal en landelijk niveau tussen de beroepsgroep, de onderwijsinstellingen en tussen hbo- en universitaire lerarenopleidingen het niveau van afstuderende docenten op een hoger plan tillen.” (Uit Nationaal Onderwijsakkoord p. 4)

Temeer omdat blijkt dat de kwaliteit van het opleiden een belangrijke voorspeller is voor het blijven werken in het onderwijs en vroegtijdig het beroep verlaten. Ook blijkt dat goed opgeleide leraren als starter sneller zich pedagogisch-didactisch sneller ontwikkelen (Helms-Lorenz et al., 2015).

Het aantal starters dat uitvalt is nog altijd hoog. De begeleiding van startende leraren is de afgelopen jaren wel toegenomen (indicator Dashbord), de invulling van die begeleiding verschilt. Binnen vo wordt er in het project begeleiding startende leraar in het vo actief gewerkt aan de verbetering van programma’s voor starters.

Uit het Onderwijsakkoord vloeien afspraken en ambities voort over hoe er concreet gewerkt gaat worden aan goede samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen. Dit heeft geleid tot het sluiten van sectorakkoorden tussen het ministerie van OCW en de onderwijsraden voor het primair en voortgezet onderwijs en mbo. Afgesproken is onder meer dat er blijvend wordt ingezet op de professionalisering van leraren en schoolleiders, dat jonge leraren beter begeleid worden en dat ervaren leraren continu hun (vak)kennis bijhouden.

“Om de vraag van de kant van der schoolbesturen beter te articuleren en om het aanbod van de kant van de lerarenopleidingen daar beter op af te stemmen, zal de PO-Raad een regierol vervullen. Zij brengt de behoefte van de schoolbesturen aan professionalisering in kaart en organiseert daarmee de vraagarticulatie op landelijk niveau.” (Uit sectorakkoord po 2014, p. 18/19).

“Het voortgezet onderwijs gaat zich meer met lokale en regionale organisaties verbinden en zet in op intensivering en verbreding van de samenwerking met (...) de lerarenopleidingen op landelijk en regionaal niveau, gericht op een betere kwaliteit van (de opleiding, begeleiding en professionele ontwikkeling van) startende en ervaren leraren.” (Uit sectorakkoord vo 2014, p. 13/14).

Ook de Onderwijsraad constateert dat het een goede zaak is dat steeds meer lerarenopleidingen en scholen in de regio hun krachten bundelen om samen te zorgen voor goede scholingsmogelijkheden en ruimte voor persoonlijke ontwikkeling. In haar advies 'Kiezen voor kwalitatief sterke leraren' pleit de Raad dan ook voor het versterken van regionale samenwerking tussen scholen onderling, maar ook tussen lerarenopleidingen en scholen¹¹. De Onderwijsraad kiest in dit advies een wat andere invalshoek, namelijk de link naar onderwijsarbeidsmarkt. Stevige regionale samenwerking is bedoeld om 1) meer (jonge) mensen voor het leraarsvak te interesseren, 2) professionele leerkrachten voor de regio te behouden en 3) mobiliteit te realiseren op de regionale onderwijsarbeidsmarkt.

Ten slotte gaat het ministerie van OCW in de Lerarenagenda 2013-2020 'De leraar maakt het verschil' ook in op de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen. Zij noemt het voor de kwaliteit van de opleidingen cruciaal dat lerarenopleidingen en scholen goed samenwerken en vindt dat "opleiding en stagescholen de praktijkonderdelen van de opleiding nauw met elkaar moeten afstemmen". Er zijn verschillende OCW-regelingen die deze doelstelling financieren, zie het onderstaande kader (Lerarenagenda 2013-2020, p.29).

- Opleiden in de school (begonnen in 2008 en vanaf 2014 verhoogd tot € 20 mln. per jaar)
- Impuls leraren tekortvakken (in totaal € 100 mln. in de periode 2013 t/m 2016), waar de projecten 'Begeleiding startende leraren' en 'Professionele leergemeenschappen' deel van uit maken.
- Regeling versterking samenwerking scholen en lerarenopleidingen (In totaal € 82 mln. in de periode 2013 t/m 2016)

Om de samenwerking tussen Hoger Onderwijs en scholen op het gebied van onderzoek te stimuleren heeft OCW, via het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) bijna €2 mln. beschikbaar gesteld voor Werkplaatsen Onderwijsonderzoek in po en vo. In de werkplaatsen staat het gezamenlijk onderzoek doen naar vragen die komen vanuit de school centraal. Het betreft een 2-jarige pilot waarin sterk ingezet wordt op de ontwikkeling van een structuur voor werkplaatsen. De regeling is gericht op verduurzaming van de werkplaatsen. In de werkplaatsen spelen ook lerarenopleidingen een rol. Naar de werkplaatsen wordt een evaluatieonderzoek uitgevoerd¹².

Voorgaande maakt duidelijk dat tegelijkertijd met de Regeling VSLS andere regelingen, initiatieven hebben plaatsgevonden. Het is belangrijk te constateren dat we deze verschillende initiatieven in dit rapport verder niet bespreken in relatie tot de regeling en de gevonden resultaten in het onderzoek. Het zijn parallelle bewegingen die niet in alle situaties volledig van elkaar zijn te onderscheiden; niet door de onderzoekers, maar ook niet door de betrokkenen van de samenwerkingsverbanden.

¹¹ Onderwijsraad (2013). Kiezen voor kwalitatief sterke leraren'. Den Haag; De Onderwijsraad.

¹² Oberon, UU (2017): Succesvolle werkplaatsen: wat is er nodig voor een vruchtbare onderzoekssamenwerking tussen onderwijspraktijk, hogescholen en universiteiten?

4 Theoretisch kader en onderzoeksmodel

Om de effecten van de subsidieregeling te kunnen monitoren en evalueren is het belangrijk om eerst vast te stellen welke factoren een cruciale rol vervullen in de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen. In deze paragraaf gaan we nader in op deze factoren. In Nederland kennen we al lange tijd de variant van lerarenopleidingen waarbij een student tijdens zijn opleiding een aantal stages loopt in één of meerdere scholen om onder begeleiding praktijkervaring op te doen. De laatste jaren zijn er nieuwe opleidingsvarianten van lerarenopleidingen bijgekomen. Het traject 'Opleiden in de school' is hier één van. Bij 'Opleiden in de school' geeft de school samen met de lerarenopleiding vorm aan het opleidingsprogramma en een deel (40%) van dit programma wordt in de school uitgevoerd. Daarmee wordt de school onderdeel van een zogeheten opleidingsschool. Dit opleiden in de school is een belangrijke invulling van het werkplekleren dat vanuit de overheid gestimuleerd wordt. Onstenk (2001) omschrijft werkplekleren als 'een op ervaring gebaseerd leren, een actief en constructief proces dat plaatsvindt in een reële arbeidssituatie als leeromgeving, met de werkelijke problemen uit de (toekomstige) arbeidspraktijk als leerobject.'

Om dit werkplekleren adequaat vorm te kunnen geven is de kwaliteit van de samenwerking tussen school en lerarenopleiding van groot belang. In literatuur over samenwerkingsverbanden tussen lerarenopleidingen en scholen (zie o.a. Holms Group, 1990 ; Rice, 2002 ; Frost e.a., 2010 , Snoeck e.a., 2012)¹³ wordt een aantal basisvoorwaarden voor succesvol samenwerken genoemd, zoals het hebben van vertrouwen in elkaar en zich gelijkwaardig voelen, een gedeelde visie op de doelen van de samenwerking en zich verbonden voelen met die doelen. Deze basisvoorwaarden zijn vergelijkbaar met in de literatuur genoemde kenmerken van professionele leergemeenschappen (PLG) en hebben betrekking op drie centrale aspecten van PLG's (Admiraal 2012a en 2012b)¹⁴:

1. Gedeelde uitdaging
2. Vertrouwen en eigenaarschap
3. Gedeeld repertoire van interactie en communicatie

Bij gedeelde uitdaging gaat het om het samenwerken op gemeenschappelijke grond waarin sprake is van onderling begrip van centrale concepten en men bewust is dan verschillende

¹³ Holmes Group (1990). *Tomorrow's school: Principles for the design of professional development schools*. East Lansing, MI: Author.

¹³ Rice, H. (2002). The collaboration process in professional development schools. Results of a meta-ethnography, 1990-1998. *Journal of Teacher Education*, 53(1), 55-67.

¹³ Frost, J.H., Akmal, T.T. & J.U.Kingrey (2010). Planning teacher professional development: the struggles and successes of an inter-organizational collaboration. *Professional Development in Education*, 36 (4), 581-595.

¹³ Snoeck, I., Struyf, E., Simons, M. & W.Meeus (2012). *Tijdschrift voor lerarenopleiders (VELON/VELOV)*, 33(1), 27-34.

¹⁴ Admiraal, W., Akkerman, S. F., & de Graaff, R. (2012a). How to foster collaborative learning in communities of teachers and student teachers: Introduction to a special issue. *Learning Environments Research*, 15, 1-6. doi:10.1007/s10984-012-9115-5

Admiraal, W., Lockhorst, D., & Van der Pol (2012b). An expert study on a descriptive model of teacher communities. *Learning Environments Research*, 15, 345-361. doi:10.1007/s10984-012-9117-3

perspectieven en begrip (Admiraal et al. 2012b). Goed functionerende samenwerkingsverbanden zijn in staat bij verschillende belangen en ideeën hierover in gesprek te gaan (Schenke et al., 2014). Dit is zeker van belang bij samenwerkingsverbanden van scholen en lerarenopleidingen. Lerarenopleidingen hebben de verantwoordelijkheid om leraren af te leveren die voldoen aan de eisen van de opleiding, scholen willen vooral (genoeg) leraren die (direct) inzetbaar zijn.

Om tot een goed werkend samenwerkingsverband te komen en te functioneren moeten betrokkenen van scholen en lerarenopleidingen hun bekende domeinen verlaten en samen een gezamenlijk domein creëren. Zij moeten de grenzen van het eigen domein oversteken, door Akkerman en Bakker (2011)¹⁵ omschreven als boundary crossing. Om deze grenzen over te steken is wederzijds vertrouwen en gelijkwaardigheid (het erkennen van elkaars expertise) cruciaal (Admiraal et al., 2012b; Bronkhorst et al., 2013¹⁶; Meijer, et al., 2013¹⁷).

Aansluitend is het van belang dat de communicatie in een samenwerkingsverband frequent is en goed verloopt, zodat wederzijds begrip verbetert. Zo moeten doelen, verwachtingen, behoeften, taakverdeling en onzekerheden kunnen worden besproken in een sfeer waarin betrokkenen zich durven open te stellen en er sprake is van constructieve feedback. Het is zinvol de communicatie ook bespreekbaar te maken (Admiraal et al., 2012b). Borthwick et al. (2013)¹⁸ wijzen op het belang van continuïteit in de communicatie.

In haar uitgebreide reviewstudie over doorslaggevende factoren in de samenwerking tussen scholen en externe instanties bij onderwijsinnovatie wijst Waslander (2007)¹⁹ bovendien op het belang van gemeenschappelijke regels en afspraken, betrokken opleidingsmanagement, voldoende materiële middelen en bewaking van de continuïteit (zie ook Schenke e.a., 2012)²⁰.

Van al deze voorwaarden kan worden gezegd dat het zowel condities zijn als resultaten van de samenwerking. Oftewel: het is niet zo dat de samenwerking pas kan beginnen als in de ogen van de betrokkenen aan alle voorwaarden is voldaan. De samenwerking begint op een moment dat sommige voorwaarden in grote mate aanwezig zijn en andere nog niet of deels. In die zin is de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen op te vatten als het groeiproces van een lerende organisatie (Senge, 1990)²¹, waarin alles draait om het op gang brengen en houden van een proces van samen leren.

¹⁵ Akkerman, S. F., & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and boundary objects. *Review of Educational Research*, 81, 132-169. doi:10.3102/0034654311404435

¹⁶ Bronkhorst, L. H., Meijer, P. C., Koster, B., Akkerman, S. F., & Vermunt, J. D. (2013). Consequential research designs in research on teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 33, 90-99. doi:10.1016/j.tate.2013.02.007

¹⁷ Meijer, P. C., Oolbekkink, H. W., Meirink, J. A., & Lockhorst, D. (2013). Teacher research in secondary education: Effects on teachers' professional and school development, and issues of quality. *International Journal of Educational Research*, 57, 39-50. doi:10.1016/j.ijer.2012.10.005

¹⁸ Borthwick, A. C., Stirling, T., Nauman, A. D., & Cook, D. L. (2003). Achieving successful school-university collaboration. *Urban Education*, 38, 330-371. doi:10.1177/0042085903038003003

¹⁹ Waslander, S. (2007). *Leren over innoveren. Overzichtsstudie van wetenschappelijk onderzoek naar duurzaam vernieuwen in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: VO-Raad.

²⁰ Schenke, W., Volman, M.L.L., Driel, J.H.van, Geijsel, F.P & H.W.Sligte (2012). Cross-professionele samenwerking in de context van ontwikkel- en onderzoeksprojecten in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische Studiën*, 89, 350-363.

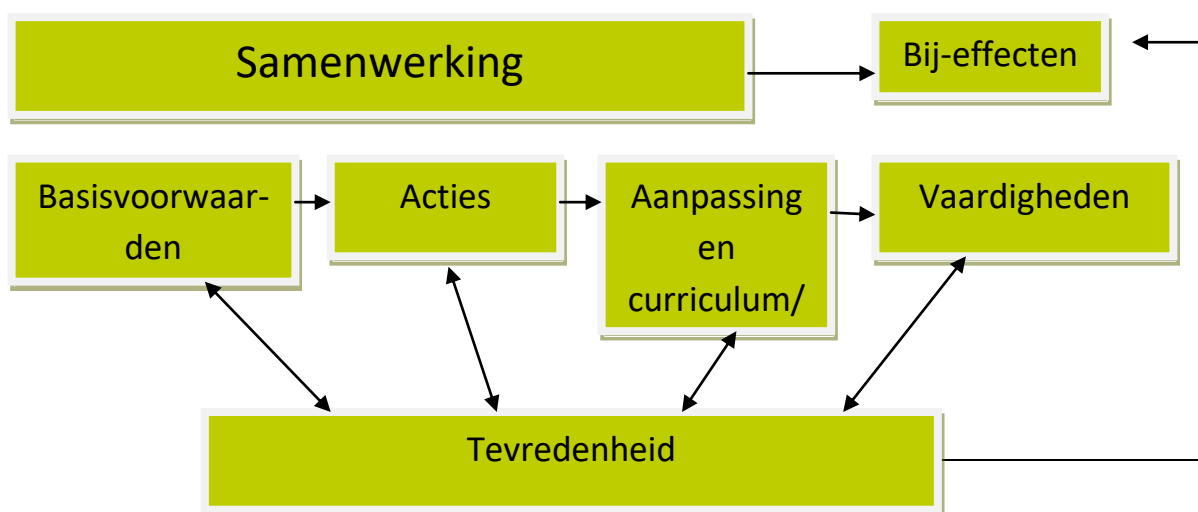
²¹ Senge, P.M. (1990). *The Fifth Discipline*. New York: Doubleday.

In het licht van bovengenoemde literatuur kan worden gesteld dat de kwaliteit van de samenwerking tussen lerarenopleiding en school in een samenwerkingsverband samenhangt met de mate waarin de samenwerkenden ervaren dat aan basisvoorwaarden voldaan is, te weten:

1. gemeenschappelijkheid met betrekking tot de doelen;
2. gemeenschappelijke afspraken en procedures;
3. gedeelde werkwijze (communicatie);
4. wederzijds vertrouwen;
5. gelijkwaardigheid;
6. voldoende professionaliteit;
7. betrokkenheid van het opleidingsmanagement;
8. voldoende tijd, continuïteit en materiële middelen (Randvoorwaarden).

Genoemde condities zijn voorwaardelijk voor de te ondernemen acties binnen de samenwerking. De subsidieregeling benoemt deze acties als: het systematisch in kaart brengen van wederzijdse behoeftes en vragen, het op grond daarvan komen tot verbetering en aanpassing, het evalueren hiervan en het trekken van conclusies (via de PDCA-cyclus), en borging en kennisdeling (intern en met het afnemende veld). Uiteindelijk moeten deze acties leiden tot verbetering van het curriculum of van de methodiek van begeleiding rond specifieke thema's. De relatie tussen basisvoorwaarden, acties en opbrengsten van de samenwerking wordt samen met de andere variabelen in het onderzoek (tevredenheid en ontwikkeling van vaardigheden van studenten/afgestudeerden en startende leraren) hieronder gepresenteerd in een model dat richting geeft aan de opzet van het onderzoek. In het onderzoek wordt ook gekeken naar eventuele positieve en negatieve bijeffecten.

Figuur 4-1 Onderzoeksmodel

5 Onderzoeksopzet

In dit hoofdstuk schetsen we de manier waarop we het monitoronderzoek hebben opgezet. In paragraaf 5.1 zetten we de onderzoeksvragen op een rij. Paragraaf 5.2 geeft een overzicht van de gebruikte terminologie. In paragraaf 5.3 beschrijven we de activiteiten die we hebben uitgevoerd om de situatie gedurende de looptijd van het project te kunnen beschrijven. Ten slotte leggen we in paragraaf 5.4 uit welke analyses we hebben uitgevoerd en wordt een overzicht van de respons gegeven.

5.1 De onderzoeksvragen

De vier hoofdvragen zijn opgedeeld in een serie onderzoeksvragen die in dit rapport worden beantwoord. In onderstaand schema zijn de onderzoeksvragen geordend naar hoofdvraag en naar thematieken zoals opgenomen in de subsidieregeling: algemene samenwerking, samenwerking rond vier inhoudelijke thema's en de begeleiding van de startende leraren.

Algemeen		Thema's: 'opbrengstgericht werken', 'omgaan met verschillen', 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'	Thema: begeleiding startende leraren
1. Samenwerking (basisvoorwaarden, acties, opbrengsten)	1.1 Hoe ziet de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen eruit bij aanvang van de projecten?	1.6 Hoe ziet de samenwerking op deze thema's tussen lerarenopleidingen en scholen eruit bij aanvang van de projecten?	1.8 Hoe ziet de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen op dit thema eruit bij aanvang van de projecten?
	1.2. In hoeverre zijn volgens betrokkenen de basisvoorwaarden voor samenwerking gerealiseerd?	1.7 Heeft de samenwerking geleid tot zichtbare aanpassingen op de thema's in het curriculum van de lerarenopleidingen en in het opleidings- en praktijkgedeelte van de scholen?	1.9 Heeft de samenwerking geleid tot ontwikkeling in de aanpak/methodiek voor de begeleiding van de startende leraren?
	1.3 Worden jaarlijks de wederzijdse behoeften en vragen systematisch in kaart gebracht? Hoe vaak en op welke manier?		1.10 Heeft de samenwerking geleid tot de totstandkoming van de profieldelen in het curriculum van de pabo's en in het postinitiële onderwijs dat pabo's aanbieden?

	1.4 Worden op grond hiervan acties ondernomen voor aanpassing en verbetering? Op welke manier? 1.5 Worden deze acties geëvalueerd en de uitkomsten daarvan ingezet voor verbetering (pdca-cyclus)?		
2.Tevredenheid	2.1 Is er sprake van een toename van de tevredenheid van de lerarenopleidingen (directie, lerarenopleiders, mentoren, vakdidactici, studenten en afgestudeerden) over de begeleiding van stagiairs door de school en over de invulling en afstemming van het werkplekleren? 2.2 Is er sprake van een toename van tevredenheid van de scholen (besturen, schoolleiders, praktijkbegeleiders) over de ondersteuning van de lerarenopleiding bij: - Vragen vanuit de school - Betrokkenheid lerarenopleiding bij de school - De kennis van de lerarenopleiding over de behoefte van de school	2.3 Is er sprake van een toename van de tevredenheid van lerarenopleiders en mentoren over aanpassingen in het curriculum ter bevordering van de vaardigheden van studenten op het gebied van de thema's? 2.4 Is er sprake van een toename van de tevredenheid van besturen, schoolleiders en praktijkbegeleiders van de scholen over de vaardigheden van studenten en startende leraren op het gebied van de thema's?	2.5 Is er sprake van een toename van de tevredenheid van betrokkenen over de begeleiding van beginnen de leraren? ▪ Bij startende leraren over hun begeleiding op de school ▪ Bij besturen en schoolleiders over de ontwikkeling van de startende leraren en de ondersteuning vanuit de lerarenopleiding ▪ Bij de praktijkbegeleiders over hun coachingsvaardigheid en ▪ Bij besturen en schoolleiders over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders

	De mate waarin het curriculum van de lerarenopleiding aansluit bij de behoefte van de school?		
3. Ontwikkeling vaardigheden		3.1 Is er sprake van een ontwikkeling in de vaardigheden van de studenten/afgestudeerden op het gebied van de thema's?	3.2 Is er sprake van een ontwikkeling in de vaardigheden van startende leraren in algemene zin en op het gebied van de thema's?
4. Relaties en achterliggende factoren	4.1 Welke factoren geven inzicht in de ontwikkeling in de samenwerking? 4.2 Welke factoren geven inzicht in de ontwikkeling in de gemeten tevredenheid?		
		4.3 Welke factoren met betrekking tot de samenwerking geven inzicht in de ontwikkeling van de vaardigheden van studenten/afgestudeerden?	4.4 Welke factoren met betrekking tot de samenwerking geven inzicht in de ontwikkeling van de vaardigheden van startende leraren?

5.2 Termen en begrippen rond opleiden in de school

Rondom opleiden in school worden veel verschillende namen voor instellingen, functies, taken en rollen gehanteerd. Daarom hebben we gezocht naar de meest gebruikte termen²², deze termen - ter toetsing - aan de expertgroep voorgelegd en vervolgens waar nodig duidelijke definities en omschrijvingen gegeven in de vragenlijst. In het kader hieronder vindt u de termen zoals wij die in dit onderzoek hanteren.

²² Onder andere met behulp van Liebrand (2008). De Toren van Babel. Taken en termen bij Opleiden in School. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 29(1), 44-51.

- samenwerkingsverbanden: al langer bestaande opleidingsscholen en nieuwe samenwerkingsverbanden die gesubsidieerd worden in het kader van de regeling 'Versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen 2013-2016';
- opleidingsscholen: samenwerkingsverbanden tussen lerarenopleidingen en scholen die subsidie ontvangen op grond van de Regeling tegemoetkoming kosten opleidingsschool en studenten voor 40% op de werkplek opleiden tot leraar;
- instituutsbegeleider: eerstelijns vakdidactisch begeleider vanuit de lerarenopleiding (ook wel studieloopbaanbegeleider);
- instituutsopleider: tweedelijns vakoverstijgend opleider vanuit de lerarenopleiding (ook wel mentor, contactdocent);
- schoolpracticumdocent (spd): eerstelijns begeleider vanuit de school, de vakdocent in de school die de student begeleidt (ook wel werkplekbegeleider, vakdocent of vakcoach);
- schoolopleider: tweedelijns opleider vanuit de school die onder andere verantwoordelijk is voor organisatie en kwaliteitsbewaking van leraren (ook wel begeleider op school of algemeen praktijkbegeleider);
- leraar in opleiding: student die een opleiding tot leraar volgen;
- startende leraar: leraar die de lerarenopleiding minder dan twee jaar geleden heeft afgerond en een betaalde aanstelling heeft en waarbij de intentie is van de school dat de starter mag blijven;
- stageschool: in de vragenlijsten hebben we de term 'stageschool' gebruikt als aanduiding van de school waar studenten stage lopen, onafhankelijk van de aard van de samenwerking of subsidieregeling;
- Academische opleidingsschool: Een academische opleidingsschool verbindt het opleiden van leraren met het verrichten van praktijkgericht onderzoek door de leraar in opleiding en schoolontwikkeling. Bij dit type opleidingsscholen speelt onderzoek een belangrijke rol, los van de regeling versterking samenwerking.

5.3 Opzet en verloop van de metingen

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een 'mixed method': kwalitatieve en kwantitatieve dataverzameling. In de drie metingen is een vragenlijst afgenomen. Om de geldigheid van de onderzoeksresultaten te verhogen is bij de tussen- en eindmeting een combinatie toegepast van kwantitatieve en kwalitatieve dataverzamelingsmethoden (triangulatie). Teneinde de uitkomsten van de vragenlijst beter te kunnen interpreteren zijn interviews gehouden en documenten bestudeerd. Om de validiteit van de uitkomsten zoveel mogelijk te waarborgen is gebruik gemaakt van een *klankbordgroep* en een *focusgroep*. De vragenlijst is ontwikkeld in samenspraak met de eerder genoemde klankbordgroep, gevormd door experts met gedegen kennis op het gebied van onderwijs, onderwijsonderzoek en –organisatie. Deze klankbordgroep heeft gedurende de hele periode van het monitoronderzoek tevens een rol gehad als tussentijdse vraagbaak voor het onderzoeksteam en feedbackgever op de resultaten. Daarnaast zijn de uitkomsten van de vragenlijst bij de tussenmeting voorgelegd en

bediscussieerd in een focusgroep, bestaande uit experts van de schoolbegeleidingsinstanties PBT (eerder SAZ) en CINOP. De leden van deze focusgroep zijn betrokken als procesbegeleider bij de ontwikkeling van de samenwerkingsverbanden. Juist zij hebben zicht op succes- en faalfactoren en zijn daarom geraadpleegd om de uitkomsten van de tussen- en eindmeting te spiegelen.

In het onderzoek zijn 60²³ van de 61 samenwerkingsverbanden betrokken die sterk verschilden in omvang. Ze beperkten zich tot één school en één lerarenopleiding, maar konden ook meer dan 100 scholen en meerdere lerarenopleidingen omvatten.

5.3.1 Vragenlijst

Om de situatie in de 61 samenwerkingsverbanden te kunnen monitoren hebben we op drie momenten (bij de start, halverwege en aan het eind van de looptijd van het project) dezelfde digitale vragenlijst afgenomen onder dezelfde vier doelgroepen die betrokken zijn bij de samenwerking tussen lerarenopleiding en school:

1. de projectteams van de samenwerkingsverbanden;
2. de lerarenopleidingen (directie, opleiders/mentoren);
3. de scholen (praktijkbegeleiders, directie, bestuur);
4. de studenten en startende leraren.

Met deze vragenlijst wordt de *perceptie (beleving)* gemeten van betrokkenen op de samenwerking in het algemeen en met betrekking tot de thema's, inclusief de begeleiding van de startende leraar.

5.3.1.1 Inhoud vragenlijst

De kern van de vragenlijst is gericht op het in kaart brengen van- en de tevredenheid over:

- de manier waarop de thema's terugkomen in het curriculum van de opleiding;
- de manier waarop thema's terugkomen in het praktijk- en opleidingsdeel in de school;
- de begeleiding van de startende leraar;
- de begeleiding van studenten van de opleiding;
- de begeleiding van studenten op de scholen;
- de ontwikkeling van profieldelen pabo (alleen po);
- de ontwikkeling van vaardigheden van studenten op de thema's;
- de vaardigheden van startende leraren op de thema's;
- de samenwerking tussen school en opleiding;
- de vaardigheden van begeleiders;
- het verloop van de samenwerking (alleen in vragenlijst voor projectteams).

In een Tabellenrapportage staan alle vragen opgenomen.

²³ Een samenwerkingsverband is niet meegenomen in het onderzoek. Bij de beginmeting heeft het samenwerkingsverband niet meegedaan en is om die reden uit het onderzoek gehaald.

De vragenlijst uit de beginmeting is voor de afname bij de tussenmeting opnieuw bezien. Vragen waarop we het antwoord als wisten (bijvoorbeeld wanneer is de samenwerking begonnen?) zijn verwijderd. Toegevoegd zijn twee vragen met betrekking tot de mogelijke ontwikkeling die de samenwerkingsverbanden sinds de beginmeting hebben doorgemaakt. Daarnaast zijn op aanraden van respondenten, enkele antwoordcategorieën aangescherpt. In de eindmeting zijn enkele vragen toegevoegd. Deze hadden betrekking op de ervaren opbrengsten van de regeling VSLS, de borging en de uitvoering van de regeling. De vragenlijst is opgenomen in Bijlage 1.

5.3.1.2 Twee responsgroepen: projectteamleden en niet-projectteamleden

In alle metingen is gewerkt met twee versies van de vragenlijst:

1. Vragenlijst voor projectteams. Deze vragenlijst bevat een extra deel dat de samenwerking in kaart brengt.
2. Vragenlijst voor de verschillende doelgroepen in de opleidingen en scholen. Via een selectievraag aan het begin van de vragenlijst wordt elke doelgroep door een eigen set vragen geleid.

In de dataverzameling is onderscheid gemaakt tussen de direct betrokkenen van elk samenwerkingsverband bij het project (de projectteamleden) en de minder direct betrokkenen (de niet-projectteamleden). Tot de *niet-projectteamleden* behoren indirect betrokken vanuit de scholen en opleidingen, zoals directieleden, opleiders, vakdocenten, schoolopleiders die niet actief meewerken aan de projecten maar wel zicht hebben op de resultaten/veranderingen die plaatsvinden in de opleiding en begeleiding op de thema's als gevolg van de uitvoering van de projecten. Tot deze groep behoren ook de stagiaires in de school en de startende leraren. Het onderscheid tussen *projectteamleden* en *niet-projectteamleden* is gemaakt omdat we inschatten dat de *projectteamleden* actief in de samenwerking zijn betrokken en hiermee de aangewezen doelgroep om vragen over de samenwerking te beantwoorden. Zij zijn ook meer dan de *niet-projectteamleden* op de hoogte van de doelstellingen en activiteiten in het project en kunnen die dan ook relateren aan de gevolgen van het project in de opleiding en scholen (aanbiederperspectief). De *niet-projectteamleden* geven een beeld van de stand van zaken vanuit het perspectief van de uitvoerder van het opleiden en begeleiden (het gebruikersperspectief).

Afname vragenlijst

We hebben dezelfde werkwijze voor de dataverzameling gevolgd bij alle metingen:

- Voor het uitzetten van de vragenlijst tijdens de beginmeting in de projectteams is aan de coördinatoren van de samenwerkingsverbanden gevraagd de namen, functies en e-mailadressen van de leden van de projectteams aan ons door te geven. De leden van de projectteams konden op die manier direct door ons uitgenodigd worden voor het invullen van de vragenlijst. Voor de tussen- en eindmeting is aan de projectcoördinatoren gevraagd deze opgave te controleren en bij te werken.

- Voor het uitzetten van de vragenlijst onder de doelgroepen²⁴ in de scholen en opleidingen is een getrapte werkwijze gebruikt: aan de via de projectcoördinator bij ons bekende contactpersonen op de lerarenopleidingen en scholen is gevraagd om de link naar de vragenlijst door te sturen naar de verschillende doelgroepen. Omdat een aantal coördinatoren van samenwerkingsverbanden graag zelf de vragenlijsten wilden verspreiden, is ook die manier van afname mogelijk gemaakt.

Aangezien de onderzoekers geen zicht hadden op het aantal respondenten dat op deze manier bereikt werd was het onmogelijk om responspercentages te berekenen. Om toch een schatting te kunnen doen, is bij de beginmeting aan degenen die vragenlijsten doorstuurden gevraagd onder hoeveel collega's de vragenlijsten zijn uitgezet. Op die manier konden we het responspercentage bij benadering vaststellen²⁵. Bij de tussenmeting kregen we te weinig informatie terug om nog een enigszins realistische schatting van het responspercentage te kunnen doen. Bij de eindmeting is dit verzoek vervolgens niet meer gedaan.

5.3.1.3 Begeleiding samenwerkingsverbanden bij dataverzameling

De dataverzameling is een logistiek ingewikkeld proces geweest vanwege de verschillende doelgroepen, de omvang van de doelgroep, de verschillende versies van de vragenlijsten en het ontbreken van directe contactgegevens van respondenten (wat een getrapte benadering noodzakelijk maakte). We hebben aan de vragenlijst een zo duidelijk mogelijke toelichting en instructie toegevoegd en door middel van kleuren en lay-out zijn verschillen tussen de vragenlijsten zo goed mogelijk gemarkeerd (tussen- en eindmeting). Tevens hebben we de coördinatoren van het samenwerkingsverband en contactpersonen van de opleidingen en scholen een mail gestuurd met daarin een instructie aan wie ze de link naar de digitale vragenlijst konden doorsturen. In de instructie was een mailtekst opgenomen die men kon gebruiken voor het doorsturen van de uitnodiging om de vragenlijst in te vullen. Omdat na de beginmeting bleek dat samenwerkingsverbanden het lastig vonden dat zij door verschillende onderzoeksmedewerkers werden benaderd, is het onderzoeksteam verkleind en hebben we de communicatie zoveel mogelijk vanuit het secretariaat en één van de onderzoekers gevoerd.

Analyse vragenlijst

Voor de analyse zijn de data uit de twee vragenlijsten bij elkaar gevoegd. Waar vragen uit de projectteam-vragenlijst overeenkwamen met vragen uit de niet-projectteam vragenlijst, zijn ze gekoppeld om (waar dit relevant was) ook een totaalbeeld te kunnen krijgen.

Voor de beschrijvingen van de stand van zaken met betrekking tot de onderzoeksvragen zijn frequenties, percentages en gemiddelden (waar dit zinvol was) bepaald. We hebben deze statistieken vervolgens uitgesplitst per schoolsector (mbo, po en vo).

²⁴ De doelgroep studenten is in alle metingen beperkt tot de studenten die stage lopen op scholen die deelnemen aan een samenwerkingsverband.

²⁵ Op basis van de informatie verkregen van de projectteamleden die gehoor hebben gegeven aan onze oproep om door te geven naar hoeveel docenten, lerarenopleiders, studenten en startende docenten ze de vragenlijst hebben doorgestuurd en het daadwerkelijk aantal ingevulde vragenlijsten is bij de beginmeting op de volgende manier een responschatting gemaakt. Door het gemiddeld aantal doorgestuurde vragenlijsten (N=75,36) te vermenigvuldigen met het aantal samenwerkingsverbanden (N=58) is er een schatting gemaakt van het aantal uitgenodigde respondenten (N=4429). Uiteindelijk hebben 2661 respondenten de vragenlijst ingevuld, dat betekent een respons van ongeveer 60%.

Vervolgens zijn de resultaten op twee manieren geanalyseerd:

A. Binnen elke meting afzonderlijk

- Op de kenmerken 'sector' (po, vo en mbo), 'werkkring' (lerarenopleiding of school), 'projectteam' (al dan niet lid van het projectteam) en 'opleidingsschool' (al of geen erkende opleidingsschool) is gekeken of er significante verschillen zijn tussen samenwerkingsverbanden. De resultaten hiervan zijn opgenomen in de beschrijving van de resultaten per meting afzonderlijk en aangegeven bij de betreffende tabel (zie de Tabellenrapportage).
- Bij de beginmeting is getoetst op de mate van samenwerking voorafgaand aan de samenwerking in het kader van de regeling²⁶; dit is bij alle vragen gedaan. Significante verschillen zijn opgenomen in de beschrijving van de resultaten. Dit is niet meer gedaan bij de tussen- en eindmeting.

B. Over de metingen heen

Aangezien de respondentgroep bij de drie metingen maar voor een klein deel uit dezelfde respondenten bestond (verreweg de meeste respondenten hadden verzuimd om een koppelkenmerk in te vullen) zijn de verschillen over tijd niet bepaald met gepaarde t-toetsen maar waar dit kon met onafhankelijke t-toetsen. Wij achten dit verantwoord omdat de respondentgroep bij de tussen- en eindmeting op de kenmerken 'werkkring' en 'sector' ongeveer vergelijkbaar is met de respondent groep van de beginmeting. Aangezien er een gereede kans was op afhankelijkheid (oftewel dat de antwoorden van personen binnen eenzelfde samenwerkingsverband meer gelijk zijn aan elkaar dan antwoorden van personen los beschouwd van het samenwerkingsverband waarvan ze deel uitmaken) zijn op een aantal kernvariabelen eerst multilevelanalyses uitgevoerd. In die gevallen dat er in verschillende metingen op dezelfde variabelen sprake was van afhankelijkheid zijn de gemiddelde scores op de betreffende variabelen per samenwerkingsverband eerst geaggregeerd alvorens alsnog een t-toets uit te voeren.

5.3.2 Interviews

Doel en inhoud interviews

In aanvulling op de vragenlijst zijn interviews met verschillende doelgroepen (projectteamleden, betrokkenen van lerarenopleidingen en scholen en studenten en starters) van 15 samenwerkingsverbanden gehouden (in de tussenmeting 10 samenwerkingsverbanden en in de eindmeting nogmaals 10 waarvan 5 die ook in de tussenmeting zijn bevestigd). Doel van de interviews was zicht te krijgen op het verloop van de samenwerking en waarom deze zo verloopt en waarom resultaten wel of niet worden gehaald.

²⁶ Daarbij is een onderscheid gemaakt in de mate van samenwerking: naar drie categorieën: Tot de eerste categorie 'nieuwe' (of geen) samenwerking' behoren samenwerkingsverbanden die nog niet hebben samengewerkt in het verleden en ook nog niet zijn begonnen met voorbereidende gesprekken of activiteiten. De tweede categorie 'beginnende samenwerking' omvat de samenwerkingsverbanden waar al wel voorbereiding heeft plaatsgevonden voor het realiseren van een samenwerkingsverband, maar waar nog geen echte samenwerking in de praktijk is geweest. Tot de derde categorie 'bestaande samenwerking' behoren samenwerkingsverbanden die al echt samen projecten hebben opgezet in het verleden.

Met de interviews zijn de projectteamleden en betrokkenen van lerarenopleidingen en scholen bevraagd op:

1. De wijze van samenwerken, tevredenheid en redenen voor tevredenheid
2. De voortgang van het project (vier thema's en begeleiding startende leraren), tevredenheid en redenen voor tevredenheid
3. De relatie tussen de subsidie en behaalde resultaten in de samenwerking en de thema's
4. De succesfactoren en knelpunten in de samenwerking
5. De rol van studenten en starters in het project
6. De borging van de samenwerking en resultaten
7. De bijeffecten van de (versterkte) samenwerking

De studenten en startende leraren zijn bevraagd op:

1. Inschatting van en tevredenheid over de eigen theoretische kennis en praktische vaardigheden op de thema's.
2. De begeleiding die zij krijgen vanuit de opleiding en in de school.
3. De afstemming tussen werkplek en opleiding.

De vragenlijsten zijn opgenomen in Bijlage 2.

Selectie van de samenwerkingsverbanden en doelgroep

Om tien samenwerkingsverbanden voor de interviews bij de tussenmeting te selecteren, zijn er eerst enkele kernvariabelen gedefinieerd die inzicht geven in de samenwerking en is er rekening gehouden met verdeling binnen de sectoren. Vervolgens is er gekeken of en hoe de samenwerkingsverbanden differentiëren op de gekozen variabelen.

Voor het maken van een selectie zijn de antwoorden van individuen binnen het samenwerkingsverband geaggregeerd naar het niveau van het samenwerkingsverband. Dit betekent dat voor ieder samenwerkingsverband een gemiddelde score is berekend op alle kernvariabelen.

Stap 1 in selectie

Als eerste is er gekeken welke samenwerkingsverbanden hoog, laag of gemiddeld scoren op de onderstaande kernvariabelen.

- tevredenheid samenwerking;
- tevredenheid van de lerarenopleiding met scholen waar hun studenten stage lopen (begeleiding, afstemming, leermogelijkheden etc.);
- tevredenheid van scholen met de lerarenopleiding (betrokkenheid, afstemming curriculum etc.);
- tevredenheid startende leraren over de school;
- tevredenheid startende leraren over de lerarenopleiding;
- tevredenheid van studenten over de samenwerking tussen de lerarenopleiding en school.

Een voorwaarde voor selectie was dat ze op (bijna) alle kernvariabelen een score hebben, dat wil zeggen dat er respondenten waren die de vragen over deze kernvariabelen hadden ingevuld.

Stap 2 in selectie

Vervolgens is gekeken in welke mate de op basis van stap 1 geselecteerde samenwerkingsverbanden verschilden in de aandacht voor de thema's 'opbrengstgericht werken', 'omgaan met verschillen', 'ouderbetrokkenheid' en omgaan met 'pesten'. Er is daarbij een onderscheid gemaakt in vragen aan lerarenopleidingen en scholen.

Stap 3 in selectie

Tenslotte, is geprobeerd om tot een evenredige verdeling te komen over de drie onderwijssectoren. Dit heeft geleid tot een selectie van 10 samenwerkingsverbanden en voor elk van deze samenwerkingsverbanden een reserve die in score en kenmerken lijkt op het geselecteerde samenwerkingsverband. Dit is gedaan omdat werd verwacht dat niet alle geselecteerde samenwerkingsverbanden mee konden of wilden doen aan de interviews.

Uitkomst selectie

Uiteindelijk zijn interviews gehouden bij 10 samenwerkingsverbanden die allemaal waren geselecteerd in de eerste groep van 20 (selectie van 10 + reservegroep van 10 samenwerkingsverbanden). De verdeling over de sectoren is door non-respons niet helemaal conform de verdeling van de samenwerkingsverbanden over de sectoren. De verdeling bij de interviews van de tussenmeting was als volgt:

- po sector: 6
- vo sector: 3
- mbo sector: 1

Omdat de 10 geïnterviewde samenwerkingsverbanden niet evenredig verdeeld waren over de sectoren en we inschatten dat het wel of niet zijn van een opleidingsschool invloed zou hebben op de samenwerking, is besloten hier op te selecteren bij de eindmeting. Daarbij wilden we tenminste vijf samenwerkingsverbanden interviewen die we ook in de tussenmeting hadden bevraagd. Uiteindelijk zijn in deze ronde naast de eerder bevraagde samenwerkingsverbanden, vijf nieuwe geïnterviewd. In totaal zijn in beide metingen dus bij 15 samenwerkingsverbanden interviews afgenomen.

Afname

De geselecteerde samenwerkingsverbanden zijn als volgt benaderd voor medewerking aan de interviews. De opzet was dat er per samenwerkingsverband een gespreksdag werd georganiseerd waarin vier groepsinterviews werden gehouden met een selectie uit de doelgroepen zoals hieronder gegeven. De projectcoördinator is gevraagd dit te organiseren en de selectie van deelnemers voor de interviews te maken. Daarbij ging het om gesprekken met de volgende doelgroepen:

- de projectteamleden, inclusief de projectcoördinator;
- directie en docenten van de lerarenopleiding;
- directie en docenten van de scholen;
- studenten en starters.

De interviews zijn gehouden door een senior onderzoeker voor gespreksvoering en een junior onderzoeker voor verslaglegging. Omdat het niet altijd is gelukt de gesprekken op een dag te organiseren, zijn in enkele gevallen aanvullende telefonische interviews gehouden. Per samenwerkingsverband is een verslag gemaakt. Dit verslag is gestuurd aan alle projectcoördinatoren als terugkoppeling van de gesprekken en voor een ‘member check’ op feitelijke onjuistheden.

Analyse

Voor de analyse van de interviewdata is gebruik gemaakt van de richtlijnen voor casestudie-analyse van Miles en Huberman (1994)²⁷ en Yin (1994)²⁸. Met behulp van een coderingssysteem wordt elke casus afzonderlijk en systematisch beschreven door het ontwerpen en vullen van matrices op variabelen (within-site-analyses). Het invullen van de matrices is gecheckt door een tweede onderzoeker. Waar geen overeenkomst was, is in overleg het resultaat in de matrix geplaatst. De analyse matrix is opgenomen in Bijlage 3. Om zicht te krijgen op overeenkomsten en verschillen tussen samenwerkingsverbanden is een cross-case analyse uitgevoerd. Deze cross-case analyse heeft als resultaat dat een beeld wordt verkregen over alle samenwerkingsverbanden heen van de voortgang in de samenwerking, de (mogelijke) resultaten die daarmee behaald zijn, de tevredenheid van betrokkenen hierover en de redenen voor deze tevredenheid. Per categorie zijn conclusies geformuleerd. Daarnaast is tijdens de eindmeting gekeken naar de ontwikkeling van de vijf samenwerkingsverbanden die zowel in de tussenmeting als in de eindmeting zijn bevraagd. Een vergelijking van de uitspraken op de tussen- en eindmeting geeft zicht op de ontwikkeling die deze samenwerkingsverbanden hebben doorgemaakt.

De resultaten van de interviews zijn illustratief bij de bevindingen uit de vragenlijst, omdat het hier slechts om een selectie van 15 samenwerkingsverbanden gaat. Zij geven zicht op niet meer dan *mogelijke* achterliggende relaties, achtergronden en verklarende factoren bij de samenwerking en de tevredenheid over de samenwerking en resultaten.

5.3.3 Documentenanalyse

Doel en inhoud documentenanalyse

In aanvulling van de vragenlijsten en de interviews is een documentenanalyse gedaan. Het doel van de documentenanalyse was inzicht te krijgen op mogelijke relaties tussen het samenwerkingsproces en behaalde resultaten en mogelijke succes- en faalfactoren. Voor de documentenanalyse zijn de plannen van de samenwerkingsverbanden, de tussentijdse activiteitenverslagen en de eindverantwoordingen van de samenwerkingsverbanden bekeken. In de activiteitenverslagen stond beschreven welke doelen ze in de samenwerking tot dan toe behaald hadden en welke activiteiten ze hiervoor genomen hadden. Per 1 april 2018 hebben de samenwerkingsverbanden eindverantwoordingen ingediend. Met DUS-I was afgesproken dat de eindverantwoordingen direct na aanlevering zouden worden doorgestuurd aan Oberon, zodat deze geanalyseerd konden worden.

²⁷ Miles, M.B., & Huberman, A.M., (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications

²⁸ Yin, R.K., (1984). *Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage Publications

De verantwoordingsrapportages bestonden uit meerdere onderdelen van de samenwerking:

- De algemene samenwerking
- De thema's ('omgaan met verschillen', 'opbrengstgericht werken', 'ouderbetrokkenheid', en 'pesten')
- De begeleiding van starters
- De borging
- De succes- en knelpunten
- Reflectie

Per onderdeel hebben de samenwerkingsverbanden gestelde en behaalde doelen beschreven. Ook zijn de verschillende activiteiten beschreven, de ontwikkelingen in de projectperiode en de verduurzaming/boring hiervan. De bijlage van de verantwoordingsrapportage was het financieel verslag.

Aantal verantwoordingsrapportages

Er is tijdens de documentenanalyse onderscheid gemaakt tussen po, vo en mbo. Helaas heeft Oberon niet van alle samenwerkingsverbanden de eindverantwoording ontvangen. Vijf eindverantwoordingrapportages uit po zijn niet geanalyseerd omdat er technische problemen waren met de bestanden. Daarnaast heeft een samenwerkingsverband alleen bijlagen aangeleverd die niet bruikbaar waren in de analyse. Tot slot hebben twee keer twee po samenwerkingsverbanden samen een verantwoording ingediend. Van de 19 vo samenwerkingsverbanden hebben er 18 een eindverantwoordingrapportage ingediend en één samenwerkingsverband is niet meegenomen in het gehele onderzoek en is daarom ook uit de documentenanalyse gelaten. In totaal zijn er dus 10 eindverantwoordingrapportages van mbo, 25 van po en 17 van vo geanalyseerd.

Analyse

Voor de documentenanalyse is er net zoals bij de interviews gebruik gemaakt van de richtlijnen voor casestudiebeschrijving van Miles en Huberman (1994)²⁹ en Yin (1984)³⁰. In de eindmeting zijn de eindverantwoordingen als uitgangspunt genomen. Elke eindverantwoording wordt gezien als een case. Met behulp van een coderingssysteem wordt elke case afzonderlijk en systematisch beschreven door het ontwerpen en vullen van een analyseschema. Het analyseschema bestond uit 11 kolommen, gebaseerd op de onderdelen van de verantwoordingsrapportages. De kolommen waren: samenwerkingsvorm, algemene samenwerking, 'omgaan met verschillen', 'opbrengstgericht werken', 'ouderbetrokkenheid', 'pesten', begeleiding starters, borging, knelpunten, succespunten en overig. Per kolom stonden de verschillende vormen waarop de samenwerking is vormgegeven genoteerd, zoals activiteiten voor de thema's als ontwikkeling materialen voor scholen of kennisdeling, of bijvoorbeeld beschrijving van de samenwerkingsvorm. Dit is gedaan door meerdere cases te lezen en analyseren en bij elk onderdeel activiteiten of andere aspecten van de samenwerking te noteren. Achter elke variabele zijn de codes van de samenwerkingsverbanden genoteerd die de activiteit of actie hadden ondernomen. In bijlage 3 is een voorbeeld van het analyseschema

²⁹ Miles, M.B., & Huberman, A.M., (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications

³⁰ Yin, R.K., (1984). *Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage Publications

opgenomen. Zoals eerder beschreven zijn er drie analyseschema's opgesteld, voor mbo, po en vo. Bij zowel de tussen- als de eindmeting is gekeken naar de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Rapportages zijn door twee onderzoekers geanalyseerd totdat overeenkomst was gevonden.

Verslagen

Na het analyseren van alle verantwoordingsrapportages aan de hand van een analyseschema is er per sector een verslag opgesteld waarin conclusies zijn getrokken over de samenwerking in de verschillende samenwerkingsverbanden per sector. Ook is de begin- tussen- en eindmeting met elkaar vergeleken. De verslagen over de drie sectoren zijn samengevat in een overkoepelend verslag van de eindmeting waarin is gekeken naar overeenkomsten en verschillen tussen sectoren. Dit verslag is opgenomen in hoofdstuk 8. De verslagen per sector zijn opgenomen in bijlage 4.

6 Resultaten op de vragenlijsten

6.1 Respons op de vragenlijst

In totaal hebben 447 respondenten de vragenlijst ingevuld die bedoeld is voor de leden van de projectteams (in 2014: 293 en in 2015: 325). Responspercentage is 69%.

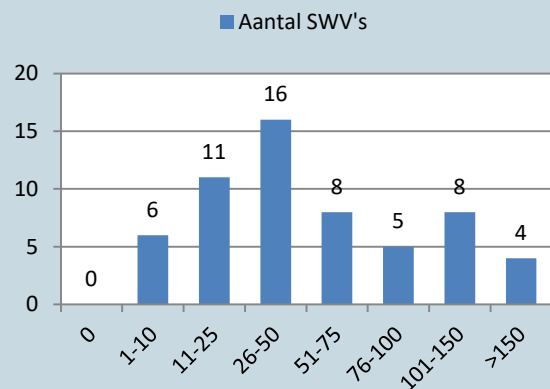
De vragenlijst voor niet-leden van de projectteams is ingevuld door 3354 respondenten (in 2014: 2661 en in 2015: 3444). Omdat deze vragenlijst via contactpersonen is doorgestuurd is en niet achterhaald kon worden hoeveel respondenten uiteindelijk bereikt zijn is het responspercentage niet bekend.

De respondentgroep van 2017 lijkt op de respondentgroepen van 2014 en 2015 voor wat betreft de kenmerken 'werkkring' en 'sector', met uitzondering van de verdeling van de responsgroep projectteamleden waar in tegenstelling tot 2014 en 2015, in 2017 de verdeling over de sectoren meer overeenkomt met de verdeling van de samenwerkingsverbanden over de sectoren.

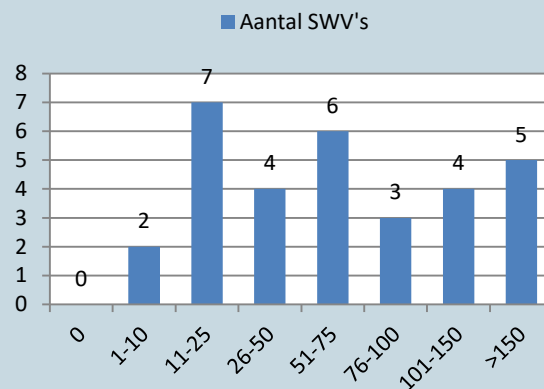
Op de volgende pagina's wordt allereerst de responsverdeling over de samenwerkingsverbanden en vervolgens de kenmerken van de respondentgroepen beschreven in verschillende grafieken met toelichtende tekstkaders.

Responsverdeling respondenten per samenwerkingsverband totaal en per sector

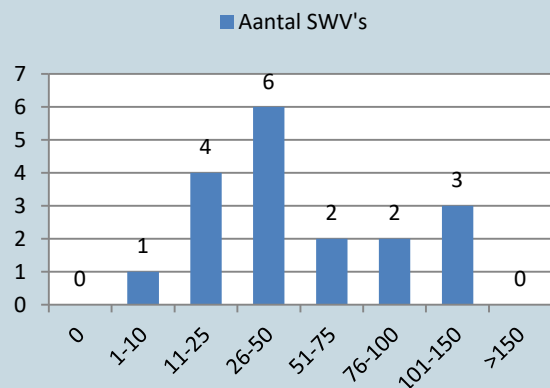
Respons per SWV

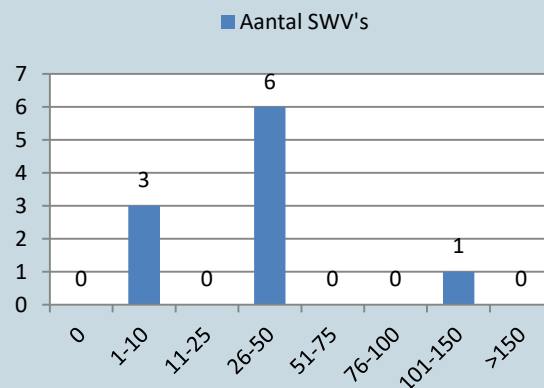
Respons per SWV in po

Respons per SWV in vo

Respons per SWV in mbo

De grafieken hiernaast laten de responsverdeling zien over de samenwerkingsverbanden. Eén samenwerkingsverband valt buiten het onderzoek omdat zij nooit namen en gegevens van projectteamleden en contactpersonen hebben doorgegeven. Twee samenwerkingsverbanden po zijn zo nauw met elkaar verbonden dat zij een identieke responsgroep hebben en daarom meetellen als één samenwerkingsverband in het onderzoek. De onderzoeksgroep bestaat hiermee uit **62** samenwerkingsverbanden.

De eerste grafiek toont dat in ongeveer de helft van de samenwerkingsverbanden meer dan 50 respondenten de vragenlijst hebben ingevuld. De grafiek toont tevens dat de respons per samenwerkingsverband varieert van 2 tot boven de 150 (min:2; max:211). Er lijkt geen verband te zijn tussen de omvang van het samenwerkingsverband en de respons. De totaal respons is elke meting toegenomen.

De grafiek voor het po laat zien dat de respons daar per samenwerkingsverband iets hoger is. Voorgaande metingen leken ze meer op de verdeling van de totale groep.

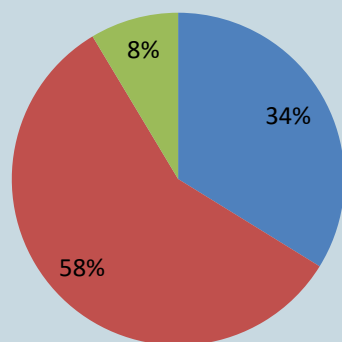
In het vo is deze verdeling vergelijkbaar met de grafiek voor de totale groep en lijkt daarmee ook op de verdeling van de tussenmeting en wijkt daarmee af van de verdeling van 2014 toen het aantal samenwerkingsverbanden per responscategorie ongeveer gelijk verdeeld was.

In de mbo-sector valt de respons in 6 van de 10 samenwerkingsverbanden in de categorie 1-50, dit is vergelijkbaar met vorige metingen..

Kenmerken van de respondentgroep projectteam (N=325)

Werkkring

■ Lerarenopleiding ■ School ■ Anders

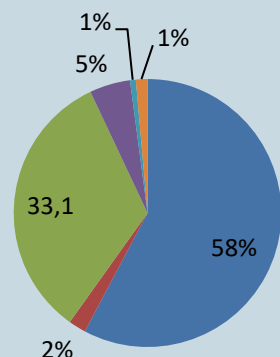
Bovenstaande grafiek laat zien dat het grootste deel van de respondenten op een school werkt.

Tot de groep anders (N=38) behoren betrokkenen die werken bij instellingen als kenniscentra en bovenschoolse stichtingen.

Deze verdeling is vrijwel gelijk aan de verdeling in de tussenmeting.

Type lerarenopleiding

■ pabo
■ Academische pabo
■ 2e graads lo
■ ulo
■ Ped. Did. Scholing WEB
■ Elders

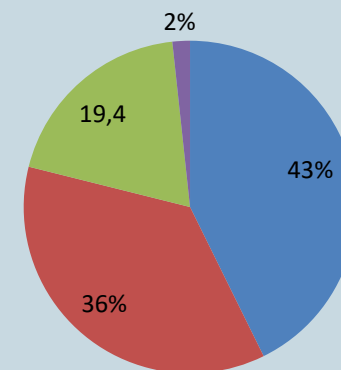
De grafiek hierboven laat zien dat de meeste respondenten van de lerarenopleiding bij een pabo werken.

De verdeling is vergelijkbaar met de vorige metingen, met een lichte stijging van de tweedegraads lerarenopleidingen.

Behalve type opleiding is ook gevraagd naar de functie. De functie die men binnen opleidingen heeft zijn (combinatie is mogelijk): instituutsopleider (54x), onderwijskundige (49x), vakdidacticus (25x), directie (16x), anders (67x). Ten opzichte van 2015 hebben meer onderwijskundigen en instituutsopleiders de vragenlijst ingevuld.

Sector

■ po ■ vo ■ mbo ■ anders

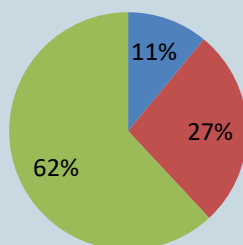
De meeste respondenten uit de groep projectteam leden werken in het po. Ten opzichte van 2015 hebben minder respondenten uit po gereageerd (TM; 51%) en meer uit vo (33%) en mbo (TM: 16%). In 2014 kwam de grootste groep respondenten uit het vo (48%).

De functie die zij hebben binnen de school (combinatie is mogelijk): schoolleider/directeur (47x), vakdocent (52x), schoolopleider (68x), stagebegeleider (28x), schoolpracticumdocent (18x), bestuurder (19x), groepsleerkracht (13x), anders (99x). Ten opzichte van 2015 is het aantal schoolopleiders en vakdocenten toegenomen.

Kenmerken groep die niet bij het projectteam is betrokken (N=3444)

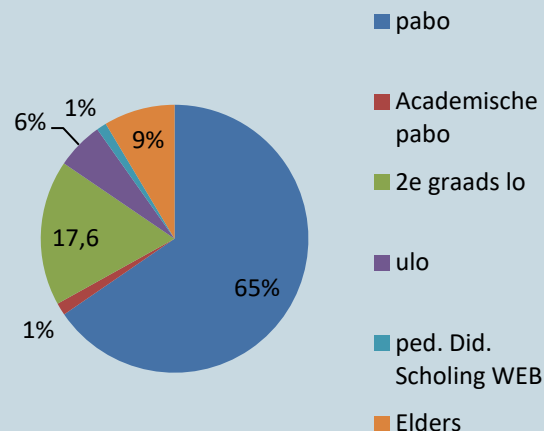
Werkkring

- Lerarenopleiding
- Student of startende leraar
- School/schoolbestuur

De grafiek hierboven laat zien dat het grootste deel van de respondenten die niet tot een projectteam behoren op een school werkt of bij een schoolbestuur. Bovenstaande verdeling is vergelijkbaar met de verdeling over de werkring in de metingen van 2014 en 2015.

Type lerarenopleiding

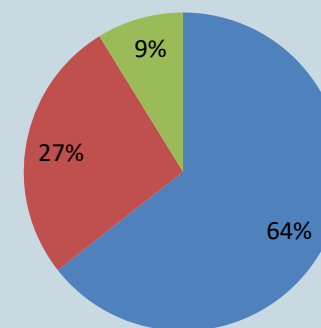

Van de respondenten van een opleiding werkt het grootste deel bij een pabo. Ten opzichte van de metingen van 2014 en 2015 is de verdeling veranderd. Een groter deel van de respondenten komt van de pabo en veel kleiner deel van de 2^e graads opleiding.

Behalve type opleiding is ook gevraagd naar de functie. De functie die men binnen opleidingen heeft zijn (combinatie is mogelijk): instituutsopleider (151x), onderwijskundige (84x), vakdidacticus (129x), directie (17x), anders (114x). De functieverdeling is vergelijkbaar met die in de tussenmeting.

Sector

- po
- vo
- mbo

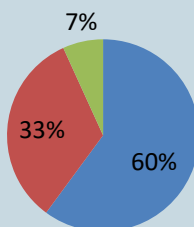
De grafiek hierboven laat zien dat de meeste respondenten die niet in een projectteam zitten in het po werken. Dit is vergelijkbaar met de verdeling in 2015. Ten opzichte van de verdeling in 2014, is het aantal respondenten uit een mbo school toegenomen en uit een vo school afgenomen.

De functies die de respondenten binnen de school hebben zijn (combinatie is mogelijk): schoolleider/directeur (440x), vakdocent (431x), Schoolopleiders (318x), stagebegeleider (462x), schoolpracticumdocent (147x), bestuurder (45x), groepsleerkracht (927x), anders (325x). Ten opzichte van 2015 hebben meer vakdocenten en stagebegeleiders de vragenlijst ingevuld.

Kenmerken groep studenten en startende leraren (N=943)

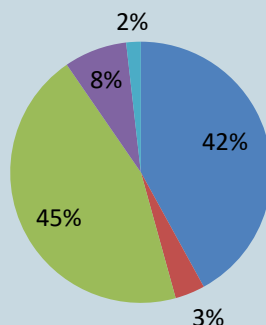
Verdeling

- Student (lio)
- Startende leraar
- Zijinstromer met aanstelling

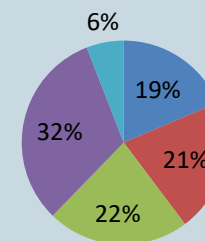
Type lerarenopleiding (alleen studenten)

- pabo
- Academische pabo
- 2e graads lo
- ulo
- WEB

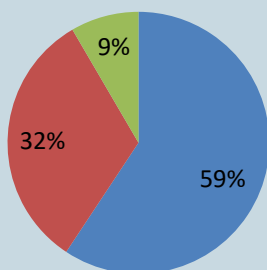
Studiejaar (niet ulo) (alleen studenten)

- 1e jaar
- 2e jaar
- 3e jaar
- 4e jaar
- anders

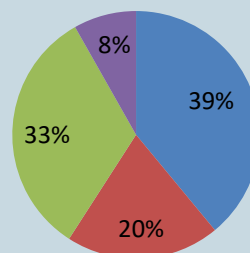
Sector (alleen startende leraren)

- po
- vo
- mbo

Ervaring als leraar (alleen startende leraren)

- langer dan 1,5 jaar
- tussen 1 en 1,5 jaar
- tussen half en 1 jaar
- half jaar en minder

De grafieken laten het volgende zien:

- Grootste deel van deze groep zijn studenten; bij tussenmeting was dit nog 75%.
- De meeste van deze studenten komen van een 2^e graads opleiding. In 2014 en 2015, zat het grootste deel op een pabo.
- De groep studenten ongelijk verdeeld over de studiejaar, terwijl de verdeling in 2014 en 2015 bijna gelijk was. Relatief hebben meer ouderejaars de vragenlijst ingevuld.
- Net als in 2015 is de respondentgroep startende leraren is vooral werkzaam in het po, terwijl dit in 2014 nog het vo was.
- De meeste startende leraren hebben tussen een half en een jaar, of meer dan 1,5 jaar ervaring als leraar. De groep tussen 1 en 1,5 jaar is gegroeid.

6.2 Resultaten per onderzoeksvraag

De resultaten worden weergegeven per onderzoeksvraag voor alle samenwerkingsverbanden (SWV) samen. Alle resultaten zijn statistisch getoetst op eventuele verschillen tussen respectievelijk: 1- het moment waarop de meting is uitgevoerd (beginmeting, tussenmeting en eindmeting); 2- de onderwijssector (po, mbo en vo); 3- het al of niet lid zijn van het projectteam; 4- werkring (school of lerarenopleiding) en 5- het al dan niet werken op een opleidingsschool, Academische opleidingsschool of Aspirant-opleidingsschool. Gevonden verschillen worden alleen aangegeven als ze significant zijn ($p < 0,05$) in combinatie met een effectgrootte³¹ van de categorie 'gemiddeld' of 'sterk'³². In het laatste geval is tevens gekeken of het toetsresultaat ook geldt bij een strenger significantieniveau ($p < 0,01$). Voor nauwkeuriger statistieken wordt verwezen naar de tabellen en onderschriften bij de tabellen in de Tabellenrapportage.

1A Samenwerking Algemeen (basisvoorwaarden, acties, opbrengsten)

NB De vragen onder 1A zijn alleen onderzocht bij de leden van de projectteams, de vragen onder 1B en 1C zijn ook gesteld aan de 'niet-leden'.

1.1. Hoe ziet de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen eruit bij aanvang van de projecten en hoe ontwikkelt zich deze gedurende de looptijd van de projecten?

N.B. Vragen hierover zijn alleen gesteld aan projectteams.

Situatie beginmeting

De helft (49,6%) van de respondenten die bij de beginmeting lid is van een projectteam (N=293) geeft aan in 2014 met de samenwerking voor deze subsidieregeling te zijn gestart, volgens 39,6% is de samenwerking in 2013 gestart en 10,8% geeft aan dat de samenwerking daarvoor al bestond³³ (tabel 1). De meeste respondenten geven aan dat er al een vorm van samenwerking was voorafgaand aan de samenwerking in het kader van de regeling (tabel 2). Volgens 39,9 % vervult de lerarenopleiding de leidende rol in het samenwerkingsverband; volgens 22,4% is die rol voor de school of een van de scholen; 29,2 % geeft aan dat geen van de partners in het bijzonder de leidende rol vervult. In de sector po heeft de lerarenopleiding bij 60% van de samenwerkingsverbanden de leidende rol, in de sector mbo in 44% en in de sector vo 4,5%. In de sector vo is de leidende rol vaker dan in de andere sectoren voorbehouden aan de school. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie tabel 3a.

³¹ Effectgrootte 'gemiddeld' begint bij een r of ω^2 -waarde vanaf 0,20 resp. 0,05.

³² Effectgrootte 'sterk' begint bij een r of ω^2 -waarde vanaf 0,33 resp. 0,14

³³ In principe is het niet mogelijk dat de samenwerking voor 2013 al zou bestaan, aangezien de regeling er toen nog niet was. Dat neemt niet weg dat de samenwerking al eerder kan zijn opgestart.

Situatie tussenmeting

Er zijn nog drie nieuwe samenwerkingsverbanden bijgekomen in 2014, beide in de sector primair onderwijs. In alle drie bestond er al samenwerking tussen de partijen.

Volgens 34,6 % van de leden van de projectteams (N=312) vervult de lerarenopleiding de leidende rol in het samenwerkingsverband; volgens 22,8% is die rol voor de school of een van de scholen, 39,1 % geeft aan dat geen van de partners in het bijzonder de leidende rol vervult. In de sector po heeft de lerarenopleiding bij 49,1% van de samenwerkingsverbanden de leidende rol, in de sector mbo bij 29,4% en in het vo 13,3%. In de sector vo is de leidende rol vaker dan in de andere sectoren voorbehouden aan de school. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie tabel 3b.

Van de projectteamleden (N=318) geeft 57,5% aan dat het samenwerkingsverband georganiseerd is in de vorm van een centraal projectteam dat een aantal deelteams aanstuurt; 30,8% geeft aan dat er alleen een centraal team is (Tabel 66*).

Waar sprake is van deelprojectteams bestaan die volgens 74,9% van de respondenten uit zowel vertegenwoordigers van lerarenopleidingen als van scholen; 22,6% geeft aan dat naast deze ook nog 'andere partijen' meedoen in het deelprojectteam (Tabel 67*).

Situatie eindmeting

De vraag naar evt. nieuwe samenwerkingsverbanden is bij de eindmeting niet meer gesteld. Volgens 32,7% van de leden van de projectteams (N=447) vervult de lerarenopleiding de leidende rol in het samenwerkingsverband; volgens 24,6% is die rol voor de school of een van de scholen, 29,1 % geeft aan dat geen van de partners in het bijzonder de leidende rol vervult. In de sector po heeft de lerarenopleiding bij 50,9% van de samenwerkingsverbanden de leidende rol, in de sector mbo bij 25,4% en in de het vo 12,7%. In de sector vo is de leidende rol vaker dan in de andere sectoren voorbehouden aan de school. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie tabel 3c.

Ontwikkeling (vergelijking tussen de drie metingen)

Uiteindelijk is de overall rolverdeling van 2014 ook die van 2017: ongeveer een derde van de respondenten geeft aan dat de leiding van het samenwerkingsverband bij de lerarenopleiding ligt, een derde geeft aan dat geen van de partners de leidende rol vervult en iets minder dan een derde geeft aan dat de leiding bij de school ligt. Ook de sectorverschillen zijn over de drie metingen heen onveranderd: In het po is de leidende rol vaker voorbehouden aan de lerarenopleiding, in het vo vaker aan de school. In het mbo is de leidende rol vaker aan geen van de partners in het bijzonder voorbehouden.

Alleen in 2017 is gevraagd of betrokkenen vinden dat de samenwerking al met al is versterkt.

91% vindt dat dit zo is. Er is gevraagd op welk niveau in de organisaties deze samenwerking is versterkt. Daarbij is onderscheid gemaakt in samenwerking op het niveau van besturen, directies, schoolopleider en opleiders, begeleiders in school en opleiders en studenten die door het uitvoeren van opdrachten of onderzoek het contact tussen school en opleiding stimuleren. Deze versterking van de samenwerking blijkt het meest op het niveau van de schoolopleider en de opleiders van de lerarenopleiding te hebben plaatsgevonden en het

minst op het niveau van de directie en de studenten. Ruim 30% heeft belemmeringen ervaren in de samenwerking. In het po was dit sterker het geval dan in vo en mbo. De belemmeringen hadden vooral te maken met het feit dat men vindt dat scholen vastzitten aan een bepaald stramien en er te weinig tijd is om deel te nemen aan themagroepen.

Ook is in 2017 gevraagd naar de borging van de samenwerking, met andere woorden de samenwerking in de toekomst. Ruim een kwart van de projectteamleden geeft aan dat het samenwerkingsverband wordt voortgezet na beëindiging van de subsidieregeling in een (aspirant) opleidingsschool en 14 % zet de samenwerking voort vanuit eigen middelen. Hierbij zijn geen verschillen gevonden tussen de sectoren. Bijna een kwart geeft aan nog niet te weten hoe de samenwerking voort te zetten (dit kan twee betekenissen hebben: men is niet op de hoogte van de wijze waarop het wordt voortgezet of er is nog geen besluit genomen hoe de samenwerking voort te zetten) en 15% zoekt nog naar financiële mogelijkheden. Slechts 5% ziet een voortzetting van de samenwerking bij het wegvallen van de subsidie als onhaalbaar. Met name in het mbo gebruikt men de regeling voor (aspirant)opleidingsschool om de samenwerking voort te zetten, terwijl men in het vo en po meer onzeker is over de voortzetting.

1.2. In hoeverre zijn volgens betrokkenen de basisvoorwaarden voor samenwerking gerealiseerd?

N.B. Deze vraag is alleen gesteld aan het projectteam.

Situatie beginmeting

Aan de basisvoorwaarden voor samenwerking is voldaan, zo blijkt uit de antwoorden (N=281) op stellingen over basisvoorwaarden, gecategoriseerd in termen van Doel, Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit, Management en Randvoorwaarden (zie hoofdstuk 4 met theoretische achtergrond bij het concept samenwerking). De laagste waarde op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens met de stelling tot 5= zeer eens) is 3,43 (sd 0,77) ; de hoogste 4,44 (sd 0.55). Zie tabel 4a voor alle gemiddelden, uitgesplitst per sector.

M.b.t. de categorie Doel is sprake van afhankelijkheid³⁴ tussen de leden binnen een samenwerkingsverband: deze verklaart 18% van de verschillen in oordeel t.a.v. de stelling '(Binnen ons samenwerkingsverband)... is men het eens over de doelen'; 16% van de verschillen t.a.v. de stelling '...zijn de doelen van de samenwerking transparant' en 13% van de verschillen t.a.v. de stelling '...zijn de doelen van de samenwerking voor iedereen haalbaar'.

Voor de categorie Procedures is geen afhankelijkheid gevonden.

³⁴ Met 'afhankelijkheid' wordt bedoeld dat de data de kenmerken hebben van een **multilevel structuur**: als metingen bij meerdere personen gedaan zijn die onderdeel uitmaken van dezelfde groep komt het vaak voor dat specifieke kenmerken die bij die groep horen de data zodanig beïnvloeden dat het niet meer verantwoord is om de resultaten als losse individuele scores samen te nemen. Een klassieke voorbeeld van onderzoek waarbij rekening moet worden gehouden met 'geneste data' is onderzoek bij patiënten die dezelfde huisarts hebben, waarbij de interventie per huisartspraktijk is uitgevoerd.

Ook m.b.t de categorie Communicatie is er t.a.v. een deel van de stellingen sprake van afhankelijkheid: 19% van de verschillen in oordeel t.a.v. de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..wordt ieder goed en tijdig geïnformeerd'* en 20% t.a.v. de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) .."wordt snel en adequaat gereageerd op elkaar'* wordt erdoor verklaard. Die afhankelijkheid is er niet t.a.v. de stellingen *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..besteden we tijd om ons functioneren te bespreken'*.

Voor wat betreft de categorie Wederzijds vertrouwen is er eveneens voor een deel van de stellingen sprake van afhankelijkheid: 14% van de verschillen in oordeel t.a.v. de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..hebben we vertrouwen in elkaar'* wordt erdoor verklaard. Er bestaat geen afhankelijkheid t.a.v. de scores op de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..voeren we een open gesprek over elkaars visie op onderwijs.'*

Voor wat betreft de categorie Gelijkwaardigheid bestaat er alleen afhankelijkheid t.a.v. de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..zijn de taken goed verdeeld'* (verklaart 11% van het verschil in scores).

Voor de categorie Professionaliteit geldt afhankelijkheid t.a.v. de stelling (16% verklaarde variantie) *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ... is het vanzelfsprekend om kennis met elkaar te delen.'*

Bij de stellingen binnen de categorie Management.. is bij alle drie stellingen sprake van afhankelijkheid: *'(Het management) ...neemt de juiste maatregelen om het samenwerkingsverband te laten functioneren'* verklaart 12%; *'..denkt mee over oplossingen bij problemen tussen de samenwerkingsverband-partners'* verklaart 13%) en *'...zorgt dat het samenwerkingsverband draagvlak krijgt in de school'* verklaart 22%. Alleen t.a.v. de laatste stelling doen zich significante verschillen voor tussen de sectoren.

Voor wat betreft de categorie Randvoorwaarden is er alleen sprake van afhankelijkheid m.b.t. de stelling *(Op onze school) ...krijgen mensen voldoende mogelijkheden om zich te professionaliseren als opleider/begeleider'* (verklaart 13%).

Algehele tevredenheid over de samenwerking.

Aan het einde van het deel over de samenwerking is in de vragenlijst voor projectteams de vraag gesteld of men al met al tevreden is over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband. De totale gemiddelde score is 3,90 (sd 0,67) op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens met de stelling tot 5= zeer eens) zie tabel 5a. Er is sprake van afhankelijkheid: 20% van de verschillen in scores kan worden verklaard vanuit het feit dat men tot eenzelfde samenwerkingsverband behoort. De tevredenheid over de samenwerking verschilt bovendien per sector: in het po is men het meest tevreden.

Voor de algehele tevredenheid over de samenwerking maakt het niet uit of men op een school werkt of op een lerarenopleiding. Evenmin zijn er in deze significante verschillen tussen respondenten van Opleidingsscholen, AOS, aspirant-opleidingsscholen en niet-opleidingsscholen.

Situatie tussenmeting

Aan de basisvoorwaarden voor samenwerking wordt nog steeds voldaan, zo blijkt uit de antwoorden op de stellingen (N= 313) over de basisvoorwaarden Doel, Procedures,

Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit, Management en Randvoorwaarden (zie hoofdstuk 4 met theoretische achtergrond bij het concept samenwerking). De laagste waarde op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens met de stelling tot 5= zeer eens) is 3,47 (sd 0,81); de hoogste 4,61(sd 0,53). Voor een overzicht met uitsplitsing op sector, inclusief de significante verschillen, zie tabel 4b.

De afhankelijkheid die er bij de beginmeting bleek te bestaan m.b.t. de categorie Doel is er nu niet meer.

Voor de categorie Procedures is ook nu geen afhankelijkheid gevonden. De Anova-toets laat zien dat er een significant verschil is tussen de sectoren m.b.t. de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..hebben we regelmatig overleg'*, het vo scoort hier het laagst.

M.b.t de categorie Communicatie is er t.a.v. één van de stellingen sprake van afhankelijkheid, deze verklaart 13% van de verschillen in oordeel t.a.v. de stelling *'(Binnen ons samenwerkingsverband) ..wordt ieder goed en tijdig geïnformeerd'*. Hierbij maakt het ook uit tot welke sector men behoort: het vo scoort wat betreft deze stelling lager dan de andere sectoren, dat geldt ook voor de stellingen *'(Binnen ons samenwerkingsverband)..worden meningsverschillen en conflicten constructief besproken'* en *'..wordt snel en adequaat gereageerd op elkaar'*.

Voor wat betreft de categorie Wederzijds vertrouwen is voor geen van de stellingen sprake van afhankelijkheid.

In de categorie Gelijkwaardigheid is geen afhankelijkheid gevonden t.a.v. de stellingen.

Voor de categorie Professionaliteit is geen afhankelijkheid gevonden t.a.v. de stellingen.

Bij de stellingen binnen de categorie Management is ook nu bij alle drie stellingen sprake van afhankelijkheid: *'(Het management)...neemt de juiste maatregelen om het samenwerkingsverband te laten functioneren'* (verklaart 14%), *'..denkt mee over oplossingen bij problemen tussen de samenwerkingsverband-partners'* (verklaart 16%) en *'...zorgt dat het samenwerkingsverband draagvlak krijgt in de school'* (verklaart 12%).

Voor wat betreft de categorie Randvoorwaarden is er geen afhankelijkheid m.b.t. de drie stellingen.

Algehele tevredenheid over de samenwerking.

De totale gemiddelde score is 4,05 (sd 0,62) op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens met de stelling tot 5= zeer eens) zie tabel 5b. Er is geen sprake meer van afhankelijkheid. Voor de algehele tevredenheid over de samenwerking maakt het niet uit of men op een school werkt of op een lerarenopleiding. Evenmin zijn er in deze significante verschillen tussen respondenten van Opleidingsscholen, AOS, aspirant-opleidingsscholen en niet-opleidingsscholen.

Situatie eindmeting

Aan de basisvoorwaarden voor samenwerking wordt nog steeds voldaan, zo blijkt uit de antwoorden op de stellingen (N= 311) over de basisvoorwaarden Doel, Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit, Management en Randvoorwaarden (zie hoofdstuk 4 met theoretische achtergrond bij het concept

samenwerking). De laagste waarde op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens met de stelling tot 5= zeer eens) is 3,51 (sd 0,88); de hoogste 4,65(sd 0,57).

Voor een overzicht met uitsplitsing op sector, inclusief de significante verschillen, zie tabel 4c.

De afhankelijkheid die er bij de beginmeting bleek te bestaan m.b.t. de categorie Doel is er ook nu niet.

Ook voor de categorieën Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit en Randvoorwaarden is geen afhankelijkheid gevonden.

Bij de stellingen binnen de categorie Management is bij twee van de drie stellingen sprake van afhankelijkheid en wel t.a.v.: '*Het management*)...neemt de juiste maatregelen om het samenwerkingsverband te laten functioneren' (verklaart 9,5%) en '*...zorgt dat het samenwerkingsverband draagvlak krijgt in de school*' (verklaart 12,3%). In de sector po wordt op beide stellingen hoger gescoord dan in de andere sectoren.

Algehele tevredenheid over de samenwerking.

De totale gemiddelde score is 4,08 (sd 0,65) op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens met de stelling tot 5= zeer eens) zie tabel 5c. Er is geen afhankelijkheid gevonden, evenmin zijn er significante verschillen tussen de drie sectoren. Voor de algehele tevredenheid over de samenwerking maakt het niet uit of men op een school werkt of op een lerarenopleiding. Evenmin zijn er in deze significante verschillen tussen respondenten van Opleidingsscholen, AOS, aspirantopleidingsscholen en niet-opleidingsscholen.

Ontwikkeling (vergelijking van de drie metingen³⁵)

De relatief hoge mate van instemming met de mate waarin de basisvoorwaarden voor samenwerking gerealiseerd zijn is vrijwel op hetzelfde –al relatief hoge- niveau gebleven, dit geldt voor alle sectoren.

Opvallend is dat de afhankelijkheid die aanvankelijk bestond m.b.t. een aantal categorieën basisvoorwaarden en die bij de tussenmeting al voor een groot deel verdwenen was, bij de eindmeting nog minder van invloed is, zij bestaat alleen nog in de categorie Management. Dat betekent dat de mate van instemming van projectteamleden minder is gaan afhangen van bijzondere kenmerken van het samenwerkingsverband waarin men zich bevindt. Onze verklaring lijkt aannemelijk dat naarmate de tijd vordert, de samenwerking overal op gang is gekomen waardoor de aanvankelijke verschillen tussen samenwerkingsverbanden steeds kleiner zijn geworden.

Ontwikkeling overall

Over het geheel genomen geldt dat de bij de beginmeting geconstateerde hoge mate van instemming met het gerealiseerd zijn van basisvoorwaarden onveranderd hoog is gebleven. De

³⁵ Waar bij de eerste meting sprake is van afhankelijkheid zijn de t-toetsen, bedoeld om de verschillen tussen tijdpunten in beeld te brengen, uitgevoerd tussen de metingen 2 en 3. Waar dat niet het geval was is getoetst tussen de metingen 1 en 3.

enige categorie waarvoor dit niet geldt is Gelijkwaardigheid: vergeleken met de beginmeting is men meer van mening dat de taken in het samenwerkingsverband goed verdeeld zijn (groot effect; $p < 0,01$), maar minder van mening dat er respectvol met elkaar wordt omgegaan (gemiddeld effect).

Ontwikkeling op sectorniveau

T.a.v. de stellingen over *Doel* is er geen verschil in de ontwikkeling per sector. De sectoren verschillen wel in hun ontwikkeling mb.t. de stellingen over *Procedures*: in het vo is de gemiddelde score toegenomen over het op tijd uitvoeren van taken (+0,40 t.o.v. de beginmeting, gemiddeld effect).

M.b.t. *Communicatie* is er in het mbo sprake van een toename t.o.v. de beginmeting over de stelling '(Binnen ons samenwerkingsverband) ..besteden we tijd om ons functioneren te bespreken.' (+0,57; groot effect, $p < 0,01$).

T.a.v. *Wederzijds Vertrouwen* zijn de scores in het vo gestegen (+0,31 t.o.v. de beginmeting, gemiddeld effect) m.b.t. de stelling '(Binnen ons samenwerkingsverband....) voeren we een open gesprek over elkaars visie op onderwijs'.

T.a.v. *Gelijkwaardigheid* is de gemiddelde score ten aanzien van het respectvol met elkaar omgaan in alle sectoren gedaald. Deze is in het vo -0,34 t.o.v. de beginmeting (gemiddeld effect); in het mbo -0,59 (groot effect; $p < 0,01$) en in het po -0,52 (gemiddeld effect).

Daarentegen is er in alle sectoren een stijging van de gemiddelde score m.b.t. het goed verdeeld zijn van de taken: in het vo +0,72 t.o.v. de beginmeting (groot effect; $p < 0,01$); in het mbo +0,60 (gemiddeld effect) en in het po +0,62 (gemiddeld effect).

T.a.v. *Professionaliteit* is er geen verschillende ontwikkeling van sectoren.

M.b.t. *Management* is er in het vo sprake van een toename t.o.v. de beginmeting van de gemiddelde score op de stellingen '*het management neemt de juiste maatregelen om het samenwerkingsverband te laten functioneren*' (vo: +0,32 t.o.v. de beginmeting; $r = 0,23$ gemiddeld effect). Bij de categorie *Randvoorwaarden* zijn de scores in vo op de eindmeting hoger m.b.t. het voldoende tijd krijgen om hun verplichtingen in het kader van het samenwerkingsverband na te komen (vo +0,39 t.o.v. de beginmeting; gemiddeld effect).

Ook voor wat betreft de *Algehele tevredenheid over de samenwerking* laten de sectoren in vergelijking met de beginmeting geen verschillende ontwikkeling zien.

1.3. Worden jaarlijks de wederzijdse behoeften en vragen systematisch in kaart gebracht? Hoe vaak en op welke manier?

N.B. Vragen hierover zijn alleen gesteld aan de leden van het projectteam.

Situatie beginmeting

Van de respondenten ($N = 281$) geeft 44,5% aan dat de wederzijdse behoeften met betrekking tot de samenwerking regelmatig worden bevraagd, 34,9% geeft aan dat dit soms gebeurt en 18,9% kiest voor de optie 'weet ik niet'. Hierbij doen zich geen significante verschillen voor tussen de sectoren (tabel 6a).

Dit bevragen van wederzijdse behoeften gebeurt eens per kwartaal (32,4%) of vaker (31,5%). Volgens 18,5 % gebeurt dit halfjaarlijks, volgens 14,0% jaarlijks en bij 3,6% gebeurt dit minder dan eens per jaar (tabel 7a).

Bij uitsplitsing naar sector blijkt de frequentie van deze behoeftepeiling significant te verschillen: in het vo worden de behoeften het minst frequent bevraagd. Het bevragen van de wederzijdse behoeften gebeurt op meerdere manieren die naast elkaar worden gebruikt: vaak als agendapunt tijdens formeel overleg, via e-mail en in persoonlijke gesprekken.

Situatie tussenmeting

Van de respondenten (N=311) geeft 55,3% aan dat de wederzijdse behoeften met betrekking tot de samenwerking regelmatig worden bevraagd, 37,0% geeft aan dat dit soms gebeurt en 4,5% kiest voor de 'weet ik niet optie'. Er zijn geen significante verschillen tussen de sectoren (tabel 6b).

Het bevragen van wederzijdse behoeften gebeurt eens per kwartaal (42,5%) of vaker (21,6%). Volgens 24,0 % gebeurt dit halfjaarlijks, volgens 10,5% jaarlijks en bij 1,4% gebeurt dit minder dan eens per jaar(tabel 7b).

Bij uitsplitsing naar sector blijkt ook nu de frequentie van deze behoeftepeiling significant te verschillen: in het vo worden de behoeften het minst vaak bevraagd. Het bevragen van de wederzijdse behoeften gebeurt evenals bij de beginmeting werd aangegeven op meerdere manieren die naast elkaar worden gebruikt: agendapunt tijdens formeel overleg, via e-mail en in persoonlijke gesprekken.

Situatie eindmeting

Van de respondenten (N=405, alleen projectteams) geeft 48,1% aan dat de wederzijdse behoeften met betrekking tot de samenwerking regelmatig worden bevraagd, 41,2% geeft aan dat dit soms gebeurt. In het po gebeurt dit vaker dan in de andere sectoren (tabel 6c).

Het bevragen van wederzijdse behoeften gebeurt eens per kwartaal (33,2%) of vaker (17,5%). Volgens 27,1 % gebeurt dit halfjaarlijks, volgens 20,8% jaarlijks en bij 1,4% gebeurt dit minder dan eens per jaar(tabel 7c). Er zijn wat dit betreft geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren.

Het bevragen van de wederzijdse behoeften gebeurt evenals bij de beginmeting op meerdere manieren die naast elkaar worden gebruikt: agendapunt tijdens formeel overleg, via e-mail en in persoonlijke gesprekken.

Ontwikkeling overall

Bij de tussenmeting wordt vaker aangegeven dat behoeften worden bevraagd dan bij de eindmeting.

Ontwikkeling per sector

Over tijd zijn er per sector significante verschillen te zien: mbo en po hebben bij de eindmeting in vergelijking met het vo de behoeften minder vaak bevroegd dan zij deden bij de tussenmeting.

1.4. Worden op grond hiervan acties ondernomen voor aanpassing en verbetering? Op welke manier?

N.B. Deze vraag is alleen gesteld aan de leden van het projectteam.

Situatie beginmeting

Volgens 67,6% van de respondenten (N=281) zijn acties ter verbetering van de samenwerking binnen het samenwerkingsverband ondernomen; 3,9% geeft aan dat er geen acties ter verbetering zijn geweest, 28,5% zegt het niet te weten. Er zijn in deze geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren. (tabel 8a).

Vaak genoemd worden acties die als onderwerp hadden 'aanpassingen afspraken en/of procedures', 'verbetering communicatie', 'professionalisering en scholing'. Acties gericht op herstel van wederzijds vertrouwen worden het minst vaak genoemd. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 9a.

Situatie tussenmeting

Volgens 71,7% van de respondenten (N= 311) zijn acties ter verbetering van de samenwerking binnen het samenwerkingsverband ondernomen; 5,5% geeft aan dat er geen acties ter verbetering zijn geweest, 22,8% zegt het niet te weten. Ook nu doen zich geen significante verschillen voor tussen de sectoren (tabel 8b).

Evenals bij de beginmeting worden vooral acties genoemd als 'aanpassingen afspraken en/of procedures', 'verbetering communicatie', 'professionalisering en scholing'. Ook nu worden acties gericht op herstel van wederzijds vertrouwen worden het minst vaak genoemd. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 9b.

Situatie eindmeting

Volgens 70,4% van de respondenten (N= 405) zijn acties ter verbetering van de samenwerking binnen het samenwerkingsverband ondernomen; 7,7% geeft aan dat er geen acties ter verbetering zijn geweest, 22,0% zegt het niet te weten. In het po wordt vaker aangegeven dat er actie is ondernomen, in het vo wordt het minst vaak aangegeven dat er actie is ondernomen (zie Tabel 8c). Het meest worden acties genoemd op het gebied van 'professionalisering en scholing', 'aanpassingen afspraken en/of procedures', 'verbetering communicatie' en 'herformulering doelen'. Ook nu worden acties gericht op herstel van wederzijds vertrouwen het minst vaak genoemd. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 9c.

Ontwikkeling overall

T.o.v. de tussenmeting wordt bij de eindmeting even vaak aangegeven dat er acties ter verbetering van de samenwerking zijn ondernomen.

Ontwikkeling per sector

Met name in de sector vo geeft men bij de eindmeting minder vaak dan bij de tussenmeting aan dat er acties ter verbetering van de samenwerking zijn ondernomen.

1.5 Worden deze acties geëvalueerd en de uitkomsten daarvan ingezet voor verbetering (pdca-cyclus)?

N.B. Deze vraag is alleen gesteld aan de leden van het projectteam.

Situatie beginmeting

De acties ter verbetering van de samenwerking worden volgens het overgrote deel (65,3% of meer) van de respondenten (N=122) geëvalueerd en minstens 57,1% van de respondenten beoordeelt de gevolgen als positief. Een uitzondering hierop vormen acties gericht op herstel van wederzijds vertrouwen: slechts 40,0% (8 van de 20) van de respondenten geeft hierbij aan dat deze acties worden geëvalueerd, 42,9% noemt de gevolgen positief en 57,1% (12 van de 20) kiest voor de optie 'weet ik niet' (zie Tabel 10a).

Situatie tussenmeting

De acties ter verbetering van de samenwerking worden ook nu volgens het overgrote deel van de respondenten (75,6% of meer) geëvalueerd (N=140) en 64,2% of meer van de respondenten ervaart positieve gevolgen. Acties gericht op herstel van vertrouwen vormen nog steeds een uitzondering: 56,5% van de respondenten geeft aan dat deze worden geëvalueerd, 77,3% noemt de gevolgen positief, 18,2% kiest voor de optie 'weet ik niet'. (zie Tabel 10b).

Situatie eindmeting

De acties ter verbetering van de samenwerking worden ook nu volgens het overgrote deel van de respondenten (70,8% of meer) geëvalueerd (N=169) en 58,3% of meer van de respondenten ervaart positieve gevolgen. Acties gericht op herstel van vertrouwen worden nu vaker gemeld: 70,8% van de respondenten geeft aan dat deze worden geëvalueerd, 58,3% noemt de gevolgen positief en 41,7% antwoordt 'weet ik niet.' (zie Tabel 10c).

Ontwikkeling overall

Het percentage van de respondenten dat bevestigend aangeeft dat de specifieke acties ter verbetering van de samenwerking worden geëvalueerd is t.o.v. de beginmeting toegenomen, dat geldt ook met betrekking tot de vraag of de evaluatie tot een positief gevolg heeft geleid. Alleen met betrekking tot de evaluatie van acties gericht op herstel van wederzijds vertrouwen is het percentage respondenten dat vindt dat evaluatie hiervan tot positief gevolg leidde gedaald ten opzichte van de tussenmeting.

Ontwikkeling per sector

Vanwege de kleine aantallen is niet getoetst op sectorale verschillen over tijd.

1B Samenwerking op de 4 thema's ('opbrengstgericht werken', 'omgaan met verschillen', 'ouderbetrokkenheid', 'pesten')

1.6 Hoe ziet de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen eruit m.b.t. de vier thema's?

N.B. Vragen hierover zijn gesteld aan de lerarenopleidingen en de scholen.

Situatie beginmeting

In het curriculum van de **lerarenopleidingen** wordt in 2014 volgens de respondenten van de eenjarige (universitaire) lerarenopleidingen (N= 18) met betrekking tot de vier thema's relatief de meeste aandacht besteed aan "opbrengstgericht werken" (50,0% geeft aan dat hier veel aandacht voor is) en "omgaan met verschillen" (55,6% geeft aan dat hier veel aandacht voor is). "ouderbetrokkenheid" en "pesten" krijgen nauwelijks aandacht op de universitaire lerarenopleiding (11,1% resp. 5,6% geeft aan dat hier veel aandacht voor is in het curriculum, zie tabel 11a). Ook in de eerste twee jaar van de hbo-opleiding (N= 294) komen laatstgenoemde thema's in vergelijking met de andere twee minder aan bod (tabel 12a). In het derde en vierde leerjaar van de tweedegraads lerarenopleidingen en pabo's (N= 294) is er meer aandacht voor de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten", maar nog altijd minder dan de andere twee (tabel 13a).

Ook bij uitsplitsing naar de sector waarop de lerarenopleidingen gericht zijn valt op dat in alle sectoren de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" de meeste aandacht krijgen. Voor wat betreft de aandacht voor de vier thema's die in het 3^e en 4^e opleidingsjaar doen zich significante verschillen voor tussen de sectoren: lerarenopleidingen die gericht zijn op het po besteden meer aandacht aan de thema's "opbrengstgericht werken" en "ouderbetrokkenheid" dan lerarenopleidingen die gericht zijn op vo en mbo.

De thema's komen op verschillende manieren terug in het curriculum: vooral in vakdidactiek, algemene didactiek, bij pedagogiek- en onderwijskunde en in stageopdrachten. De thema's komen aan de orde via zowel integratie in vakken, via te bestuderen literatuur, stageopdrachten van de lerarenopleiding en onderzoek van studenten (zie tabel 14a en 15a).

Voor de **scholen** geldt eveneens dat volgens de respondenten (N= 1534) in het opleidings- en praktijkgedeelte relatief de meeste aandacht uitgaat naar de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen". Wel is er meer dan in de lerarenopleiding ook aandacht voor de thema's "pesten" (61,6%) en "ouderbetrokkenheid" (54,7%). Zie tabel 16a.

De verschillen in aandacht voor de thema's tussen de sectoren zijn significant: de po-scholen hebben de meeste aandacht voor alle vier thema's. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie tabel 16a.

Genoemde thema's komen zowel in het opleidings- als in het praktijkdeel van de scholen terug (vaker in het praktijkdeel) en op verschillende manieren (in volgorde van meest genoemd): er wordt naar verwezen in het kader van andere onderwerpen, ze worden specifiek aan de orde

gesteld in bijeenkomsten, via stageopdrachten van de school, via te bestuderen literatuur, via onderzoek van studenten in de school en studenten maken er lesmateriaal over (Tabel 17a).

Situatie tussenmeting

Ook nu wordt in de **lerarenopleidingen** relatief de meeste aandacht besteed aan “opbrengstgericht werken” en “omgaan met verschillen”. Dat geldt voor zowel de eenjarige (N= 28), als voor de hbo- lerarenopleidingen (N=365) . “ouderbetrokkenheid” en “pesten” krijgen iets meer dan in 2014, maar nog steeds aanzienlijk minder dan de andere twee thema’s aandacht op de universitaire lerarenopleiding (7,1% resp. 7,1% geeft aan dat er veel aandacht voor is, zie tabel 11b), dat geldt ook voor de eerste twee jaar van de hbo-opleiding (11,8% resp. 20,5%, zie tabel 12b). In het derde en vierde leerjaar van de tweedegraads lerarenopleidingen en pabo’s komen de thema’s “ouderbetrokkenheid” en “pesten” wel meer aan bod (46,8% resp. 32,6%), maar ook nu in mindere mate dan de andere twee thema’s. Ook nu is er wat de aandacht in het derde en vierde jaar betreft sprake van significante verschillen tussen de sectoren: lerarenopleidingen gericht op het po besteden meer dan lerarenopleidingen die gericht zijn op de andere sectoren aandacht aan het thema “opbrengstgericht werken” (zie tabel 13b).

De thema’s komen op verschillende manieren terug in het curriculum: ook nu vooral in vakdidactiek, algemene didactiek, pedagogiek- en onderwijskunde en in stageopdrachten. De thema’s komen aan de orde via zowel via integratie in vakken, in te bestuderen literatuur, in stageopdrachten van de lerarenopleiding en bij onderzoek van studenten (zie tabel 14b en 15b).

Ook voor de **scholen** (N= 1884) geldt dat in het opleidings- en praktijkgedeelte relatief de meeste aandacht uitgaat naar de thema’s “omgaan met verschillen” en “opbrengstgericht werken”. Meer dan in de lerarenopleiding is er aandacht voor de thema’s “pesten” (57,8%) en “ouderbetrokkenheid” (59,6%).

Ook nu geldt dat de po-scholen significant meer aandacht aan alle thema’s besteden. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 16b.

Genoemde thema’s komen zowel in het opleidings- als in het praktijkdeel van de scholen terug (vaker in het praktijkdeel) en op verschillende manieren (in volgorde van meest genoemd: in het praktijkdeel, er wordt naar verwezen in het kader van andere onderwerpen, in het opleidingsdeel, ze worden specifiek aan de orde gesteld in bijeenkomsten, in literatuur, via stage-opdrachten van de school, via onderzoek van studenten in de school en studenten maken er lesmateriaal over (Tabel 17b).

Situatie eindmeting

Ook nu wordt in de **lerarenopleidingen** relatief de meeste aandacht besteed aan “opbrengstgericht werken” en “omgaan met verschillen”. Dat geldt voor zowel de eenjarige (N= 26), als voor de hbo- lerarenopleidingen (N=294) . “ouderbetrokkenheid” en “pesten” krijgen wel meer aandacht dan in 2014 en 2015, maar nog steeds aanzienlijk minder dan de

andere twee thema's aandacht op de universitaire lerarenopleiding (11,5% resp. 7,7% geeft aan dat er veel aandacht voor is, zie tabel 11c), dat geldt ook voor de eerste twee jaar van de hbo-opleiding (18,2% resp. 28,6% geeft aan dat er aandacht voor is, zie tabel 12c). In het derde en vierde leerjaar van de tweedegraads lerarenopleidingen en pabo's komen de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" wel meer aan bod (48,3% resp. 39,3%), maar nog steeds in aanzienlijk mindere mate dan de andere twee thema's (zie tabel 13c). Er is wel verschil tussen de sectoren in de mate waarin ze aandacht besteden aan de thema's: in de pabo's wordt meer dan in de LO's die gericht zijn op mbo en vo aandacht besteed aan tenminste drie van de vier thema's ('pesten' krijgt in alle sectoren relatief de minste aandacht).

De thema's komen op verschillende manieren terug in het curriculum: ook nu vooral in vakdidactiek, algemene didactiek, pedagogiek- en onderwijskunde en in stageopdrachten. De thema's komen aan de orde via zowel via integratie in vakken, in te bestuderen literatuur, in stageopdrachten van de lerarenopleiding en bij onderzoek van studenten (zie tabel 14c en 15c).

Ook voor de **scholen** (N= 1770) geldt dat in het opleidings- en praktijkgedeelte relatief de meeste aandacht uitgaat naar de thema's "omgaan met verschillen" en "opbrengstgericht werken". Meer dan in de lerarenopleiding is er aandacht voor de thema's "pesten" (71,4%) en "ouderbetrokkenheid" (65,3%).

Ook nu geldt dat de po-scholen significant meer aandacht aan tenminste drie van de vier thema's besteden. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 16c.

Genoemde thema's komen zowel in het opleidings- als in het praktijkdeel van de scholen terug (vaker in het praktijkdeel) en op verschillende manieren (in volgorde van meest genoemd: in het praktijkdeel, er wordt naar verwezen in het kader van andere onderwerpen, in het opleidingsdeel, ze worden specifiek aan de orde gesteld in bijeenkomsten, via stageopdrachten van de school, in literatuur, via onderzoek van studenten in de school en studenten maken er lesmateriaal over (Tabel 17c).

Ontwikkeling overall

Vergeleken met de beginmeting is overall gezien de aandacht in de **lerarenopleidingen** voor geen enkel thema significant toe- of afgenomen.

Bij de **scholen** is er daarentegen in vergelijking met de beginmeting wel sprake van een significante toename in de aandacht die ze geven aan de vier thema's in het opleidings- en praktijkgedeelte op school (zie Tabel 16c).

Ontwikkeling per sector

M.b.t. de lerarenopleidingen geldt dat er ook op sectorniveau geen sprake is van een verschillende ontwikkeling: de sectoren die bij de beginmeting al veel (of weinig) deden aan de thema's dat in dezelfde mate zijn blijven doen. Zie tabel 12c en 13c.

Bij de scholen is in vergelijking met de beginmeting de aandacht voor de vier thema's in alle sectoren in even sterke mate toegenomen.

1.7. Heeft de samenwerking geleid tot zichtbare aanpassingen op de thema's in het curriculum van de lerarenopleidingen en in het opleidings- en praktijkgedeelte van de scholen?

N.B. Deze vraag is alleen gesteld aan de leden van het projectteam.

Situatie beginmeting

De samenwerking met de scholen heeft wel tot enige aanpassingen in het curriculum van de lerarenopleiding geleid, met name op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" maar er komen zeker meer aanpassingen, ook op de andere thema's, aldus het merendeel van de respondenten (N=44). De omvang van de aanpassingen varieert, de meeste vallen in de categorieën 'aanpassingen van redelijke omvang' en 'kleine aanpassingen' (Tabel 18a).

Ook op de scholen (N=71) heeft de samenwerking geleid tot kleine en soms grotere aanpassingen op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" en er zijn aanpassingen, ook op de andere thema's, in voorbereiding. (Tabel 19a).

Situatie tussenmeting

De samenwerking met de scholen heeft tot meer aanpassingen in het curriculum van de lerarenopleiding geleid, aldus de respondenten (N=53) nu meer op alle vier thema's en er zijn aanpassingen op alle thema's in voorbereiding. De omvang van de aanpassingen varieert, de meeste vallen in de categorieën 'aanpassingen van redelijke omvang' en 'kleine aanpassingen'. (Tabel 18b).

Ook op de scholen (N=76) heeft de samenwerking geleid tot meer aanpassingen op de vier thema's en er zijn meer aanpassingen zijn nog in voorbereiding. De omvang van de aanpassingen varieert, de meeste vallen in de categorieën 'aanpassingen van redelijke omvang' en 'kleine aanpassingen'. (Tabel 19b).

Situatie eindmeting

De samenwerking met de scholen heeft tot meer en grotere aanpassingen m.b.t. de vier thema's in het curriculum van de lerarenopleiding geleid, aldus de respondenten van de lerarenopleiding (N=86), daarbij worden alle vier de thema's in ongeveer gelijke mate meegenomen. Het aantal aanpassingen dat nog in voorbereiding is, is afgenomen. (Tabel 18c).

Ook op de scholen (N=97) heeft de samenwerking geleid tot meer aanpassingen op de vier thema's, maar hier betreft het (naast enkele grotere) vooral meer kleinere aanpassingen. Daarnaast is er nog een relatief groot aantal aanpassingen in voorbereiding. (Tabel 19c).

Ontwikkeling overall

Volgens de projectteamleden heeft de samenwerking ertoe geleid dat de lerarenopleidingen hun curricula op de vier thema's hebben aangepast. Ook op de scholen heeft de samenwerking geleid tot aanpassingen op de thema's in het opleidings- en praktijkgedeelte op de school.

Ontwikkeling per sector

Door te lage aantallen binnen de sector mbo is er niet getoetst op verschillen tussen sectoren.

1C Samenwerking met betrekking tot de begeleiding van startende leraren

1.8. Hoe ziet de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen eruit m.b.t. de begeleiding van startende leraren?

N.B. Vragen hierover zijn gesteld aan de lerarenopleidingen en de scholen.

Situatie beginmeting

Van de respondenten die op een **lerarenopleiding** werken (N=252) geeft 31,7% aan dat zijn of haar lerarenopleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren. Volgens 27,0 % is hun lerarenopleiding niet betrokken bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren en 41,3% weet het niet. Respondenten van lerarenopleidingen in de vo-sector geven vaker aan dat hun lerarenopleiding is betrokken bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren (tabel 20a).

De aanpak bestaat uit een variatie van vooral (in volgorde van meest genoemd) training, intervisie, terugkomdagen en lesbezoek (tabel 21a).

Van de respondenten van de **scholen** (N=1534) geeft 68,2% aan dat er speciale ondersteuning op hun school bestaat voor startende leraren. Er is in deze geen verschil tussen sectoren (Tabel 22a).

Deze ondersteuning wordt hoofdzakelijk door de scholen zelf verzorgd en bestaat voornamelijk uit (een combinatie van): coaching, begeleiding door sectie of lerarenteam, lesobservatie en intervisie (in volgorde van meest genoemd). Taakreductie in de zin van een opbouw in de lestaak in termen van uren en klassen, alsook begeleiding (training, scholing) vanuit de lerarenopleiding komt relatief het minst voor (zie Tabel 23a).

De respondenten van de scholen zijn het eens met de stelling dat er binnen de aanpak/methodiek van startende leraren op hun school sprake is van een doorlopende leerlijn tussen het initiële programma van de lerarenopleiding en de eerste fase van het leraarsberoep (gem. 3,30; sd=0,89). Ze vinden ook dat er binnen die aanpak voldoende ruimte is voor maatwerk (gem. 3,68; sd=0,83). Ze zijn het eens met de stelling dat op hun school de vorm van de begeleiding van startende leraren is vastgelegd (gem. 3,64; sd=0,98). In vergelijking met het po en mbo geven respondenten van scholen in het vo significant vaker aan dat zij een doorlopende leerlijn ervaren, zij vinden ook vaker dat er ruimte is voor maatwerk in de begeleiding en geven ook vaker aan dat op hun school de vorm van begeleiding van de

startende leraren is vastgelegd ($\omega^2 = 0.06$; gemiddeld effect). Zie Tabel 24a voor de gemiddelden, voor de frequentieverdelingen zie de tabellen 25a, 26a en 27a.

Volgens de helft (52,3%) van de respondenten van de scholen (N=1534) worden de starters op hun school niet ondersteund vanuit de lerarenopleiding. Respondenten van scholen uit de sector po geven vaker aan dat er vanuit de lerarenopleiding geen ondersteuning aan startende leraren op hun school wordt gegeven (Tabel 56a).

Situatie tussenmeting

Van de respondenten die op een **lerarenopleiding** werken (N=314) geeft 48,1% aan dat zijn of haar lerarenopleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren. Volgens 17,8 % is hun lerarenopleiding niet betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren en 34,1% weet het niet. Er zijn geen significante verschillen tussen de sectoren (tabel 20b).

De aanpak bestaat uit een variatie van vooral (in volgorde van meest genoemd) training, intervisie, terugkomdagen en lesbezoek (tabel 21b).

Volgens 70,8% van de respondenten die op een **school** werken (N=1622) bestaat er op hun school speciale ondersteuning voor startende leraren. Er zijn geen significante verschillen tussen de sectoren (Tabel 22b).

Deze ondersteuning wordt hoofdzakelijk door de scholen zelf verzorgd en bestaat voornamelijk uit (een combinatie van): coaching, begeleiding door sectie of lerarenteam, lesobservatie en intervisie (in volgorde van meest genoemd). Taakreductie in de zin van een opbouw in de lestaak in termen van uren en klassen, alsook begeleiding (training, scholing) vanuit de lerarenopleiding komt relatief het minst voor (zie Tabel 23b) .

De respondenten van de scholen zijn het eens met de stelling dat er binnen de aanpak/methodiek van startende leraren op hun school sprake is van een doorlopende leerlijn tussen het initiële programma van de lerarenopleiding en de eerste fase van het leraarsberoep (gem. 3,31; sd=0,87). Ze vinden ook dat er binnen die aanpak voldoende ruimte is voor maatwerk (gem.3,67; sd=0,81). Ze zijn het eens met de stelling dat op hun school de vorm van de begeleiding van startende leraren is vastgelegd (gem. 3,55; sd=1,03). Zie Tabel 24b voor de gemiddelden, voor de frequentieverdelingen zie de tabellen 25b, 26b en 27b.

Van de respondenten van de scholen (N=1617 geeft de helft (50,5%) aan dat startende leraren op hun school niet worden ondersteund vanuit de lerarenopleiding. Een derde (36,7%) geeft aan het niet te weten. Er zijn significante verschillen tussen de verschillende sectoren m.b.t de ondersteuning van startende leraren vanuit de lerarenopleiding: respondenten van het po geven vaker aan dat er vanuit de lerarenopleiding geen ondersteuning aan startende leraren op hun school wordt gegeven (Tabel 56b).

Situatie eindmeting

Van de respondenten die op een **lerarenopleiding** werken (N=273) geeft 64,5% aan dat zijn of haar lerarenopleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren. Volgens 9,5 % is hun lerarenopleiding niet betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren en 26,0 % weet het niet. Er zijn geen significante verschillen tussen de sectoren (tabel 20c).

De aanpak bestaat uit een variatie van vooral (in volgorde van meest genoemd) training, intervisie, terugkomdagen en lesbezoek (tabel 21c).

Volgens 78,5% van de respondenten die op een **school** werken (N=1613) bestaat er op hun school speciale ondersteuning voor startende leraren. Er zijn significante verschillen tussen de sectoren: de respondenten van po-scholen geven minder vaak aan dat er speciale ondersteuning is (Tabel 22c).

De ondersteuning die de scholen zelf verzorgen bestaat voornamelijk uit (een combinatie van): coaching, lesobservatie, begeleiding door sectie of lerarenteam, intervisie, begeleiding door schoolleiding, en training en scholing (in volgorde van meest genoemd). Taakreductie in de zin van een opbouw in de lestaak in termen van uren en klassen, alsook begeleiding /training, scholing vanuit de lerarenopleiding komen relatief het minst voor (zie Tabel 23c) .

De respondenten van de scholen zijn het eens met de stelling dat er binnen de aanpak/methodiek van startende leraren op hun school sprake is van een doorlopende leerlijn tussen het initiële programma van de lerarenopleiding en de eerste fase van het leraarsberoep (gem. 3,44; sd=0,82). Ze vinden ook dat er binnen die aanpak voldoende ruimte is voor maatwerk (gem.3,75; sd=0,76). Ze zijn het eens met de stelling dat op hun school de vorm van de begeleiding van startende leraren is vastgelegd (gem. 3,70; sd=0,94). Zie Tabel 24c voor de gemiddelden, voor de frequentieverdelingen zie de tabellen 25c, 26c en 27c.

Van de respondenten van de scholen (N=1598) geeft minder dan de helft (43,8%) aan dat de lerarenopleiding geen ondersteuning biedt aan startende leraren op hun school, waarbij ook nu een derde (36,2%) aangeeft het niet te weten. Er zijn geen significante verschillen tussen de sectoren (Tabel 56c).

Ontwikkeling overall

Respondenten van de **lerarenopleidingen** geven bij de eindmeting vaker aan (in 2014 was dit 31,1%, in 2015 48,1% en in 2017 64,5%) dat hun opleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren. Het percentage dat aangeeft niet te weten of hun opleiding hierbij betrokken is, is teruggelopen.

Respondenten die op de **scholen** werken geven bij de eindmeting significant vaker ($P < 0,01$) dan bij de beginmeting aan dat er op hun school speciale ondersteuning bestaat voor startende leraren. Dezelfde mix van begeleidingsvormen wordt hierbij genoemd als bij de beginmeting. Taakreductie in de zin van een opbouw in de lestaak in termen van uren en klassen, alsook begeleiding /training, scholing vanuit de lerarenopleiding komen evenals bij de

eerdere metingen relatief het minst voor, maar deze vormen van ondersteuning worden bij de eindmeting wel vaker genoemd dan bij de eerdere metingen.

Hoewel de scholen bij de eindmeting vaker dan bij de voorgaande metingen aangegeven dat de lerarenopleiding een rol heeft bij de ondersteuning van startende leraren op hun school, blijkt de effectgrootte bij de eindmeting te klein ($r=0,12$) om van een daadwerkelijke toename te kunnen spreken.

Overall is er geen verandering opgetreden voor wat betreft de oordelen van de scholen over de kwaliteit van de begeleiding van startende leraren in termen van doorlopende leerlijn, ruimte voor maatwerk en het vastgelegd zijn van de vorm van de begeleiding: die gemiddelden bij de eindmeting (tussen 3,44 en 3,70) verschillen niet significant van de beginmeting (gemiddelden tussen 3,30 en 3,64).

M.b.t. de stelling over de doorlopende leerlijn scoort men in de sector mbo wel significant hoger bij de eindmeting (+ 0,49 t.o.v. de beginmeting; $r=0,28$; gemiddeld effect).

Ontwikkeling per sector

De betrokkenheid van de lerarenopleiding bij de begeleiding van startende leraren is t.o.v. de beginmeting met name toegenomen in het po ($p<0,01$).

1.9. Heeft de samenwerking geleid tot ontwikkeling in de aanpak/methodiek voor de begeleiding van de startende leraren?

N.B. Deze vraag is alleen gesteld aan leden van het projectteam.

Situatie beginmeting

Volgens 43,0% van de respondenten die op een **lerarenopleiding** werken ($N=128$) is de begeleiding van startende leraren door de samenwerking intensiever geworden, 50,0% weet het niet, de rest geeft aan dat er niets is veranderd. Voor een overzicht met uitsplitsing op schooltype zie Tabel 28a.

Volgens 13,7% van de respondenten die op een **school** werken ($N=117$) is de aanpak van de begeleiding van startende leraren in hun school veranderd als gevolg van de samenwerking, volgens 59,0% is dit niet het geval en 27,4% weet het niet. Er zijn geen significante verschillen tussen sectoren (Tabel 29a).

Situatie tussenmeting

Volgens ruim 59,8% van de respondenten die op een **lerarenopleiding** werken ($N=224$) is de begeleiding van startende leraren door de samenwerking intensiever geworden, 33,5% weet het niet, de rest geeft aan dat er niets is veranderd. Voor een overzicht met uitsplitsing op schooltype zie Tabel 28b.

Volgens 37,4% van de respondenten die op een **school** werken ($N=163$) is de aanpak van de begeleiding van startende leraren in hun school veranderd als gevolg van de samenwerking,

volgens 39,9% is dit niet het geval en 22,7% weet het niet. Er zijn geen significante verschillen tussen sectoren (Tabel 29b).

Situatie eindmeting

Volgens 70,0% van de projectteamleden die op een **lerarenopleiding** werken (N=287) is de begeleiding van startende leraren vanuit de lerarenopleiding door de samenwerking intensiever geworden. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 28c.

Inmiddels vindt 73,7% van de projectteamleden die op een **school** werken (N=213) dat de samenwerking heeft geleid tot aanpassingen in de aanpak van de begeleiding van startende leraren. Projectteamleden van mbo-scholen geven significant vaker dan de andere sectoren aan dat de samenwerking heeft geleid tot aanpassingen in de begeleiding van startende leraren op hun school. (Tabel 29c).

Ontwikkeling overall

Volgens respondenten van zowel de lerarenopleidingen als de scholen heeft de samenwerking geleid tot een intensievere begeleiding van de startende leraar vanuit de opleiding ($p < 0,01$), c.q. tot aanpassingen in de begeleiding van startende leraren op hun school ($p < 0,01$).

Ontwikkeling per sector

Het aantal respondenten dat 'ja' antwoordt op de vraag of de begeleiding van de startende leraar vanuit de opleiding intensiever is geworden c.q. of er in deze aanpassingen zijn gedaan in de begeleiding op school is in alle sectoren t.o.v. de beginmeting significant toegenomen ($p < 0,01$), oftewel er is geen sprake van een verschillende ontwikkeling van sectoren.

In 2015 en 2017 zijn in aanvulling op de vragen over samenwerking extra vragen gesteld. In 2015 betrof dat de relatie resultaten en doelen en in 2017 de regeling VSLs.

2015: Heeft de samenwerking tussen lerarenopleiding(en) en school/scholen al geleid tot resultaten ten aanzien van de voorgestelde plannen/doelen in het projectplan? Zo ja, bij welke aspecten/thema's ? (alleen projectteamleden)

Volgens 80,7% van de respondenten heeft de samenwerking inmiddels geleid tot resultaten t.a.v. de voorgestelde plannen/doelen in het projectplan; 10,6% antwoordt ontkennend. Er is hierbij sprake van significante verschillen: betrokkenen binnen het po geven vaker aan dat er resultaten behaald zijn dan betrokkenen binnen het vo en mbo (tabel 68*).

Aspecten of thema's waarop vooral resultaten behaald zijn, zijn (in volgorde van meest genoemd): leren op de werkplek, begeleiding van stagiairs, inductietraject startende leraren (Tabel 69*).

2017: Was de regeling VSLs goed ingericht? Wat had u evt. anders gewild?

Ca 90% van de projectteamleden is tevreden over de inrichting van de regeling, hierbij doen zich geen verschillen voor tussen de sectoren. Wel worden er suggesties voor verbetering

gedaan, daarbij worden het meest genoemd: geen verplichte thema's of inhoud en een langere subsidieperiode. Zie tabel 76 en 77.

2A Tevredenheid over de samenwerking algemeen (over basisvoorwaarden, acties, opbrengsten)

2.1. Is er sprake van een toename van de tevredenheid van de lerarenopleidingen (directie, lerarenopleiders, mentoren, vakdidactici, studenten en afgestudeerden) over de begeleiding van stagiairs door de school en over de invulling en afstemming van het werkplekleren?

Beginmeting

De respondenten van de lerarenopleiding (N=335) oordelen positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de stageschool (gem 4,25; sd 0,67 op een schaal van 1 =zeer oneens met de stelling tot 5 =zeer eens). Ze vinden dat de studenten voldoende leren op hun stageschool en dat de invulling van het werkplekleren in goed overleg met de stagescholen tot stand komt. Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en stagebegeleiders en opleidingsdocenten weten waar de studenten op de werkplek mee bezig zijn. De gemiddelde score voor de stelling 'stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn' is met 3,64 (sd 0,91) het laagst.

De sectoren verschillen significant met betrekking tot het oordeel over de volgende stellingen: 'Onze studenten worden goed begeleid op hun stageschool', 'De invulling van het leren op de werkplek komt in goed overleg tussen onze lerarenopleiding en de stageschool tot stand', 'Studenten leren voldoende op hun stageschool', en 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn'(Tabel 36a).

Tussenmeting

De respondenten van de lerarenopleiding (N=378) oordelen positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de stageschool (gem. 4,25; sd 0,66). Ze vinden dat de studenten voldoende leren op hun stageschool en dat de invulling van het werkplekleren in goed overleg met de stagescholen tot stand komt. Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en stagebegeleiders en opleidingsdocenten weten waar de studenten op de werkplek mee bezig zijn. De gemiddelde score voor de stelling 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn' is met 3,79 (sd 0,84) het laagst. Respondenten van lerarenopleidingen gericht op het po zijn het meer eens met de betreffende stelling dan respondenten van andere sectoren (Tabel 36b).

Eindmeting

De respondenten van de lerarenopleiding (N=370) oordelen ook nu positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de stageschool (gem. 4,25; sd 0,60). Ze vinden dat de studenten voldoende leren op hun stageschool en dat de invulling van het werkplekleren in goed overleg met de stagescholen tot stand komt. Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en stagebegeleiders en opleidingsdocenten weten waar de studenten op

de werkplek mee bezig zijn. De gemiddelde score voor de stelling 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn' is met 3,80 (sd 0,81) ook nu het laagst. Respondenten van lerarenopleidingen in het vo zijn het minder eens met de stelling 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn', respondenten van de pabo zijn het meer eens met de stelling 'Opleidingsdocenten weten waar de studenten op de werkplek mee bezig zijn.' (Tabel 36c).

Ontwikkeling overall

De gemiddelde scores van de respondenten van de lerarenopleidingen op de stellingen over de stagescholen zijn bij de eindmeting op alle stellingen vrijwel even hoog als bij de beginmeting (in 2014 tussen 3,64 en 4,25; in 2015 tussen 3,79 en 4,30; in 2017 tussen 3,80 en 4,26).

Ontwikkeling per sector

M.b.t. de stelling 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn' zijn de gemiddelde scores van respondenten van lerarenopleidingen vo en mbo significant toegenomen (vo: +0,40, mbo: +0,49 t.o.v. de beginmeting).

2.2. Is er sprake van een toename van tevredenheid van de scholen (besturen, schoolleiders, praktijkbegeleiders) over de ondersteuning van de lerarenopleiding bij:

- Vragen vanuit de school
- Betrokkenheid lerarenopleiding bij de school
- De kennis van de lerarenopleiding over de behoefte van de school
- De mate waarin het curriculum van de lerarenopleiding aansluit bij de behoefte van de school

NB Vragen hierover zijn alleen gesteld aan respondenten die bij een school of schoolbestuur werken.

Beginmeting

De respondenten van de scholen (N=1437) oordelen positief over de lerarenopleiding met wie ze samenwerken voor wat betreft zaken als: als school weten bij wie van de lerarenopleiding ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gem.4,09; sd 0,81), of er serieus met hun vraag door de opleiding wordt omgegaan(gem. 4,00; sd 0,74) en de betrokkenheid van de mentoren van de stagiairs bij het leren op de werkplek(gem. 3,85; sd 0,92). Wat minder tevreden, maar nog steeds tevreden, zijn ze over de mate waarin de lerarenopleiding rekening houden met de behoeften vanuit de school (gem.3,36; 0,87) en over de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school (gem. 3,21; sd 0,84).

Uitgesplitst naar sector blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de sectoren m.b.t. de stelling 'De mentoren van de stagiairs zijn voldoende betrokken bij het leren op de werkplek': respondenten van scholen in de sector po zijn het meer eens met deze stelling dan respondenten van scholen uit de andere sectoren, in de sector mbo is men het minder eens met deze stelling. (Tabel 37a).

De respondenten uit de groep 'Bestuurders' (N=68) oordelen positief op alle aan hen voorgelegde stellingen over de samenwerking met de lerarenopleiding: ze weten als bestuur bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gem. 4,43; sd 0,58), ze vinden dat er serieus met hun vraag wordt omgegaan (gem. 4,19; sd 0,63) en de mentoren van de stagiairs zijn volgens de bestuurders voldoende betrokken bij het leren op de werkplek (gem. 3,98; sd 0,63). Iets lager, maar nog steeds positief, is hun gemiddelde score op de stellingen 'de lerarenopleidingen houden rekening met waar de scholen behoefte aan hebben' (gem. 3,66; sd 0,75) en 'het curriculum van de lerarenopleiding is goed afgestemd op de behoefte van de school' (gem. 3,48; sd 0,71) (zie Tabel 38a).

De bestuurders is ook gevraagd naar de mate waarin de samenwerking tussen de eigen scholen en de lerarenopleidingen deel uitmaakt van de bestuursagenda. Van de bestuurders is 76,8% het eens tot zeer eens met de stelling dat de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen hoog op de bestuursagenda staat (Tabel 39a). Eveneens geeft 73,9% aan het eens tot zeer eens te zijn met de stelling dat de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen regelmatig onderwerp van gesprek met directeuren van de scholen is (Tabel 40a).

Tussenmeting

De respondenten van de scholen (N=1522) oordelen positief over de lerarenopleiding met wie ze samenwerken voor wat betreft zaken als: weten bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gem. 4,08; sd 0,83), of er serieus met hun vraag door de opleiding wordt omgegaan (gem. 4,01; sd 0,73) en de betrokkenheid van de mentoren (gem. 3,82; sd 0,89). Ook nu zijn ze iets minder positief over de mate waarin de lerarenopleiding rekening houdt met de behoeften vanuit de school (gem. 3,36; sd 0,88) en de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school (gem. 3,23; sd 0,84) (Tabel 37b).

De respondenten uit de groep 'Bestuurders' (N=81) oordelen positief over de samenwerking met de lerarenopleiding als het gaat om: weten bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gem. 4,43; sd 0,52); of er serieus met hun vraag wordt omgegaan (gem. 4,34; sd 0,57) en de betrokkenheid van de mentoren van de stagiairs bij het leren op de werkplek (gem. 4,18; sd 0,60). Ook nu zijn de scores iets lager, zij het nog steeds positief, als het gaat om de mate waarin de lerarenopleiding rekening houdt met de behoeften van de school (gem. 3,83; sd 0,67) en de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school (gem. 3,55; sd 0,66) (Zie Tabel 38b).

Van de bestuurders is 83,1% het eens tot zeer eens met de stelling dat de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen hoog op de bestuursagenda staat (Tabel 39b) en 74,7% is het eens tot zeer eens met de stelling dat de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen regelmatig onderwerp van gesprek met directeuren van de scholen is (Tabel 40b).

Eindmeting

De respondenten van de scholen (N=1507) oordelen positief over de lerarenopleiding met wie ze samenwerken voor wat betreft zaken als: weten bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gem. 4,06; sd 0,79), of er serieus met hun vraag door de opleiding wordt omgegaan (gem. 4,06; 0,65) en de betrokkenheid van de mentoren (gem. 3,84; sd 0,86). Ook nu zijn ze iets minder positief over de mate waarin de lerarenopleiding rekening houden met de behoeften vanuit de school (gem. 3,55; sd 0,83) en de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoeften van de school (gem. 3,38; sd 0,82)³⁶ (Tabel 37c).

De respondenten uit de groep 'Bestuurders' (N=59) oordelen positief over de samenwerking met de lerarenopleiding als het gaat om: weten bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gem. 4,32; sd 0,66); of er serieus met hun vraag wordt omgegaan (gem. 4,29; sd 0,73) en de betrokkenheid van de mentoren van de stagiairs bij het leren op de werkplek (gem. 4,14; sd 0,69). Ook nu zijn de scores iets lager, zij het nog steeds positief, als het gaat om de mate waarin de lerarenopleiding rekening houdt met de behoeften van de school (gem. 3,78; sd 0,70) en de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school (gem. 3,53; sd 0,88) (zie Tabel 38c).

Van de bestuurders is 83,3% het eens tot zeer eens met de stelling dat de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen hoog op de bestuursagenda staat (Tabel 39c) en 86,2% is het eens tot zeer eens met de stelling dat de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen regelmatig onderwerp van gesprek met directeuren van de scholen is. (Tabel 40c).

Ontwikkeling overall

Het oordeel van de respondenten van de **scholen** over de samenwerking met de lerarenopleiding is in 2017 op hetzelfde (vrij hoge) niveau gebleven.

Volgens de **bestuurders** staat de samenwerking onveranderd hoog op de bestuursagenda en men is er, evenals bij de voorafgaande metingen wordt aangegeven, regelmatig over in gesprek met de directeuren van de scholen.

Kortom, wat deze aspecten van samenwerking betreft worden geen verschillen tussen de begin- en eindmeting gevonden.

Ontwikkeling per sector

Het oordeel van de **bestuurders** in het po over de genoemde aspecten van samenwerking met de lerarenopleiding is bij de eindmeting significant toegenomen t.a.v. de stelling 'De mentoren van de stagiairs zijn voldoende betrokken bij het leren op de werkplek.'

³⁶ Omdat er bij de eindmeting sprake is van afhankelijkheid, oftewel: de oordelen van de respondenten zijn m.b.t vier van de vijf stellingen te wijten aan typische kenmerken van het SWV waaraan zij deelnemen is m.b.t deze stellingen niet onderzocht of de oordelen per sector verschillen.

2B Tevredenheid over de samenwerking op de 4 thema's ('opbrengstgericht werken', 'omgaan met verschillen', 'ouderbetrokkenheid', 'pesten')**2.3. Is er sprake van een toename van de tevredenheid van lerarenopleiders en mentoren over aanpassingen in het curriculum ter bevordering van de vaardigheden van studenten en startende leraren op het gebied van de thema's?**

NB Vragen hierover zijn alleen gesteld aan respondenten van de lerarenopleidingen.

Studenten zijn hierin niet meegenomen, zij zijn apart bevraagd.

Beginmeting

Ten aanzien van de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" geven de respondenten van de lerarenopleidingen (N=321) aan dat ze tevreden zijn over de mate waarin het curriculum aandacht wordt besteed aan de vaardigheidsontwikkeling van de **studenten** op het gebied van de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" (respectievelijk gem. 3,48; sd 0,92 en gem. 3,91; sd 0,84). Ze zijn minder tevreden (maar nog altijd tevreden) over de mate waarin de studenten vaardigheden worden bijgebracht over "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,08; sd 0,97) en "pesten" (gem. 3,11; sd 0,94), Tabel 41a.

Er blijkt sprake van afhankelijkheid tussen de leden binnen een samenwerkingsverband: deze verklaart 13% van de verschillen in oordeel t.a.v. de stelling 'Ik ben tevreden over de mate waarin onze lerarenopleiding in het curriculum aandacht besteedt aan de vaardigheden van studenten op het gebied van 'ouderbetrokkenheid'. Op het gebied van de andere drie thema's is er geen afhankelijkheid, voor deze thema's worden significante verschillen tussen de sectoren gevonden voor 'opbrengstgericht werken': respondenten van de pabo zijn tevredener over de aandacht hiervoor binnen hun opleiding dan respondenten van lerarenopleidingen vo en mbo. Ook m.b.t. de aandacht voor 'omgaan met verschillen' scoren de pabo's significant hoger dan de opleidingen voor vo en mbo.

Wat minder tevreden zijn de respondenten van de lerarenopleiding (N=238) over de mate waarin in het curriculum van de opleiding aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van de vaardigheden van **startende leraren** op deze vier thema's (Tabel 42a). Ten aanzien van de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" is men zelfs licht ontevreden (gem. 2,96; sd 0,98 resp. gem. 2,93; sd 0,96). Er zijn wat dit betreft geen significante verschillen tussen sectoren.

Tussenmeting

Ten aanzien van de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" geven de respondenten van de lerarenopleidingen (N=358) aan dat ze tevreden zijn over de mate waarin in het curriculum van de opleiding aandacht wordt besteed aan de vaardigheidsontwikkeling van de **studenten** op het gebied van 'opbrengstgericht werken' en 'omgaan met verschillen' (gem. 3,63; sd 0,81 en gem. 3,92; sd 0,78). Ze zijn minder tevreden over de mate waarin de studenten vaardigheden worden bijgebracht over "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,24; sd 0,87) en "pesten" (gem. 3,22; sd 0,82), Tabel 41b.

Er blijkt ook nu een afhankelijkheid te bestaan tussen de leden binnen een samenwerkingsverband: deze verklaart 19% van de verschillen in oordeel t.a.v. de stelling 'Ik ben tevreden over de mate waarin onze lerarenopleiding in het curriculum aandacht besteedt aan de vaardigheden van studenten op het gebied van "opbrengstgericht werken" en 13% t.a.v. deze stelling over 'omgaan met verschillen'.

Iets minder tevreden, maar niet ontevreden, zijn de respondenten van de lerarenopleiding (N=234) over de mate waarin de opleiding aandacht besteedt aan de ontwikkeling van de vaardigheden van **startende leraren** op de genoemde vier thema's. Ten aanzien van de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" is de gemiddelde tevredenheid lager dan t.a.v. de andere thema's: 3,19 (sd 0,87) resp. 3,17 (sd 0,82). Er blijkt sprake van afhankelijkheid tussen de leden binnen een samenwerkingsverband voor wat betreft het thema "ouderbetrokkenheid" deze verklaart 11% van de verschillen in scores. Zie Tabel 42b.

Eindmeting

Ten aanzien van de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" geven de respondenten van de lerarenopleidingen (N=355) aan dat ze tevreden zijn over de mate waarin in het curriculum van de opleiding aandacht wordt besteed aan de vaardigheidsontwikkeling van de **studenten** op het gebied van 'opbrengstgericht werken' en 'omgaan met verschillen' (gem. 3,80; sd 0,77 en gem. 4,06; sd 0,72). Ze zijn minder tevreden – maar tevreden – over de mate waarin de studenten vaardigheden worden bijgebracht over "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,51; sd 0,85) en "pesten" (gem. 3,50; sd 0,85). Er blijkt wederom een afhankelijkheid te bestaan tussen de leden binnen een samenwerkingsverband: deze verklaart 36,3% van de verschillen in oordeel t.a.v. "opbrengstgericht werken", 26,8 % t.a.v. "omgaan met verschillen" en 14,8% t.a.v. "ouderbetrokkenheid" (Tabel 41c).

De respondenten van de lerarenopleiding (N=248) zijn tevreden over de mate waarin de opleiding aandacht besteedt aan de ontwikkeling van de vaardigheden van **startende leraren** op de genoemde vier thema's. Ten aanzien van de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" is de gemiddelde tevredenheid nu 3,47 (sd 0,90) resp. 3,40 (sd 0,88). Er blijkt ook hier sprake van afhankelijkheid tussen de leden binnen een samenwerkingsverband voor zowel wat betreft "opbrengstgericht werken" (verklaart 20,3% van de verschillen in gemiddelden), "ouderbetrokkenheid" (22,6%) en "pesten" (16,8%) (zie Tabel 42c).

Ontwikkeling overall

De afhankelijkheid van het samenwerkingsverband voor de mate waarin in de lerarenopleiding aandacht wordt besteed aan de vaardigheden van **studenten** op de thema's 'opbrengstgericht werken' en 'omgaan met verschillen' is toegenomen.

Voor wat betreft de tevredenheid van de lerarenopleidingen over de mate waarin de opleiding aandacht besteedt aan de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema's komt bij de eindmeting voor drie thema's een afhankelijkheid naar voren die er eerder niet was, uitgezonderd voor het thema "ouderbetrokkenheid".

Deze toenemende afhankelijkheid kan worden uitgelegd als een indicatie dat de samenwerkingsverbanden zich steeds meer van elkaar zijn gaan onderscheiden qua prioritering van de thema's binnen de opleidingen.

De tevredenheid van respondenten over de aandacht in het curriculum voor de vaardigheden van hun studenten op het thema "pesten"³⁷ is bij de eindmeting significant hoger dan in 2014.

Ontwikkeling per sector

Met name in de lerarenopleidingen vo en mbo is de tevredenheid over de aandacht in het curriculum voor de vaardigheden van **studenten** m.b.t. het thema "pesten" vergeleken met de beginmeting significant toegenomen.

2.4. Is er sprake van een toename van de tevredenheid van besturen, schoolleiders en praktijkbegeleiders van de scholen over de vaardigheden van studenten en startende leraren op het gebied van de thema's? Is er sprake van tevredenheid van studenten over de manier ze worden voorbereid op de thema's?

NB Vragen hierover zijn alleen gesteld aan respondenten van de scholen. Startende leraren zijn hierin niet meegenomen, zij worden apart bevraagd.

Beginmeting

De tevredenheidsscore van de respondenten van de scholen (N=1390) voor de vaardigheden van de **studenten** op de thema's "opbrengstgericht werken" en voor "omgaan met verschillen" is gemiddeld 3,43 (sd 0,71) resp. 3,58 (sd 0,74). Over de vaardigheden met betrekking tot de thema's "ouderbetrokkenheid" (gem. 2,96; sd 0,73) en "pesten" (gem. 3,31; sd 0,72) is men iets minder tevreden. (tabel 43a).

Betreffende de tevredenheid van scholen over de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema's scoort het thema "omgaan met verschillen" het hoogst (gem. 3,58; sd 0,72). De laagste score in alle sectoren wordt gegeven voor de vaardigheden van de startende leraren op het thema "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,20; sd 0,72). Respondenten van de po-scholen zijn tevredener over de vaardigheden van startende leraren op het thema "omgaan met verschillen" dan respondenten uit de andere sectoren (tabel 44a).

De tevredenheid van de respondenten uit de groep 'besturen' (N=55) voor wat betreft de vaardigheden op de vier thema's van **studenten** die stage lopen op de scholen ligt tussen 3,02 (thema 'ouderbetrokkenheid'; sd 0,65) en 3,55 ('omgaan met verschillen'; sd 0,57) (zie tabel 45a). Voor wat betreft de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema's liggen de gemiddelden tussen 3,18 ('ouderbetrokkenheid'; sd 0,76) en 3,54 ('omgaan met verschillen'; sd 0,64) (zie tabel 46a).

Bestuurders zijn dus niet ontevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren voor wat betreft de vier thema's. Zij zijn relatief het minst tevreden over de vaardigheden van zowel studenten als startende leraren op het gebied van "ouderbetrokkenheid"). Bestuurders in het po zijn tevredener dan bestuurders in de andere

³⁷ Dit thema is het enige thema waar geen afhankelijkheid van het SWV voor gevonden werd.

sectoren over de vaardigheden van startende leraren m.b.t. het thema “omgaan met verschillen”, bestuurders in het mbo zijn het minst tevreden over de vaardigheden van startende leraren op dit thema.

De **studenten** (N=695) zijn over het algemeen tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema’s “opbrengstgericht werken” en “omgaan met verschillen” (gem. 3,88; sd 0,78 resp. 4,06; sd 0,82). Iets minder tevreden zijn ze over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema’s “ouderbetrokkenheid” en “pesten” (gem. 3,46; sd 0,99 resp. gem. 3,24; sd 0,98).

De studenten po zijn over het algemeen iets meer tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid op het thema “omgaan met verschillen” (zie tabel 47a).

De studenten zijn over het algemeen tevreden over de begeleiding die ze krijgen op hun stageschool³⁸ (gem. 4,45; sd 0,75 schaal 1 zeer oneens tot 5 zeer eens). Ze vinden dat er een goede afstemming is tussen wat ze leren op de lerarenopleiding en op hun stageschool, dat ze voldoende leren, dat de mentor en stagebegeleider goede afspraken over hun stage maken, dat hun stagebegeleider en hun opleidingsdocenten weten waar ze op school en op de lerarenopleiding mee bezig zijn. De hoogste score krijgt de stelling ‘Ik leer voldoende op mijn stageschool’ (gem. 4,65; sd 0,59), de laagste is voor de stelling ‘mijn opleidingsdocenten weten waar ik op de stageschool mee bezig ben’ (gem. 3,58; sd 0,98).

De studenten in het po zijn positiever in hun oordeel t.a.v. de stelling ‘mijn mentor en mijn stagebegeleider maken goede afspraken over de stage.’ Studenten in het mbo zijn hierover het minst positief. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie Tabel 48a.

De studenten vinden dat de stageschool hen stimuleert om zich te ontwikkelen tot een goede leraar (gem. 4,57; sd 0,65). Dat vinden ze ook, zij het in iets mindere mate van de lerarenopleiding (gem. 4,05; sd 0,82) (zie Tabel 49a).

Tussenmeting

De score van de respondenten van de scholen (N=1442) voor de vaardigheden van de **studenten** op de thema’s “opbrengstgericht werken” is gem. 3,46; sd 0,71 (schaal 1 zeer ontevreden tot 5 zeer tevreden), voor “omgaan met verschillen” gem. 3,58; sd 0,71. Over de vaardigheden met betrekking tot de thema’s “ouderbetrokkenheid” (gem. 2,97; sd 0,70) en “pesten” (gem. 3,33; sd 0,69) is men iets minder tevreden (tabel 43b).

Voor de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema’s ligt de tevredenheidsscore voor drie van de vier thema’s rond de 3,5. De laagste score wordt gegeven voor de vaardigheden van de startende leraren op het thema “ouderbetrokkenheid” (gem. 3,24; sd 0,70 (tabel 44b).

De tevredenheid van de bestuurders (N=59) over de vaardigheden m.b.t. de vier thema’s van de **studenten** die stage lopen op de scholen ligt tussen gem. 3,26 (‘ouderbetrokkenheid’; sd 0,74) en 3,92 (‘opbrengstgericht werken’; sd 0,55). Met betrekking tot de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema’s ligt het gemiddelde tussen 3,42 (‘ouderbetrokkenheid’;

³⁸ In de vragenlijsten hebben we de term ‘stageschool’ gebruikt als aanduiding van de school waar studenten stage lopen, onafhankelijk van de aard van de samenwerking of subsidieregeling.

sd 0,74) en 3,85 ('opbrengstgericht werken'; sd 0,53). Bestuurders zijn dus niet ontevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren voor wat betreft de vier thema's. Tabellen 45b en 46b).

De **studenten** (N=598) zijn over het algemeen tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" (gem. 3,81; sd 0,81 resp. 4,00; sd 0,86). Iets minder tevreden zijn ze over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" (3,32; sd 1,01, resp. 3,14; sd 0,99) (Tabel 47b).

De studenten zijn over het algemeen tevreden over de begeleiding die ze krijgen op hun stageschool³⁹ (gem. 4,36; sd 0,86). Ze vinden dat er een goede afstemming is tussen wat ze leren op de lerarenopleiding en op hun stageschool, dat ze voldoende leren, dat de mentor en stagebegeleider goede afspraken over hun stage maken, dat hun stagebegeleider en hun opleidingsdocenten weten waar ze op school en op de lerarenopleiding mee bezig zijn. De hoogste score krijgt de stelling 'Ik leer voldoende op mijn stageschool' (4,56; sd 0,69), de laagste is voor de stelling 'mijn opleidingsdocenten weten waar ik op de stageschool mee bezig ben' (3,46; sd 1,06).

De studenten van de pabo zijn positiever in hun oordeel over de stelling 'Mijn mentor en mijn stagebegeleider maken goede afspraken over mijn stage', studenten in het mbo oordelen hierover het minst positief (Tabel 48b).

De studenten vinden dat de stageschool hen stimuleert om zich te ontwikkelen tot een goede leraar: 4,49 (sd 0,73). Dat vinden ze ook, zij het in iets mindere mate van de lerarenopleiding (3,99; sd 0,88). De sectoren verschillen niet significant op deze beide punten. Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie tabel 49b.

Eindmeting

De score van de respondenten van de scholen (N=1391) voor de vaardigheden van de **studenten** op de thema's "opbrengstgericht werken" is gem. 3,57 (sd 0,66), voor "omgaan met verschillen" gem. 3,68 (sd 0,67). Over de vaardigheden van studenten op de thema's "ouderbetrokkenheid" gem. 3,18 (sd 0,71) en "pesten" (gem. 3,42; sd 0,68) is men iets minder tevreden. Er is in deze sprake van afhankelijkheid voor wat betreft de tevredenheid t.a.v. de thema's 'opbrengstgericht werken' (4,7% verklaarde variantie), 'omgaan met verschillen' (4,3%) en 'ouderbetrokkenheid' (4,1%). (tabel 43c).

Voor de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema's ligt de tevredenheidsscore voor drie van de vier thema's rond de 3,6. De laagste score wordt gegeven voor de vaardigheden van de startende leraren op het thema "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,39; sd 0,70). Ook hier is sprake van afhankelijkheid: voor alle vier thema's geldt dat 4 tot 4,5% van de verschillen tussen scores verklaard kan worden uit typische kenmerken van het samenwerkingsverband. (tabel 44c).

De tevredenheid van de bestuurders (N=52) over de vaardigheden m.b.t. de vier thema's van de **studenten** die stage lopen op de scholen ligt tussen gem. 3,82 (voor 'opbrengstgericht

³⁹ In de vragenlijsten hebben we de term 'stageschool' gebruikt als aanduiding van de school waar studenten stage lopen, onafhankelijk van de aard van de samenwerking of subsidieregeling.

werken'; sd 0,54) en 3,44 ('ouderbetrokkenheid'; sd 0,63). Met betrekking tot de vaardigheden van **startende leraren** op de vier thema's ligt het gemiddelde van de bestuurders tussen 3,38 ('ouderbetrokkenheid'; sd 0,67) en 3,76 ('opbrengstgericht werken'; sd 0,55). Ze zijn dus tevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren voor wat betreft de vier thema's. Bestuurders in het vo zijn het minst tevreden over de vaardigheden van startende leraren m.b.t. 'opbrengstgericht werken'. (Tabellen 45c en 46c).

De **studenten** (N=451) zijn over het algemeen tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema's "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" (gem. 3,88; sd 0,74 resp. 4,08; sd 0,83). Iets minder tevreden zijn ze over de manier waarop ze worden voorbereid op de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" (3,35; sd 0,97, resp. 3,28; sd 0,95). (Tabel 47c).

De studenten zijn over het algemeen tevreden over de begeleiding die ze krijgen op hun stageschool⁴⁰ (gem. 4,49; sd 0,72). Ze vinden dat er een goede afstemming is tussen wat ze leren op de lerarenopleiding en op hun stageschool, dat ze voldoende leren, dat de mentor en stagebegeleider goede afspraken over hun stage maken en dat hun stagebegeleider en hun opleidingsdocenten weten waar ze op school en op de lerarenopleiding mee bezig zijn. De hoogste score krijgt ook nu de stelling 'Ik leer voldoende op mijn stageschool' (4,68; sd 0,54), de laagste is ook nu voor de stelling 'mijn opleidingsdocenten weten waar ik op de stageschool mee bezig ben' (3,62; sd 1,02). Er zijn significante verschillen tussen studenten uit de verschillende sectoren: in de po-sector is men het meest positief t.a.v. de stelling 'Mijn mentor en mijn stagebegeleider maken goede afspraken over mijn stage'. Studenten van opleidingen in het vo scoren negatiever op de stelling 'Mijn stagebegeleider weet waar ik op de lerarenopleiding mee bezig ben'. (Tabel 48c).

De studenten vinden dat de stageschool hen stimuleert om zich te ontwikkelen tot een goede leraar: hun gemiddelde score is 4,61 (sd 0,64). Dat vinden ze ook, zij het in iets mindere mate van de lerarenopleiding (4,12; sd 0,82). Voor een overzicht met uitsplitsing op sector zie tabel 49c.

Ontwikkeling overall

Bij de eindmeting bleek de mate van tevredenheid bij de respondenten van de scholen over de vaardigheden van de **studenten** op de thema's, in tegenstelling tot de eerdere metingen, afhankelijk van het samenwerkingsverband. Het enige thema waarvoor die afhankelijkheid niet optreedt is het thema "pesten". Dit geldt ook voor hun tevredenheid over de vaardigheden van de **startende leraren** ten aanzien van de thema's, ook hier is het thema "pesten" hiervan uitgezonderd.

Bestuurders zijn tevredener geworden over de vaardigheden van de **studenten** die stage lopen op de scholen voor wat betreft "opbrengstgericht werken", "ouderbetrokkenheid" en "pesten". Zij zijn ook tevredener over de vaardigheden van startende leraren op het gebied van "opbrengstgericht werken".

⁴⁰ In de vragenlijsten hebben we de term 'stageschool' gebruikt als aanduiding van de school waar studenten stage lopen, onafhankelijk van de aard van de samenwerking of subsidieregeling.

De **studenten** zijn in alle metingen tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid op de vier thema's, er is in deze geen verschil tussen de gemiddelde scores op de eindmeting vergeleken met de beginmeting. De laagste score wordt in beide metingen gegeven voor 'mijn opleidingsdocenten weten waar ik op de stageschool mee bezig ben'. De gemiddelde score in 2017 voor deze stelling is 3,62 (sd 1,02), in 2014 was deze 3,58 (sd 0,98). De hoogste score wordt in beide metingen gegeven voor 'Ik leer voldoende op mijn stageschool'. De gemiddelde score in 2017 voor deze stelling is 4,68 (sd 0,54), in 2014 was deze 4,65 (sd 0,59). Ook m.b.t de scores op de stellingen 'de stageschool stimuleert me om mezelf te ontwikkelen tot een goede leraar' en 'De lerarenopleiding stimuleert me om me te ontwikkelen tot een goede leraar' zijn de (hoge) scores van de eindmeting (gem. 4,61; sd 0,64 resp. 4,12; sd 0,82) vergelijkbaar met die van de beginmeting (4,57; sd 0,65 resp. 4,05; sd 0,82).

Ontwikkeling per sector

Respondenten van mbo-scholen zijn tevredener geworden over de vaardigheden van **studenten** m.b.t. het thema "pesten", in de andere sectoren is er op dit punt geen verschil tussen begin- en eindmeting.

Alleen bestuurders van po-scholen zijn tevredener geworden over de vaardigheden van **startende leraren** op het gebied van 'opbrengstgericht werken'.

Met name de scores van **studenten** in de mbo-sector zijn bij de eindmeting hoger t.o.v. de beginmeting op de stellingen 'Ik ben tevreden over de begeleiding op mijn stageschool', 'Er bestaat goede afstemming tussen wat ik leer op de lerarenopleiding en wat ik leer op mijn stageschool' en 'Ik leer voldoende op mijn stageschool'.

2C Tevredenheid over de samenwerking met betrekking tot de begeleiding van startende leraren

2.5. Is er sprake van een toename van de tevredenheid van betrokkenen over de begeleiding van startende leraren?

- Bij betrokkenen vanuit de lerarenopleiding over de begeleiding vanuit de opleiding
 - Bij besturen en schoolleiders over de ontwikkeling van de startende leraren en de ondersteuning vanuit de lerarenopleiding.
 - Bij startende leraren over hun begeleiding op de school.
 - Bij de praktijkbegeleiders over hun coachingsvaardigheden.
 - Bij besturen en schoolleiders over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders
- NB. Vragen hierover zijn gesteld aan de lerarenopleidingen, startende leraren (zij-instromers zijn hierin niet meegenomen) en scholen.

Beginmeting

Betrokkenen bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren vanuit de **lerarenopleiding** (N=97) zijn tevreden over deze aanpak (gem. 3,44; sd 0,89) (Tabel 50a). Er zijn geen significante verschillen tussen respondenten van lerarenopleidingen uit de verschillende sectoren. Van de respondenten geeft 43,0% aan dat de begeleiding van de startende leraar sinds de samenwerking in het kader van de subsidieregeling intensiever is

geworden. De helft van de respondenten (50,0%) weet niet of de samenwerking is veranderd (Tabel 51a).

Respondenten van de scholen (N=1534) zijn tevreden over de aanpak voor de begeleiding van startende leraren op hun school (gem. 3,71; sd 0,77) (zie tabel 53a).

Aan **schoolleiders en -directies** (N=255) is de vraag voorgelegd in hoeverre zij tevreden zijn over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders (c.q. schoolopleiders of begeleiders op school) bij de begeleiding van startende leraren. Van hen is 75,3 % tevreden of zeer tevreden over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders, 10,6% weet het niet (zie tabel 54a).

Van de **schoolopleiders/praktijkbegeleiders** zelf (N=214) is 81,8% tevreden of zeer tevreden over de eigen vaardigheden m.b.t het coachen van startende leraren. Er zijn in deze geen significante verschillen tussen de sectoren (Tabel 55a).

De **startende leraren** (N=171) vinden dat de school hen stimuleert om zich verder te ontwikkelen als leraar (gem. 4,08; sd 0,82), vanuit de lerarenopleiding ervaren zij die stimulans minder (gem. 2,70; sd 1,18). (Tabel 57a).

De startende leraren zijn tevreden over de ondersteuning vanuit de school (gem. 4,12; sd 0,77). Zij zijn vooral tevreden over: de opvang door team of sectie (gem. 4,57; sd 0,68), en de begeleiding door een mentor, collega of iemand van de schoolleiding (gem. 4,32; sd 0,81). Ten aanzien van de mogelijkheden voor training/scholing en de wijze van ondersteuning door de schoolleiding zijn er significante verschillen tussen de sectoren: startende leraren uit de sector po zijn hierover tevredener dan starters uit de andere sectoren. (Tabel 58a).

De **startende leraren** die ondersteuning vanuit de lerarenopleiding krijgen (N=13)(Tabel 59a) zijn daar in zijn algemeenheid ontevreden over (gem. 2,31; sd 0,75) tabel 60a). Ten aanzien van de verschillende deelaspecten van de ondersteuning is deze groep startende leraren wel tevreden (laagste gem. score 3,38, sd 1,10; hoogste 3,89, sd 0,68). Van de mogelijkheden die worden aangeboden is men vooral tevreden over de training/scholing vanuit de opleiding, de formele of informele begeleiding op afstand en intervisie met andere startende leraren (tabel 61a) .

Tussenmeting

Betrokkenen bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren vanuit de **lerarenopleiding** (N=168) zijn tevreden over deze aanpak (gem. 3,41; sd 0,89) (Tabel 50b). Van de respondenten geeft 59,8% aan dat de begeleiding van de startende leraar sinds de samenwerking in het kader van de subsidieregeling intensiever is geworden, 33,5% geeft aan niet te weten of de samenwerking is veranderd (Tabel 51b).

Voor wat betreft de tevredenheid over de aanpak voor de begeleiding van startende leraren op hun school zijn de respondenten van de scholen (N=1728) tevreden (gem. 3,67; sd 0,66). Zie tabel 53b.

Van de groep **schoolleiders/-directie** (N=294) is 76,2 % (zeer) tevreden over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders. Er zijn in deze geen significante verschillen tussen de sectoren (zie tabel 54b).

Van de **schoolopleiders/praktijkbegeleiders** zelf (N=231) is 80,9% tevreden of zeer tevreden over de eigen vaardigheden m.b.t het coachen van startende leraren. Er zijn geen significante verschillen per sector (Tabel 55b).

De **startende leraren** (N=187) zijn het eens met de stellingen 'ik word door de school gestimuleerd om me verder te ontwikkelen als leraar' (gem. 4,22; sd 0,80), en in mindere mate met de stelling ' ik word door de lerarenopleiding gestimuleerd me verder te ontwikkelen als leraar' (gem.2,97; sd 1,15). (Tabel 57b). De startende leraren zijn vooral tevreden over: de opvang door team of sectie (gem. 4,45; sd 0,75), en de begeleiding door een mentor, collega of iemand van de schoolleiding (gem. 4,19; sd 0,90). Over de mogelijkheden voor training/scholing zijn startende leraren uit het po tevredener dan de startende leraren uit vo en mbo (Tabel 58b).

Van de startende leraren die ondersteuning vanuit de lerarenopleiding (N=22) krijgen zijn er 14 tevreden of heel tevreden over deze ondersteuning (tabel 60b). Van de mogelijkheden die worden aangeboden is men is vooral tevreden over de intervisie met andere startende leraren, de training/ scholing vanuit de opleiding en de formele of informele begeleiding op afstand (Tabel 61b).

Eindmeting

Betrokkenen bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren vanuit de **lerarenopleiding** (N=223) zijn tevreden over deze aanpak (gem. 3,68; sd 0,71 (Tabel 50c). Van de respondenten geeft nu 70,0% aan dat de begeleiding van de startende leraar sinds de samenwerking in het kader van de subsidieregeling intensiever is geworden en 24,1% kiest voor de optie 'dat weet ik niet' (Tabel 51c).

Voor wat betreft de tevredenheid over de aanpak voor de begeleiding van startende leraren op hun **school** zijn de respondenten van de scholen (N=1657) tevreden (gem. 3,79; sd 0,81), zie tabel 53c.

Van de groep **schoolleiders/-directie** (N=304) is 76,0 % (zeer) tevreden over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders. Er zijn in deze geen significante verschillen tussen de sectoren (zie tabel 54c).

Van de **schoolopleiders/praktijkbegeleiders** zelf (N=272) is 88,2% tevreden of zeer tevreden over de eigen vaardigheden m.b.t het coachen van startende leraren. Er zijn geen significante verschillen per sector (Tabel 55c).

De **startende leraren** (N=246) zijn het eens met de stellingen 'ik word door de school gestimuleerd om me verder te ontwikkelen als leraar' (gem. 4,24; sd 0,74), en in mindere mate met de stelling ' ik word door de lerarenopleiding gestimuleerd me verder te ontwikkelen als

leraar' (gem. 3,08; sd 1,17). (Tabel 57c). De startende leraren zijn vooral tevreden over: de opvang door team of sectie (gem. 4,62; sd 0,61), 'de mogelijkheden voor training/scholing' (gem. 4,20; sd 0,79) en de begeleiding door een mentor, collega of iemand van de schoolleiding (gem. 4,13; sd 0,92). Op een viertal begeleidingsaspecten zijn er verschillen tussen de sectoren, te weten 'de mate waarin je lessen geobserveerd en van feedback worden voorzien', 'de wijze waarop je wordt opgevangen in je team of sectie', 'de wijze waarop je door de schoolleiding wordt ondersteund' en 'de opbouw van de lestaak in inhoud': de startende leraren uit het po zijn hierover meer tevreden dan de startende leraren uit vo en mbo (Tabel 58c).

Van de startende leraren die ondersteuning vanuit de lerarenopleiding (N=29) krijgen zijn er 21 tevreden of heel tevreden over deze ondersteuning (tabel 60c). Van de mogelijkheden die worden aangeboden is men vooral tevreden over de training/ scholing vanuit de opleiding (gem. 3,84; sd 0,62), intervisie met andere startende leraren (gem. 3,78; sd 0,64), en de formele of informele begeleiding op afstand (gem. 3,72; sd 0,79). (Tabel 61c).

Ontwikkeling overall

Betrokkenen bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren vanuit de **lerarenopleiding** zijn bij de eindmeting even tevreden over deze aanpak als bij de beginmeting. Dat geldt ook voor de tevredenheid van de **scholen**.

De tevredenheid van de groep **schoolleiders/-directie** over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders m.b.t het coachen van startende leraren is vergeleken met de beginmeting op hetzelfde niveau gebleven. Ook de **schoolopleiders/praktijkbegeleiders** zelf zijn bij de eindmeting even tevreden over hun vaardigheden als bij de beginmeting en ook nu zijn er geen verschillen tussen de sectoren.

De algehele tevredenheid van **startende leraren** die ondersteund worden door de lerarenopleiding is vergeleken met de beginmeting significant toegenomen.

Startende leraren geven bij de eindmeting ongeveer dezelfde scores als in 2014 t.a.v. de stellingen 'ik word door de school gestimuleerd om me verder te ontwikkelen als leraar' en 'ik word door de lerarenopleiding gestimuleerd me verder te ontwikkelen als leraar'.

Ontwikkeling per sector

Startende leraren in het po zijn in 2017 tevredener dan in 2014 over de formele of informele begeleiding op afstand die ze van de **lerarenopleiding** krijgen.

Startende leraren in het po ervaren vergeleken bij de beginmeting meer stimulans vanuit de **lerarenopleiding**.

Vergeleken met de beginmeting is de tevredenheid van startende leraren in het mbo toegenomen over de mogelijkheden voor training/scholing vanuit **de lerarenopleiding**.

In het po is de (bij de beginmeting hoge) algehele tevredenheid over de ondersteuning van startende leraren **vanuit de school** gedaald (van 4,34; sd 0,68 in 2014 naar 3,98; sd 0,73 in 2017).

In aanvulling op de vragen over tevredenheid is in 2017 gevraagd welke opbrengsten worden gezien als resultaat van de regeling VSLS(Wat ervaren de scholen en lerarenopleidingen als opbrengsten van de regeling Versterking Samenwerking tussen Lerarenopleiding en Scholen?).

Hierbij zijn vragen gesteld over de categorieën Samenwerking, Contact, Professionalisering, Begeleiding (dwz. van startende leraren en studenten) en Onderzoek. Stellingen hierover zijn voorgelegd aan projectteamleden - en niet-projectteamleden van zowel de scholen als lerarenopleidingen. De uitkomsten zijn per stelling getoetst op sectorverschil. Er zijn geen verschillen tussen sectoren gevonden. Daarnaast is de totaalscore van elke categorie getoetst op verschil in werkring (lerarenopleiding of school), het al dan niet deel uitmaken van het projectteam en het al dan niet deel uitmaken van een (aspirant-of Academische) opleidingsschool. Waar sprake is van significante verschillen ($p < 0,05$, bij groot effect $p < 0,01$) worden deze alleen gerapporteerd vanaf effectgrootte 'gemiddeld '.

Samenwerking

De hoogste gemiddelde scores worden gegeven op de stellingen over samenwerking: deze liggen tussen de 3,60 (sd 0,84) voor de stelling 'De samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen is versterkt' en 3,38 (sd 0,80) voor 'Er is een verbeterde afstemming tussen theorie en praktijk.' De totaalscore voor Samenwerking is met 3,45 (sd 0,70) de hoogste van alle totaalscores.

M.b.t de stelling 'De samenwerking tussen scholen is versterkt' zijn de scores van respondenten die op een lerarenopleiding werken hoger dan van degenen die op een school werken.

M.b.t. de stelling 'Er is meer kennisuitwisseling' zijn de scores van projectteamleden hoger dan die van niet-projectteamleden. (Zie tabel 66).

Contact

De stellingen in de categorie Contact scoren het laagst van alle opbrengstcategorieën. De hoogste score (3,45; sd 0,83) krijgt de stelling 'Er is vaker contact met de samenwerkingspartners', de laagste score is voor 'Er is meer uitwisseling van personeel' (2,32; sd 0,95). De totaalscore voor Contact is met 2,87 (sd 0,74) de laagste van alle totaalscores.

M.b.t. alle stellingen geldt dat de scores van respondenten die op een school werken lager zijn dan van degenen die op een lerarenopleiding werken. Zie tabel 67

Professionalisering

De gemiddelde scores op de stellingen in de categorie Professionalisering liggen tussen 3,00 (sd 0,87) voor 'Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het curriculum van de lerarenopleiding op de vier thema's plaatsgevonden' en 3,28 (sd 0,77) voor 'Er heeft professionalisering binnen de scholen plaatsgevonden op de thema's'. De totaalscore voor Professionalisering is 3,14 (sd 0,68).

M.b.t. de stelling 'Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het werkplekleren in de school rond de vier thema's plaatsgevonden' zijn de scores van projectteamleden hoger dan die van niet-projectteamleden. Zie tabel 68.

Begeleiding

De hoogste gemiddelde score is voor de stelling 'De begeleiding van de startende leraren is verbeterd' (3,36; sd 0,88), de laagste (2,83; sd 0,98) voor 'De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van startende leraren'. De totaalscore voor Begeleiding is 3,06 (sd 0,79).

M.b.t. de stellingen 'In de begeleiding van de startende leraar heeft de lerarenopleiding een grotere rol gekregen' en 'De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van startende leraren' zijn de scores van respondenten die op een lerarenopleiding werken hoger dan van degenen die op een school werken. Zie tabel 69.

Onderzoek

De hoogste score krijgt de stelling 'Er is meer ontwikkeling van concrete producten' (3,21; sd 0,91), de laagste 'de lerarenopleiding werkt meer vraaggestuurd' (3,04; sd 0,86). De totaalscore voor Onderzoek is 3,15 (sd 0,77). Zie tabel 70.

Het uitvoeren van onderzoek was volgens 33,3% van de respondenten onderdeel van de samenwerking, 49,7% geeft aan dit niet te weten. In het po wordt vaker dan in de andere sectoren aangegeven dat onderzoek deel uitmaakt van de samenwerking.

Respondenten van de lerarenopleiding antwoorden vaker dan respondenten van scholen bevestigend op de vraag of het uitvoeren van onderzoek onderdeel was van de samenwerking. Dat geldt ook voor de projectteamleden, ook zij antwoorden vaker bevestigend op deze vraag dan respondenten die geen deel uitmaken van het projectteam. Zie tabel 71.

Op de vraag wie de onderzoeksagenda bepaalt wordt in alle sectoren het meest genoemd 'de school', vervolgens 'de lerarenopleiding' en ongeveer vaak als de LO 'de studenten'. Daarna komt de optie 'anders', waarbij meestal wordt aangegeven dat de onderzoeksagenda in gezamenlijkheid tussen lerarenopleiding en school wordt bepaald. Zie tabel 72 en aanvulling op tabel 72.

Degenen die een rol hebben in het onderzoek zijn meestal de schoolopleiders, ervaren docenten en studenten, dat geldt voor alle sectoren. In het po wordt vaker dan in de andere sectoren aangegeven dat ook de directeuren een rol hebben in het onderzoek. Zie tabel 73.

De belangrijkste doelstelling van het onderzoek – en dat geldt voor alle sectoren – is het bijdragen aan de schoolontwikkeling. Zie tabel 74.

3 Ontwikkeling vaardigheden

3.1. Is er sprake van een ontwikkeling in de vaardigheden van de studenten op het gebied van de thema's?

NB. Vragen hierover zijn alleen gesteld aan de studenten die stage lopen op een van de scholen in het samenwerkingsverband.

Beginmeting

De studenten (N=696) vinden dat ze voldoende theoretische kennis hebben op het gebied van alle vier de thema's, zij het meer met betrekking tot "opbrengstgericht werken" (gem. 3,63; sd 0,91) en "omgaan met verschillen" (gem. 4,00; sd 0,83) dan op het gebied van "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,25; sd 1,02) en "pesten" (gem. 3,16; sd 1,00). (Tabel 62a).

Wat betreft hun praktische vaardigheden zijn de studenten eveneens van mening dat ze voor alle vier thema's voldoende zijn toegerust, zij het meer voor "opbrengstgericht werken" (gem. 3,77; sd 0,85) en "omgaan met verschillen" (gem. 4,03; sd 0,83) dan voor de andere twee thema's (gem. 3,29; sd 1,02 resp. gem. 3,23; sd 1,01). Wel vinden studenten in de mbo sector dat ze onvoldoende praktische vaardigheden hebben m.b.t. 'ouderbetrokkenheid' (gem. 2,84; sd 0,97) en 'pesten' (gem. 2,98; sd 0,97) (Tabel 63a).

Tussenmeting

De studenten (N= 591) vinden dat ze voldoende theoretische kennis hebben op het gebied van alle vier de thema's, zij het meer op het gebied van "opbrengstgericht werken" (gem. 3,61; sd 0,94) en "omgaan met verschillen" (gem. 3,98; sd 0,91) dan op het gebied van "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,21; sd 1,00) en "pesten" (gem. 3,10; sd 1,00). (Tabel 62b).

Wat betreft hun praktische vaardigheden zijn de studenten eveneens van mening dat ze voor alle vier thema's voldoende zijn toegerust, zij het meer voor "opbrengstgericht werken" (gem. 3,74; sd 0,92) en "omgaan met verschillen" (gem. 4,02; sd 0,85) dan voor de andere twee thema's (gem. 3,27; sd 1,05 resp. gem. 3,22; 1,01). Studenten in de mbo sector vinden ook nu dat ze onvoldoende praktische vaardigheden hebben m.b.t. 'ouderbetrokkenheid' (gem. 2,93; sd 1,08) en 'pesten' (gem. 2,92; sd 1,03)

Eindmeting

De studenten (N= 445) vinden ook nu dat ze voldoende theoretische kennis hebben op het gebied van alle vier de thema's, zij het meer op het gebied van "opbrengstgericht werken" (gem. 3,59; sd 0,90) en "omgaan met verschillen" (gem. 3,93; sd 0,87) dan op het gebied van "ouderbetrokkenheid" (gem. 3,11; sd 1,02) en "pesten" (gem. 3,13; sd 0,98). M.b.t de thema's "omgaan met verschillen" en "ouderbetrokkenheid" blijken de scores afhankelijk van het samenwerkingsverband. (Tabel 62c).

Wat betreft hun praktische vaardigheden zijn de studenten eveneens van mening dat ze voor alle vier thema's voldoende zijn toegerust, zij het meer voor "opbrengstgericht werken" (gem. 3,73; sd 0,86) en "omgaan met verschillen" (gem. 3,93 sd 0,85) dan voor de andere twee thema's (gem. 3,20; sd 1,00 resp. gem. 3,15; sd 0,95. Ook nu vinden studenten in de mbo sector dat ze onvoldoende praktische vaardigheden hebben m.b.t. 'ouderbetrokkenheid' (gem. 2,91; sd 1,08) (tabel 63c).

Ontwikkeling overall

Ten aanzien van de thema's "opbrengstgericht werken" en "pesten" geven de studenten op de begin- en eindmeting vergelijkbare scores voor hun theoretische kennis. Ook voor wat betreft hun praktische kennis op de (vier) thema's zijn er geen verschillen tussen de begin- en eindmeting.

Overall per sector

Er is geen verschillende ontwikkeling van sectoren gevonden.

3.2. Is er sprake van een ontwikkeling in de vaardigheden van startende leraren in algemene zin en op het gebied van de thema's?

NB. Vragen hierover zijn alleen gesteld aan de startende leraren (dwz leraren die minder dan twee jaar geleden de lerarenopleiding hebben afgerond) die op een van de scholen in het samenwerkingsverband werken.

Beginmeting

De startende leraren (N= 174) vinden dat ze op alle vier de thema's over ruim voldoende theoretische kennis beschikken, met gemiddelde scores variërend tussen 4,09 ("omgaan met verschillen"; sd 0,88) en 3,38 ("pesten"; sd 1,02). (Tabel 64a).

Wat betreft de inschatting van de eigen praktische vaardigheden op de vier thema's zijn de startende leraren eveneens van oordeel dat ze die in voldoende mate hebben, de gemiddelde scores variëren tussen 4,04 ("omgaan met verschillen"; sd 0,89) en 3,54 ("pesten"; sd 0,99) . (Tabel 65a).

Tussenmeting

De startende leraren vinden dat ze op alle vier de thema's over ruim voldoende theoretische kennis beschikken, de gemiddelde scores variëren tussen 4,22 ("omgaan met verschillen"; sd 0,93) en 3,59 ("pesten"; sd 1,12). Startende leraren in het vo geven zichzelf lagere scores dan de respondenten uit de andere sectoren voor hun theoretische kennis op "ouderbetrokkenheid" (Tabel 64b).

Wat betreft de inschatting van de eigen praktische vaardigheden op de vier thema's zijn de startende leraren eveneens van oordeel dat ze die in voldoende mate hebben. De gemiddelde scores variëren tussen 4,12 ("omgaan met verschillen"; sd 0,91) en 3,60 ("pesten"; 1,08). (Tabel 65b).

Eindmeting

De startende leraren vinden dat ze op alle vier de thema's over ruim voldoende theoretische kennis beschikken, de gemiddelde scores variëren tussen 4,25 ("omgaan met verschillen"; sd 0,82) en 3,57 ("pesten"; sd 0,99). Startende leraren in het po schatten hun theoretische kennis op alle thema's hogere in dan startende leraren in de andere sectoren (Tabel 64c).

Wat betreft de inschatting van de eigen praktische vaardigheden op de vier thema's zijn de startende leraren eveneens van oordeel dat ze die in voldoende mate hebben. De gemiddelde scores variëren tussen 4,19 ("omgaan met verschillen"; sd 0,80) en 3,58 ("pesten"; sd 0,92). Startende leraren in het po geven zichzelf een hogere score voor hun praktische vaardigheden op het gebied van de thema's "omgaan met verschillen", "ouderbetrokkenheid" en "pesten" dan respondenten uit de andere sectoren (Tabel 65c).

Ontwikkeling overall

Opvallend in alle metingen is de in alle metingen hoge gemiddelde score op het thema "omgaan met verschillen", dat geldt zowel voor de inschatting van de eigen theoretische vaardigheden als voor de inschatting van de eigen praktische vaardigheden. De inschatting van de eigen theoretische en praktische kennis op het gebied van het thema "pesten" is relatief het laagst, maar nog altijd voldoende. De overall scores bij de eindmeting zijn vergelijkbaar met die van de beginmeting, dat geldt zowel voor de theoretische kennis als voor de praktische vaardigheden op de vier thema's.

Ontwikkeling per sector

Wat opvalt is dat startende leraren in de sector mbo zichzelf bij de eindmeting lagere scores geven voor hun theoretische kennis op het thema "pesten" (in 2017 gem. 3,15 sd 0,99; in 2014 gem. 3,71 sd 0,96; $r=0,28$; gemiddeld effect).

7 Resultaten interviews

In de eindmeting zijn, net als in de tussenmeting, interviews gehouden met verschillende doelgroepen van tien samenwerkingsverbanden (zie hoofdstuk 0 voor een toelichting op de dataverzameling). De resultaten van de interviews worden in dit hoofdstuk samengevat en zijn bedoeld als verdieping van de resultaten van de vragenlijst. In kaders zijn ter illustratie concrete voorbeelden die in de gesprekken met de samenwerkingsverbanden naar voren kwamen opgenomen. Van de tien samenwerkingsverbanden die zijn geïnterviewd in de eindmeting, zijn er vijf ook geïnterviewd in de tussenmeting. De resultaten van deze vijf interviews worden in deze sectie vergeleken waardoor de *ontwikkeling* van deze vijf samenwerkingsverbanden zichtbaar wordt (paragraaf 7.10).

7.1 Vorm en tevredenheid samenwerking

In de interviews is gesproken over de manier waarop de samenwerkingsverbanden de samenwerking hebben vormgegeven en de tevredenheid hierover. Bij het merendeel van de geïnterviewde samenwerkingsverbanden is de omvang van de samenwerking veranderd gedurende de looptijd van de subsidieregeling. De samenwerkingsverbanden zijn in veel gevallen groter geworden. Soms kwamen er scholen bij, maar soms ook één of meerdere schoolbesturen.

Net als tijdens de tussenmeting, hebben alle geïnterviewde samenwerkingsverbanden een structuur van een projectteam met erboven al of geen stuurgroep en eronder een vorm van een werkgroep (professionele leergemeenschap, ontwikkelgroep, of onderzoeksgroep) voor de praktische uitwerking van de thema's. In deze werkgroepen zitten over het algemeen docenten en leraren van de lerarenopleiding en scholen. In tegenstelling tot de bevindingen in de tussenmeting, zijn nu in sommige gevallen studenten ook vertegenwoordigd in deze werkgroepen. In één van de samenwerkingsverbanden waren docenten van de lerarenopleiding in eerste instantie wel vertegenwoordigd in de werkgroepen, maar zij zijn vanwege organisatorische redenen gestopt. Dit wordt betreurd, omdat de lerarenopleiding door deelname in de werkgroepen zicht had op wat er speelt voor studenten en starters als ze de praktijk in komen.

De gesproken samenwerkingsverbanden zijn over het algemeen tevreden over de kwaliteit van de samenwerking tussen de lerarenopleiding en scholen. De lerarenopleidingen zijn positief over de ontwikkelingen die scholen doormaken en het feit dat nieuwe, vaak gezamenlijke initiatieven zijn ontstaan door de samenwerking. Voorbeelden van gezamenlijke initiatieven zijn themadagen die door de lerarenopleiding en scholen samen worden georganiseerd en het ontstaan van werkgroepen waarin zowel mensen van de lerarenopleiding als de scholen zitting hebben. Vanuit de scholen komt daarnaast het geluid dat zij enthousiast zijn over het feit dat nu anders gedacht wordt over het opleiden van nieuwe leerkrachten. Men denkt gezamenlijk na over wat een goede docent is en hoe studenten daartoe opgeleid moeten worden. Scholen

waarden het zeer dat zij hier door de versterkte samenwerking een rol in zijn gaan spelen. Tot slot wordt vaak benoemd dat de sfeer in de samenwerking tussen de lerarenopleiding en de scholen erg goed is.

7.2 Ervaren succesfactoren in samenwerking

Uit de gesprekken met de betrokkenen van de samenwerkingsverbanden komen verschillende succesfactoren naar voren die een positief effect hebben gehad op de versterking van de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen. Deze succesfactoren kunnen worden onderverdeeld in de categorieën organisatie en communicatie.

7.2.1 Organisatie

Uit de tussenmeting kwam naar voren dat het werken met een goede projectleider een belangrijke factor is voor het slagen van het project. In de eindmeting zien we dit resultaat terug. De kwaliteit in termen van enthousiasme en inzet van de betrokkenen in de projectgroep en de mensen daaromheen, waaronder deelnemers van werkgroepen en docenten, blijken daarnaast echter ook van groot belang. Volgens betrokkenen van een school in het po heeft het enthousiasme van deze mensen geleid tot een uitbreiding van de groep mensen die betrokken zijn bij VSLs (zie kader 1).

Kader 1

Verschillende samenwerkingsverbanden hebben in de interviews aangegeven dat het enthousiasme van de betrokkenen bij het project VSLs erg belangrijk is. Het enthousiasme werkt aanstekelijk en zorgt ervoor dat andere mensen gemotiveerd raken om mee te doen. Docenten vanuit de scholen en de lerarenopleiding sluiten bijvoorbeeld uit eigen beweging aan bij de PLG's. Zij zagen het enthousiasme van de mensen in de projectgroep en werden nieuwsgierig naar de thema's. Het meewerken in het project wordt door de docenten gezien als een manier om verder te professionaliseren.

Naast docenten die zich hebben aangesloten, zijn ook niet aangesloten scholen en besturen geïnteresseerd geraakt in een samenwerking met de lerarenopleiding. Zij zagen de positieve effecten van de samenwerking bij andere scholen en raakten hierdoor gemotiveerd ook de samenwerking aan te gaan. Deze trend is terug te zien in het feit dat een groot aantal van de gesproken samenwerkingsverbanden is gegroeid in omvang.

De lerarenopleidingen en scholen kwamen ten tijde van de tussenmeting al dichterbij elkaar toe, maar toen werd nog niet gesproken over gelijkwaardigheid tussen de lerarenopleiding en scholen. In de eindmeting wordt hier door een aantal samenwerkingsverbanden wel van gesproken. Dit is volgens hen een belangrijke succesfactor in de organisatie van de samenwerking. *“De partners worden als gelijkwaardig beschouwd en de verschillende expertises en invalshoeken worden omarmd, in plaats van bestreden”*. Tevens wordt draagvlak op bestuursniveau door een aantal samenwerkingsverbanden genoemd als een succesfactor.

Wanneer het project op bestuursniveau wordt gedragen, brengen bestuurders dit over naar de scholen. In de tussenmeting werd de draagkracht op bestuursniveau juist enkel beschreven als een knelpunt. Het project werd van bovenaf opgelegd en samenwerkingsverbanden worstelden met de indaling van het project in de scholen. Dit leverde toen een verschil op in de betrokkenheid van besturen en scholen. Dit probleem lijkt ten tijde van de eindmeting, in ieder geval bij een aantal samenwerkingsverbanden, minder aanwezig.

Tot slot hebben betrokkenen van twee samenwerkingsverbanden ervaren dat het samenwerkingsproces soepel verliep doordat het samenwerkingsverband al voor de subsidie bestond (zie kader 2). Men kende elkaar al en hierdoor konden stappen sneller worden gezet. Dit beeld kwam ook al naar voren in de tussenmeting.

Kader 2

Een van de gesproken samenwerkingsverbanden, waarbij het samenwerkingsverband al bestond voor de start van VSLS, geeft aan dat het hierdoor niet moeilijk was tot een versterkte samenwerking tussen de lerarenopleiding en scholen te komen. Doordat op bestuurlijk niveau al werd samengewerkt, wist men elkaar makkelijk te vinden. De manier waarop samen wordt gewerkt binnen het samenwerkingsverband is wel veranderd door VSLS. Men was bijvoorbeeld al tevreden over de manier waarop studenten werden begeleid in de praktijk, maar ervaart nu meer contactmomenten met elkaar en er vinden meer ontmoetingen plaats tussen mensen van de lerarenopleiding en mensen uit het werkveld. De betrokkenen van de lerarenopleiding worden nu meer dan eerst gevoed door de aanpak op de werkvloer. Betrokkenen van de scholen ervaren ook dat afstand tussen de lerarenopleiding en de scholen kleiner is geworden. Ook leren scholen onderling ook meer van elkaar dan voorheen.

7.2.2 Communicatie

Door de samenwerkingsverbanden zijn verschillende succesfactoren ervaren in de samenwerking op het gebied van communicatie. Allereerst wordt, net als in de tussenmeting, de verbeterde communicatie, die is ontstaan tussen lerarenopleidingen en scholen, door het overgrote deel van de gesproken samenwerkingsverbanden gezien als een belangrijke succesfactor. Samenwerkingsverbanden, verdeeld over alle drie de sectoren, geven aan dat de communicatie tussen de lerarenopleiding en de scholen frequenter is geworden. *“We lopen veel makkelijker bij elkaar binnen”*. Vanuit zowel de projectteams, de lerarenopleidingen en de scholen komt het geluid dat de lijnen veel korter zijn geworden door VSLS. Men weet elkaar veel beter te vinden, ook tussen verschillende schoolbesturen en scholen onderling. Dit leidt volgens betrokkenen uit verschillende lagen van de samenwerkingsverbanden tot meer uitwisseling van expertise tussen mensen in de scholen en op de lerarenopleiding.

Ten tweede komt uit de eindmeting naar voren dat de verbeterde communicatie tot meer wederzijds begrip leidt. De verwachtingen van beide partijen zijn helderder geworden stelt een aantal samenwerkingsverbanden in het po en het mbo.

Ten derde, wordt in de eindmeting door een samenwerkingsverband in het po genoemd dat de verbeterde communicatie heeft geleid tot het bekijken van vraagstukken vanuit twee invalshoeken. Voorheen werden beslissingen vaak genomen op basis van de expertise van de lerarenopleiding, maar nu wordt de mening van de scholen daar ook in meegenomen. Een van de twee projectleiders binnen dit samenwerkingsverband is namelijk afkomstig uit het basisonderwijs.

7.3 Ervaren knelpunten in samenwerking

Naast succesfactoren hebben betrokkenen van de gesproken samenwerkingsverbanden ook enkele knelpunten ervaren in de samenwerking. Deze knelpunten zijn onder te verdelen in organisatorische problemen en knelpunten in het samenwerkingsproces.

7.3.1 Organisatie

De meeste samenwerkingsverbanden geven aan tegen logistieke problemen aan te lopen in de samenwerking. Deze knelpunten komen overeen met knelpunten die genoemd zijn in de tussenmeting. Zo blijkt het bijvoorbeeld lastig om bijeenkomsten tussen de verschillende partijen te organiseren. Vooral wanneer studenten betrokken worden in de samenwerking, blijkt dit moeilijk te realiseren in verband met verschillende roosters. Bij samenwerkingsverbanden die een groot regionaal gebied beslaan, is het onderhouden van de communicatie een extra uitdaging. Daarnaast worden gebrek aan tijd bij docenten van de lerarenopleiding en het organiseren van voldoende mankracht voor alle rollen en taken in de samenwerking als knelpunten genoemd. De niet-opleidingsscholen geven vaker dan de opleidingsscholen aan dat de samenwerking bemoeilijkt wordt door tijdgebrek van docenten. De suggestie die hiervan uitgaat is dat de niet-opleidingsscholen nog zoeken naar een structuur voor de samenwerking.

Een ander knelpunt, dat ook in de tussenmeting is benoemd, is het feit dat een groot aantal partijen betrokken is bij de samenwerking. In alle samenwerkingsverbanden wordt door een lerarenopleiding (soms twee) samengewerkt met meerdere scholen, soms zelfs meerdere besturen. Dit maakt de samenwerking ingewikkeld. Een aantal samenwerkingsverbanden geeft aan dat er geen structurele vorm in de samenwerking zit, doordat iedere school anders is en anders omgaat met de samenwerking. Binnen een van de gesproken samenwerkingsverbanden is het bijvoorbeeld niet gelukt om het inductieprogramma voor alle starters gelijk te trekken, doordat de rol en taken van schoolopleiders op elke school anders zijn. De bedoeling van het inductieprogramma is hierdoor niet goed uitgedragen in alle scholen. De samenwerkingsverbanden geven daarnaast aan dat, net als tijdens de tussenmeting, de thema's van de samenwerking niet bij alle besturen en scholen goed geland zijn. Ideeën en opbrengsten zijn soms blijven hangen in de bovenste lagen van de samenwerking, met name in de projectgroepen, en niet doorgesijpeld in lagen daaronder. Dit komt doordat de samenwerkingsverbanden omvangrijk zijn en het lastig is iedereen er goed bij te betrekken.

Een ander probleem dat enkele gesproken samenwerkingsverbanden ervaren is dat de thema's van bovenaf opgelegd zijn en niet perse passend waren bij het samenwerkingsverband, omdat zij bijvoorbeeld al veel deden met die thema's. Vier van de samenwerkingsverbanden geven aan dat zij liever zelf thema's hadden gekozen. Wat echter opvalt is dat men ten opzichte van de begin- en tussenmeting positiever tegenover de thema's staat. In de begin en tussenmeting werd vaak aangegeven dat de thema's niet relevant waren. Hierdoor ontstond weerstand tegen het project. In de eindmeting is de houding tegenover de thema's echter gematigder. Veel samenwerkingsverbanden zijn toch aan de slag gegaan met de thema's en lijken gaandeweg het nut hiervan te zijn gaan inzien.

7.3.2 Samenwerkingsproces

Waar sommige samenwerkingsverbanden, zoals eerder beschreven, de gelijkwaardigheid tussen scholen en de lerarenopleiding als een succesfactor ervaren, wordt door andere samenwerkingsverbanden het gebrek aan deze gelijkwaardigheid genoemd als een knelpunt. Binnen een aantal samenwerkingsverbanden wordt aangegeven dat de samenwerking hiërarchisch is. Bij één van die samenwerkingsverbanden zijn de scholen en lerarenopleiding in de ogen van de leden van het projectteam wel volledig gelijkwaardig. Betrokkenen vanuit de lerarenopleiding en scholen ervaren echter dat de geschiedenis nog lang doorebt. Voorheen was de lerarenopleiding namelijk degene die het initiatief nam in de samenwerking.

Een tweede knelpunt dat door betrokkenen van veel samenwerkingsverbanden wordt ervaren is het ontbreken van een gezamenlijke visie. Betrokkenen uit vijf gesproken samenwerkingsverbanden lopen hier tegenaan. Wanneer een gezamenlijke visie ontbreekt, werkt de samenwerking niet goed, ondanks de beste bedoelingen van alle partijen. Daarnaast is, net als in de tussenmeting en bij de succesfactoren is benoemd, een actieve houding van en draagkracht bij schoolbesturen van belang voor een succesvolle samenwerking. Bij de drie samenwerkingsverbanden waar dit ontbrak, werd aangegeven dat het ontbreken hiervan de samenwerking hinderde.

Een derde knelpunt dat door een aantal samenwerkingsverbanden wordt genoemd in de eindmeting is dat de weerstand tegen verandering het slagen van de samenwerking in de weg stond. Het was soms lastig om iedereen mee te krijgen in het proces. Wel wordt aangegeven dat de kring met mensen die enthousiast zijn over de samenwerking en gemotiveerd zijn hieraan te werken, steeds groter is geworden binnen de samenwerkingsverbanden.

Tot slot wordt in de eindmeting door een aantal samenwerkingsverbanden aangekaart dat zij de periode van drie jaar die stond voor VSLS te kort vinden. Zij merken op dat de eerste jaren vooral nodig waren om de samenwerking te organiseren en dat ze nu pas toe zijn aan het echte samenwerken. Zij hadden graag nog extra tijd gehad om de samenwerking verder te versterken.

7.4 Opbrengsten van de samenwerking

De versterking van de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen heeft naast de eerder genoemde succesfactoren in de samenwerking tevens geleid tot concrete opbrengsten.

In de tussenmeting is met de betrokken samenwerkingsverbanden vooral gesproken over de ontwikkelingen waaraan zij werkten. Inmiddels kan een overzicht worden gegeven van welke activiteiten en producten daadwerkelijk zijn ontwikkeld. Deze opbrengsten zijn onder te verdelen in de categorieën: producten, kennisuitwisseling en professionalisering.

7.4.1 Producten

Verschillende producten zijn binnen VSLs ontworpen, ontwikkeld en opgeleverd. In deze producten kan een onderscheid worden gemaakt tussen onderwijsmateriaal dat is ontwikkeld voor studenten van de lerarenopleiding en starters, onderwijsmateriaal dat gebruikt kan worden in de onderwijspraktijk (scholen) en veranderingen in het curriculum van de lerarenopleiding. De vier thema's van VSLs, "omgaan met verschillen", "pesten", "opbrengstgericht werken" en "ouderbetrokkenheid" spelen hierin een belangrijke rol. In kader 3 zijn voorbeelden van producten die door verschillende samenwerkingsverbanden tijdens de interviews zijn beschreven.

Kader 3

Onderwijsmateriaal voor studenten en starters

Binnen veel samenwerkingsverbanden is onderwijsmateriaal voor studenten en starters ontwikkeld. Een aantal samenwerkingsverbanden heeft, al of niet online, modules rondom de thema's van VSLs ontwikkeld. Een ander voorbeeld van een concrete opbrengst is een app die gemaakt is binnen het thema "opbrengstgericht werken". Deze app kunnen studenten en starters gebruiken ter aanvulling op hun portfolio om aan te tonen waar zij staan in hun ontwikkeling. Binnen een ander samenwerkingsverband is voor het thema "ouderbetrokkenheid" een serie korte films gemaakt. Tot slot hebben veel samenwerkingsverbanden aandacht besteed aan het ontwikkelen van tools voor de begeleiding van startende leerkrachten. Een voorbeeld hiervan is een instrument dat is ontwikkeld voor de inductiefase, welke voortbouwt op de lerarenopleiding. Hierdoor is de begeleiding van startende leerkrachten makkelijker geworden en is er minder sprake van uitval.

Onderwijsmateriaal voor de praktijk

Onderwijsmateriaal voor in de scholen is vooral ontwikkeld rondom de thema's "omgaan met verschillen", "pesten" en "ouderbetrokkenheid". Een projectgroep van een van de samenwerkingsverbanden heeft bijvoorbeeld een draaiboek over 'ouderbetrokkenheid' ontwikkeld. Tevens zijn lessen over 'pesten' ontwikkeld en getest. Binnen een ander samenwerkingsverband is een pestprotocol opgesteld en krijgen docenten op de scholen training over pestpreventie en interventie.

Bij een ander samenwerkingsverband kunnen docenten op vrijwillige basis bijscholing op de thema's van VSLs ontvangen. Tot slot is de waaier m.b.t. de taxonomie van Bloom, die binnen het thema "omgaan met verschillen" is ontwikkeld en nu veel gebruikt wordt in de scholen, een voorbeeld van een concrete opbrengst.

Veranderingen in het curriculum van de lerarenopleiding

Het project VSLs heeft geleid tot aanpassingen in het curriculum van de lerarenopleidingen. Een deel van deze veranderingen in het curriculum heeft te maken met de vier thema's van VSLs, maar er is ook een aantal veranderingen doorgevoerd dat niet onder een van de thema's valt. Zo zijn binnen een samenwerkingsverband bijvoorbeeld twee post-hbo opleidingen ontwikkeld en worden binnen een aantal samenwerkingsverbanden werkplekbegeleiders opgeleid door de lerarenopleiding. Een samenwerkingsverband in het po heeft aangegeven dat de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" zijn uitgewerkt door werkgroepen en dat de uitwerking hiervan is opgenomen in het curriculum van de lerarenopleiding. Binnen een ander samenwerkingsverband is daarnaast het thema "ouderbetrokkenheid" meer meegenomen in de opleiding. Dit heeft in een aantal gevallen geleid tot grondige inbedding van het thema in de opleiding.

7.4.2 Kennisuitwisseling

Naast concrete producten, heeft VSLs ook de kennisuitwisseling tussen scholen en lerarenopleidingen gestimuleerd. Zo geven betrokkenen van vier van de gesproken samenwerkingsverbanden aan dat zij door VSLs momenten voor kennisdeling zijn gaan organiseren. In de meeste gevallen vindt dit plaats in de vorm van themadagen waar expertise op de thema's gedeeld wordt met de aanwezigen. Daarnaast heeft de samenwerking geleid tot het uitwisselen van docenten binnen drie samenwerkingsverbanden. Zo geven docenten vanuit de scholen met expertise op een bepaald onderwerp soms gastlessen binnen de lerarenopleiding. Tot slot merken betrokkenen van een samenwerkingsverband dat de lerarenopleiding meer zichtbaar is geworden op de werkvloer, omdat docenten van de lerarenopleiding meer in de scholen komen.

7.4.3 Professionalisering

Het project VSLs heeft veel opgeleverd op het gebied van professionalisering. Binnen vijf samenwerkingsverbanden zijn werkplekbegeleiders/mentoren opgeleid door de lerarenopleiding om studenten in de praktijk goed te kunnen begeleiden. Daarnaast zijn binnen twee samenwerkingsverbanden schoolopleiders opgeleid die verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van de werkplekbegeleiders. Dit komt overeen met het beeld dat in de tussenmeting werd geschetst. Scholen profiteerden toen ook al van de samenwerking door professionalisering van hun personeel.

Volgens betrokkenen van een aantal gesproken samenwerkingsverbanden heeft het project VSLs geleid tot een verbetering van de kwaliteit van de lerarenopleiding. Zo is binnen de lerarenopleiding bij een van die samenwerkingsverbanden meer aandacht gekomen voor het mbo. De lerarenopleiding heeft door de samenwerking kennis opgedaan over het opleiden van

leraren voor het mbo en het curriculum is meer op het mbo ingericht. *"Er is meer aandacht voor mbo specifieke competenties, zoals het ontwikkelen van lesmateriaal"*. Een ander samenwerkingsverband voegt daar aan toe dat de begeleiding van de starters is verbeterd evenals de kwaliteit van de opleidingsscholen. *"De docenten van de PABO weten nu veel beter wat studenten op scholen moeten kennen en kunnen en de praktijk heeft een grotere stem in de opleiding gekregen"*.

Tot slot geven betrokkenen van een aantal samenwerkingsverbanden aan dat er een cultuurverandering heeft plaatsgevonden binnen het samenwerkingsverband. Zij ervaren dat steeds meer een lerende cultuur is ontstaan. Binnen een van de samenwerkingsverbanden is bijvoorbeeld de rolverdeling tussen de lerarenopleiding en scholen verschoven van zenden en ontvangen naar samen ontwerpen. Een ander samenwerkingsverband stelt daarnaast dat de cirkels 'school' en 'lerarenopleiding' meer verweven zijn geraakt.

7.5 Begeleiding en beoordeling studenten en starters

In veel samenwerkingsverbanden heeft de nadruk sterk gelegen op de versterking van de begeleiding van studenten en met name starters. We beschrijven eerst op welke manieren is gewerkt aan deze versterking voor studenten. Vervolgens zal de begeleiding van starters worden besproken.

7.5.1 Begeleiding van de student

Vormgeving begeleiding

De begeleiding van studenten wordt binnen de geïnterviewde samenwerkingsverbanden verschillend vormgegeven. Samenwerkingsverbanden onderscheiden zich van elkaar in de positie die studenten hebben binnen de scholen en de werkvormen die gebruikt worden voor de begeleiding van deze studenten. Zo hebben stagiaires binnen sommige samenwerkingsverbanden een versterkte positie gekregen in de praktijk. Zij worden niet meer gezien als stagiaire, maar juist als volwaardig onderdeel van het team. Hierdoor krijgen zij meer mee van de werkelijke praktijk en leren ze meer. In de tussenmeting kwam daarnaast al naar voren dat intervisie meer structureel gebruikt wordt als werkvorm voor de begeleiding van studenten. Deze bevinding is terug te zien in de eindmeting. Tijdens intervisiebijeenkomsten kijken studenten samen terug op hun handelen en worden onderwerpen aangesneden waar de studenten tegenaan lopen. Deze bijeenkomsten worden door de studenten als zeer waardevol ervaren. Naast intervisiebijeenkomsten, zijn binnen een aantal samenwerkingsverbanden leergroepen opgericht waarin studenten en starters samen zitten. Deze leergroepen worden begeleid door de lerarenopleiding en richten zich bijvoorbeeld op het ontwerpen van lesmateriaal. De thema's hebben in een groot aantal samenwerkingsverbanden een plek gekregen.

Gezamenlijke verantwoordelijkheid

Het begeleiden van studenten is, vooral in het po, meer de gezamenlijke verantwoordelijkheid van scholen en de lerarenopleiding geworden. Betrokkenen vanuit scholen en lerarenopleidingen van een aantal samenwerkingsverbanden geven aan dat waar voorheen de verantwoordelijkheid voor het opleiden van studenten bij de lerarenopleiding lag, scholen zich steeds meer verantwoordelijk zijn gaan voelen. Scholen zijn daardoor meer betrokken bij het ontwikkelen van studenten naar hun startbekwaamheid. Verschillende betrokkenen van drie samenwerkingsverbanden in het po zijn hier erg tevreden over. Schoolopleiders en werkplekbegeleiders worden binnen een aantal van de gesproken samenwerkingsverbanden opgeleid door de lerarenopleiding. Studenten van deze samenwerkingsverbanden geven, net als in de tussenmeting, aan dat het verschil tussen wel- en niet opgeleide begeleiders goed merkbaar is. Opgeleide begeleiders leggen bijvoorbeeld makkelijker de link met de theorie, doordat zij weten wat op de lerarenopleiding wordt aangeboden.

Naast gezamenlijke verantwoordelijkheid in de begeleiding van studenten, zijn er ook samenwerkingsverbanden waarbij scholen en de lerarenopleiding een gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben in de beoordeling van studenten. In een groot deel van de gesproken samenwerkingsverbanden, verdeeld over alle sectoren, worden studenten in samenspraak beoordeeld. In twee samenwerkingsverbanden in het po worden studenten alleen beoordeeld door de lerarenopleiding. Studenten van één van deze samenwerkingsverbanden zouden graag zien dat hun werkplekbegeleider meer invloed heeft op deze beoordeling, zodat de beoordeling minder een momentopname vanuit de lerarenopleiding wordt.

7.5.2 *Begeleiding van startende leerkracht*

Tijdens het project VSLs is door veel samenwerkingsverbanden sterk ingezet op de verbetering van de begeleiding van starters. Deze begeleiding is verbeterd op verschillende manieren. Ten eerste worden starters binnen een groot aantal samenwerkingsverbanden begeleid door al of niet door de lerarenopleiding opgeleide praktijkbegeleiders. Een andere manier waarop starters worden begeleid is door hun deelname in leergroepen (binnen enkele samenwerkingsverbanden) en door deelname in werkplaatsen die binnen een samenwerkingsverband speciaal zijn opgericht voor de startende leerkracht (zie kader 4). Binnen deze werkplaatsen wordt veel gewerkt met intervisie. Dit wordt door de starters, net als door de studenten, als erg waardevol ervaren.

Kader 4

Met de werkplaats startende leerkracht was voor de start van VSLS al een voorzichtige start gemaakt. Het concept is echter door de subsidie sterk verbeterd en breed ingezet binnen het samenwerkingsverband. Met de werkplaatsen wordt de doorgaande leerlijn van leerkrachten vormgegeven. Waar de begeleiding van starters voorheen vooral de verantwoordelijkheid van de scholen was, is nu een gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid ontstaan. In de werkplaatsen, die georganiseerd worden door de lerarenopleiding en scholen samen, bepalen starters in samenspraak welke onderwerpen worden besproken en uitgediept in de bijeenkomsten.

De thema's van VSLS komen hierin ook aan de orde. Starters ervaren de werkplaatsen over het algemeen als zeer waardevol. Zij zien de herkenning bij elkaar als een groot voordeel en vinden het fijn dat hun leerwensen in de werkplaats worden samengebracht. De scholen en de lerarenopleiding zijn ook erg tevreden over de werkplaatsen. Bij beiden is het besef ontstaan dat startende leerkrachten nog veel moeten leren en dat de praktische kennis die starters misten nu behandeld wordt in de werkplaatsen. De lerarenopleiding ziet het daarnaast als grote winst dat zij de kans krijgen starters te volgen in de inductiefase. Dit levert hen veel informatie op die ze kunnen gebruiken in de ontwikkeling van het curriculum.

Tot slot valt op dat in zes van de geïnterviewde samenwerkingsverbanden aandacht is besteed aan het ontwikkelen van materiaal voor startende leerkrachten. Bij een aantal van deze samenwerkingsverbanden wordt dankzij VSLS al op de lerarenopleiding aandacht besteed aan de doorlopende leerlijn van student naar startende leerkracht. Zo is, zoals eerder beschreven, een instrument ontwikkeld speciaal voor de inductiefase, welke voortbouwt op de lerarenopleiding. Dit maakt de begeleiding van startende leerkrachten makkelijker en men heeft zelfs het idee dat dit leidt tot minder uitval.

7.6 Afstemming opleiding en werkplekleren

Een van de doelstellingen van de regeling is de afstemming tussen de lerarenopleiding en de scholen verbeteren. In de interviews is gevraagd naar de mate en kwaliteit van deze afstemming. De 10 samenwerkingsverbanden (projectleiders, opleidingen, scholen en studenten en starters) variëren in hun oordeel over deze afstemming. Aan de positieve kant bevinden zich twee samenwerkingsverbanden die zorgen voor afstemming door koppeling van opdrachten aan de werkplek, door werk te maken van kennisuitwisseling tussen opleiding en werkplek, door specifiek mensen aan te stellen om de link te leggen tussen theorie en praktijk en/of door studenten en starters meer op te nemen in de leerkrachtteams als volwaardige collega's.

Andere samenwerkingsverbanden geven aan dat wel gewerkt wordt aan betere afstemming, maar dat deze nog wel verder verbeterd kan worden. Lerarenopleidingen en scholen werken aan verbetering door uitwisseling van kennis en informatie tussen instituutsopleiders en

schoolopleiders, maar ook door bijvoorbeeld leerkrachten gastlessen te laten verzorgen op de lerarenopleiding. Mogelijkheden voor verdere verbetering zitten met name in het afstemmen van opdrachten vanuit de opleiding op de werkplek. Studenten ervaren, net als tijdens de tussenmeting, dat opdrachten niet passen bij de werkplek of dat het moment waarop opdrachten worden gegeven niet past (chronologie van opleiding en werkplek matcht niet). Studenten en starters geven mogelijkheden om opdrachten beter te koppelen, zoals het starten vanuit praktijkvragen en daar theorie bij zoeken. Dit vraagt wel om een meer op maat gesneden aanpak.

Lastig in de afstemming wordt bovendien ervaren dat:

- Scholen te maken hebben met meerdere lerarenopleidingen.
- Studenten ervaren dat zij ook al doen zij hetzelfde als hun medestudenten in de opleiding, er verschillend wordt beoordeeld door de werkplekbegeleider of instituutsbegeleider.
- De lerarenopleiding te weinig praktijkgericht (pedagogisch georiënteerd) is.
- De opleiding onvoldoende aansluit bij het mbo werkveld.

7.7 Bijeffecten

In de interviews is tevens gevraagd naar de bijeffecten van de samenwerking in het kader van VSLS. Het gaat dan om effecten die niet direct een gevolg zijn van doelstellingen van de samenwerkingsverbanden maar wel zijn ontstaan door de samenwerking. De bijeffecten laten een heel divers beeld zien. Waar de samenwerkingsverbanden tijdens de tussenmeting vooral bijeffecten op schoolniveau ervoeren, zien we nu ook bijeffecten die dit niveau overstijgen. In meerdere samenwerkingsverbanden is, naast de vier thema's van VSLS, aan 'nieuwe' thema's gewerkt. Tevens is op inhoudelijk niveau sprake van een sneeuwbaaleffect bij een van de samenwerkingsverbanden rond de invoering van de Lesson Study Methode, die goed blijkt te werken in verschillende groepen. Bij een ander samenwerkingsverband is de kwaliteitszorg een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid geworden. Daarnaast geeft een aantal samenwerkingsverbanden aan dat op een of andere manier een uitbreiding dan wel intensivering van een netwerk is ontstaan. Zo werd genoemd dat docenten een uitgebreider netwerk hebben gekregen en dat directeuren binnen een bestuur een netwerk zijn gaan vormen om zo kennis te delen. Bovendien werd door een samenwerkingsverband aangegeven dat door VSLS regio's meer met elkaar verbonden zijn geraakt. Intensivering is bijvoorbeeld waar te nemen bij een van de samenwerkingsverbanden waar door een aanvraag te doen als aspirant opleidingsschool (als voortzetting van VSLS), meer uitwisseling tussen verschillende leerjaren en met werkplekbegeleiders plaatsvindt. In een ander samenwerkingsverband is een digitaal platform ontwikkeld om de kennisdeling te stimuleren.

7.8 Relatie subsidie en resultaten

In de periode van het project VSLS zijn veel veranderingen opgetreden binnen de betrokken organisaties in de samenwerkingsverbanden. Het is lastig te zeggen of alle opbrengsten direct terug te leiden zijn naar de subsidie van VSLS, omdat er tegelijkertijd vaak nog andere projecten werden uitgevoerd die ook bepaalde effecten kunnen hebben veroorzaakt (zie hoofdstuk 3). Toch is in de interviews een aantal keer expliciet benoemd dat bepaalde opbrengsten te danken zijn aan de subsidie van VSLS en dat deze zonder de subsidie niet tot stand zouden zijn gekomen. Een aantal samenwerkingsverbanden laat bijvoorbeeld weten dat dankzij VSLS een andere visie op onderwijs en opleiden in de school is ontstaan. Daarnaast is onderzoeken en ontwerpen op de scholen door VSLS gewoon geworden, stellen twee samenwerkingsverbanden. Een ander voorbeeld is de volgende uitspraak: *“Zonder VSLS waren veranderingen in het curriculum van de lerarenopleiding en de samenwerking niet tot stand gekomen. De subsidie heeft een boost gegeven aan dit proces”*. Verder wordt door twee samenwerkingsverbanden expliciet genoemd dat VSLS de samenwerking heeft gefaciliteerd doordat nu geld en tijd beschikbaar was om bij elkaar te gaan zitten. Dit had zonder de subsidie nooit gekund en heeft de communicatie tussen de verschillende partijen versterkt.

7.9 Borging

Tijdens de interviews is uitgebreid gesproken met de betrokkenen van de samenwerkingsverbanden over de borging van de samenwerking en de activiteiten en producten die daar uit voort zijn gekomen. Aanvullend op de 10 samenwerkingsverbanden is gesproken met de projectleider van een ander samenwerkingsverband over de borging. Dit samenwerkingsverband was deelnemer in de vorige interviewronde, maar deed niet mee in de tweede ronde. Gezien het feit dat het hier gaat om een van de weinige samenwerkingsverbanden waar de samenwerking tussen de lerarenopleiding en scholen minder goed van de grond is gekomen, leek het de onderzoekers informatief om de projectleider wel te bevragen over toekomstige samenwerking. In de tussenmeting is, zij het veel beperkter, ook gesproken over de borging. Samenwerkingsverbanden begonnen daar toen over na te denken. Zij gaven aan de ontwikkelde activiteiten en producten te gaan borgen door ze in een vaste structuur te plaatsen, bijvoorbeeld in het curriculum van de lerarenopleiding. Een aantal gaf aan door te willen in een opleidingsschool. De gesprekken in de eindmeting laten zien dat bovenstaande plannen (deels) zijn uitgevoerd.

In de verhalen van betrokkenen over borgingsactiviteiten van de samenwerking en de ontwikkelde activiteiten en producten kunnen we vier lijnen onderscheiden:

1. Borging is problematisch door wegvallen van financiering (2 po SVW's, 1 mbo SWV)
2. Financiering gaat plaatsvinden vanuit de (aspirant) opleidingsschool (4 po SWV's, 2 vo SWV's, 1 mbo SWV)
3. Financiële middelen zijn op een andere manier gevonden (3 po SWV's, 2 vo SWV's)
4. Voorzetting door inzet overgebleven budget uit regeling VSLS (1 vo SWV).

Een aantal samenwerkingsverbanden heeft borging georganiseerd door financiën op meerdere manieren te genereren. Sector lijkt geen invloed te hebben. Opleidingsscholen hebben vaker dan niet-opleidingsscholen of (aspirant) opleidingsscholen een gezamenlijke visie. Het wel of niet hebben van een visiedocument lijkt weinig van invloed in lijn 1, terwijl alle samenwerkingsverbanden in lijn 2 een visiedocument hebben of er aan werken.

De samenwerkingsverbanden in lijn 1 zijn nog zoekende of zien geen kansen om de samenwerking voort te zetten. Voor een van deze samenwerkingsverbanden geldt dat zij wel mogelijkheden heeft om de activiteiten die voor starters zijn ingezet te continueren maar niet voor de studenten. *“Het stafbureau valt weg, en nu al lastig is dat scholen en opleidingen roosterorganisaties zijn, dit beperkt beschikbaarheid en vraagt veel coördinatie en organisatie om mensen bij elkaar te krijgen en afspraken te maken. Nog lastiger wordt het als er geen geld is”*. Een ander samenwerkingsverband heeft een aanvraag voor aspirant opleidingsschool ingediend, maar deze is afgewezen. Zij zijn nu zoekende hoe verder te gaan. Het bestuur wil de samenwerking graag voortzetten. Mogelijkheden worden nu gezocht om mensen op detacheringgelden vrij te maken en te kijken hoe met minder mensen toch de kwaliteit van de samenwerking kan worden verbeterd. De samenwerking in het derde samenwerkingsverband in lijn 1 lijkt niet verder te gaan. Hoewel de betrokken besturen wel verder willen, is met name de samenwerking met de lerarenopleiding problematisch. De gezamenlijke visie op opleiden ontbreekt binnen dit samenwerkingsverband.

De samenwerkingsverbanden in lijn 2 gaan de samenwerking voortzetten in een (aspirant) opleidingsschool. Een aantal werken al in een opleidingsschool samen, anderen gaan met elkaar aan de slag in een aspirant opleidingsschool. De ontwikkelde activiteiten worden (deels) voortgezet binnen de opleidingsschool. Een enkel samenwerkingsverband geeft aan het aantal scholen in de opleidingsschool uit te willen breiden met scholen die betrokken waren in VSL maar nog geen opleidingsschool zijn. Door een van deze samenwerkingsverbanden is wel de zorg geuit over de toekomst van de financiering van de opleidingsscholen. Zonder overheidsimpuls zien zij geen mogelijkheden voor samenwerking.

In lijn drie bevinden zich samenwerkingsverbanden die buiten de subsidiekanalen van de overheid mogelijkheden hebben gecreëerd voor de voortzetting van de samenwerking, activiteiten en producten. Dit betekent wel dat in al deze gevallen de samenwerking en activiteiten een andere (vaak beperktere) vorm krijgen. Financiering van de samenwerking en activiteiten vindt in deze gevallen vanuit de besturen/scholen plaats. Daarbij wordt door verschillende samenwerkingsverbanden wel aangegeven dat besturen/scholen wel verschillen in hun intentie en welwillendheid om financiën te reserveren. *“Scholen verschillen in animo om uit eigen middelen te financieren; sommige scholen zien de ontwikkelingen in kader van VSL als franje; er gaan verschillen tussen scholen ontstaan waardoor de 'eigen wijze' er weer insluipt”*. En: *“Er bestaan spanningen tussen besturen in verband met lerarentekorten. Dit kan de overlegstructuur doen wijzigen. Het evenwicht tussen de samenwerkingspartners begint hierdoor te schuiven”*. Financiële ruimte wordt bijvoorbeeld benut voor het vrijmaken van ruimte in de normjaartaak van betrokkenen in de samenwerking, door werkplekcoördinatoren

aan te stellen en verbindingsofficieren vanuit de lerarenopleiding te detacheren of door modules die binnen VSLS zijn ontwikkeld onder te brengen binnen het nascholingsprogramma. Een opvallende manier van borging via eigen middelen is het samenwerkingsverband dat naar aanleiding van VSLS een academie heeft opgezet voor professionalisering van leraren, waarbij men zich met name richt op de starter (zie kader 5).

Kader 5

De XXXX-Academie is in oprichting als borging en uitvloeisel van de samenwerking in VSLS. De academie richt zich op de fase na de lerarenopleiding: de inductiefase. De XXXX-Academie richt zich daarmee in eerste instantie op starters (beginnende leerkrachten) en minder op studenten. De aangeboden producten zullen vaak ook geschikt zijn voor ervaren leerkrachten. Enerzijds gaat de XXXX-Academie over kwaliteit. Het biedt een kwaliteitsgarantie ten aanzien van de inhoud. Anderzijds gaat het om de professionalisering van leraren en samenwerking tussen scholen en lerarenopleiding daaromtrent. De vier thema's van VSLS krijgen een plek in de academie. De ruwe producten, die uit VSLS zijn ontstaan, moeten hiervoor nog wel verder worden uitgewerkt tot methodieken en worden geborgd. Op de XXXX-Academie (als post-hbo opleiding) worden ervaren leerkrachten ingezet als trainers. Expertise wordt opgehaald bij de scholen en toebedeeld aan de vragen die bij de academie binnen komen. Het trainersbestand zal bestaan uit een mix van collega's uit het werkveld (voor wie deze taak ook een stap in de eigen carrière kan betekenen) en van de Pabo (die de werkzaamheden verricht tegen kostprijs waardoor de kosten voor de academie relatief laag kunnen blijven). Ook die moeten natuurlijk getraind worden. De nascholingspoot van de Pabo zal hierin integreren. Dit levert naar verwachting een effectiever kostenplaatje op. De prijzen voor professionalisering kunnen daardoor laag gehouden worden. Het kan echter volgens de betrokkenen bij de scholen nog wel spannend worden of de scholen nu daadwerkelijk de kennis gaan ophalen bij de XXXX-Academie of ook nog inkopen bij de gevestigde pedagogische studiecentra.

Hoewel van de geselecteerde samenwerkingsverbanden er slechts één de samenwerking en activiteiten verder financiert vanuit overgebleven geld van de regeling VSLS, weten we uit de focusgroep met deelnemers van de ondersteuningsinstellingen van de regeling PBT en CINOP, dat een aanzienlijk aantal samenwerkingsverbanden de subsidiegelden van VSLS niet geheel heeft besteed tijdens de subsidieperiode. Om de samenwerkingsverbanden in staat te stellen de lopende activiteiten m.b.t. VSLS te kunnen bekostigen, heeft OCW besloten de subsidieregeling te verlengen.

Borging van binnen VSLS ontwikkelde activiteiten en producten gebeurt binnen de samenwerkingsverbanden op verschillende manieren. Veel samenwerkingsverbanden hebben gewerkt met werkgroepen rond de thema's. Twee samenwerkingsverbanden geven aan deze door te zetten rond nieuwe thema's. Producten, zoals modules, themadagen, samenwerkingsmethodieken (Lesson Study) en andere materialen/activiteiten rond de

thema's blijven behouden binnen het curriculum van de lerarenopleiding of krijgen een plek in de inductieprogramma's.

Drie samenwerkingsverbanden hebben tijdens de gesprekken aangegeven dat zij ook nieuwe initiatieven gaan starten. Nieuwe thema's, zoals kwaliteitszorg, worden gezamenlijk opgepakt, een communicatieplatform wordt opgezet, gezamenlijke denktankbijeenkomsten worden opgestart of nieuwe pilots worden ingericht (gericht op meer 'op maat' opleiden).

7.10 Vergelijking tussenmeting en eindmeting

Vijf samenwerkingsverbanden zijn zowel in de tussen- als eindmeting geïnterviewd. Een vergelijking van de uitspraken op de tussen- en eindmeting geeft zicht op de ontwikkeling die deze samenwerkingsverbanden hebben doorgemaakt.

7.10.1 Vorm samenwerkingsverband

Net als in de tussenmeting, is aan de samenwerkingsverbanden in de eindmeting gevraagd naar de organisatie en vorm van hun samenwerkingsverband. Bij drie samenwerkingsverbanden zijn deze gelijk gebleven in de periode tussen de tussen- en eindmeting. Bij twee van de gesproken samenwerkingsverbanden is de organisatie wel in meer of mindere mate veranderd. Zo zijn in een van de samenwerkingsverbanden een project- en programmaleider toegevoegd aan de stuurgroep. In het andere samenwerkingsverband zijn de veranderingen in de vorm van het samenwerkingsverband groter. Ten tijde van de tussenmeting bestond dit samenwerkingsverband uit twee besturen en een lerarenopleiding, inmiddels zijn 20 besturen betrokken in de samenwerking met de lerarenopleiding.

7.10.2 Succes- en belemmerende factoren

Succesfactoren in de samenwerking die in de tussenmeting zijn benoemd door de gesproken samenwerkingsverbanden komen in veel gevallen in de eindmeting ook weer naar voren. Naast de succesfactoren zijn ook de knelpunten in de samenwerking in zowel de tussenmeting als de eindmeting besproken. Wat opvalt in de vergelijking van de resultaten van de tussen- en eindmeting is dat veel knelpunten die genoemd werden in de tussenmeting inmiddels zijn opgelost en soms zelfs zijn veranderd in succesfactoren. Daarnaast is een aantal knelpunten gelijk gebleven in de periode tussen de tussen- en eindmeting. Onderstaande tabel beschrijft ervaren succes- en knelpunten bij de tussen- en de eindmeting en geeft overzicht van de ontwikkeling.

Succesfactoren	Tussenmeting	Eindmeting
Korte lijnen tussen scholen en lerarenopleidingen	Van toepassing	Van toepassing
Gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid	Van toepassing	Van toepassing
Elkaar sneller en gemakkelijker weten te vinden	Van toepassing	Van toepassing
Gevoel van gelijkwaardigheid	Aangeven van belang hiervan	Volledige gelijkwaardigheid geen vereiste: beide partijen brengen eigen expertise in
Korte lijnen tussen scholen en lerarenopleidingen	Van toepassing	Van toepassing
Gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid	Van toepassing	Van toepassing
Voortgang project	Nog niet veel producten zichtbaar, bijv. door moeizame start	Oplevering mooie bruikbare producten en onderlinge relatie scholen en lerarenopleiding verbeterd
	Werkgroepen hebben halffabricaten	Op 1 na alle producten opgeleverd naar grote tevredenheid
	Moeizame start omdat leraren niet gewend zijn onderwijs te ontwikkelen	Door inhuur van expertise elke projectgroep productie en meer samen nadenken over inhoud van curriculum
Organisatie van de samenwerking	Verloop in personeel bemoeilijkt continuering samenwerking	Wisselingen in personeel heeft ook voordelen: frisse blik richting samenwerking
	Rol lerarenopleiding in samenwerking	Niet meer ter sprake; scholen tevreden over samenwerking en korte lijnen richting opleiding
	Inhoud masterclasses moeilijk af te stemmen op verschillende doelgroepen (studenten, startende leerkrachten en ervaren leerkrachten)	Docenten worden uitgedaagd te differentiëren: professionalisering in differentiatievaardigheden
Draagvlak VLS	Indaling project in scholen moeilijk	Indaling project in scholen nog steeds moeilijk: proactief bestuur en proactieve directeur meer garantie op indaling
	Geen gezamenlijke visie	Verskillende expertises en invalshoeken omarmd in plaats van bestreden: krachten bundelen en een gezamenlijke blik vooruit
	Weerstand tegen top-down opgelegde thema's	-Manier gevonden om de thema's te integreren met thema's die voor samenwerkingsverbanden relevant zijn: weerstand is verminderd hierdoor -Bij eindmeting niet meer over gesproken -Integratie thema's in project veel tijd gekost; nog altijd weerstand -Thema's sluiten niet aan op wensen uit werkveld

Succesfactoren	Tussenmeting	Eindmeting
	Weerstand starters: herkennen zich niet in traject en voelen zich niet betrokken. Haken af	Nog steeds weerstand bij starters vanwege verplichtende karakter van inductiefase. Projectgroep brengt veranderingen aan in inductiefase: het verplichte karakter losgelaten, meer maatwerk geboden, de inhoud aangepast en worden starters uitgeroosterd van lessen voor het volgen van de inductiefase
Logistiek	Omvang samenwerkingsverband maakt bij elkaar komen lastig; o.a. veroorzaakt doordat scholen en opleidingen roosterorganisaties zijn	Nog hetzelfde
	Door grote omvang van het samenwerkingsverband erg lastig om elk bestuur goed te monitoren en naar hoger niveau te tillen	Nog steeds veel te doen op sommige scholen. Studiedagen voor directeurs georganiseerd om scholen mee te krijgen. Dit lijkt wel te werken. De <i>inner circle</i> met scholen die nauw betrokken zijn in de samenwerking wordt steeds groter

7.10.3 Opbrengsten

Het eerder geschetste beeld dat in de tussenmeting veel van de samenwerkingsverbanden nog in de ontwikkelfase zaten en dat daadwerkelijke opbrengsten van VSLS pas in de eindmeting zichtbaar zijn geworden, komt ook naar voren uit de vergelijking van de resultaten van de tussen- en eindmeting. Deze opbrengsten zijn terug te zien in concrete producten, maar ook in de professionalisering van de betrokkenen.

De samenwerkingsverbanden gaven in de tussenmeting aan bezig of net klaar te zijn met de ontwikkeling van de producten. In de eindmeting zijn deze producten wel opgeleverd en in sommige gevallen zelfs al in gebruik genomen en geëvalueerd.

De samenwerkingsverbanden die in de tussenmeting bezig waren met de professionalisering van betrokkenen hebben positieve resultaten behaald. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de trainingen die in de tussenmeting nog in opbouw waren bij de eindmeting volledig in uitvoering zijn, met als bijeffecten: a. dat er een nauwere samenwerking tussen schoolopleiders en instituutopleiders is ontstaan; b. dat kennis over en weer over het curriculum en opdrachten van studenten is vergroot en c. dat informatie die betrokkenen vanuit de scholen opstaken bij bijeenkomsten voor kennisdeling werd meegenomen naar de eigen school.

7.10.4 Begeleiding studenten en starters

De samenwerkingsverbanden die zowel in de tussenmeting als in de eindmeting zijn geïnterviewd hebben gedurende de tussenliggende periode ingezet op het verbeteren van de begeleiding van studenten en starters. Net als bij de opbrengsten van de samenwerking is hier te zien dat waar de samenwerkingsverbanden in de periode van de tussenmeting nog bezig

waren met het vormgeven van deze begeleiding, bij de eindmeting duidelijk is geworden wat de veranderingen in deze begeleiding hebben opgeleverd.

Begeleiding van studenten

In bijna alle gevallen zijn de betrokkenen van het samenwerkingsverband tevreden over de ontwikkelingen in de begeleiding van studenten. Zo gaf een van de gesproken samenwerkingsverbanden in de tussenmeting aan dat het aanvankelijke activiteitenprogramma voor studenten zou worden vervangen door themamodules. Op het moment van de eindmeting waren deze modules al gebruikt in de praktijk, met een verbeterde begeleiding als gevolg. Studenten zelf zijn over het algemeen ook tevreden over de ontwikkelingen in hun begeleiding, maar geven zowel in de tussenmeting als in de eindmeting aan dat de kwaliteit van de begeleiding verschilt per werkplekbegeleider.

Begeleiding van starters

Naast veranderingen in de begeleiding van studenten, is binnen de samenwerkingsverbanden ook veel veranderd in de begeleiding van starters. Zo is bijvoorbeeld binnen een samenwerkingsverband in de tussenmeting gewerkt aan ontwikkeling van de versterking van de inductiefase; in de eindmeting is de inductiefase volledig ingebed en overgenomen door scholen of is toenemende aandacht voor de begeleiding van de starter in de tussenmeting omgezet in intensivering van de begeleiding op school en betrokkenheid van een grotere groep mensen dan voorheen.

7.10.5 Afstemming lerarenopleiding en werkplekleren

Tot slot is zowel tijdens de tussenmeting als tijdens de eindmeting met de samenwerkingsverbanden gesproken over de afstemming tussen de lerarenopleiding en de scholen. Deze afstemming is binnen een aantal van de gesproken samenwerkingsverbanden verbeterd. Zo gaf een samenwerkingsverband in de tussenmeting aan dat de afstemming tussen de lerarenopleiding en de scholen een belangrijk punt van aandacht was. In de eindmeting laten zij weten de afstemming tussen theorie en praktijk recent te hebben geëvalueerd. De resultaten hiervan waren goed. De aansluiting is, hoewel het volgens hen altijd beter kan, door VSLs versterkt. Een ander samenwerkingsverband liep er ten tijde van de tussenmeting tegenaan dat de praktijkopdrachten voor studenten te strak waren en weinig flexibiliteit boden. Nu zijn de gedetailleerde stageopdrachten juist losgelaten en wordt er meer gewerkt met doelen. Op deze manier sluit de lerarenopleiding beter aan bij de onderwijspraktijk.

7.11 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van interviews met 10 samenwerkingsverbanden in de eindmeting en een vergelijking van de tussenmeting en eindmeting van vijf samenwerkingsverbanden gepresenteerd. Deze resultaten zijn bedoeld ter illustratie van de

resultaten van de vragenlijst en geven zicht op *mogelijk* achterliggende relaties en achtergrondfactoren van de samenwerking.

Uit deze resultaten blijkt dat het grootste deel van de samenwerkingsverbanden tevreden is over het verloop en de resultaten van het project VSLS. Verschillende succesfactoren op het gebied van organisatie en communicatie waren voorwaardelijk voor het slagen van dit project. Op het gebied van de organisatie werden de kwaliteit en betrokkenheid van de projectleider en betrokkenen, gelijkwaardigheid tussen de lerarenopleiding en scholen en draagvlak op bestuursniveau genoemd als succesfactoren voor de samenwerking. Verder bleek dat wanneer een samenwerkingsverband reeds bestond voor de samenwerking, dit een positieve uitwerking had op de samenwerking. De communicatie tussen lerarenopleidingen en scholen is daarnaast door VSLS frequenter en makkelijker geworden, kortere lijnen zijn ontstaan en men weet elkaar beter te vinden. Deze betere communicatie leidt weer tot meer wederzijds begrip.

Naast de genoemde succesfactoren, zijn de samenwerkingsverbanden ook tegen een aantal knelpunten in de organisatie en het samenwerkingsproces aangelopen. Op organisatorisch gebied lagen knelpunten in de logistiek (het bij elkaar krijgen van alle betrokkenen), het grote aantal partijen dat betrokken was bij de samenwerking (dit maakte het meekrijgen van alle lagen soms lastig) en het feit dat de thema's van bovenaf waren opgelegd (dit zorgde in sommige gevallen voor weerstand). Knelpunten in het samenwerkingsproces hadden vooral te maken met een hiërarchische samenwerking (niet in alle samenwerkingsverbanden werd de relatie tussen de scholen en lerarenopleiding als gelijkwaardig ervaren), het ontbreken van een gezamenlijke visie, weerstand tegen veranderingen (het enthousiasmeren van mensen kost tijd en energie) en het feit dat de periode van drie jaar die stond voor VSLS te kort bevonden werd om tot grote veranderingen te komen.

Ondanks de genoemde knelpunten en dankzij de eerder beschreven succesfactoren, heeft VSLS geleid tot een groot aantal concrete opbrengsten. Deze opbrengsten hebben enerzijds de vorm van opgeleverde onderwijsproducten voor studenten en starters, onderwijsmateriaal voor de praktijk en veranderingen in het curriculum van de lerarenopleiding. Anderzijds heeft VSLS ook opbrengsten opgeleverd op het gebied van kennisuitwisseling en professionalisering bij betrokkenen van het project.

Naast concrete opbrengsten in de vorm van producten, kennisuitwisseling en professionalisering, is door VSLS ook veel veranderd in de manier waarop studenten en met name starters door de lerarenopleiding en scholen worden begeleid en beoordeeld. Het begeleiden van studenten en starters is meer de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de lerarenopleiding en scholen geworden. Om studenten en starters in de scholen goed te begeleiden zijn praktijkbegeleiders in een aantal samenwerkingsverbanden opgeleid door de lerarenopleiding. In sommige gevallen hebben de scholen daarnaast een stem gekregen in de beoordeling van studenten. Hier zijn alle partijen en vooral de studenten tevreden over. Tot slot hebben de thema's van VSLS in veel gevallen een plek gekregen in de begeleiding van studenten en starters.

De samenwerkingsverbanden hebben tijdens de periode van VSLS ook gewerkt aan het verbeteren van de afstemming tussen theorie en praktijk. In sommige samenwerkingsverbanden is dit goed gelukt, terwijl in andere samenwerkingsverbanden men tegen de kloof tussen theorie en praktijk aan blijft lopen, met name bij de afstemming van stageopdrachten op de onderwijspraktijk.

Het project VSLS zit in de eindfase en de samenwerkingsverbanden hebben nagedacht over de manier waarop de samenwerking en de activiteiten en producten die daaruit zijn voortgekomen geborgd kunnen worden. Drie richtingen kunnen worden onderscheiden in de manier waarop samenwerkingsverbanden dit (plannen te gaan) doen. Een aantal samenwerkingsverbanden zet de samenwerking voort vanuit de financiering van de (aspirant) opleidingsschool, andere samenwerkingsverbanden hebben op een andere manier financiële middelen gevonden om de samenwerking voort te zetten. Een samenwerkingsverband zet de samenwerking voorlopig voort vanuit het overgebleven budget van VSLS. Voor drie samenwerkingsverbanden is de voortzetting problematisch vanwege het wegvallen van de financiering.

Tot slot wordt uit de vergelijking van de tussen- en eindmeting, van samenwerkingsverbanden die op beide momenten zijn geïnterviewd, duidelijk dat waar succesfactoren vaak constant zijn over de periode, knelpunten juist aan verandering onderhevig zijn. Zo komen knelpunten die aanwezig waren in de tussenmeting, in de eindmeting niet meer terug of worden nu gezien als uitdagingen/kansen. Daarnaast zijn er nieuwe knelpunten bijgekomen. Het lijkt erop dat samenwerkingsverbanden in verschillende fasen van de samenwerking tegen verschillende dingen aanlopen. Wat verder is opgevallen in deze vergelijking is dat de samenwerkingsverbanden in de periode tussen de tussen- en eindmeting veelal van ontwikkeling van producten en procedures naar oplevering en in gebruik nemen hiervan zijn gegaan. Men is over het algemeen tevreden over de behaalde resultaten.

Afgaande op de resultaten van de interviews kan worden geconcludeerd dat meerderheid van de tien geïnterviewde samenwerkingsverbanden tevreden is over de ontwikkelingen die zijn doorgemaakt gedurende de periode van het project VSLS. Echter geven zij vrijwel allemaal aan er nog niet volledig te zijn. Investeren van alle partijen blijft van belang om de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen verder te verbeteren en te versterken.

8 Documentenanalyse

De samenwerkingsverbanden hebben een verantwoordingsdocument bij de eindmeting ingediend met daarin een verantwoording over uitgevoerde activiteiten bij DUS-I. Deze eindverantwoordingen zijn verzameld via DUS-I en geanalyseerd in het kader van het monitoronderzoek. De eindverantwoordingen zijn met elkaar vergeleken aan de hand van een analyseschema, met categorieën die op basis van de data zijn geïdentificeerd. In totaal zijn 51 eindverantwoordingen⁴¹ van de samenwerkingsverbanden met dit analyseschema geanalyseerd. Hieronder zijn overkoepelend, over de drie sectoren, conclusies weergegeven. Tijdens de begin- en tussenmeting zijn door de samenwerkingsverbanden activiteitenverslagen ingevuld over de stand van zaken ten opzichte van de doelen binnen het project. Ontwikkeling door de tijd worden, waar relevant, meegenomen. In de Bijlage 4 is een verslag per sector opgenomen.

Algemene samenwerking

- *Samenwerkingsvormen: stuurgroep, projectgroep en themagroepen.* De structuur van de samenwerking is bij de drie sectoren op nagenoeg dezelfde manier ingericht. Regie en wordt gevoerd en aansturing gegeven door een stuurgroep met daaronder een projectgroep met in veel gevallen een projectleider. Uitvoering van inhoudelijke activiteiten vindt plaats in themagroepen in een vergelijkbare vorm: PLG, werkgroep, ontwikkelgroep, kernteams, onderzoeksgroep, expertgroep, datateam, netwerk.
- *Ontwikkeling van oriëntatie, probleemverkenning en kennisdelen in jaar 1 naar ontwerpen en testen in jaar 2 en productie, afronden en kennisdelen in jaar 3.* De samenwerkingsverbanden doen in de eindverantwoordingen verslag van het proces en met name de productie (activiteiten/materialen/documenten), terwijl er in de tussentijdse activiteitenverslagen veelal sprake was van het uitvoeren van behoeftepeilingen, literatuuronderzoek en ontwikkeling van good practices. Al met al zien we dat doelen (grotendeels) zijn bereikt. Echter is ook waar te nemen dat de samenwerkingsverbanden grote verschillen laten zien in wat ze voor elkaar hebben gekregen binnen de samenwerking. Dit varieert van het formuleren van plannen tot een hele reeks producten en activiteiten op de verschillende thema's en het werken met nieuwe begeleidingsstructuren of een gezamenlijk ontwikkelde inductiefase.
- *Versterking samenwerking.* Vrijwel alle samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is versterkt tussen lerarenopleidingen en de scholen. Er zijn kortere communicatielijnen, er is een meer gelijkwaardige positie van opleiding en werkveld. Lerarenopleidingen en scholen zijn dicht bij elkaar gekomen en er is sprake van een gedeelde visie. Kennisdeling is meer vanzelfsprekend. Er is veel sprake van samenwerking in werk/themagroepen en er zijn gezamenlijke begeleidingsstructuren en doorlopende leerlijnen ontwikkeld. Binnen de vo-sector is ook binnen sommige samenwerkingsverbanden de samenwerking tussen besturen/scholen en tussen lerarenopleidingen versterkt. In de mbo-sector geven enkele samenwerkingsverbanden

⁴¹ Voor een verantwoording van dit aantal zie hoofdstuk 5.

aan dat ook de samenwerking met partijen buiten het samenwerkingsverband is versterkt, voornamelijk door kennisdeling. In po en vo sector zijn scholen uit de buitenkring (niet direct betrokken bij VLS of opleidingsschool) toegetreden tot de binnenkring.

- *Behaalde doelen.* Uit de eindverantwoordingen kan worden opgemaakt dat veel van de doelstellingen die de samenwerkingsverbanden aan het begin hebben geformuleerd aan het einde van de subsidieperiode zijn behaald. Echter, samenwerkingsverbanden rapporteren ook dat niet alle doelen zijn behaald, of doelen slechts gedeeltelijk zijn behaald. In de financiële verantwoording is te zien dat veel samenwerkingsverbanden subsidiegeld over hebben en dit inzetten voor doorontwikkeling van activiteiten ter bevordering van de samenwerking.
- *Aandacht student, starter en leraar.* In de tussenmeting leek het erop dat de samenwerkingsverbanden vooral aandacht hadden voor de startende docent en met hun activiteiten en de samenwerking minder gericht waren op de studenten en het ervaren personeel. Bij de eindmeting lijkt dit beeld iets verschoven. Nog steeds is er veel aandacht voor de starters, maar er is ook veel materiaal ontwikkeld voor gebruik in de scholen. Dit betreft vaak materialen voor de scholen, waarvan ook het zittend personeel gebruik kan maken. De betrokkenheid van studenten blijft onveranderd een stuk beperkter.
- *Kennisdeling.* Het delen van kennis stond bij veel samenwerkingsverbanden in alle drie de sectoren centraal. Dit is zowel digitaal (online portals, website) als via congressen, conferenties, studiedagen, brochures, presentaties, inspiratiedagen en symposia gedaan. Aandacht voor kennisdeling is gegroeid in de loop van de subsidieperiode. Dit is niet verwonderlijk aangezien samenwerkingsverbanden steeds meer activiteiten en producten hebben ontwikkeld.
- *Onderzoek heeft grotere rol gekregen.* Meer dan in de tussentijdse verslagen wordt in de eindverantwoordingen aangegeven dat onderzoek een belangrijke rol is gaan spelen in de samenwerking. Het onderzoek bestond vaak uit een theoretisch en een praktisch deel. In de vo-sector is het onderzoek vaak gekoppeld aan leerkringen. In de po-sector zijn de onderzoekshouding en -vaardigheden van de leerkrachten versterkt. Vragen vanuit de praktijk rond een van de thema's (en soms ook daarbuiten) stonden centraal.
- *VLS als vliegwiel voor ontwikkelen van de opleiding.* In alle drie de sectoren is de subsidie gebruikt om de opleiding verder te ontwikkelen. In de po-sector betrof het de versterking en uitbouw van de opleidingsschool, bijvoorbeeld door uitbreiding van het aantal scholen dat deelneemt aan de opleidingsschool of door de ontwikkeling naar een aspirant-opleidingsschool in gang te zetten, dan wel te werken aan de overgang van aspirant naar opleidingsschool. Daarbij hoorde ook visieontwikkeling op samen opleiden. In de po sector is ook aangegeven dat de samenwerking een impuls heeft gegeven aan een betere verbinding tussen theorie en praktijk. Het valt op dat de afstemming tussen theorie en praktijk nu eerder als succes wordt gezien. Terwijl dit in de tussenmeting in alle sectoren nog gezien werd als knelpunt. In de vo-sector betrof het vooral de visieontwikkeling op een doorgaande leerlijn en/of Opleiden in de School. In de mbo-sector ging het om de versterking van de plek van het mbo in de lerarenopleiding. Het mbo heeft in een aantal

samenwerkingsverbanden een prominentere plek gekregen in de lerarenopleiding bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een mbo minor.

- *Vrijwel alle samenwerkingsverbanden zijn een opleidingsschool of (op weg naar een) aspirant opleidingsschool.* In vo waren alle samenwerkingsverbanden al onderdeel van een opleidingsschool. In po en mbo was dit nog niet het geval. In het po was tweederde een opleidingsschool, in het mbo slechts twee van de tien. VSL heeft ertoe geleid dat nu 29 po en 8 mbo samenwerkingsverbanden deelnemen aan een (aspirant) opleidingsschool.
- *Curriculumontwikkeling lerarenopleidingen en ontwikkeling werkplekieren in scholen.* Samenwerkingsverbanden uit alle drie de sectoren geven aan dat het curriculum van de lerarenopleidingen is aangepast op basis van activiteiten en ontwikkeling in het samenwerkingsverband, los van de thema's. Hetzelfde geldt voor het werkplekieren in de scholen. Te denken valt hierbij aan het in het leven roepen van een digitaal platform tot de ontwikkeling van een doorlopende lijn in de begeleidingsstructuur van student tot starter, een nieuwe begeleidingsstructuur bij praktijkonderzoek of de ontwikkeling van een nieuwe 1^e graads lerarenopleiding. In het mbo gaat het vaak om de versterking van de positie van het mbo in het curriculum. In het po en mbo werd al gewerkt aan de ontwikkeling van het curriculum vanaf het begin van de tussenmeting; in het vo lijkt dat vooral in het tweede deel van de subsidieperiode te zijn gebeurd.

Samenwerking op de thema's

- *Ontwikkeling en aanpassing van materialen in scholen en lerarenopleidingen.* Door de samenwerkingsverbanden zijn activiteiten opgezet en producten ontwikkeld, uitgevoerd en geïmplementeerd. Bij de tussenmeting werd hier al melding van gemaakt, maar dit is explosief toegenomen in de eindmeting. De variatie in activiteiten en producten is zeer groot. Bijlage 4 biedt voorbeelden. Binnen de school kan het zowel gaan om materialen en activiteiten voor het werkplekieren van studenten, als om lesmateriaal voor in de school of professionaliseringsactiviteiten voor docenten. Binnen de lerarenopleiding betreft het aanpassingen in het curriculum of de inzet van praktijkexperts in de lerarenopleiding (3 samenwerkingsverbanden in vo). In het vo wordt er vooral ook melding van gemaakt dat de thema's een rol hebben gekregen in het inductietraject. In het po heeft ongeveer een derde van de samenwerkingsverbanden ingezet op de ontwikkeling van een doorlopende leerlijn van initiële naar inductiefase op de thema's.
- *Professionalisering van leraren en opleiders.* Op uiteenlopende manieren heeft professionalisering van leraren en opleiders plaatsgevonden op de thema's of naar aanleiding van de thema's. Dit laatste is het geval wanneer leerkrachten bijvoorbeeld werden geschoold in het uitvoeren van onderzoek. De professionalisering van leraren lijkt vooral plaats te hebben gevonden in de vo en mbo sector, en dan met name op het thema 'omgaan met verschillen'. Ook vond professionalisering plaats van begeleiders en coaches op de thema's. Opvallend genoeg lijkt de aandacht voor professionalisering van mentoren en coaches in het po te zijn toegenomen, terwijl dit in het vo lijkt te zijn afgenomen.

- *Aandacht voor thema's.* In de tussenmeting was er een duidelijke voorkeur vanuit de samenwerkingsverbanden voor het werken aan de thema's 'omgaan met verschillen' en 'opbrengstgericht werken'. In de eindmeting is deze grotendeels voorkeur verdwenen. In het po en mbo hebben samenwerkingsverbanden over het algemeen gewerkt aan alle vier de thema's, al is er natuurlijk wel variatie tussen samenwerkingsverbanden. In het vo ligt de nadruk nog altijd op het thema 'omgaan met verschillen'. Vrijwel alle samenwerkingsverbanden hebben gewerkt aan dit thema. Dit is terug te zien in het aantal activiteiten en producten dat is ontwikkeld en geïmplementeerd.

Begeleiding startende leraren

- *De inductiefase speelt een grote rol in po en vo sector en een kleinere rol in de mbo sector.* De mbo samenwerkingsverbanden hebben de subsidie beperkt benut voor de versterking van de begeleiding van de startende leraren. Veelal waren activiteiten gericht op visievorming/beleidsadvisering. De mbo samenwerkingsverbanden lijken ook meer dan de samenwerkingsverbanden in po en vo nog aan het begin van een traject voor professionele ontwikkeling van starters te staan. In de po en vo sector heeft ruim tweederde van de samenwerkingsverbanden gewerkt aan de implementatie van een inductietraject.
- *Ontwikkeling programma inductiefase.* Met name samenwerkingsverbanden uit het po en vo hebben gewerkt aan de ontwikkeling van een gezamenlijk inductietraject. Ten opzichte van de tussenmeting worden door meer samenwerkingsverbanden activiteiten gemeld en ook per samenwerkingsverband zijn meer activiteiten uitgevoerd. In het po gaat het vooral om intensievere praktijkbegeleiding. Tevens hebben samenwerkingsverbanden gewerkt aan de ontwikkeling van een competentieprofiel voor starters. In het vo zijn verschillende inductietrajecten van betrokken scholen gestroomlijnd en afgestemd en is een overkoepelend kader ontwikkeld waarin meestal nadrukkelijk ruimte in gebracht voor schoolspecifieke invulling. Een aantal samenwerkingsverbanden heeft de activiteiten binnen VSLs gekoppeld aan activiteiten van het BSL project. In het mbo staat de inductiefase minder hoog op de agenda van de samenwerkingsverbanden. Hier hebben twee samenwerkingsverbanden een inductiearrangement ingevoerd.
- *Ontwikkeling doorlopende leerlijn van initiële- naar inductiefase.* In de po en mbo sector is gewerkt aan de ontwikkeling van een doorlopende leerlijn van student naar beginnende leraar.
- *Professionalisering van begeleiders.* In de helft van de samenwerkingsverbanden in po en vo zijn begeleiders geprofessionaliseerd in het begeleiden van starters, onder andere door een cursus video-feedback, intervisiebijeenkomsten of ontwikkeling van materialen die begeleiders kunnen gebruiken bij hun begeleidingstaken. Velon registratie voor schoolopleiders is daarbij in een enkel geval een doelstelling.

Borging

Uiteraard is het aantal activiteiten op het gebied van borging in het laatste deel van de subsidieperiode sterk toegenomen. Tijdens de tussenmeting is door een aantal samenwerkingsverbanden aangegeven dat convenanten zijn gesloten. Nu zijn de activiteiten

veel meer gericht op de continuering van de samenwerking (al dan niet rond de thema's) en het blijvend benutten van de resultaten van de samenwerking.

- *Borging in opleidingsschool.* Dit wordt genoemd bij alle drie de sectoren. Alleen in de vo sector waren alle samenwerkingsverbanden die gebruik maakten van de regeling al bij de start van VSLs een opleidingsschool. In de mbo sector waren twee van de tien en in de po sector 25 van de 32 een opleidingsschool tijdens de tussenmeting. Nu zijn vrijwel alle samenwerkingsverbanden een opleidingsschool. Het zijn van een opleidingsschool, met bijbehorende financiering, helpt volgens de betrokkenen om resultaten vanuit VSLs te borgen voor de toekomst.
- *Samenwerking verduurzaamd.* Veel samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is verduurzaamd doordat men elkaar beter heeft leren kennen. Men weet elkaar gemakkelijker te vinden, uitwisseling vindt bijvoorbeeld plaats omdat mensen uit de praktijk deelnemen in werkgroepen op de lerarenopleiding, en netwerken blijven tot op operationeel niveau bestaan.
- *Kennisdelingsactiviteiten voortgezet.* In alle sectoren geven samenwerkingsverbanden aan dat zij kennisdelingsactiviteiten zoals studiedagen, conferenties, overleg, websites, netwerkomgevingen na de subsidieperiode voortzetten.
- *Resultaten uit de themagroepen worden benut.* Resultaten van de themagroepen, inclusief de startende leraar, zullen gebruikt blijven binnen de scholen bij het werkplekleren of in de lessen, in het curriculum van de lerarenopleiding, in de inductie- en in nascholingstrajecten. Vooral samenwerkingsverbanden in po geven dit aan (ongeveer tweederde); in vo en mbo in iets mindere mate (ongeveer de helft). Een derde van de samenwerkingsverbanden in het po geeft bovendien aan dat professionaliseringstrajecten voor mentoren en opleiders worden gecontinueerd.
- *Themagroepen/werkgroepen blijven bestaan.* Een derde van de samenwerkingsverbanden heeft aangegeven dat de ingestelde werkgroepen blijven bestaan. Dit betreffen vooral samenwerkingsverbanden in het po en vo. Sommige gaan verder rond dezelfde thema's, andere gaan aan de slag met nieuwe thema's. Ook is er een aantal samenwerkingsverbanden dat een meer onderzoeksmatige insteek kiest.
- *Samenwerking met regiopartners.* Zes samenwerkingsverbanden in vo en twee in het po melden dat de samenwerking met partners in de regio is versterkt. Het gaat dan om concrete samenwerking of kennisdeling, bijvoorbeeld samenwerking met de gemeente of andere lerarenopleidingen.
- *Financiering voor borging en vervolg.* Door inbedding van resultaten en voortzetten van activiteiten in de opleidingsschool zorgen samenwerkingsverbanden ervoor dat resultaten van VSLs een blijvend karakter krijgen. Andere manieren om voortgang te financieren is door afdracht vanuit scholen of de aanvraag van nieuwe subsidiegelden. Veel samenwerkingsverbanden, met name in het po, hebben subsidiebudget over en gebruiken dit op korte termijn voor de doorontwikkeling van activiteiten.

Succesfactoren

Door de samenwerkingsverbanden zijn in de verantwoordingen veel succespunten benoemd. Hierbij lopen de behaalde successen en factoren die deze successen bepalen door elkaar. De behaalde successen zijn opgenomen onder de kopjes 'algemene samenwerking' en 'samenwerking op de thema's'. Hier worden de factoren benoemd die volgens betrokkenen het succes mogelijk hebben bepaald.

- *Korte lijnen.* Een belangrijke factor die de versterking van de samenwerking heeft beïnvloed zijn de kortere communicatielijnen die zijn ontstaan. Op alle niveaus wordt samengewerkt waarbij men elkaars expertise benut, er wederzijds begrip is ontstaan voor elkaars positie en inhoud, er sprake is van gelijkwaardigheid en erkenning, en er sprake was van grote betrokkenheid en wil om samen te leren en te werken. Door het project zijn er momenten gecreëerd voor het bespreken van wederzijdse wensen, ambities, ervaringen en knelpunten.
- *Draagvlak is groot.* Al tijdens de tussenmeting was duidelijk dat in alle drie de sectoren het draagvlak en commitment groot was bij de verschillende betrokkenen. Ook tijdens de eindmeting is dat wederom aangegeven als belangrijke succesfactor. Leraren uit het werkveld en lerarenopleidingen delen enthousiast kennis met elkaar. Daarnaast is de samenwerking breder; dus niet meer alleen school- en instituutopleiders die elkaar opzoeken, maar alle partners zijn enthousiast en willen deelnemen. Belangrijk in het creëren van draagvlak was duidelijkheid over doelstellingen, taken en opbrengsten. Door mbo samenwerkingsverbanden is daarbij expliciet aangegeven dat de motivatie van deelnemers van themagroepen heel hoog was, dit was te zien aan een hoge opkomst op bijeenkomsten en het behalen van veel resultaten.
- *Regelmatige reflectie.* Regelmatige reflectie voor verbeteringen in het project. Reflectie geeft inzicht in het samenwerkingsproces en of doelen werden behaald, met daarbij de mogelijkheid het proces aan te passen.
- *Koppeling instellingen.* Zowel uit de verantwoordingen van mbo als vo blijkt dat de inzet van kernteams of duo's van deelnemers van scholen en lerarenopleidingen helpt om de verbinding tussen de organisaties te verbeteren.
- *Grote bereidheid tot professionalisering.* Gedurende de gehele subsidieperiode is er een grote bereidheid geweest van studenten, starters en ervaren personeel om te professionaliseren. Professionalisering heeft onder andere geleid tot nieuwe onderwijsactiviteiten, of functieverandering door ontwikkelde expertise. Dit is vooral door de po en vo sector zo benoemd. In het po is door samenwerkingsverbanden aangegeven dat professionalisering heeft geleid tot meer loopbaanmogelijkheden. Hierbij valt te denken aan de leerkracht die meer onderzoeksvaardigheden heeft opgedaan of de leerkracht die is geprofessionaliseerd in begeleiderstaken.
- *Overleg besturen vergroot samenwerking.* Bestuurlijk overleg in de po sector is belangrijk. Omdat po besturen meer met elkaar in gesprek zijn geraakt is er sprake van een grotere betrokkenheid en daarmee versterkte samenwerking.
- *Organisatie van het project.* Zowel in po als in vo zijn door samenwerkingsverbanden diverse factoren benoemd die te maken hebben met de manier waarop het project is georganiseerd of ingestoken. Voorbeelden zijn: een goed functionerende

projectorganisatie met projectleider, het gebruik van een zelfevaluatiekader geeft richting aan samenwerking, thematisch samenwerken, bovenschoolse samenwerking leidt tot multidisciplinair gesprek en versterkt zo samenwerking, het werken met thema bracht focus, inbedding in bestaande structuur opleidingsschool, een begeleider in de werkgroep is essentieel voor voortgang en expertise.

Knelpunten

- *Communicatie en samenwerking met veel partijen is lastig.* Iets minder dan de helft van de samenwerkingsverbanden in po en vo, en een klein aantal in het mbo heeft moeite gehad informatie en producten te verspreiden binnen scholen, tussen projectleden en tussen scholen. Mogelijk genoemde oplossingen zijn: iemand in de school specifiek verantwoordelijk maken voor kennisdeling of onderzoek en ontwikkeling in nauwe samenwerking met vaksecties zodat al vroeg gedeeld eigenaarschap ontstaat. In het mbo lag het probleem meer in een moeizame communicatie tussen scholen en lerarenopleidingen door een verschil in cultuur.
- *Verschillende belangen.* Verschillende belangen van besturen, scholen en lerarenopleiding bemoeilijken de samenwerking. Dit is ook geconstateerd tijdens de tussenmeting. In het po en vo waren niet alle besturen/scholen evenveel betrokken en daarnaast was er vaak een diversiteit in de aanpak van de opleiding en begeleiding van studenten en starters tussen besturen. Tussen besturen bestaan verschillende behoeftes en prioriteiten. Ook willen ze een eigen invulling geven aan bijvoorbeeld het inductietraject. Soms werd er weinig steun vanuit de besturen/scholen ervaren en kostte het veel moeite draagvlak te creëren. In het mbo speelde dit niet.
- *Vertraging door uitval personeel.* Door veel samenwerkingsverbanden is aangegeven dat door ziekte, zwangerschapsverlof en onverwachte vertrekken van personeel het project vertraging heeft opgelopen waardoor doelstellingen niet werden gehaald of het werk is vertraagd en bemoeilijkt. Andere oorzaken voor vertraging die door de vo sector zijn benoemd zijn het door elkaar lopen van projecten. Hierdoor werd het onoverzichtelijk voor deelnemers en het leidde tot versnippering van en overkill aan activiteiten. Ook is aangegeven dat deelnemers niet gewend waren aan projectmatig werken. Deze redenen voor vertraging speelden de gehele subsidieperiode een rol.
- *Lastig vrijmaken van personeel.* Taakbeleid en jaarroosters maakten het in de vo en mbo scholen soms moeilijk om docenten, waaronder starters, en management vrij te maken voor deelname aan werkgroepen of aan activiteiten zoals masterclasses, workshops, studiedagen, etc. In het vo is aangegeven dat met name het vrijmaken van starters een probleem was. Niet altijd waren scholen hiertoe genegen mede vanwege vervangingsproblemen.
- *Werkdruk.* Een derde van de po samenwerkingsverbanden en iets meer dan de helft van mbo samenwerkingsverbanden geven aan dat werkdruk en overbelasting van het veld de samenwerking hebben bemoeilijkt. Ook het tekort aan po leerkrachten bemoeilijkt het vrijmaken van personeel voor deelname wegens gebrek aan vervanging.
- *Problemen met vormgeving thema's.* Uit de tussenmeting kwam naar voren dat veel samenwerkingsverbanden moeite hadden met de verplichte thema's. In de eindmeting is

dit veel minder het geval. Echter ook hier kwam het voor, met name in vo en mbo dat thema's niet altijd even hoog op de agenda stonden of dat samenwerkingsverbanden moeite hadden doelstellingen te formuleren bij de thema's en met het eens worden over de invulling van de werkgroepen.

- *Studenten minder betrokken dan gepland.* Hoewel slechts drie vo samenwerkingsverbanden dit daadwerkelijk benoemen als knelpunt, is duidelijk geworden in de analyse van de uitgevoerde activiteiten dat studenten in een groter aantal samenwerkingsverbanden geen duidelijke rol hadden. Aangegeven is dat dit onder andere komt omdat deelname van studenten aan bijvoorbeeld werkgroepen geen onderdeel is van het curriculum van de lerarenopleiding. Het werk komt er voor de student 'bij'.
- *Gebrek aan onderzoekservaring.* Vijf po samenwerkingsverbanden geven aan dat het gebrek aan onderzoekservaring een onderzoeksmatige insteek voor de themagroepen heeft bemoeilijkt.
- *Projecttijd te kort om doelstellingen te halen.* Vijf po samenwerkingsverbanden geven aan dat een visie is ontwikkeld maar nog niet in praktijk is gebracht, of dat gewenste opschaling van het aantal betrokken scholen nog niet is gelukt.

Bijlage 1 Vragenlijsten

Beginpagina

Welkom bij de vragenlijst over de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen.

Deze vragenlijst maakt deel uit van de monitor van de 'Subsidieregeling versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen 2013-2016'. Uw lerarenopleiding of school maakt deel uit van een samenwerkingsverband dat gesubsidieerd wordt in het kader van deze regeling.

Monitoring betekent het systematisch en periodiek verzamelen van gegevens. Daarom zal deze vragenlijst gedurende de subsidieregeling drie keer worden afgenomen (beginmeting, tussenmeting en eindmeting). De beginmeting en tussenmeting hebben ondertussen plaatsgevonden. De huidige vragenlijst hoort bij de eindmeting van de monitor. Het invullen van de vragenlijst maakt deel uit van de subsidievoorwaarden. Ook als u vorig jaar tijdens de beginmeting en/of tussenmeting *geen* vragenlijst heeft ingevuld, kunt u deze vragenlijst invullen.

Het beantwoorden van de vragen kost vijftien tot twintig minuten. Wilt u de antwoorden aanvinken die het meest op u van toepassing zijn?

Alle antwoorden worden vertrouwelijk behandeld. De resultaten van dit onderzoek worden in elke vorm van rapportage op het niveau van het samenwerkingsverband gerapporteerd, nooit op het niveau van individuele personen.

Klik hier onder op de knop "Verder" om te starten met de vragenlijst.

Het invullen van de vragenlijst kunt u tussentijds onderbreken. U kunt dan later weer verder gaan met invullen door opnieuw op de link in de e-mail te klikken. Wilt u tijdens het invullen van de vragenlijst terug naar een vorige vraag? Maak dan gebruik van de knoppen 'terug' en 'verder' en niet van de standaardbrowserknoppen.

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking!

Anna Reith (Onderzoeks- en adviesbureau Oberon)

Ditte Lockhorst (Onderzoeks- en adviesbureau Oberon)

Ineke van den Berg (FSW Universiteit Utrecht)

Hoofdsectie

Koppelkenmerk

Om de monitorgegevens uit begin-, tussen- en eindmeting aan elkaar te kunnen koppelen, hebben we een koppelkenmerk nodig. Noteer daarom hier de eerste twee letters van uw voornaam, de eerste twee letters van uw achternaam en de eerste twee cijfers van uw geboortedatum. Bijvoorbeeld als u Janet de Vries heet en geboren bent op 4 juni, dan wordt dat JAVR04 (6 tekens: 4 letters en 2 cijfers).

Werkt u bij een lerarenopleiding of bij een school(-bestuur)?

- ☐ Bij een lerarenopleiding.
- ☐ Bij een school(-bestuur).
- ☐ Anders, namelijk _____

U werkt in een samenwerkingsverband waarin scholen en lerarenopleidingen (en eventueel andere partijen) betrokken zijn.

Hoe is de samenwerking tussen de lerarenopleiding(en) en school/scholen georganiseerd?

- ☐ Alleen via één centraal projectteam [\[Hoofdsectie\] \[De samenwerking Hieronder staan stellingen over verschillende thema's die van...\] \[Hoe is het deel-projectteam samengesteld?\]](#)
- ☐ Alleen via een deel-projectteam [\[Hoofdsectie\] \[4\] \[Hoe is het deel-projectteam samengesteld?\]](#)
- ☐ Zowel via één centraal projectteam, als via een deel-projectteam [\[Hoofdsectie\] \[4\] \[Hoe is het deel-projectteam samengesteld?\]](#)
- ☐ Anders, namelijk _____
- [\[Hoofdsectie\] \[De samenwerking Hieronder staan stellingen over verschillende thema's die van...\] \[Hoe is het deel-projectteam samengesteld?\]](#)

Als V100 gelijk is aan 4

EN v1 gelijk is aan 1 [\[L1\]](#)

Als v1 gelijk is aan 2

EN V100 gelijk is aan 4 [\[L1\]](#)

Hoe is het deel-projectteam samengesteld?

- ☐ Enkel leden van de lerarenopleiding(en)
- ☐ Enkel leden van de school/scholen
- ☐ Leden van de lerarenopleiding(en) en school/scholen
- ☐ Leden van de lerarenopleiding(en), school/scholen en andere partijen
- ☐ Anders, namelijk _____

Als V100 gelijk is aan 3

EN V101 groter dan of gelijk is aan 1 [\[Hoofdsectie\] \[De samenwerking Hieronder staan stellingen over verschillende thema's die van...\] \[Hoe is het deel-projectteam samengesteld?\]](#)

Als v1 gelijk is aan 1

EN V101 gelijk is aan 1

OF V101 gelijk is aan 2 [\[L1\]](#)

Als v1 gelijk is aan 2

EN V101 gelijk is aan 2

OF V101 gelijk is aan 1 [\[L1\]](#)

De samenwerking

Hieronder staan stellingen over verschillende aspecten die van belang zijn bij samenwerking tussen scholen en lerarenopleidingen. In hoeverre bent u het eens met deze stellingen?

Doel

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Binnen ons samenwerkingsverband is men het eens over de doelen van de samenwerking.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband zijn de doelen van de samenwerking transparant.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband zijn de doelen van de samenwerking voor iedereen haalbaar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Procedures	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Binnen ons samenwerkingsverband houdt doorgaans iedereen zich aan de gemaakte afspraken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband maken we afspraken over taakverdeling.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband zorgt iedereen dat taken op tijd worden uitgevoerd.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband hebben we regelmatig overleg.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Communicatie	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Binnen ons samenwerkingsverband wordt ieder goed en tijdig geïnformeerd over zaken die ieder aangaan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband besteden we tijd om ons functioneren als opleiders te bespreken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband worden meningsverschillen en conflicten constructief besproken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband wordt snel en adequaat gereageerd op elkaar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Wederzijds vertrouwen	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Binnen ons samenwerkingsverband hebben we vertrouwen in elkaar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband voeren we een open gesprek over elkaars visie op onderwijs.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband kunnen we ook in lastige situaties van elkaar op aan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Gelijkwaardigheid	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Binnen ons samenwerkingsverband zijn de taken <u>evenwichtig</u> verdeeld.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband gaat men respectvol met elkaar om.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband zijn de taken <u>goed</u> verdeeld.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband probeert iedereen van elkaar te leren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Welke partij vervult de leidende rol in het samenwerkingsverband?

☐ de lerarenopleiding

☐ de school / een van de scholen

☐ geen van de partners in het bijzonder

☐ dat weet ik niet

Professionaliteit	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Binnen ons samenwerkingsverband is het vanzelfsprekend dat iedereen de ontwikkelingen op zijn/haar vakgebied bijhoudt.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband is het vanzelfsprekend om kennis met elkaar te delen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Binnen ons samenwerkingsverband wordt over het algemeen efficiënt gewerkt.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Het management van de betrokken partners uit het samenwerkingsverband...	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
... neemt de juiste maatregelen om het samenwerkingsverband te laten functioneren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... denkt mee over oplossingen bij problemen tussen de samenwerkingspartners.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... zorgt dat het samenwerkingsverband draagvlak krijgt in de school.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Randvoorwaarden

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Op onze school / lerarenopleiding krijgen mensen voldoende tijd om hun verplichtingen in het kader van het samenwerkingsverband na te komen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Op onze school / lerarenopleiding krijgen mensen voldoende mogelijkheden om zich te professionaliseren als opleider/begeleider.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Op onze school / lerarenopleiding wordt er voldoende menskracht ingezet om de doelen van het samenwerkingsverband te realiseren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bent u al met al tevreden over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband?

- ☐ heel tevreden
- ☐ tevreden
- ☐ niet tevreden, niet ontevreden
- ☐ ontevreden
- ☐ heel ontevreden
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Eventuele toelichting

Worden binnen het samenwerkingsverband de wederzijdse behoeften en vragen met betrekking tot de samenwerking bevraagd?

- ☐ ja, regelmatig
- ☐ ja, soms
- ☐ nee [\[Hoofdsectie\].19.\[U heeft aangegeven dat binnen het samenwerkingsverband de wederzijdse behoeften en vragen met betrekking tot de samenwerking niet worden bevraagd. Waarom gebeurt dit niet? \(meerdere antwoorden mogelijk\) \]](#)
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing [\[Hoofdsectie\].20.\[Is er in het afgelopen schooljaar binnen het samenwerkingsverband actie ondernomen om de samenwerking te verbeteren? \]](#)

U heeft aangegeven dat binnen het samenwerkingsverband de wederzijdse behoeften en vragen met betrekking tot de samenwerking worden bevraagd.

Hoe vaak gebeurt dit?

- ☐ minder dan een keer per jaar
- ☐ jaarlijks
- ☐ halfjaarlijks
- ☐ een keer per kwartaal
- ☐ vaker dan een keer per kwartaal

Hoe gebeurt dit? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ agendapunt tijdens formeel overleg
- ☐ via e-mail
- ☐ via persoonlijke gesprekken
- ☐ anders

Als behoeftenbevraagd kleiner dan of gelijk is aan 2 [\[Hoofdsectie\].20.\[Is er in het afgelopen schooljaar binnen het samenwerkingsverband actie ondernomen om de samenwerking te verbeteren? \]](#)

U heeft aangegeven dat binnen het samenwerkingsverband de wederzijdse behoeften en vragen met betrekking tot de samenwerking niet worden bevraagd.

Waarom gebeurt dit niet? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ de behoeften zijn bekend
- ☐ geen tijd
- ☐ we willen wel, maar het is er nog niet van gekomen
- ☐ anders

Is er in het afgelopen schooljaar binnen het samenwerkingsverband actie ondernomen om de samenwerking te verbeteren?

- ☐ ja

- ☒ nee [\[Hoofdstuk 1.24\] Heeft de samenwerking tussen lerarenopleiding\(en\) en school/scholen al geleid tot resultaten ten aanzien van de voorgestelde plannen/doelen in het projectplan?](#)
- ☒ dat weet ik niet / is niet van toepassing [\[Hoofdstuk 1.24\] Heeft de samenwerking tussen lerarenopleiding\(en\) en school/scholen al geleid tot resultaten ten aanzien van de voorgestelde plannen/doelen in het projectplan?](#)

Waar waren deze acties ter verbetering van de samenwerking vooral op gericht? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ herformulering van de doelen
- ☐ aanpassing afspraken en procedures
- ☐ verbetering van de communicatie
- ☐ herstel van het wederzijds vertrouwen
- ☐ meer evenwicht in rol-en/of taakverdeling
- ☐ professionalisering en/of scholing
- ☐ facilitering (tijd en geld)
- ☐ anders, namelijk _____

Wordt of worden deze actie(s) geëvalueerd?

	ja	nee	dat weet ik niet / dat is niet van toepassing
1	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐
5	☐	☐	☐
6	☐	☐	☐
7	☐	☐	☐
8	☐	☐	☐

Hadden deze acties merkbare verbetering van de samenwerking tot gevolg?

	ja	nee	dat weet ik niet / dat is niet van toepassing
1	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐
5	☐	☐	☐
6	☐	☐	☐
7	☐	☐	☐
8	☐	☐	☐

Heeft de samenwerking tussen lerarenopleiding(en) en school/scholen al geleid tot resultaten ten aanzien van de voorgestelde plannen/doelen in het projectplan?

- ☒ Ja [\[Hoofdstuk 1.25\] Bij welke aspecten / thema's heeft de samenwerking tot nu toe geleid tot resultaten?](#)
- ☒ Nee [\[Hoofdstuk 1.26\] Wordt het samenwerkingsverband voortgezet na het beëindigen van de subsidie?](#)
- Weet ik niet [\[Hoofdstuk 1.26\] Wordt het samenwerkingsverband voortgezet na het beëindigen van de subsidie?](#)

Bij welke aspecten / thema's heeft de samenwerking tot nu toe geleid tot resultaten?

- ☐ Begeleiding van stagiaires
- ☐ Inductietraject startende leraren
- ☐ Curriculum van de lerarenopleiding
- ☐ Het leren op de werkplek
- ☐ Het inspelen van de lerarenopleiding(en) op (hulp)vragen van de school/scholen
- ☐ Organisatie van de samenwerking (bijvoorbeeld door het opstellen convenant)
- ☐ Anders _____

Wordt het samenwerkingsverband voortgezet na het beëindigen van de subsidie?

- ☐ Nee, dat is zonder de financiën niet haalbaar
- ☐ Misschien, we zoeken nog naar financiële mogelijkheden
- ☐ Misschien, we zijn van plan om een aanvraag te doen voor een (aspirant)opleidingsschool
- ☐ Ja, we financieren dit uit eigen middelen
- ☐ Ja, in een (aspirant)opleidingsschool
- ☐ Weten we nog niet
- ☐ Niet van toepassing
- ☐ Anders, namelijk: _____

Vindt u dat de samenwerking tussen de lerarenopleiding(en) en de scholen is versterkt binnen uw samenwerkingsverband?

- ☐ Ja [\[Hoofdstuk 1.128\] Als samenwerking een opbrengst is, op welke niveau is de samenwerking toegenomen/versterkt \(meerdere antwoorden mogelijk\) \]](#)
- ☐ Nee [\[Hoofdstuk 1.129\] Heeft u belemmeringen ervaren in de samenwerking in het kader van de regeling Versterking? \]](#)
- ☐ Weet niet [\[Hoofdstuk 1.129\] Heeft u belemmeringen ervaren in de samenwerking in het kader van de regeling Versterking? \]](#)
- ☐ Niet van toepassing [\[Hoofdstuk 1.129\] Heeft u belemmeringen ervaren in de samenwerking in het kader van de regeling Versterking? \]](#)

Als samenwerking een opbrengst is, op welke niveau is de samenwerking toegenomen/versterkt (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Bestuursniveau
- ☐ Directieniveau
- ☐ Het niveau van schoolopleiders en opleiders
- ☐ Het niveau van stagebegeleiders in school en opleiders
- ☐ Het niveau van studenten

Heeft u belemmeringen ervaren in de samenwerking in het kader van de regeling Versterking?

- ☐ Ja [\[Hoofdstuk 1.130\] Wat zijn voor u de grootste belemmeringen in de samenwerking in het kader van de regeling Versterking? \(Meerdere antwoorden mogelijk\) \]](#)
- ☐ Nee [\[Hoofdstuk 1.131\] Bent u tevreden over de manier waarop de regeling Versterking was ingericht? \]](#)
- ☐ Weet niet [\[Hoofdstuk 1.131\] Bent u tevreden over de manier waarop de regeling Versterking was ingericht? \]](#)
- ☐ Niet van toepassing [\[Hoofdstuk 1.131\] Bent u tevreden over de manier waarop de regeling Versterking was ingericht? \]](#)

Wat zijn voor u de grootste belemmeringen in de samenwerking in het kader van de regeling Versterking? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Door de top-down benadering werkt de samenwerking niet door tot op de werkvloer
- ☐ Studenten en starters participeren weinig in de versterking van de samenwerking
- ☐ De thema's zijn onvoldoende relevant en remmen het project
- ☐ De afstemming tussen opleiding en werkpraktijk loopt niet optimaal
- ☐ Scholen zitten vast aan een stramen
- ☐ Mentoren krijgen niet altijd genoeg tijd om te kunnen professionaliseren
- ☐ De invalpool wordt niet bereikt
- ☐ Er is te weinig tijd om deel te kunnen nemen aan de themagroepen

Anders, namelijk: --- _____

Bent u tevreden over de manier waarop de regeling Versterking was ingericht?

- ☐ Ja [\[Hoofdstuk 1.132\] Naar sectie lerarenopleiding \]](#)
- ☐ Nee [\[Hoofdstuk 1.132\] Wat had u anders gewild aan de regeling Versterking? \(meerdere antwoorden mogelijk\) \]](#)
- ☐ Weet niet [\[Hoofdstuk 1.132\] Naar sectie lerarenopleiding \]](#)
- ☐ Niet van toepassing [\[Hoofdstuk 1.132\] Naar sectie lerarenopleiding \]](#)

Wat had u anders gewild aan de regeling Versterking? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Geen verplichte thema's
- ☐ Inhoud waaraan wordt samengewerkt helemaal vrij te bepalen

- ☐ Sector doorsnijdende aanvragen moet mogelijk zijn
- ☐ Scholen/bestuur verplicht subsidieontvanger
- ☐ Andere toekenningprocedure, namelijk:
- ☐ Andere aanvraagprocedure, namelijk:
- ☐ Andere verantwoordingsprocedure (nu via activiteitenverslagen aan DUO), namelijk:
- ☐ Kortere subsidieperiode
- ☐ Langere subsidieperiode
- ☐ Anders, namelijk:

Als v1 gelijk is aan 1 [\[LerarenOpleiding\] \(Algemeen\)](#)

Als v1 gelijk is aan 2 [\[Scholen\] \(Algemeen\)](#)

Dit is het einde van de vragenlijst. Dank u wel voor uw medewerking!

Klik op 'verder' om de vragenlijst af te sluiten.

 Beëindig vragenlijst

LerarenOpleiding

Algemeen

Bij welk type lerarenopleiding werkt u?

- ☐ pabo
☐ academische pabo
☐ tweedegraads lerarenopleiding
☐ universitaire lerarenopleiding
☐ pedagogische didactische scholing WEB (Wet Educatie en Beroepsonderwijs) bij een hogeschool
☐ anders, namelijk _____

Wat is de naam van de lerarenopleiding waar u werkt?

In welke plaats staat de lerarenopleiding waar u werkt?

Wat is uw functie bij deze lerarenopleiding? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ directie
☐ vakdidacticus
☐ onderwijskundige
☐ instituutsopvoeder (ook wel mentor, contactdocent)
☐ anders, namelijk _____

In hoeverre richtte u zich voor de regeling op de volgende thema's?

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgang met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Begeleiding startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Als io_type kleiner dan of gelijk is aan 3 [\[LerarenOpleiding\].171](#) In hoeverre wordt momenteel in het eerste en tweede leerjaar van uw lerarenopleiding aandacht besteed aan de volgende thema's?

De opbrengsten van de samenwerking

In hoeverre wordt momenteel in het curriculum van uw lerarenopleiding aandacht besteed aan de volgende thema's?

	veel	weinig	niet	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐

 [\[LerarenOpleiding\].191](#) Bij welke van de thema's uit de vorige vraag bent u persoonlijk betrokken? (meerdere antwoorden mogelijk) I

In hoeverre wordt momenteel in het eerste en tweede leerjaar van uw lerarenopleiding aandacht besteed aan de volgende thema's?

	veel	weinig	niet	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐

In hoeverre wordt momenteel in het derde en vierde leerjaar van uw lerarenopleiding aandacht besteed aan de volgende thema's?

	veel	weinig	niet	weet niet / niet van toepassing
	☐	☐	☐	☐

opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐

Bij welke van de thema's uit de vorige vraag bent u persoonlijk betrokken? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ opbrengstgericht werken
- ☐ omgaan met verschillen tussen leerlingen
- ☐ ouderbetrokkenheid
- ☐ omgaan met pesten
- ☐ geen

Als lo_betrokken(5) niet gelijk is aan 0 [\[LerarenOpleiding\] / 1.5 / Startende docenten Is uw opleiding betrokken bij een aanpak voor de begeleiding van startende docenten? /](#)

Waar in het curriculum komen deze thema's terug? (meerdere antwoorden mogelijk)
Het thema komt terug...

	bij vakdidactiek	bij algemene didactiek	bij pedagogiek / onderwijskunde	het thema wordt specifiek behandeld tijdens een of meer (werk)colleges of bijeenkomsten	het thema is verwerkt in een keuzevak	binnen onderzoek	bij stageopdrachten	anders, namelijk
1	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
2	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
4	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
5	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Op welke manier wordt in het curriculum aandacht besteed aan deze thema's? (meerdere antwoorden mogelijk) Het thema

	wordt geïntegreerd in een of meerdere vakken	komt aan de orde in de literatuur die studenten bestuderen	komt aan de orde in een of meer (stage)opdrachten vanuit de lerarenopleiding	studenten doen onderzoek naar het thema	anders, namelijk
1	☐	☐	☐	☐	
2	☐	☐	☐	☐	
3	☐	☐	☐	☐	
4	☐	☐	☐	☐	
5	☐	☐	☐	☐	

In welke mate zijn de volgende thema's op dit moment nog belangrijk binnen uw samenwerkingsverband?

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgang met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Begeleiding startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Heeft de samenwerking in het samenwerkingsverband in het afgelopen jaar geleid tot aanpassingen van het curriculum van uw lerarenopleiding op deze thema's?

grote aanpassingen	aanpassingen van redelijke omvang	kleine aanpassingen	nog geen aanpassingen, maar er wordt aan gewerkt	geen aanpassingen, ook geen plannen	weet niet / niet van toepassing
--------------------	-----------------------------------	---------------------	--	-------------------------------------	---------------------------------

opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Waar zijn deze aanpassingen van het curriculum gedaan?

Deze aanpassingen zijn gedaan... (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ bij vakdidactiek
- ☐ bij algemene didactiek
- ☐ bij pedagogiek
- ☐ het thema wordt specifiek behandeld tijdens een of meer (werk)colleges of bijeenkomsten
- ☐ bij inhoudelijke thema's
- ☐ het thema is verwerkt in een keuzevak
- ☐ binnen onderzoek
- ☐ bij stageopdrachten
- ☐ anders, namelijk
-

Startende docenten

Is uw opleiding betrokken bij een aanpak voor de begeleiding van startende docenten?

- ☒ ja [\[LerarenOpleiding\] / 16\] / Waaruit bestaat deze aanpak? \(meerdere antwoorden mogelijk\) \]](#)
- ☐ nee [\[LerarenOpleiding\] / 19\] / De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot de samenwerking het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd: \]](#)
- ☐ dat weet ik niet [\[LerarenOpleiding\] / 19\] / De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot de samenwerking het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd: \]](#)

Waaruit bestaat deze aanpak? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ trainingen/scholing vanuit de opleiding
- ☐ intervisie met andere startende docenten
- ☐ lesbezoek van opleider(s)
- ☐ taakreductie
- ☐ formele of informele begeleiding op afstand, bijvoorbeeld via e-mail
- ☐ terugkomdagen op de opleiding
- ☐ anders, namelijk
-

Hoe tevreden bent u over de aanpak van de begeleiding van startende leraren door uw lerarenopleiding?

- ☐ heel tevreden
- ☐ tevreden
- ☐ niet tevreden, niet ontevreden
- ☐ ontevreden
- ☐ heel ontevreden
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Is door de samenwerking in het kader van de subsidieregeling de begeleiding van startende leraren veranderd?

- ☐ ja, die is intensiever geworden
- ☐ ja, die is minder intensief geworden
- ☐ nee, we gaan daarmee door op dezelfde manier
- ☐ dat weet ik niet

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot de samenwerking het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
------------------	------------	-------------------------	-----------------	-------------------------	-----------	------------------------

De samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een gezamenlijke visie op samen opleiden ontstaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een verbeterde afstemming tussen theorie en praktijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De samenwerking tussen scholen is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Afstemming en informatievoorziening zijn verbeterd door de kortere lijntjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is meer kennisuitwisseling	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen LO en scholen heeft met betrekking tot *het onderlinge contact* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Er is vaker contact met de samenwerkingspartner(s)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het personeel van de lerarenopleiding is vaker binnen de school te zien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het personeel van scholen is vaker binnen de lerarenopleiding te zien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een toename van wederzijds contact buiten het project om	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is meer uitwisseling van personeel (docenten van de lerarenopleiding hebben taken binnen de school en leraren van de school hebben taken in de lerarenopleiding)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een groter netwerk voor leraren ontstaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *Professionalisering* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Er heeft professionalisering binnen de opleiding plaatsgevonden op de thema's	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft professionalisering binnen de scholen plaatsgevonden op de thema's	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het curriculum van de lerarenopleiding op de 4 thema's plaatsgevonden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het werkplekieren in de school rond de 4 thema's plaatsgevonden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft een professionalisering van zittende leraren plaatsgevonden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *de begeleiding van startende docenten en studenten* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
De begeleiding van de startende leraren is verbeterd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In de begeleiding van de startende leraar heeft de lerarenopleiding een grotere rol gekregen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van studenten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De begeleiding van de startende leraar vindt gezamenlijk plaats	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *onderzoek en de ontwikkeling van producten* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Er wordt meer gezamenlijk gewerkt aan onderzoek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is meer ontwikkeling van concrete producten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding werkt meer vraag gestuurd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het onderzoek in de school is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De leercultuur in de school is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Onderzoek

De volgende vragen gaan over onderzoek binnen het samenwerkingsverband

Was het uitvoeren van een onderzoek onderdeel van de samenwerking in het kader van de regeling Versterking?

- ☐ Ja [-/LerarenOpleiding/125/1/Wie bepaalt de onderzoeksagenda? \(meerdere antwoorden mogelijk\) 1](#)
- ☐ Nee [-/LerarenOpleiding/1/Tevredenheid De volgende vragen gaan over de mate waarin u...1](#)
- ☐ Weet niet [-/LerarenOpleiding/1/Tevredenheid De volgende vragen gaan over de mate waarin u...1](#)
- ☐ Niet van toepassing [-/LerarenOpleiding/1/Tevredenheid De volgende vragen gaan over de mate waarin u...1](#)

Wie bepaalt de onderzoeksagenda? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ De school
- ☐ De lerarenopleiding
- ☐ De student
- ☐ Weet niet
- Anders, namelijk: _____

Wie hebben een rol in het onderzoek? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Studenten
- ☐ Starters
- ☐ Zittende docenten
- ☐ Directeuren
- ☐ Schoolopleiders
- ☐ Opleiders
- Anders, namelijk: _____

Wat was de belangrijkste doelstelling van het onderzoek?

- ☐ In het kader van de opleiding van studenten leren onderzoek doen in onderwijscontext
- ☐ Bijdrage leveren aan schoolontwikkeling
- Anders, namelijk: _____

Tevredenheid

De volgende vragen gaan over de mate waarin u tevreden bent over de samenwerking tussen uw lerarenopleiding en de scholen. Neem bij het beantwoorden van deze vragen een school in gedachten die representatief is voor de scholen waar u mee samenwerkt in het samenwerkingsverband.

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over de scholen waar de studenten van uw opleiding stage lopen?

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Onze studenten worden goed begeleid op hun stageschool.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De invulling van het leren op de werkplek komt in goed overleg tussen onze lerarenopleiding en de stagescholen tot stand.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en stagebegeleiders over het leren van de studenten op de werkplek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Studenten leren voldoende op hun stageschool.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Opleidingsdocenten weten waar de studenten op de werkplek mee bezig zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Geef aan wat van toepassing is:

Ik ben tevreden over de mate waarin onze lerarenopleiding in het curriculum aandacht besteedt aan de vaardigheden van studenten op het gebied van:

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ouderbetrokkenheid ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

omgaan met pesten ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Geef aan wat van toepassing is:

Ik ben tevreden over de mate waarin onze lerarenopleiding aandacht besteedt aan de ontwikkeling van vaardigheden van startende leraren op het gebied van:

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Dit is het einde van de vragenlijst. Dank u wel voor uw medewerking!

Klik op 'verder' om de vragenlijst af te sluiten.

 Beëindig vragenlijst

scholen

Algemeen

In welk type onderwijs werkt u?

- ☐ basisonderwijs
- ☐ voortgezet onderwijs
- ☐ zowel basis- als voortgezet onderwijs
- ☐ mbo
- ☐ anders

Wat is uw functie? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ (groeps)leerkracht
- ☐ stagebegeleider
- ☐ vakdocent
- ☐ schoolpracticumdocent (ook wel werkplekbegeleider of vakcoach)
- ☐ schoolopleider (ook wel begeleider op school of algemeen praktijkbegeleider)
- ☐ schoolleider / directeur
- ☐ bestuurder
- ☐ anders, namelijk _____

Als sch_functie(1) gelijk is aan 0

EN sch_functie(2) gelijk is aan 0

EN sch_functie(3) gelijk is aan 0

EN sch_functie(4) gelijk is aan 0

EN sch_functie(5) gelijk is aan 0

EN sch_functie(6) gelijk is aan 0

EN sch_functie(8) gelijk is aan 0

Wat is de naam van de school waar u werkt?

In welke plaats staat de school waar u werkt?

In hoeverre richtte uw school zich voor de regeling al op de volgende thema's

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Opbrengst gericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgang met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Begeleiding startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre wordt momenteel in het opleidings- en praktijkgedeelte op uw school aandacht besteed aan de volgende thema's?

	veel	weinig	niet	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐

Bij welke van de thema's uit de vorige vraag bent u persoonlijk betrokken? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ opbrengstgericht werken
- ☐ omgaan met verschillen tussen leerlingen
- ☐ ouderbetrokkenheid

☐ omgaan met pesten

☐ geen

Als sch_betrokken(5) niet gelijk is aan 0 [\[scholen/131/Hoe tevreden bent u met de aanpak/methodiek voor de begeleiding van startende leraren op uw school \(leraren die de opleiding minder dan twee jaar geleden hebben afgerond en een betaalde aanstelling op een school hebben\)?\]](#)

Waar in het praktijk- en opleidingsgedeelte komt het thema terug? (meerdere antwoorden mogelijk)

	In het opleidingsgedeelte op school (bijvoorbeeld in workshops/trainingen, themabijeenkomsten, intervisiebijeenkomsten).	In het praktijkgedeelte op school (in de lessen, tijdens de begeleiding, tijdens vergaderingen).	Anders, namelijk
1	☐	☐	
2	☐	☐	
3	☐	☐	
4	☐	☐	
5	☐	☐	

Op welke wijze wordt aandacht besteed aan het thema? (meerdere antwoorden mogelijk)

	Er wordt regelmatig aan dit thema gerefereerd als dat past bij onderwerpen die aan de orde zijn.	Dit thema wordt specifiek behandeld tijdens een of meer (werk)colleges/bijeenkomsten.	In literatuur.	In stageopdracht(en) op initiatief van de school.	Studenten doen onderzoek in school naar dit thema.	Studenten ontwikkelen lesmateriaal over dit thema.	Dat weet ik niet / niet van toepassing.	Anders, namelijk
1	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
2	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
4	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
5	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Heeft de samenwerking in het samenwerkingsverband in het afgelopen jaar geleid tot aanpassingen van het praktijk- en opleidingsgedeelte op uw school voor deze thema's?

	grote aanpassingen	aanpassingen van redelijke omvang	kleine aanpassingen	nog geen aanpassingen, maar er wordt aan gewerkt	geen aanpassingen, ook geen plannen	weet niet / niet van toepassing
1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Voor de thema's zijn de aanpassingen voornamelijk gedaan in?

	Het opleidingsgedeelte op school (bijvoorbeeld in workshops/trainingen, themabijeenkomsten, intervisiebijeenkomsten).	Het praktijkgedeelte op school (in de lessen, tijdens de begeleiding, tijdens vergaderingen).	Anders, namelijk
1	☐	☐	
2	☐	☐	
3	☐	☐	

4	☐	☐	
5	☐	☐	

In welke mate zijn de volgende thema's op dit moment nog belangrijk binnen uw samenwerkingsverband?

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Opbrengstgericht werken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgang met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Begeleiding startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Hoe tevreden bent u met de aanpak/methodiek voor de begeleiding van startende leraren op uw school (leraren die de opleiding minder dan twee jaar geleden hebben afgerond en een betaalde aanstelling op een school hebben)?

- ☐ heel tevreden
☐ tevreden
☐ niet tevreden, niet ontevreden
☐ ontevreden
☐ heel ontevreden
☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Welke van de volgende mogelijke elementen maken op uw school deel uit van de begeleiding van startende leraren? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ een uitgebreid introductieprogramma
☐ een coach
☐ lessen observeren en van feedback voorzien door SPD, werkplekbegeleider of vakcoach
☐ intervisie
☐ de schoolleiding een rol heeft in de begeleiding
☐ begeleiding vanuit het lerarenteam of sectie waar de startende leraar deel van uitmaakt
☐ een opbouw van de lesstaak (van lesgeven naar ook schoolbrede taken)
☐ een opbouw van de lesstaak in aantal uren en type klassen
☐ training en scholing
☐ begeleiding/training/scholing vanuit de lerarenopleiding
☐ anders, namelijk _____

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen?

Binnen de aanpak/methodiek voor de begeleiding van startende leraren op mijn school..

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
.. is sprake van een doorlopende leerlijn tussen theorie en praktijk in het initiële programma en de eerste fase van het leraarsberoep.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
.. is voldoende ruimte voor maatwerk.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
.. is de vorm van begeleiding vastgelegd (zoals de wijze van coaching, de omvang van de begeleiding, lesobservaties, interviews et cetera).	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Heeft de samenwerking in het samenwerkingsverband op dit moment geleid tot aanpassingen in de aanpak/methodiek voor de begeleiding van startende leraren op uw school?

- ☐ ja
☐ nee
☐ dat weet ik niet

Opbrengsten

De volgende vragen gaan over de opbrengsten van de samenwerking

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *de samenwerking* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
De samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een gezamenlijke visie op samen opleiden ontstaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een verbeterde afstemming tussen theorie en praktijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De samenwerking tussen scholen is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Afstemming en informatievoorziening zijn verbeterd door de kortere lijntjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is meer kennisuitwisseling	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *het onderlinge contact* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Er is vaker contact met de samenwerkingspartner(s)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het personeel van lerarenopleiding is vaker binnen de school te zien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het personeel van scholen is vaker binnen de lerarenopleiding te zien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een toename van wederzijds contact buiten het project om	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is meer uitwisseling van personeel (docenten van de lerarenopleiding hebben taken binnen de school en leraren van de school hebben taken in de lerarenopleiding)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is een groter netwerk voor leraren ontstaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *Professionalisering* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Er heeft professionalisering binnen de opleiding plaatsgevonden op de thema's	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft professionalisering binnen de scholen plaatsgevonden op de thema's	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het curriculum van de lerarenopleiding op de 4 thema's plaatsgevonden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft een gezamenlijke ontwikkeling van het werkplekieren in de school rond de 4 thema's plaatsgevonden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er heeft een professionalisering van zittende leraren plaatsgevonden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *de begeleiding van startende docenten en studenten* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
De begeleiding van de startende leraren is verbeterd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In de begeleiding van de startende leraar heeft de lerarenopleiding een grotere rol gekregen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding traint (meer dan voor de regeling) leraren in de begeleiding van studenten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De begeleiding van de startende leraar vindt gezamenlijk plaats	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De regeling Versterking Samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen heeft met betrekking tot *onderzoek en de ontwikkeling van producten* het volgende voor ons samenwerkingsverband opgeleverd:

	Helemaal niet	Nauwelijks	In redelijke mate	In hoge mate	In zeer hoge mate	Weet niet	Niet van toepassing
Er wordt meer gezamenlijk gewerkt aan onderzoek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er is meer ontwikkeling van concrete producten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding werkt meer vraag gestuurd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het onderzoek in de school is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De leercultuur in de school is versterkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Onderzoek

De volgende vragen gaan over onderzoek binnen het samenwerkingsverband

Was het uitvoeren van een onderzoek onderdeel van de samenwerking in het kader van de regeling Versterking?

- ☒ Ja [\[scholen\].\[23\].Wie bepaalt de onderzoeksagenda? \(meerdere antwoorden mogelijk\) \]](#)
- ☐ Nee [\[scholen\].\[Tevredenheid De volgende vragen gaan over de mate waarin u...\]](#)
- ☐ Weet niet [\[scholen\].\[Tevredenheid De volgende vragen gaan over de mate waarin u...\]](#)
- ☐ Niet van toepassing [\[scholen\].\[Tevredenheid De volgende vragen gaan over de mate waarin u...\]](#)

Wie bepaalt de onderzoeksagenda? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ De school
- ☐ De lerarenopleiding
- ☐ De student
- ☐ Weet niet

Anders, namelijk:

☐ _____

Wie hebben een rol in het onderzoek? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Studenten
- ☐ Starters
- ☐ Zittende docenten
- ☐ Directeuren
- ☐ Schoolopleiders
- ☐ Opleiders

Anders, namelijk:

☐ _____

Wat was de belangrijkste doelstelling van het onderzoek?

- ☐ In het kader van de opleiding van studenten leren onderzoek doen in onderwijscontext
- ☐ Bijdrage leveren aan schoolontwikkeling

Anders, namelijk:

☐ _____

Tevredenheid

De volgende vragen gaan over de mate waarin u tevreden bent over de samenwerking tussen uw school en de lerarenopleiding(en).

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over de lerarenopleiding(en) waar de studenten hun opleiding volgen?

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Wij weten als school bij wie van de lerarenopleiding(en) we moeten zijn als we een vraag hebben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als wij als stageschool een vraag hebben wordt daar op de lerarenopleiding(en) serieus mee omgegaan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De mentoren van de stagiairs zijn voldoende betrokken bij het leren op de werkplek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding(en) houden rekening met waar wij als school behoefte aan hebben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het curriculum van de lerarenopleiding(en) is goed afgestemd op de behoefte van onze school.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre bent u tevreden over de vaardigheden van studenten op het gebied van:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij de school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre bent u tevreden over de vaardigheden van startende leraren op het gebied van:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij de school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bestaat er op uw school speciale ondersteuning voor startende leraren?

- ☐ ja
- ☐ nee [\[Scholen\] \[33\] Worden startende leraren op uw school ondersteund vanuit de lerarenopleiding? |](#)
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing
- ☐ [\[Scholen\] \[33\] Worden startende leraren op uw school ondersteund vanuit de lerarenopleiding? |](#)

Hoe tevreden bent u over deze ondersteuning van startende leraren op uw school?

- ☐ heel tevreden
- ☐ tevreden
- ☐ niet tevreden, niet ontevreden
- ☐ ontevreden
- ☐ heel ontevreden
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Als sch_functie(6) gelijk is aan 0 [\[L1\]](#)

Hoe tevreden bent u over de vaardigheden van de praktijkbegeleiders (ook wel schoolopleiders, begeleiders op school) op uw school op het gebied van begeleiding van startende leraren?

- ☐ heel tevreden
- ☐ tevreden
- ☐ niet tevreden, niet ontevreden
- ☐ ontevreden
- ☐ heel ontevreden
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Als sch_functie(5) gelijk is aan 0 [\[Scholen\] \[33\] Worden startende leraren op uw school ondersteund vanuit de lerarenopleiding? |](#)

Hoe tevreden bent u over uw eigen vaardigheden in het coachen van startende leraren?

- ☐ heel tevreden
- ☐ tevreden
- ☐ niet tevreden, niet ontevreden

- ☐ ontevreden
- ☐ heel ontevreden
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Worden startende leraren op uw school ondersteund vanuit de lerarenopleiding?

- ☐ ja
- ☐ nee [\[scholen\] \(geen bestuur, dan naar eindtekst\)](#)
- ☐ dat weet ik niet / dat is niet van toepassing [\[scholen\] \(geen bestuur, dan naar eindtekst\)](#)

Als sch_functie(5) gelijk is aan 0 [\[1,1\]](#)

Hoe intensief is uw school betrokken bij deze ondersteuning van startende leraren?

- ☐ heel intensief
- ☐ intensief
- ☐ gemiddeld
- ☐ niet zo intensief
- ☐ helemaal niet intensief
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Hoe tevreden bent u over de manier waarop startende leraren ondersteund worden vanuit de lerarenopleiding?

- ☐ heel tevreden
- ☐ tevreden
- ☐ niet tevreden, niet ontevreden
- ☐ ontevreden
- ☐ heel ontevreden
- ☐ dat weet ik niet / is niet van toepassing

Als sch_functie(7) gelijk is aan 0 [\[scholen\]](#) [\[Dit is het einde van de vragenlijst. Dank u wel...\]](#)

Hier volgen enkele vragen voor bestuurders:

Doen alle scholen die onder uw bestuur vallen mee aan het samenwerkingsverband?

- ☐ ja, allemaal
- ☐ nee, een deel doet mee
- ☐ dat weet ik niet

Kunt u aangeven in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen:

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
De samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen staat hoog op mijn bestuursagenda.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen is regelmatig onderwerp van gesprek met directeuren van de scholen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Let op: in de volgende vragen wordt soms gevraagd naar de situatie op de scholen. We bedoelen hier alleen de scholen die deel uitmaken van het samenwerkingsverband.

Bestond er binnen uw bestuur al samenwerking tussen deze scholen en de opleiding(en) uit dit samenwerkingsverband voordat de samenwerking in het kader van de subsidieregeling begon?

- ☐ ja
- ☐ ja, incidenteel
- ☐ nee, de samenwerking is nieuw

Licht uw antwoord eventueel toe.

Tevredenheid

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over de lerarenopleiding waar de studenten hun opleiding volgen?

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Wij weten als bestuur bij wie van de lerarenopleiding(en) we moeten zijn als ik een vraag heb.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als wij als bestuur een vraag hebben wordt daar op de lerarenopleiding(en) serieus mee omgegaan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De mentoren van de stagiairs zijn voldoende betrokken bij het leren op de werkplek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding(en) houden rekening met waar de scholen behoefte aan hebben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het curriculum van de lerarenopleiding(en) is goed afgestemd op de behoefte van de scholen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre bent u tevreden over de vaardigheden van studenten die stage lopen op de scholen op het gebied van:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij de school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre bent u tevreden over de vaardigheden van startende leraren op de scholen op het gebied van:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij de school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Hoe tevreden bent u over het algemeen over:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
de ondersteuning van startende leraren op de scholen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
de vaardigheden van de praktijkbegeleiders op de scholen op het gebied van begeleiding van startende leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Dit is het einde van de vragenlijst. Dank u wel voor uw medewerking!

Klik op 'verder' om de vragenlijst af te sluiten.

 Beëindig vragenlijst

StudentenStarters

Algemeen

Ben je student of startend leraar?

- ☐ student (leraar in opleiding)
- ☒ zij-instromer met aanstelling [\[StudentenStarters\].17.1In welk type onderwijs werk je? \(meerdere antwoorden mogelijk\) |](#)
- ☐ startend leraar (oftewel: de lerarenopleiding minder dan twee jaar geleden afgerond en met een betaalde aanstelling op een school waarbij de intentie is dat u langer mag blijven, dus geen tijdelijke vervanging) [\[StudentenStarters\].17.1In welk type onderwijs werk je? \(meerdere antwoorden mogelijk\) |](#)

Welke lerarenopleiding volg je?

- ☐ pabo
- ☒ academische pabo [\[StudentenStarters\].14.1Wat is de naam van de school waar je stage loopt? |](#)
- ☐ tweedegraads lerarenopleiding
- ☒ universitaire lerarenopleiding [\[StudentenStarters\].14.1Wat is de naam van de school waar je stage loopt? |](#)
- ☒ pedagogische didactische scholing WEB (Wet Educatie en Beroepsonderwijs) bij een hogeschool [\[StudentenStarters\].14.1Wat is de naam van de school waar je stage loopt? |](#)

Welk studiejaar volg je op dit moment?

- ☐ eerste
- ☐ tweede
- ☐ derde
- ☐ vierde
- ☐ anders

Wat is de naam van de school waar je stage loopt?

In welke plaats staat de school waar je stage loopt?

Koppelkenmerk

Om de monitorgegevens uit begin-, tussen- en eindmeting aan elkaar te kunnen koppelen, hebben we een koppelkenmerk nodig. Wil je daarom hier de eerste twee letters van je voornaam, de eerste twee letters van je achternaam en de eerste twee cijfers van je geboortedatum noteren? Bijvoorbeeld als je Janet de Vries heet en geboren bent op 4 juni, dan wordt dat JAVR04 (6 tekens: 4 letters en 2 cijfers).

 [\[StudentenStarters\].12.1In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen? |](#)

In welk type onderwijs werk je? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ basisonderwijs
- ☐ voortgezet onderwijs
- ☐ mbo

Wat is de naam van de school waar je werkt?

(werk je voor meerdere scholen? vul hier dan de school in via welke je deze vragenlijst gekregen hebt)

In welke plaats staat de school waar je werkt?

Hoe lang werk je al op deze school?

- ☐ een half jaar of minder
- ☐ tussen 6 - 12 maanden
- ☐ tussen een jaar en anderhalf jaar
- ☐ meer dan anderhalf jaar

Koppelkenmerk

Om de monitorgegevens uit begin-, tussen- en eindmeting aan elkaar te kunnen koppelen, hebben we een koppelkenmerk nodig. Wil je daarom hier de eerste twee letters van je voornaam, de eerste twee letters van je achternaam en de eerste twee cijfers van je geboortedatum noteren? Bijvoorbeeld als je Janet de Vries heet en geboren bent op 4 juni, dan wordt dat JAVR04 (6 tekens: 4 letters en 2 cijfers).

[\[StudentenStarters\] / De volgende vragen gaan over hoe je als startende leraar...](#)

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen?

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Ik ben tevreden over de begeleiding op mijn stageschool.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Er bestaat goede afstemming tussen wat ik leer op de lerarenopleiding en wat ik leer op mijn stageschool.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn mentor en mijn stagebegeleider maken goede afspraken over mijn stage.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik leer voldoende op de stageschool.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn stagebegeleider weet waar ik op de lerarenopleiding mee bezig ben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn opleidingsdocenten weten waar ik op de stageschool mee bezig ben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

In hoeverre ben je tevreden over manier waarop je wordt voorbereid op:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij de school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
hoe ik kan omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

[\[StudentenStarters\] / 120. / Vind je dat je op dit moment voldoende theoretische kennis hebt op het gebied van: /](#)

De volgende vragen gaan over hoe je als startende leraar wordt begeleid (vanuit de school en vanuit de lerarenopleiding).

Bestaat er op jouw school speciale ondersteuning voor startende leraren
(Hiermee bedoelen we alle activiteiten die te maken hebben met begeleiding bij het lesgeven, we doelen niet op activiteiten die bedoeld zijn om wegwijs te worden op school)

☐ ja

☐ nee [\[StudentenStarters\] / 171. / Word je als startende leraar ondersteund vanuit de lerarenopleiding? /](#)

☐ dat weet ik niet / dat is niet van toepassing [\[StudentenStarters\] / 171. / Word je als startende leraar ondersteund vanuit de lerarenopleiding? /](#)

Hoe tevreden ben je in het algemeen over de ondersteuning voor startende leraren vanuit de school?

- ☐ Heel tevreden
☐ Tevreden
☐ Niet tevreden, niet ontevreden
☐ Ontevreden
☐ Heel ontevreden

In hoeverre ben je tevreden over:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
..het introductieprogramma vanuit school voor startende leraren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de begeleiding door een mentor, collega of iemand van de schoolleiding.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de mate waarin je lessen geobserveerd en van feedback worden voorzien.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de mogelijkheden voor training/scholing.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de wijze waarop je wordt opgevangen in je team of sectie.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de wijze waarop je door de schoolleiding wordt ondersteund.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de opbouw van de lesstaak in inhoud (van lesgeven naar ook schoolbrede taken).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..de opbouw van de lesstaak in aantal uren en type klassen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Word je als startende leraar ondersteund vanuit de lerarenopleiding?

- ☐ ja
☒ nee [\[StudentenStarters\] 1.201. Vind je dat je op dit moment voldoende theoretische kennis hebt op het gebied van:](#)
☐ dat is niet van toepassing [\[StudentenStarters\] 1.201. Vind je dat je op dit moment voldoende theoretische kennis hebt op het gebied van: 1](#)

Hoe tevreden ben je in het algemeen over deze ondersteuning vanuit de lerarenopleiding?

- ☐ heel tevreden
☐ tevreden
☐ niet tevreden, niet ontevreden
☐ ontevreden
☐ heel ontevreden

Hoe tevreden ben je over:

	zeer ontevreden	ontevreden	niet tevreden, niet ontevreden	tevreden	zeer tevreden	weet niet / niet van toepassing
..trainingen/scholing vanuit de opleiding.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..intervisie met andere startende leraren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..lesbezoek van opleider(s).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..formele of informele begeleiding op afstand, bijvoorbeeld via e-mail.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..terugkomdagen op de opleiding.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vind je dat je op dit moment voldoende theoretische kennis hebt op het gebied van:

ruim onvoldoende	onvoldoende	gemiddeld	voldoende	ruim voldoende	weet niet / niet van toepassing
---------------------	-------------	-----------	-----------	-------------------	---------------------------------------

opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vind je dat je op dit moment voldoende praktische vaardigheden hebt op het gebied van:

	ruim onvoldoende	onvoldoende	gemiddeld	voldoende	ruim voldoende	weet niet / niet van toepassing
opbrengstgericht werken op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met verschillen tussen leerlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ouderbetrokkenheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
omgaan met pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Als studentstarter niet gelijk is aan 1 [\[StudentenStarters\], \(23\). / In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen? /](#)

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen?

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
De stageschool stimuleert me om mezelf te ontwikkelen tot een goede leraar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De lerarenopleiding stimuleert me om me te ontwikkelen tot een goede leraar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

 [\[StudentenStarters\], \[Dit is het einde van de vragenlijst. Dankjewel voor je...\]](#)

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen?

	zeer oneens	oneens	niet eens, niet oneens	eens	zeer eens	weet niet / niet van toepassing
Ik word door de school gestimuleerd om me verder te ontwikkelen als leraar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik word door de lerarenopleiding gestimuleerd om me verder te ontwikkelen als leraar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Het doel van dit onderzoek is de ontwikkeling van de samenwerking tussen lerarenopleiding en scholen gedurende meerdere jaren te volgen. Wil je daarom hieronder je e-mailadres noteren, zodat we je bij de volgende meting direct kunnen benaderen? Je contactgegevens worden vertrouwelijk behandeld en alleen gebruikt voor dit onderzoek.

Mijn e-mailadres is:

☐

☐ Ik geef mijn e-mailadres liever niet.

Dit is het einde van de vragenlijst. Dankjewel voor je medewerking!

Klik op 'verder' om de vragenlijst te versturen en af te sluiten.

 Beëindig vragenlijst

Afsluitende pagina

Dit is het einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor uw medewerking!

Bijlage 2 Interviewleidraden eindmeting

Met projectcoördinator/leden projectteam

1. Klopt de korte samenvatting die ik zojuist van het project heb gegeven nog (evt wijzigingen, bijv tav thema's)? Zijn er wijzigingen in de omvang van het samenwerkingsverband (hoeveel lerarenopleiding, hoeveel besturen, hoeveel scholen)?

Samenwerking

Bij samenwerkingsverband dat in tussenmeting ook is geïnterviewd:

2. Is de organisatie/vormgeving van de samenwerking ten opzicht van 2015 veranderd (evt kort aangeven wat er tijdens tussenmeting is gezegd hierover)?

Bij samenwerkingsverband dat in tussenmeting niet is geïnterviewd:

2. Op welke wijze is de versterking van de samenwerking georganiseerd/vormgegeven?
3. Bent u tevreden over het verloop samenwerking (succes- en knelpunten)? Gaat dit breder dan het project? Is er sprake van een verschuiving in de waargenomen successen en knelpunten over de tijd?
4. In hoeverre is er sprake van een gemeenschappelijke visie op de samenwerking en op het (samen) opleiden van (aanstaande) leraren? Heeft de subsidie daarbij een stimulerende rol gespeeld?

Doelen en resultaten

5. Heeft u voor uw gevoel het idee dat alle doelen van het project (alle thema's) zijn behaald? Welke belangrijke veranderingen/innovaties/activiteiten/ontwikkelingen zijn te zien?

Bijvoorbeeld:

Samenwerking

Curriculum opleiding

Opleiding en praktijkgedeelte in school

Aansluiting theorie en praktijk

Methodiek van begeleiding van studenten en starters

Professionalisering van betrokkenen

Verhogen kennis en vaardigheden studenten/startende leraren

6. In hoeverre is er sprake van meer aandacht voor de vier thema's en de begeleiding van starters? Ziet u dit terug in de kwaliteit van de vaardigheden van studenten en startende leraren?

7. Hoe tevreden bent u over de behaalde resultaten? Bent u tevreden over de kwaliteit van de resultaten?

Op welke manier heeft de versterking van de samenwerking hierin bijgedragen?

8. Wat zijn succesfactoren/wat zijn knelpunten in het project?

9. Welke mogelijke bij-effecten heeft het project gehad?

Voor de samenwerking

Voor de opleidingen

Voor de scholen

Voor de studenten/starters

Borging

10. Op welke wijze wordt de samenwerking voortgezet? Waar worden de acties voor verbetering in de toekomst op gericht? Wordt gewerkt aan de verbreding van de activiteiten, bijvoorbeeld naar andere (minder actieve) scholen?

11. Hoe gaan jullie de samenwerking borgen?

financiering

afspraken

Tot slot

12. Heeft u het verloop en de resultaten van het project geëvalueerd? Wat zijn daarvan de uitkomsten?

13. Kunt u ons deze documenten geven?

Met betrokkenen vanuit de lerarenopleiding

1. Merken jullie iets van een versterking van de samenwerking met de scholen?
2. Bent u tevreden met de huidige vorm van samenwerking? Gaat dit breder dan het project?
3. Wat zijn succes- en knelpunten in de samenwerking?
4. Welke resultaten heeft de versterking van de samenwerking (het project) gehad?
Bijvoorbeeld t.a.v.:
Curriculum opleiding
Opleiding en praktijkgedeelte in school
Aansluiting theorie en praktijk (is deze voldoende, zo nee, hoe kan dit verbeterd?)
Methodiek van begeleiding van studenten
Professionalisering van betrokkenen
5. Is de toegenomen aandacht voor 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten' een gevolg van de subsidie of was dit toch al aan de gang?
6. Is de rol van de opleiding in de begeleiding van de startende leraren veranderd op school?
Zo ja, hoe?
Zo nee, vindt u dat het zou moeten veranderen hoe dan en wie is daarvoor verantwoordelijk?
Hoe hebben de thema's meer een plek gekregen in de inductiefase? Wat is daarbij de taakverdeling tussen lerarenopleiding en school?
7. Is de begeleiding vanuit de lerarenopleiding van de studenten veranderd op school?
Zo ja, hoe?
Zo nee, vindt u dat het zou moeten veranderen, hoe dan en wie is daarvoor verantwoordelijk?
De kwaliteit van begeleiding blijkt erg persoonsgebonden. Is het nodig en zo ja, op welke manier komen we tot een basiskwaliteit in de begeleiding?
8. Zijn de praktische vaardigheden en theoretische kennis van uw studenten op de vier thema's toegenomen?
9. Bent u tevreden over (de kwaliteit van) de behaalde resultaten in het project tot nu toe?
10. In welke mate heeft de versterking van de samenwerking daaraan bijgedragen? (of wat zijn de oorzaken voor het behalen van deze resultaten)?

Met betrokkenen vanuit de scholen

1. In hoeverre vindt u de samenwerking met de lerarenopleiding verbeterd?
2. Bent u tevreden met de huidige vorm van samenwerking? Gaat dit breder dan het project?
3. Wat zijn succes- en knelpunten in de samenwerking?
4. Welke resultaten heeft de versterking van de samenwerking (het project) gehad?
Bijvoorbeeld t.a.v.:
Curriculum opleiding
Opleiding en praktijkgedeelte in school
Aansluiting theorie en praktijk (is deze voldoende, zo nee, hoe kan dit verbeterd?)
Methodiek van begeleiding van studenten
Professionalisering van betrokkenen
5. Is de begeleiding van de startende leraren veranderd op school?
Zo ja, hoe? Welke rol speelt de lerarenopleiding hierin? Is die rol door het project veranderd?
Zo nee, vindt u dat het zou moeten veranderen hoe dan en wie is daarvoor verantwoordelijk?
Op welke wijze is de inductiefase ingebed in het personeelsbeleid (HRM)?
6. Is de begeleiding van de studenten veranderd op school?
Zo ja, hoe? Welke rol speelt de lerarenopleiding hierin? Is die rol door het project veranderd?
Zo nee, vindt u dat het zou moeten veranderen, hoe dan en wie is daarvoor verantwoordelijk?
7. De kwaliteit van begeleiding blijkt erg persoonsgebonden. Is het nodig en zo ja, op welke manier komen we tot een basiskwaliteit in de begeleiding van zowel studenten als starters?
8. Zijn de praktische vaardigheden en theoretische kennis van uw studenten op de vier thema's toegenomen?
9. In hoeverre heeft u zicht op de resultaten van het project? Worden die met u gedeeld? Merkt u iets van de resultaten?
10. Komen deze resultaten direct voort uit de versterking van de samenwerking?

Met studenten/starters

1. Vinden jullie dat je voldoende praktische vaardigheden en theoretische kennis hebt op de thema's 'opbrengst gericht werken', 'omgaan met 'omgaan met verschillen'', 'ouderbetrokkenheid'', 'pesten''?
2. Van wie krijg je deze kennis/of zou je deze kennis moeten krijgen, de school of de opleiding?
3. Is dit vergelijkbaar met andere thema's uit de opleiding?
4. Vinden jullie dat het curriculum van de lerarenopleiding voldoende is afgestemd op jouw werkplek leren in school (*voor studenten*) of het werken als starter in een school (*voor starters*)? (specifiek op deze thema's).
5. Zijn jullie tevreden over de begeleiding vanuit de Lerarenopleiding?
6. Zijn jullie tevreden over de begeleiding vanuit de (stage)school?

Analyseschema Documenten (voorbeeld)

[illegible]

Bijlage 4 Documentenanalyse per sector

Documentenanalyse sector po

Samenvatting eindmeting

Tweeëndertig primair onderwijs (po) samenwerkingsverbanden hebben deelgenomen aan het project versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen (VSLS). Alle samenwerkingsverbanden hebben een eindverantwoording ingediend. Door technische redenen konden vier van deze eindverantwoordingen niet meegenomen worden in de analyse. Daarnaast heeft een samenwerkingsverband alleen bijlagen aangeleverd die niet bruikbaar waren in de analyse. Tot slot hebben twee keer twee samenwerkingsverbanden samen een verantwoording ingediend. Deze analyse is dus gebaseerd op 25 eindverantwoordingen. In de verantwoordingen stond de stand van zaken beschreven na de subsidieregeling monitor versterking samenwerking. De eindverantwoordingen zijn geanalyseerd en met elkaar vergeleken aan de hand van een analyseschema en de belangrijkste punten uit deze analyse zijn hieronder weergegeven.

Algemene samenwerking

- *Structuur van de meeste samenwerkingsverbanden: stuurgroep en een vorm van werkgroepen (themagroep, PLG, kennisgroep, ontwikkelgroep, kernteams).* Veel samenwerkingsverbanden verschillen in het aantal overlegorganen: sommige hebben we heel veel op verschillende lagen, andere hebben maar twee lagen. Sommigen werkten met een bovenbestuurlijk overleg met daaronder een projectgroep en themagroepen/werkgroepen, anderen werkten met alleen een projectgroep en themagroepen. Bij twee samenwerkingverbanden is een lectoraat betrokken. Binnen sommige samenwerkingsverbanden zijn er scholen die begeleid worden bij de transformatie naar een professionele leergemeenschap. Er zijn ook volgscholen die willen experimenten/ zich oriënteren op het werken met plg's. Binnen enkele samenwerkingverbanden hebben de besturen via de stichting 'vierslagleren' gedurende de projectperiode samengewerkt aan de doelstellingen. Dit werd gedaan door jonge- en ervaren leraren samen te laten werken.
- *Scholing mentoren, coaches en schoolopleiders door pabo.* Bij 10 samenwerkingsverbanden gaf de pabo scholing aan mentoren, coaches en schoolopleider. Er was onder de schoolopleiders veel behoefte aan scholing om de vaardigheden op het gebied van samen opleiden en beoordelen te verbeteren. De scholing werd vormgegeven door bijvoorbeeld trainingen, een professionele dialoog en een ontwikkelgroep professionalisering. Een ander voorbeeld is een mentorcursus die zich richt op begeleidingsvaardigheden van de mentor en een onderzoekende houding stimuleert naar eigen handelen bij de mentor.
- *Kennisdeling over de ontwikkelingen van de samenwerkingverbanden.* Het delen van kennis stond bij veel samenwerkingsverbanden centraal. Dit is zowel digitaal (online portals, website) als via congressen, conferenties, studiedagen en kenniscafé's gedaan. Acht

samenwerkingsverbanden hebben online kennis gedeeld en zeven samenwerkingsverbanden via congressen enzovoorts.

- *Het creëren van een gezamenlijke visie op opleiden.* Er zijn zes samenwerkingsverbanden die tijdens het project een gezamenlijke visie hebben gecreëerd. Er zijn samenwerkingsverbanden die onderzoek hebben gedaan en daarop een visie gebaseerd. Andere organiseerden intervisiebijeenkomsten. De meeste samenwerkingsverbanden creëerden een visie tijdens het werken in werk/themagroepen. Opvattingen over goed onderwijs zijn gedeeld en verwerkt in een gezamenlijk visiedocument.
- *Curriculumontwikkeling.* Er zijn 17 samenwerkingsverbanden die naar aanleiding van de algemene samenwerking het curriculum van de scholen of lerarenopleiding hebben aangepast. De betrokken bij VSLS binnen de samenwerkingsverbanden hebben de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor samen opleiden en professionalisering van ervaren leerkrachten en docenten, met oog op het onderwijs van de toekomst. Er wordt gekeken welke ontwikkelbehoeften er zijn en daar wordt het nieuwe curriculum op aangepast. Er zijn ook verschillende samenwerkingsverbanden die een doorgaande lijn initieel/postinitieel onderwijs ontwikkeld hebben.
- *Onderzoek heeft een grotere rol gekregen.* Themagroepen/denktanks/kenniskringen werken onderzoeksmatig. Onderzoek is bij de lerarenopleiding en basisscholen een grotere rol gaan spelen. Vijftien samenwerkingsverbanden geven aan dat ze onderzoeksmatig hebben gewerkt. Meestal bestond dit onderzoek uit een theorie- en praktijkonderzoek. Veel samenwerkingsverbanden geven aan dat de onderzoeksvaardigheden van de leraren beter is geworden, ze hebben een onderzoekende houding gekregen. Er is binnen de scholen en lerarenopleiding onderzoek gedaan naar onderwerpen waar interesse in was of behoefte aan ontwikkeling. De onderwerpen vielen vaak binnen te thema's, maar er is ook veel onderzoek gedaan buiten de thema's om.
- *Het versterken en verder uitbouwen van de academische opleiding.* Binnen vier samenwerkingsverbanden is er gewerkt aan het uitbouwen en versterken van de academische opleiding. Dit is gedaan door het aantal scholen dat deelneemt in de opleidingsschool uit te breiden en het opstarten van een nieuwe academische opleiding.
- *Versterking samenwerking.* Vrijwel alle samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is versterkt tussen lerarenopleidingen en de scholen. Er zijn korte communicatielijnen, er is een meer gelijkwaardige positie van opleiding en werkveld, ze zijn dichter bij elkaar gekomen en er is sprake van een gedeelde visie. Er is veel sprake van samenwerking in werk/themagroepen en er zijn gezamenlijke begeleidingsstructuren en doorlopende leerlijnen ontwikkeld. Kennisdeling is meer vanzelfsprekend.

Thema's

- *Literatuuronderzoek en behoeftepeiling.* Tussen de 8 ('opbrengstgericht werken') en 12 ('omgaan met verschillen' en 'pesten') samenwerkingsverbanden zijn gestart met een verkenning van de bestaande situatie in de scholen en lerarenopleiding, al dan niet aangevuld met literatuuronderzoek.
- *Themagroepen aan de slag met het thema.* Door 19 samenwerkingsverbanden is aangegeven dat zij in themagroepen (PLG, kenniskring, werkgroepen, etc) hebben gewerkt

aan de ontwikkeling van activiteiten en producten voor in school of lerarenopleiding. Er zijn wel grote verschillen in wat de samenwerkingsverbanden opleveren. Sommige gaan van niets naar heel veel producten en activiteiten, terwijl anderen vanuit een al bestaande infrastructuur van samenwerking heel weinig producten en activiteiten rapporteren maar meer spreken over plannen voor een rijke leeromgeving waarbij deze plannen onderdeel zijn van gezamenlijke gespreksvoering.

- *Ontwikkeling en aanpassing materiaal in scholen en lerarenopleidingen.* De werk/themagroepen hebben gewerkt aan de ontwikkeling van activiteiten en producten voor in school ('omgaan met verschillen': 14 samenwerkingsverbanden, 'opbrengstgericht werken': 11, 'ouderbetrokkenheid': 13, 'pesten': 10) of lerarenopleiding ('omgaan met verschillen': 17 samenwerkingsverbanden, 'opbrengstgericht werken': 17, 'ouderbetrokkenheid': 15, 'pesten': 11). Binnen de school kan het zowel gaan om materialen en activiteiten voor het werkplekleren van studenten, als om lesmateriaal voor in de school. Zo zijn er bijvoorbeeld drie samenwerkingsverbanden die en structureel onderwijsaanbod voor hoogbegaafden hebben ontwikkeld. Binnen de lerarenopleiding betreft het aanpassingen en heel vaak ook uitbreiding van het thema in het curriculum. Vijf samenwerkingsverbanden hebben een meerjarig onderzoeksprogramma voor praktijkonderzoek opgesteld voor het thema 'pesten'. Bijlage 4 geeft voorbeelden van ontwikkelde producten en activiteiten. Themagerichte producten en activiteiten werden over het algemeen voor toepassing in alle scholen van het samenwerkingsverband ontwikkeld, een enkele keer waren deze schoolspecifiek.
- *Ontwikkeling doorlopende leerlijn.* Een aantal samenwerkingsverbanden heeft ingezet op de ontwikkeling van een doorlopende leerlijn van de initiële fase naar de inductiefase. Dit geldt vooral voor het thema 'ouderbetrokkenheid' (9 samenwerkingsverbanden) en in mindere mate voor 'pesten' (6 samenwerkingsverbanden) en 'omgaan met verschillen' (5 samenwerkingsverbanden).
- *Professionalisering leerkrachten.* Binnen elke thema heeft ook professionalisering van leerkrachten en opleiders plaatsgevonden op de thema's of naar aanleiding van de thema's. Dit laatste is het geval wanneer leerkrachten werden geschoold in het uitvoeren van onderzoek. Ook vond professionalisering plaats van begeleiders en coaches op de thema's. Overigens gaat het hier om kleine aantallen samenwerkingsverbanden: 'omgaan met verschillen': 5; opbrengstbericht werken: 4; 'ouderbetrokkenheid': 4 en 'pesten': 5.
- *Kennisdeling vindt plaats.* Kennisdeling heeft tijdens het project plaatsgevonden en vindt in veel gevallen ook nu nog plaats middels online platforms, workshops, conferenties, trainingen, nascholing, inspiratiedagen, studiedagen, studiereizen, informatieavonden, filmpjes, brochures en handreikingen. Dit betrof veelal kennisdeling binnen het samenwerkingsverband, maar een klein aantal samenwerkingsverbanden heeft aangegeven dat dit ook buiten het samenwerkingsverband heeft plaatsgevonden. Voor alle vier de thema's heeft ruim een derde van de samenwerkingsverbanden kennisdeling gerapporteerd.
- *Aandacht voor thema's redelijk gelijkelijk verdeeld.* Er is geen thema dat door de samenwerkingsverbanden meer is behandeld dan anderen. Binnen alle thema's komt voor dat samenwerkingsverbanden melden geen aandacht te hebben besteed aan het

specifieke thema of dat thema's zijn samengevoegd of vanuit breder perspectief benaderd. Een samenwerkingsverband heeft zich volledig op starters gericht.

Begeleiding starters

- *Literatuuronderzoek, behoeftepeilingen, onderzoek naar kwaliteit startersbegeleiding en benodigde vaardigheden.* Twaalf samenwerkingsverbanden zijn gestart met een verkenning van de bestaande situatie in de scholen, al dan niet aangevuld met literatuuronderzoek.
- *Werkgroepen aan de slag met ontwikkeling en versterking begeleiding starters.* Naast de ontwikkeling van een programma voor de inductiefase (zie hieronder) zijn ook producten opgeleverd voor scholen (7 samenwerkingsverbanden) en lerarenopleidingen (6 samenwerkingsverbanden). Zie bijlage 4 voor voorbeelden.
- *Ontwikkeling programma inductiefase. Tweeëntwintig* samenwerkingsverbanden hebben gewerkt aan de ontwikkeling van een gezamenlijk inductietraject/programma voor starters. Zes samenwerkingsverbanden hebben specifiek ook gewerkt aan het uitbouwen van intensieve praktijkbegeleiding. Onder andere zijn masters, trainingen en PLG's ontwikkeld en ingesteld. Door twee samenwerkingsverbanden is aansluiting gezocht bij het project Junior Leraarschap.
- *Ontwikkeling doorlopende leerlijn van initiële- naar inductiefase.* Acht samenwerkingsverbanden maken melding van de ontwikkeling van een doorlopende leerlijn van student naar beginnend leraar. Twee samenwerkingsverbanden geven aan daarbij een koppeling te maken met het HRM-beleid en de Velonregistratie.
- *Ontwikkeling competentieprofiel.* Vijf samenwerkingsverbanden geven aan gewerkt te hebben aan de beschrijving van een competentieprofiel voor de starter of de ontwikkeling van een competentiewijzer.
- *Professionalisering van begeleiders.* In 10 samenwerkingsverbanden zijn begeleiders geprofessionaliseerd in het begeleiden van starters, onder andere met behulp van de ICALT of inzet IRIS connect. In een samenwerkingsverband zijn schoolopleiders geprofessionaliseerd richting Velon registratie.
- *Kennisdeling vindt plaats.* Door zeventien samenwerkingsverbanden is aangegeven dat zij kennis delen met betrekking tot visieontwikkeling, kaders voor inductieprogramma's of concrete materialen rond de thema's ten behoeve van de begeleiding van starters. Dit gebeurde binnen ontwikkel- en expertgroepen, tijdens studiedagen, workshops, nascholing, masterclasses.

Borging

- *Borging in opleidingsschool.* De meeste samenwerkingsverbanden (24) die zijn meegenomen in de analyse zijn ook een (aspirant) opleidingsschool. Samenwerkingsverbanden geven aan dat dit helpt in de borging van het project. Activiteiten zijn deels ook ontwikkeld in het kader van de opleidingsschool of helpen bij de ontwikkeling tot een opleidingsschool.
- *Resultaten uit themagroepen worden benut.* Materialen, publicaties, trainingen, master programma's, en andere resultaten blijven gedeeld via website en ingevoerd. Dit geven 21

samenwerkingsverbanden aan. Daarbij geven nogmaals 18 samenwerkingsverbanden aan dat activiteiten en samenwerking structureel in schoolplannen is vastgelegd of opgenomen in het curriculum van de lerarenopleiding.

- *Themagroepen/werkgroepen blijven bestaan.* Tien samenwerkingsverbanden hebben aangegeven dat de ingestelde themagroepen/werkgroepen blijven bestaan in een of andere vorm. Voor een aantal samenwerkingsverbanden geldt dat dit wel in een afgeslankte vorm zal zijn. Daarnaast geven twee samenwerkingsverbanden aan dat nieuw ingestelde functies behouden blijven.
- *Vernieuwingen inductietrajecten ingevoerd in scholen.* In de scholen van achttien samenwerkingsverbanden worden elementen of geheel ontwikkelde inductietrajecten blijvend onderdeel. Een klein aantal samenwerkingsverbanden zit nog in de planfase. Er is een model gemaakt, maar dit model is nog niet in de praktijk toegepast.
- *Professionaliseringsactiviteiten continueren.* Elf samenwerkingsverbanden hebben aangegeven dat trainingen voor mentoren en opleiders worden voortgezet.
- *Kennisdelingsactiviteiten voortgezet.* Negen samenwerkingsverbanden geven aan dat zij kennisdelingsactiviteiten zoals studiedagen, conferenties, overleg, websites, netwerkomgevingen, opleidersdagen, peer review activiteiten voortzetten.
- *Kwaliteitsbewaking.* Zeven samenwerkingsverbanden geven aan dat zij blijvend activiteiten zullen monitoren en evalueren.
- *Samenwerking met regiopartners.* Twee samenwerkingsverbanden melden dat samenwerking is gezocht met partners in de regio, zoals de gemeente.
- *Aanvraag nieuwe subsidiegelden.* Aanvraag van nieuwe subsidiegelden wordt door drie samenwerkingsverbanden gezien als een manier om de resultaten van VSL te borgen. Twee doen dit door aanvraag voor een Teambeurs, en een door een aanvraag voor een werkplaats.
- *Overgebleven subsidiegelden zorgen voor voortgang op korte termijn.* Drieëntwintig samenwerkingsverbanden hebben subsidiegeld over. In de verantwoordingen is door 22 samenwerkingsverbanden aangegeven dat en hoe zij deze middelen zullen besteden aan voortzetting van de activiteiten.
- *Overige borgingsactiviteiten.* Tot slot zijn er nog een aantal individuele borgingsactiviteiten genoemd: een speciaal iemand verantwoordelijk gemaakt voor borging, instelling van audits en visitaties, creëren van bestuurlijke betrokkenheid.

Succespunten

- *Versterking samenwerking.* Bijna alle samenwerkingsverbanden (22) zijn positief over de resultaten van de samenwerking. Er is sprake van een gelijkwaardige positie van opleiding en werkveld, partijen zoeken elkaar meer op, zijn dichterbij elkaar gekomen spreken meer dezelfde taal, geven negen samenwerkingsverbanden aan. De communicatielijnen zijn korter, 14 samenwerkingsverbanden zien dat als een belangrijke bijdrage aan de versterking van de samenwerking en ervaren dat kennisdeling meer vanzelfsprekend is via gesprekken, op bijeenkomsten en via sites. Zeven samenwerkingsverbanden noemen dat het draagvlak groot is; er sprake van een grote betrokkenheid. Zes samenwerkingsverbanden geven aan dat de doelstellingen grotendeels zijn behaald. Vier

samenwerkingsverbanden geven overigens aan dat doelen deels niet zijn behaald, onder andere is de opschaling niet gelukt of is de aanpassing in het curriculum van de lerarenopleiding niet behaald.

- *Gedeelde visie.* Vijf samenwerkingsverbanden ervaren het ontstaan van een gedeelde visie als succespunt.
- *Verbinding theorie en praktijk.* De samenwerking binnen VSLS heeft in vier samenwerkingsverbanden een impuls gegeven aan een betere verbinding tussen theorie en praktijk in de opleiding.
- *Overleg besturen vergroot samenwerking.* Omdat besturen meer met elkaar in gesprek zijn geraakt is er sprake van een grotere betrokkenheid en daarmee versterkte samenwerking. Het belang van bestuurlijk overleg ervaren 4 samenwerkingsverbanden.
- *Ervaren van de kracht van onderzoek.* Twee samenwerkingsverbanden geven aan de waarde van onderzoek in en voor schoolontwikkeling te hebben ervaren.
- *Meer loopbaanmogelijkheden.* Drie samenwerkingsverbanden geven aan dat er door nieuwe taken en professionalisering van leerkrachten meer loopbaanmogelijkheden zijn gecreëerd. Hierbij valt te denken aan de leerkracht die meer onderzoeksvaardigheden heeft opgedaan of de leerkracht die is geprofessionaliseerd in begeleiderstaken.
- *De begeleiding vanuit SAZ/PBT was ondersteunend* volgens 2 samenwerkingsverbanden.
- *Toetreding nieuwe scholen uit buitenste schil in samenwerkingsverband.* De samenwerkingsverbanden werken met binnen- en buitenkring van betrokken scholen. Een samenwerkingsverband noemt hier dat er nieuwe scholen toegetreden zijn uit de buitenste schil.
- *Specifieke punten vanuit de organisatie.* Een aantal samenwerkingsverbanden hebben specifieke succespunten genoemd die allemaal te maken hebben met hoe de samenwerking was georganiseerd of ingestoken. Onder andere is genoemd: een goed functionerende projectorganisatie met projectleider, het gebruik van een zelfevaluatiekader geeft richting aan samenwerking, thematisch samenwerken, bovenschoolse samenwerking leidt tot multidisciplinair gesprek en versterkt zo samenwerking, het feit dat leerkrachten en studenten bleken goed in staat te zijn om onderwijs te ontwikkelen en de instelling van werkgroepen.

Knelpunten

- *Communicatie en samenwerking met veel partijen is lastig.* Dertien samenwerkingsverbanden hebben moeite gehad informatie en producten te verspreiden binnen scholen, tussen projectleden en tussen scholen. Mogelijk genoemde oplossingen zijn een structuur met een overkoepelende regiegroep en de instelling van sleutelfiguren.
- *Belangen besturen verschillen.* Zes samenwerkingsverbanden constateren dat verschillende belangen van besturen de samenwerking bemoeilijken. Niet alle besturen waren evenveel betrokken en daarnaast was er vaak een diversiteit in de aanpak tussen besturen van de opleiding en begeleiding van studenten en starters. Besturen hebben vaak andere behoeftes, prioriteiten liggen anders, en willen eigen invulling geven aan bijvoorbeeld het inductietraject. Soms werd er weinig steun vanuit de besturen ervaren en kostte het veel moeite draagvlak te creëren bij de besturen. Bijvoorbeeld meldt een van de

samenwerkingsverbanden dat er onduidelijkheid was over de verantwoordelijkheid voor starters waardoor het niet is gelukt een collectief besluit te nemen over de doelen van de inductiefase. Vervolgens is dit wel gelukt door de lerarenopleiding met ieder bestuur apart.

- *Vertraging door uitval personeel.* Door ziekte, zwangerschapsverlof en onverwachte vertrekken van personeel ervaren heeft het project in negen samenwerkingsverbanden vertraging opgelopen waardoor doelstellingen niet werden gehaald of het werk is vertraagd en bemoeilijkt.
- *Werkdruk.* Zeven samenwerkingsverbanden geven aan dat werkdruk en overbelasting van het veld de samenwerking hebben bemoeilijkt. Ook het tekort aan leerkrachten bemoeilijkt het vrijmaken van personeel voor deelname wegens gebrek aan vervanging. Wet- en regelgeving helpt daarbij niet volgens twee samenwerkingsverbanden omdat er risico tot verplichting van een vaste aanstelling bestaat. In een samenwerkingsverband bleek het bijvoorbeeld moeilijk om leerkrachten deel te laten nemen aan postinitieel onderwijs. Deelname werd uiteindelijk gestimuleerd door de opleiding gratis aan te bieden. Een ander samenwerkingsverband geeft aan dat er een ondersteuningsstructuur is gezet op de implementatie van materialen uit het project in de scholen. Hierdoor was de implementatie voor de leerkrachten minder tijdrovend.
- *Insteek proces werkt in praktijk moeilijk uit.* Twee samenwerkingsverbanden geven aan dat de insteek die zij hebben gekozen voor de projectaanpak niet de gewenste uitwerking had. Een samenwerkingsverband koos voor een bottom-up benadering maar dit maakte het lastig om tot concrete plannen te komen in verband met een afwachtende houding van de betrokkenen. Door sturing vanuit een evaluatiekader is het proces uiteindelijk wel losgetrokken. Het andere samenwerkingsverband had meer een top-down benadering, maar hierdoor werd het lastig de leerkracht uiteindelijk te laten profiteren van het project. Vier andere samenwerkingsverbanden geven aan dat het aanbrengen van een projectstructuur überhaupt veel tijd heeft gekost en het project een moeilijke start heeft gehad.
- *Gebrek aan onderzoekservaring.* Vijf samenwerkingsverbanden geven aan dat het gebrek aan onderzoekservaring en met het werken aan onderzoek (onderzoek doen vraagt om een andere manier van werken en omgaan met tijd) een onderzoeksmatige insteek voor de themagroepen heeft bemoeilijkt.
- *Projecttijd te kort om doelstellingen te halen.* Vijf samenwerkingsverbanden hebben dit aangegeven. Zo is er bijvoorbeeld wel een visie ontwikkeld maar is deze nog niet in praktijk gebracht, of is de gewenste opschaling van het aantal betrokken scholen nog niet gelukt. Overigens hebben veel samenwerkingsverbanden budget over, dat ingezet kan worden om de doelstellingen alsnog te halen.

Samenvatting vergelijking begin- tussen- en eindmeting

- Ontwikkeling van oriëntatie, probleemverkenning en kennisdelen in jaar 1 naar ontwerpen en testen in jaar 2 en productie, afronden en kennisdelen in jaar 3. De samenwerkingsverbanden doen in de eindverantwoordingen verslag van proces en met name ook productie (activiteiten/materialen/documenten), terwijl er in de tussentijdse activiteitenverslagen veelal sprake was van het uitvoeren van behoeftepeilingen en

literatuuronderzoek. Al met al zien we dat in de meeste samenwerkingsverbanden doelen (grotendeels) zijn bereikt. Echter ook is waar te nemen dat de samenwerkingsverbanden grote verschillen laten zien in wat ze voor elkaar hebben gekregen binnen de samenwerking. Dit varieert van het formuleren van plannen tot een hele reeks producten en activiteiten op de verschillende thema's en het werken met nieuwe begeleidingsstructuren of een gezamenlijk ontwikkelde inductiefase.

- Vrijwel alle samenwerkingsverbanden ervaren versterking van de samenwerking. Dit was al zo tijdens de tussenmeting en deze trend heeft zich doorgezet naar het einde van de subsidieperiode. Kortere lijnen en gelijkwaardigheid zijn hierbij veel gehoorde kreten, evenals de ervaring dat de samenwerking zich heeft verbreed. Het betreft niet alleen meer de school- en instituutsopleiders, maar de samenwerking is op alle niveaus versterkt. In de eindmeting wordt meer dan tijdens de tussenmeting melding gemaakt van uitbreiding van het samenwerkingsverband en de samenwerking in de regio.
- De samenwerkingsverbanden rapporteren in de eindverantwoordingen veel meer activiteiten met betrekking tot de inductiefase dan bij de tussenmeting. Maar liefst 22 samenwerkingsverbanden geven bij de eindmeting aan gewerkt te hebben aan de ontwikkeling van een gezamenlijke inductieprogramma voor starters.
- In de eindmeting is meer aandacht voor professionalisering van begeleiders/mentoren/coaches van studenten en starters dan in de tussenmeting.
- Onderzoek is in de loop van de projecten een grotere rol gaan spelen, al wordt tijdens de eindmeting, net als bij de tussenmeting, wel aangegeven dat gebrek aan onderzoekservaring het onderzoek doen bemoeilijkt.
- Tijdens de tussenmeting is als een van de knelpunten benoemd dat er weinig verbinding was tussen theorie en praktijk. Dit lijkt te zijn verbeterd aangezien in de eindmeting een aantal scholen juist die verbinding tussen theorie en praktijk hebben aangegeven als succes.
- Kennisdeling speelt een grotere rol in de samenwerkingsverbanden in het laatste jaar van de projecten.
- In de tussenmeting was de aandacht voor borging nog beperkt. In de eindmeting is te zien dat borging plaats heeft gevonden door de implementatie van ontwikkelde materialen en activiteiten in scholen en lerarenopleidingen. Stuurgroepen en werkgroepen blijven bestaan (soms in afgeslankte vorm) en op de planning staat van veel samenwerkingsverbanden om via studiedagen/conferenties met elkaar over de samenwerking te blijven spreken. Het zijn van een opleidingsschool helpt bij de borging.

Documentenanalyse sector vo

Samenvatting eindmeting

Negentien voortgezet onderwijs (vo) samenwerkingsverbanden hebben deelgenomen aan de subsidieregeling VSL. Daarvan hebben 18 samenwerkingsverbanden een eindverantwoording

ingediend over de behaalde doelen en uitgevoerde activiteiten⁴². De eindverantwoordingen zijn geanalyseerd en met elkaar vergeleken aan de hand van een analyseschema. De resultaten zijn hieronder puntsgewijs weergegeven. Daarbij zijn ook de resultaten van de tussentijdse activiteitenverslagen die door de samenwerkingsverbanden tijdens de subsidieperiode zijn aangeleverd bij DUS-I meegenomen.

Algemene samenwerking

- *Structuur van meeste samenwerkingsverbanden: stuurgroep, projectteam met in veel gevallen een aangewezen projectleider, en een vorm van werkgroepen (themagroep, PLG, kennisgroep, ontwikkelgroep, kernteams, datagroepen).* Overall is dit de meest voorkomende structuur geweest waarbij er regelmatig sprake was van varianten of uitbreidingen. Het werken in een vorm van werkgroepen wordt vrijwel altijd als positief ervaren, met name als er sprake is van een mix van deelnemers vanuit scholen en lerarenopleiding(en).
- *Visieontwikkeling doorlopende leerlijn en/of Opleiden in de School (OidS).* De helft van de samenwerkingsverbanden geeft aan dat een gezamenlijke visie is ontwikkeld rond het OidS, de doorlopende leerlijn of een leven lang leren. Soms bevindt dit proces zich nog in de planfase, bij andere samenwerkingsverbanden is dit al uitgewerkt tot een referentiekader, of een duidelijke beschrijving van rollen en taken.
- *Onderzoek heeft grotere rol gekregen.* Meer dan in de tussentijdse verslagen wordt in de eindverantwoordingen aangegeven dat onderzoek een belangrijke rol is gaan spelen in de samenwerking. Bijvoorbeeld wordt het samenwerken aan onderzoek gekoppeld aan leerkringen of wordt gezamenlijk gewerkt aan het opstellen van schooleigen onderzoeksagenda's.
- *Curriculumontwikkeling lerarenopleidingen en aanpassingen in werkplekleren in de scholen.* In 4 samenwerkingsverbanden is het curriculum van de lerarenopleidingen aangepast op basis van activiteiten en ontwikkeling in het samenwerkingsverband, los van de thema's. Hetzelfde geldt voor het werkplekleren in de scholen – daar maken 5 samenwerkingsverbanden melding van. Te denken valt hierbij aan het in het leven roepen van een digitaal platform tot de ontwikkeling van een nieuwe begeleidingsstructuur bij praktijkonderzoek, of de ontwikkeling van een nieuwe 1^e graads lerarenopleiding. Twee samenwerkingsverbanden zijn actief aan de slag gegaan met Lesson Study.
- *Versterking samenwerking beperkt zich niet tot relatie scholen- lerarenopleidingen, maar ook scholen onderling en lerarenopleidingen onderling hebben de samenwerking versterkt.* Vrijwel alle samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is versterkt tussen lerarenopleidingen en scholen. Dit uit zich in korte communicatielijnen, samenwerking op alle niveaus, samenwerking in werkgroepen en gezamenlijke ontwikkelde begeleidingsstructuren en vormgeving van doorlopende leerlijnen. Ook ervaren zes samenwerkingsverbanden de uitbreiding van de opleidingsschool met scholen als een

⁴² Een van deze samenwerkingsverbanden is niet meegenomen in de analyse, omdat zij niet aan het onderzoek hebben deelgenomen. Twee samenwerkingsverbanden hebben samen een eindverantwoording ingediend om dat de projecten in de uitvoering geheel zijn verweven. In de analyse van de eindverantwoordingen zijn dus 16 (over 17 samenwerkingsverbanden) verantwoordingen meegenomen.

teken van de versterking van de samenwerking. Maar zes samenwerkingsverbanden melden ook dat scholen/besturen meer afstemmen, bijvoorbeeld over de inductiefase, en dat lerarenopleidingen onderling meer afstemmen rond curriculum en kennis delen. Kortere lijnen en intensiever contact worden hierbij als belangrijkste oorzaken gezien.

Thema's

- *Literatuuronderzoek, behoeftepeilingen, onderzoek en ontwikkeling good practices.* Tussen de 3 ('pesten') en 7 ('omgaan met verschillen') samenwerkingsverbanden zijn gestart met een verkenning van de bestaande situatie in de scholen en lerarenopleiding, al dan niet aangevuld met literatuuronderzoek.
- *Themagroepen aan de slag met het thema.* Themagroepen (PLG, kenniskring, werkgroepen, etc) hebben gewerkt aan de ontwikkeling van activiteiten en producten voor in school of lerarenopleiding ('pesten': 6 samenwerkingsverbanden;; 'ouderbetrokkenheid': 9 samenwerkingsverbanden; 'opbrengstgericht werken': 12 samenwerkingsverbanden en 'omgaan met verschillen': 13 samenwerkingsverbanden). Niet alle themagroepen hebben geleid tot concrete opbrengsten. Uit de analyse komt naar voren dat sommige themagroepen niet verder zijn gekomen dan de planfase.
- *Ontwikkeling en aanpassing van materialen in scholen en lerarenopleidingen.* Binnen de school kan het zowel gaan om materialen en activiteiten voor het werkplekleren van studenten, als om lesmateriaal voor in de school of professionaliseringsactiviteiten voor docenten ('pesten': 9 samenwerkingsverbanden;; 'ouderbetrokkenheid': 8 samenwerkingsverbanden; 'opbrengstgericht werken': 6 samenwerkingsverbanden en 'omgaan met verschillen': 14 samenwerkingsverbanden). Binnen de lerarenopleiding betreft het aanpassingen in het curriculum ('pesten': 11 samenwerkingsverbanden;; 'ouderbetrokkenheid': 11 samenwerkingsverbanden; 'opbrengstgericht werken': 7 samenwerkingsverbanden en 'omgaan met verschillen': 13 samenwerkingsverbanden). Bijlage 4 biedt voorbeelden.
- *Ontwikkeling en aanpassing inductietraject.* De resultaten van de themagroepen zijn door samenwerkingsverbanden ('pesten': 4 samenwerkingsverbanden;; 'ouderbetrokkenheid': 5 samenwerkingsverbanden; 'opbrengstgericht werken': 6 samenwerkingsverbanden en 'omgaan met verschillen': 5 samenwerkingsverbanden) ook verwerkt in de inductietrajecten van de betrokken scholen. In bijna de helft van de samenwerkingsverbanden werden deze materialen en activiteiten ook gebruikt bij nascholing van zittend personeel.
- *Professionalisering van docenten en opleiders.* Op uiteenlopende manieren heeft professionalisering van docenten en opleiders plaatsgevonden op de thema's of naar aanleiding van de thema's. Dit laatste is het geval wanneer leerkrachten werden geschoold in het uitvoeren van onderzoek of Lesson Study methodiek. Ook vond professionalisering plaats van begeleiders en coaches op de thema's. Het professionaliseren is vooral gebeurd binnen het thema 'omgaan met verschillen' (6 samenwerkingsverbanden).
- *Praktijk experts ingezet in lerarenopleiding.* In drie samenwerkingsverbanden worden praktijkleden uit de themagroep opbrengst gericht werken ingezet voor het geven van gastlessen op de lerarenopleiding.

- *Kennisdeling vindt plaats.* Kennisdeling heeft tijdens het project plaatsgevonden en vindt in veel gevallen ook nu nog plaats middels online platforms, workshops, conferenties, studiedagen, filmpjes, brochures en handreikingen.
- *Meeste activiteiten op thema “omgaan met verschillen”.* Vrijwel alle samenwerkingsverbanden hebben gewerkt aan het thema “omgaan met verschillen”. Dit heeft er ook toe geleid dat op dit thema door de meeste samenwerkingsverbanden ontwikkelingen en aanpassingen zijn gedaan in de scholen, in het curriculum van de lerarenopleiding, in de inductiefase en in de professionalisering van begeleiders. Zowel voor het thema ‘omgaan met verschillen’ als ‘opbrengstgericht werken’ geldt dat er een samenwerkingsverband is die alle andere thema’s in dit thema hebben geïntegreerd. Ook is voorgekomen dat thema’s een heel specifieke invulling kregen. Zo is in een samenwerkingsverband gewerkt aan het thema ‘omgaan met verschillen’ in samenhang met ict of zijn aanpassingen gedaan aan het thema om het meer passend te maken bij thema’s die in scholen spelen, zoals Montessori, Dalton.

Begeleiding starters

- *Literatuuronderzoek, behoeftepeilingen, inventarisatie succespunten bestaande inductieprogramma’s en good practices.* Zeven samenwerkingsverbanden zijn gestart met een verkenning van de bestaande situatie in de scholen al dan niet aangevuld met literatuuronderzoek.
- *Werkgroepen aan de slag met ontwikkeling en versterking begeleiding starters.* Betreft 10 samenwerkingsverbanden. In twee van deze samenwerkingsverbanden is gewerkt volgens de Lesson Study methode waarbij ook starters betrokken zijn. Naast de ontwikkeling van een programma voor de inductiefase (zie hieronder) zijn ook producten opgeleverd (zie Bijlage 4 voor voorbeelden).
- *Ontwikkeling programma inductiefase.* Twaalf samenwerkingsverbanden hebben gewerkt aan de ontwikkeling van een gezamenlijk inductietraject. Nog niet in al deze samenwerkingsverbanden is het traject ook al in de praktijk ingezet. In veel gevallen zijn verschillende inductietrajecten van betrokken scholen gestroomlijnd en afgestemd en is een overkoepelend kader ontwikkeld waarin meestal nadrukkelijk ruimte in gebracht voor schoolspecifieke invulling. Zo heeft bijvoorbeeld een samenwerkingsverband ervoor gekozen na eerst gezocht te hebben naar de ontwikkeling van een gezamenlijk programma, om een pallet aan begeleidings- en ondersteuningsvormen aan te bieden waaruit de scholen zelf kunnen kiezen welke te gebruiken. Door vijf samenwerkingsverbanden heeft integratie van VSL met het BSL project plaatsgevonden.
- *Professionalisering van begeleiders.* In 14 samenwerkingsverbanden zijn begeleiders geprofessionaliseerd in het begeleiden van starters, onder andere door een cursus video-feedback, intervisiebijeenkomsten of ontwikkeling van materialen die begeleiders kunnen gebruiken bij hun begeleidingstaken. In een samenwerkingsverband zijn schoolopleiders geprofessionaliseerd richting Velon registratie.
- *Resultaten uit themagroepen zijn verwerkt in de inductiefase.* In vijf samenwerkingsverbanden zijn de resultaten op de vier inhoudelijke thema’s verwerkt in het inductieprogramma.

- *Kennisdeling vindt plaats.* Kennisdeling heeft tijdens het project plaatsgevonden en vindt in veel gevallen ook nu nog plaats middels online platforms, workshops, conferenties of digitale werkplaatsen. Kennis die wordt gedeeld betreft visieontwikkeling, kaders voor inductieprogramma's maar ook concrete materialen rond de thema's of ten behoeve van de begeleiding van starters.

Borging

- *Alle samenwerkingsverbanden vo zijn ook een erkende opleidingsschool.* Veel samenwerkingsverbanden hebben aangegeven dat de samenwerking binnen de opleidingsschool is versterkt en dat de subsidie is ingezet voor verdere vormgeving van OidS, de inductiefase en de ontwikkeling van het curriculum van de lerarenopleidingen en het werkplekleren in de school. Samenwerkingsverbanden geven aan dat dit helpt in de borging van het project. Zes samenwerkingsverbanden rapporteren uitbreiding van de opleidingsschool met scholen.
- *Samenwerking verduurzaamd.* Zes samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is verduurzaamd doordat men elkaar beter heeft leren kennen, men elkaar gemakkelijker weet te vinden, uitwisseling plaatsvindt bijvoorbeeld om dat mensen uit de praktijk deelnemen in werkgroepen op de lerarenopleiding, en netwerken tot op operationeel niveau blijven bestaan.
- *Resultaten uit themagroepen worden benut.* Binnen de scholen bij het werkplekleren of in de lessen (12 samenwerkingsverbanden), verwerkt in het curriculum van de lerarenopleiding (11 samenwerkingsverbanden) of opgenomen in nascholingstrajecten (6 samenwerkingsverbanden) bijvoorbeeld in de docenten academie.
- *Themagroepen/werkgroepen blijven bestaan.* Twaalf samenwerkingsverbanden hebben aangegeven dat de ingestelde werkgroepen blijven bestaan. Sommige gaan verder rond dezelfde thema's, andere gaan aan de slag met nieuwe thema's. Ook is er een aantal samenwerkingsverbanden die een meer onderzoeksmatige insteek kiezen (onderzoekswerkplaatsen, leerateliers). Ook geeft een aantal samenwerkingsverbanden aan dat niet met eenzelfde intensiteit te kunnen blijven doen.
- *Vernieuwingen inductietrajecten ingevoerd in scholen.* In de scholen van acht samenwerkingsverbanden worden elementen of geheel ontwikkelde inductietrajecten blijvend onderdeel.
- *Producten ingebed in nascholing.* Zeven samenwerkingsverbanden hebben aangegeven dat zij producten of activiteiten uit VSLs in hebben gebed in nascholingsactiviteiten. Bij twee van deze samenwerkingsverbanden is sprake van actieve samenwerking tussen de lerarenopleiding en de nascholingsacademies. Nog eens twee samenwerkingsverbanden hebben een samenwerkingsplatform opgezet tussen de opleidingsschool en de docenten academies.
- *Kennisdelingsactiviteiten voortgezet.* Zes samenwerkingsverbanden geven aan dat zij kennisdelingsactiviteiten zoals studiedagen, conferenties, overleg, websites, netwerkomgevingen voortzetten.
- *Financiering voor inbedding van resultaten en doorzetten van activiteiten door inbedding in de opleidingsschool of door afdracht vanuit scholen.* Acht samenwerkingsverbanden

hebben dit expliciet aangegeven. Een samenwerkingsverband wil dit wel graag, maar zoekt nog financiering hiervoor. Vier samenwerkingsverbanden (waarvan drie bij hiervoor genoemde acht behoren) geven aan dat de samenwerking in werkgroepen wordt doorgezet binnen andere (nieuwe) projecten en vinden op deze manier financiering.

- *Samenwerking met regiopartners.* Zes samenwerkingsverbanden melden dat de samenwerking met partners in de regio is versterkt. Het gaat dan concrete samenwerking of om kennisdeling. Behalve scholen betreft dit in twee samenwerkingsverbanden een andere opleidingsschool en in een samenwerkingsverband een andere lerarenopleiding.

Succespunten

- *Versterking samenwerking.* Door het project zijn er momenten gecreëerd voor het bespreken van wederzijdse wensen, ambities, ervaringen en knelpunten. Daarnaast is de samenwerking breder; dus niet meer alleen school- en instituutopleiders die elkaar opzoeken, maar alle partners zijn enthousiast en willen deelnemen. Vier samenwerkingsverbanden noemen dat het draagvlak groot is. Twaalf samenwerkingsverbanden zijn zeer positief over de samenwerking. Wat de samenwerking positief heeft beïnvloed zijn de kortere lijnen die zijn ontstaan en er op alle niveaus wordt samengewerkt waarbij men elkaars expertise benut (11 samenwerkingsverbanden), er wederzijds begrip is ontstaan voor elkaars positie en inhoud; er is sprake van gelijkwaardigheid en erkenning (6 samenwerkingsverbanden), en er was sprake van grote betrokkenheid en wil om samen te leren en te werken (4 samenwerkingsverbanden).
- *Grote bereidheid tot professionalisering.* Samenwerking heeft geleid tot grote bereidheid van studenten, starters en zittend personeel om te professionaliseren (10 samenwerkingsverbanden). Professionalisering heeft onder andere geleid tot nieuwe onderwijsactiviteiten, of functieverandering vanwege ontwikkelde expertise, of ontwikkeling van jonge docenten tot procesbegeleiders in scholen.
- *Mensen uit praktijk ingeschakeld in lerarenopleiding.* Drie samenwerkingsverbanden geven aan dat mensen uit de scholen vaker een taak/rol krijgen binnen de lerarenopleiding, bijvoorbeeld in de vorm van gastcolleges.
- *Het werken in bovenschoolse teams leidt tot multidisciplinair gesprek.* De samenwerkingsverbanden (3) met bovenschoolse teams geven aan dat het gesprek los van de schoolcontext heeft geresulteerd in producten en activiteiten.
- *Evolutie van ontwikkelteams naar onderzoeksteam.* Vier samenwerkingsverbanden ervaren dat er meer aandacht is ontstaan in het samenwerkingsverband voor onderzoek en onderzoeksmatig werken. Dit heeft geleid tot het aanpakken van praktijkgerichte vragen en een groei in onderzoeksvaardigheden.
- *Toetreding nieuwe scholen uit buitenste schil in samenwerkingsverband.* De samenwerkingsverbanden werken met binnen- en buitenkring van betrokken scholen. De binnenkring is direct betrokken bij het project, de buitenkring 'lift mee'. Vier samenwerkingsverbanden noemen dat er nieuwe scholen toegetreden zijn uit de buitenste schil.
- *De begeleiding vanuit SAZ/PBT was ondersteunend volgens 2 samenwerkingsverbanden.*

- *Specifieke punten vanuit de organisatie.* Een aantal samenwerkingsverbanden hebben specifieke succespunten genoemd die allemaal te maken hebben met hoe de samenwerking was georganiseerd of ingestoken. Onder andere betreft dit: het werken met thema bracht focus, inbedding in bestaande structuur opleidingsschool helpt, het werken in duo's van een iemand uit school en iemand uit lerarenopleiding werkt goed, een begeleider in de werkgroep is essentieel voor voortgang en expertise en het werken met een bepaalde methodiek (hier Lesson Study) helpt.

Knelpunten

- *Communicatie en samenwerking met veel partijen is lastig.* Zeven samenwerkingsverbanden waaronder grote samenwerkingsverbanden hebben moeite gehad informatie en producten te verspreiden binnen scholen, tussen projectleden en tussen scholen. Door twee samenwerkingsverbanden is bijvoorbeeld aangegeven dat leden van de werkgroepen als eenlingen in de school functioneerden. Een structuur voor kennisdeling mist in de scholen. Mogelijk genoemde oplossingen zijn iemand in de school specifiek verantwoordelijk maken of koppeling van onderzoek aan secties.
- *Draagvlak soms laag.* Tijdens de tussenmeting gaven nog zes samenwerkingsverbanden aan dat het meer tijd kost dan gedacht om aan iedereen uit te leggen wat de meerwaarde van het project en de landelijke thema's is. Nu zijn dit nog maar drie samenwerkingsverbanden. Hieraan gerelateerd is de constatering van zes samenwerkingsverbanden dat niet iedere school gelijke inspanning levert of gebruik maakt van ontwikkelde producten en activiteiten. Dit heeft te maken met verschillende, soms conflicterende belangen van scholen en ook wel lerarenopleidingen of met het feit dat andere vernieuwingen de aandacht opeisten. Scholen hebben vaak andere behoeftes, willen eigen invulling geven aan bijvoorbeeld het inductietraject. Ander voorbeeld betreft de situatie waarin door een grote diversiteit aan mensen in de teams de productie van onderzoek stagneerde door gebrek aan gezamenlijkheid. Een derde voorbeeld betreft de koppeling van resultaten aan het curriculum wanneer er meerdere lerarenopleidingen waren betrokken in het samenwerkingsverband.
- *Vertraging door uitval personeel.* Door ziekte, zwangerschapsverlof en onverwachte vertrekken van personeel heeft het project in negen samenwerkingsverbanden vertraging opgelopen waardoor doelstellingen niet werden gehaald of het werk is vertraagd en bemoeilijkt. Een andere oorzaak die genoemd wordt voor vertraging is het door elkaar lopen van projecten waardoor het onoverzichtelijk was voor deelnemers en leidde tot versnippering van en overkill aan activiteiten (3 samenwerkingsverbanden). Drie samenwerkingsverbanden noemen als reden voor vertraging dat deelnemers niet gewend waren projectmatig te werken.
- *Lastig vrijmaken van personeel.* Omdat het taakbeleid in scholen voor een jaar is vastgesteld, was het soms moeilijk om docenten waaronder starters, en management vrij te maken voor deelname aan werkgroepen of aan activiteiten zoals masterclasses, workshops, studiedagen, etc. Door een aantal van de negen samenwerkingsverbanden die dit als knelpunt hebben benoemd, is aangegeven dat met name het vrijmaken van starters een probleem was. Niet altijd waren scholen hiertoe genegen mee vanwege

vervangingsproblemen. Een van de samenwerkingsverbanden heeft scholen 'verplicht' de starters ruimte te geven.

- *Studenten minder betrokken dan gepland.* Hoewel slechts drie samenwerkingsverbanden dit daadwerkelijk benoemen als knelpunt, is duidelijk geworden in de analyse van de uitgevoerde activiteiten dat studenten in een groter aantal samenwerkingsverbanden geen duidelijke rol hadden. Aangegeven is dat onder andere komt omdat deelname van studenten aan bijvoorbeeld werkgroepen geen onderdeel is van het curriculum van de lerarenopleiding. Het werk komt er voor de student 'bij'.
- *Thema's niet altijd even hoog op de agenda.* Ook hier benoemen drie samenwerkingsverbanden dit als knelpunt maar uit de analyse van de afzonderlijke thema's is duidelijk waar te nemen dat de thema's niet in alle samenwerkingsverbanden een even grote rol hadden. Soms werden thema's ondergeschoven bij een ander thema, bijvoorbeeld 'omgaan met verschillen'.

Samenvatting vergelijking begin- tussen- en eindmeting

- *Ontwikkeling van oriëntatie, probleemverkenning en kennisdelen in jaar 1 naar ontwerpen en testen in jaar 2 en productie, afronden en kennisdelen in jaar 3.* De samenwerkingsverbanden doen in de eindverantwoordingen verslag van proces en met name ook productie (activiteiten/materialen/documenten), terwijl er in de tussentijdse activiteitenverslagen veelal sprake was van het uitvoeren van behoeftepeilingen, literatuuronderzoek en ontwikkeling van good practices. Al met al zien we dat doelen (grotendeels) zijn bereikt. Echter ook is waar te nemen dat de samenwerkingsverbanden grote verschillen laten zien in wat ze voor elkaar hebben gekregen binnen de samenwerking. Dit varieert van het formuleren van plannen tot een hele reeks producten en activiteiten op de verschillende thema's en het werken met nieuwe begeleidingsstructuren of een gezamenlijk ontwikkelde inductiefase.
- In de tussenmeting leek het erop dat de samenwerkingsverbanden vooral aandacht hadden voor de startende docent en met hun activiteiten en de samenwerking minder gericht was op de studenten en het ervaren personeel. Bij de eindmeting lijkt dit beeld iets verschoven. Nog steeds is er veel aandacht voor de starters, maar er is ook veel materiaal ontwikkeld voor gebruik in de scholen. Dit betreft vaak materialen voor de scholen, waarvan ook het zittend personeel gebruik kan maken. De betrokkenheid van studenten blijft onveranderd klein.
- In de tussenmeting was er relatief veel aandacht voor professionalisering van begeleiders/mentoren/coaches van studenten en starters. In de eindmeting is dit minder het geval; er wordt in de verantwoordingen nu ook juist veel ontwikkelingen genoemd op thema's in de scholen en de ontwikkeling van inductietrajecten.
- Vrijwel alle samenwerkingsverbanden ervaren versterking van de samenwerking. Dit was al zo tijdens de tussenmeting en deze trend heeft zich doorgezet naar het einde van de subsidieperiode. Kortere lijnen en gelijkwaardigheid zijn hierbij veel gehoorde kreten, evenals de ervaring dat de samenwerking zich heeft verbreed. Het betreft niet alleen meer de school- en instituutsopleiders, maar de samenwerking is op alle niveaus versterkt. In de

eindmeting wordt meer dan tijdens de tussenmeting melding gemaakt van uitbreiding van het samenwerkingsverband en de samenwerking in de regio.

- De ervaren knelpunten zijn niet veranderd over tijd.
- In de tussenmeting was de aandacht voor borging nog beperkt. In de eindmeting is te zien dat borging plaats heeft gevonden door de implementatie van ontwikkelde materialen en activiteiten in scholen en lerarenopleidingen. Stuurgroepen en werkgroepen blijven bestaan (soms in afgeslankte vorm) en op de planning staat van veel samenwerkingsverbanden om via studiedagen/conferenties met elkaar over de samenwerking te blijven spreken. Financiering hiervan wordt meestal gezocht in reguliere financiering middels de opleidingsschool of door afdracht vanuit scholen.

Documentenanalyse sector mbo

Samenvatting eindmeting

Tien mbo samenwerkingsverbanden hebben deelgenomen aan het project versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen (VSLS). Er is een analyse gedaan over de eindverantwoordingen van deze tien samenwerkingsverbanden. De activiteitenverslagen zijn geanalyseerd en met elkaar vergeleken aan de hand van een analyseschema en de belangrijkste punten uit de deze analyse zijn hieronder weergegeven.

Algemene samenwerking

- *Structuur van de meeste samenwerkingsverbanden: stuurgroep en een vorm van werkgroepen (themagroep, PLG, kennisgroep, ontwikkelgroep, kernteams).* Twee samenwerkingsverbanden hebben een platform opgericht voor collega's van de lerarenopleiding en mbo. Er zijn ook samenwerkingsverbanden die een trekkersduo van beide instellingen hebben aangesteld of een projectteam hebben opgericht. Één samenwerkingsverband heeft een regiegroep opgericht met bovenbestuurlijk overleg. De samenwerkingsverbanden zijn vooral positief over de werkgroepen, deze bestaan vaak uit deelnemers van verschillende scholen en lerarenopleiding(en). De werkgroepen zorgen voor een betere en intensievere samenwerking tussen de scholen en lerarenopleidingen. De groepen behalen veel resultaten zoals het ontwikkelen van educatief materiaal en het opzetten van trainingen.
- *Onderzoek heeft grotere rol gekregen.* Werk/themagroepen werken onderzoeksmatig. Het onderzoek bestond meestal uit een literatuuronderzoek en een praktijkdeel. Bij het literatuuronderzoek is in kaart gebracht welke kennis er over het onderwerp te vinden is en welke behoefte het samenwerkingsverband heeft op dat gebied. Bij het praktijkonderzoek zijn er interviews en observaties gehouden om de mogelijke ontwikkelingen van de scholen in kaart te brengen. Op het gebied van 'ouderbetrokkenheid' zijn bijvoorbeeld de verschillende visies en meningen van de betrokkenen onderzocht.
- *Professionalisering van docenten.* De meeste samenwerkingsverbanden, namelijk acht, beschrijven expliciet dat ze hebben gewerkt aan de professionalisering van de

docenten op zowel de scholen als op de lerarenopleiding. De professionalisering is onder andere gedaan door coaching of trainingen. Er zijn professionele school- en werkplek op-/begeleiders opgeleid. Een werkplekbegeleider begeleidt een stagiair bij zijn leerwerkactiviteiten in de klas en op andere werkplekken binnen de school. Scholen organiseren intervisiebijeenkomsten voor zowel ervaren als startende leraren. Een ander voorbeeld is het ontwikkelen van professionaliseringsmateriaal voor zowel ervaren mbo leraren als leraren in opleiding. Er is ook een observatie-instrument ontwikkeld om de ontwikkeling van docenten te kunnen volgen en erover in gesprek te gaan.

- *Curriculumontwikkeling lerarenopleiding en aanpassingen in werkplek leren in de scholen.* In 6 samenwerkingsverbanden is het curriculum van de lerarenopleidingen aangepast naar aanleiding van ontwikkelingen in het samenwerkingsverband, deze aanpassingen staan los van de thema's. Er is bijvoorbeeld een doorlopend leer- en begeleidingstraject van student tot beginnend docent in het mbo ontwikkeld. Een samenwerkingsverband heeft een buitenschools curriculum ontwikkeld en een ander samenwerkingsverband heeft meeloopdagen in het curriculum verwerkt. Meerdere samenwerkingsverbanden geven aan dat het mbo een sterke positie heeft gekregen in het curriculum van de lerarenopleiding. In 3 samenwerkingsverbanden is het curriculum van het werkplek leren aangepast. Er is dan bijvoorbeeld een leerlijn werkpleklernen ontwikkeld, of er is een platform opgesteld voor het ontwikkelen van activiteiten van het werkplekcurriculum.
- *Kennisdeling over de ontwikkelingen van de samenwerkingsverbanden.* Het delen van kennis is zowel digitaal (online portals) als via congressen, conferenties of workshops gedaan. Twee samenwerkingsverbanden hebben online kennis gedeeld en zeven samenwerkingsverbanden via congressen enzovoorts.
- *Versterking plek van het mbo in de lerarenopleiding.* Er zijn drie samenwerkingsverbanden die gewerkt hebben aan het versterken van de plek van het mbo in de lerarenopleidingen. Het mbo heeft bij deze samenwerkingsverbanden een prominentere plek gekregen in het curriculum van de lerarenopleiding, door bijvoorbeeld het ontwikkelen van een mbo minor. Bij één samenwerkingsverband zijn instituutopleiders zich meer gaan oriënteren op het mbo door intervisie sessies. Een ander samenwerkingsverband heeft een observatie-instrument (ICALT) aangepast aan het mbo.
- *Versterking samenwerking.* Vrijwel alle samenwerkingsverbanden geven aan dat de samenwerking is versterkt tussen lerarenopleidingen en de scholen. Er zijn korte communicatielijnen, er is veel sprake van samenwerking in werk/themagroepen, er wordt veel kennis en ervaring gedeeld binnen, ook buiten de samenwerkingsverbanden en er zijn gezamenlijke begeleidingsstructuren en doorlopende leerlijnen ontwikkeld.

Thema's

- *Literatuuronderzoek, behoeftepeiling en praktijkonderzoek.* Bij alle vier de thema's is literatuuronderzoek en een behoeftepeiling gedaan. De bestaande situatie in de

scholen en lerarenopleiding is verkend en de behoeften van de betrokkenen in kaart gebracht. Dit is gedaan door met studenten te reflecteren en door vragenlijsten en interviews af te nemen. Literatuuronderzoek is uitgevoerd door de werk/themagroepen.

- *Ontwikkeling en aanpassing materiaal in scholen en lerarenopleidingen.* In Bijlage 4 staan voorbeelden van ontwikkeld materiaal. De werk/themagroepen hebben gewerkt aan de ontwikkeling van activiteiten en producten voor in school ('omgaan met verschillen': 5 samenwerkingsverbanden, 'opbrengstgericht werken': 2, 'ouderbetrokkenheid': 2, 'pesten': 5) of lerarenopleiding ('omgaan met verschillen': 4 samenwerkingsverbanden, 'opbrengstgericht werken': 2, 'ouderbetrokkenheid': 2, 'pesten': 3). Bij sommige samenwerkingsverbanden hebben studenten materialen ontworpen.
- *Kennisdeling vindt plaats.* Veel samenwerkingsverbanden hebben kennis gedeeld over de thema's, dit werd gedaan op verschillende manieren zoals online, op een congres, een inspiratie dag of via een leernetwerk.
- *Professionalisering van docenten en opleiders.* Professionalisering heeft in veel samenwerkingsverbanden plaats gevonden. Er zijn veel scholen waarbij docenten workshops, congressen, intervisies, trainingen, studiedagen of nascholing hebben georganiseerd of bijgewoond. Docenten kregen bijvoorbeeld de mogelijkheid om een workshop over 'ouderbetrokkenheid' te volgen op de lerarenopleiding. Bij één samenwerkingsverband werd er een mbo-event georganiseerd waarbij docenten van het mbo workshops gaven. Ook zijn er voor de docenten van de lerarenopleiding workshops aangeboden. Congressen en studiedagen zijn ook veel gebruikt voor kennisdeling. Deelnemers van bijvoorbeeld de werk/themagroepen namen deel aan deze congressen en wisselden daar hun ervaringen met VSLs uit en deelden de opgeleverde resultaten. Het professionaliseren is vooral gebeurd binnen het thema 'omgaan met verschillen' (8 samenwerkingsverbanden).
- *Verskil in uitvoering thema's.* Soms waren samenwerkingsverbanden niet positief over een thema. Een voorbeeld hiervan is het thema 'opbrengstgericht werken'. Het thema was bij één samenwerkingsverband niet goed uit de verf gekomen omdat het niet goed aansloot bij het mbo. Enkele samenwerkingsverbanden hebben exact dezelfde activiteiten gedaan bij alle thema's. Één samenwerkingsverband heeft bijvoorbeeld voor elk thema minimaal 3 onderzoeksvragen, 3 leerwerktaken en een thema workshop opgeleverd. Er is bij elk thema gewerkt aan curriculumontwikkeling en theorievorming. Sommige samenwerkingsverbanden hebben ervoor gekozen om bepaalde thema's samen te voegen, bijvoorbeeld door de thema's "omgaan met verschillen" en 'opbrengst gericht werken' uit te voeren met één activiteitenplan.

Begeleiding starters

- *Literatuuronderzoek, behoeftepeilingen, praktijkonderzoek en good practices.* Er zijn 4 scholen die een behoeftepeiling en literatuuronderzoek hebben uitgevoerd. Er zijn ook 4 scholen (waarvan 2 ook literatuuronderzoek hebben gedaan) die gewerkt

hebben aan de begeleiding van starters door praktijkonderzoek te doen, dit werd gedaan door bijvoorbeeld interviews te houden.

- *Ontwikkeling doorlopende leerlijn.* Zes samenwerkingsverbanden hebben een doorlopende leerlijn op de scholen ontwikkeld voor de begeleiding van starters. Één samenwerkingsverband heeft bijvoorbeeld een programma ontwikkeld waarin nieuwe medewerkers inzicht krijgen in de branche waar ze voor opleiden en dit kunnen toepassen in de onderwijsprogramma's.
- *Kennisdeling vindt plaats.* Kennisdeling over de begeleiding van starters vond bij twee samenwerkingsverbanden plaats in de vorm van een jaarlijkse nascholingsdag voor schoolopleiders en het opzetten van alumni activiteiten gericht op kennisdeling tussen beginnend docenten mbo.
- *Invoeren van inductiearrangement.* Vier samenwerkingsverbanden hebben een inductietraject (waarvan 2 in pilotvorm) ingevoerd om de begeleiding van startende leraren te verbeteren en uitval te voorkomen. Bij één samenwerkingsverband wordt het inductietraject op de volgende manier vormgegeven: meerdere intervisiebijeenkomsten, individuele beeldcoach trajecten, een gezamenlijke bijeenkomst bij de start van de baan en een kaart waar de organisatiebeschrijving op staat. Een ander voorbeeld is een samenwerkingsverband dat een Community of Practice voor beginnende leraren heeft ontwikkeld met veel aandacht voor maatwerk. In verschillende samenwerkingsverbanden is de complexiteit voor de scholen met betrekking tot de inductie naar voren gekomen. Zo is aangegeven dat in de vormgeving van het inductietraject rekening moet worden gehouden met de verschillen tussen starters die van de opleiding komen en die als zij-instromer het onderwijs binnen komen.

Borging

- *opleidingsschool.* Twee samenwerkingsverbanden zijn al een opleidingsschool en geven aan dat dit helpt in de borging van het project. Zes samenwerkingsverbanden zijn aspirant-opleidingsschool.
- *Resultaten verwerken in curriculum.* Door vier samenwerkingverbanden zijn de resultaten van VLS verwerkt in het curriculum, een masterclass of begeleidingsstructuur. De opbrengsten van de themadagen en werk/themagroepen worden geborgd in het curriculum van de lerarenopleiding en de mbo scholen. Een samenwerkingsverband heeft ook een masterclass beroepsonderwijs verankerd in het programma van de lerarenopleiding.
- *Begeleiding startende leraren verankerd in organisatie.* De ontwikkelde en geëvalueerde instrumenten zijn opgenomen in de begeleidingsstructuur van de opleidingsscholen. Er zijn opleidings- en professionaliseringsplannen opgesteld als borging van de aangepaste begeleiding van startende leraren. Er worden structureel nascholingsdagen georganiseerd voor schoolopleiders en er zijn doorlopende leerlijnen ontwikkeld en opgenomen in het beleid. Twee samenwerkingsverbanden geven ook aan dat zij-instromers ook een plek krijgen binnen het begeleidingsprogramma.

- *Thema's zijn meegenomen in afstudeerrichting.* Twee samenwerkingsverbanden hebben naar aanleiding van de opbrengsten van de werk/themagroepen de thema's opgenomen in de afstudeerrichting beroepsonderwijs mbo. Lio's zullen op deze terreinen worden geschoold, het curriculum van de lerarenopleiding is hierop aangepast.
- *Kennisdelingsactiviteiten voortgezet.* Door acht samenwerkingsverbanden blijft de kennis die opgedaan is tijdens het project gedeeld in de vorm van verslagen, nieuwsbrieven, ELO, studiedagen, publicaties en door gezamenlijk onderwijs te ontwerpen. Er zijn drie samenwerkingsverbanden die kennis delen met andere samenwerkingsverbanden. Een samenwerkingsverband heeft naar aanleiding van VSL een borgingsgroep opgezet. Deze groep zorgt ervoor dat de opbrengsten van het project geborgd worden en er een verdere verspreiding plaatsvindt van de producten binnen en buiten het samenwerkingsverband. Een ander samenwerkingsverband zorgt voor borging door middel van een klankbordgroep: schoolopleiders, instituutopleider en projectleider organiseren 2 keer per jaar een bijeenkomst met de managers van de onderwijsdirecties om de professionalisering van het management te borgen.

Succespunten

- *Tevreden/positief.* Er zijn zes samenwerkingsverbanden die aangeven tevreden te zijn over de resultaten van de samenwerking. Een samenwerkingsverband geeft aan redelijk tevreden te zijn. Zij geven aan dat er een grote verandering is in de samenwerking. De scholen en lerarenopleidingen werken beter samen, er is sprake van een vanzelfsprekende kennisdeling tussen de betrokkenen en er is een meer eenduidig curriculum ontwikkeld.
- *Draagvlak.* De verduidelijking van de taken van de directeuren heeft voor meer inzet en draagvlak van het project gezorgd. Bij twee samenwerkingsverbanden waren er in de beginfase problemen met het draagvlak van het project, veel werknemers zagen de meerwaarde van de opbrengsten niet in. Door de verduidelijking van de taken en de opbrengsten is het draagvlak bij de meeste werknemers de betrokkenheid gestegen.
- *Goede koppeling tussen beide instellingen.* Vier samenwerkingsverbanden beschrijven dat het kernteam voor goede koppeling tussen beide instellingen heeft gezorgd. Er was sprake van een goede samenwerking door gezamenlijke activiteiten.
- *Communicatie lijnen zijn kort.* Bij ongeveer de helft van de samenwerkingsverbanden zijn de communicatie lijnen tussen de betrokkenen kort. Er is sprake van een goede en snelle communicatie.
- *Motivatatie.* Van vier samenwerkingsverbanden was de motivatie van de betrokkenen om samen te werken met andere scholen en lerarenopleidingen groot. De deelnemers van de werk/themagroepen waren erg betrokken, ze hebben zich volledig ingezet, de opkomst van de bijeenkomsten was groot en er zijn veel resultaten geboekt. De samenwerkingsverbanden geven aan dat doordat de motivatie en de betrokkenheid hoog was, de samenwerking soepel verliep, de betrokkenen stonden open voor elkaar en wilden zich samen verder ontwikkelen.

- *Regelmatige reflectie.* Vier samenwerkingsverbanden geven aan dat regelmatige reflectie tijdens de samenwerking een succespunt is. Deze reflectie gaf meer inzicht in het samenwerkingsproces en de resultaten. Één samenwerkingsverband heeft op elk thema gereflecteerd met de werk/themagroep, er is gekeken wat de doelen aan het begin van het project waren en welke behaald zijn na het afronden van het project en welke andere resultaten behaald zijn.
- *Doelstellingen behaald.* Één samenwerkingsverband geeft expliciet aan dat de doelstellingen van het project behaald zijn. Over het algemeen lijkt het erop dat de meeste samenwerkingsverbanden wel veel doelstellingen hebben gehaald. Één samenwerkingsverband geeft aan niet helemaal tevreden te zijn over de behaalde doelen, subdoelen en resultaten. De ontwikkelde programma's zijn nog niet goed geïmplementeerd op de opleidingsscholen.

Knelpunten

- *Vertraging door personele wisselingen.* Activiteiten voor de samenwerking lopen vertraging op door wisselingen van personeel, dit zorgt voor vertraging in het gehele project. Drie samenwerkingsverbanden geven aan dat dit een knelpunt is geweest tijdens de samenwerking.
- *Lastig vrijmaken van personeel.* Drie samenwerkingsverbanden ondervonden problemen bij het maken van afspraken. Betrokken waren niet flexibel genoeg om tijd vrij te maken om bijvoorbeeld samen te komen in een themagroep. Het aanpassen van roosters bleek moeilijk. Een van de samenwerkingverbanden geeft aan dat ze het jaarrooster met de themadagen vroegtijdig vaststellen om met dit knelpunt om te gaan. Op deze manier zijn medewerkers ver van te voren op de hoogte van de planning waardoor ze hier rekening mee kunnen houden en tijd vrij kunnen maken.
- *Tijd tekort.* Zes samenwerkingsverbanden geven aan dat een hoge werkdruk en tijd tekort knelpunten waren. Dit leverde soms spanningen op in de samenwerking.
- *Communicatie/samenwerking met veel partijen lastig.* Twee samenwerkingverbanden hebben aangegeven moeite te hebben gehad met de communicatie tussen de scholen en lerarenopleidingen. De twee samenwerkingsverbanden geven aan dat dit knelpunt te maken heeft met de omvang van het samenwerkingsverband en de cultuurverschillen tussen de verschillende partijen. Er heersen andere leerculturen bij de verschillende scholen en lerarenopleidingen. Hierdoor is het lastig om in themagroepen samen te werken en tegemoet te komen aan de verschillende opvattingen en visies van de betrokkenen.
- *Problemen met het vormgeven van thema's.* Twee samenwerkingsverbanden hadden problemen met het vormgeven van de thema's, dit had te maken met het creëren van nieuwe verbindinglijnen, nieuwe doelen en dat er nieuwe medewerkers gezocht moeten worden. De deelnemers van de werk/themagroepen hadden moeite om het eens te worden over de invulling van de bijeenkomsten en het opstellen van doelen.

Samenvatting vergelijking begin- tussen- en eindmeting

- In de eindmeting is er meer sprake van kennisdeling. De meeste samenwerkingsverbanden delen kennis over de algemene samenwerking en over de thema's. Dit kwam in de tussenmeting in veel mindere mate naar voren.
- Bij de eindmeting schrijven de meeste samenwerkingsverbanden dat ze educatief materiaal ontwikkeld hebben voor zowel de mbo scholen als de lerarenopleiding, dit zijn dus concrete resultaten van het project. Bij de tussenmeting lag de focus meer op het proces, er werd veel aandacht besteed aan literatuurstudie, behoeftepeilingen en aan het geven en volgen van trainingen en workshops.
- Zoals beschreven was er in de tussenmeting relatief veel aandacht voor literatuurstudie en behoeftepeilingen. In de eindmeting staat dit nog steeds beschreven maar is er een grotere focus op praktijkonderzoek in werk/themagroepen. De meeste samenwerkingsverbanden werken onderzoeksmatig, er wordt vooral onderzocht welke methodes het beste bij de scholen of lerarenopleidingen passen. Bij de tussenmeting was hier nauwelijks sprake van.
- De activiteiten voor de borging zijn niet veel veranderd bij de tussen- en eindmeting, de aandacht voor de borging is ook ongeveer gelijk gebleven. In de eindmeting is wel te zien dat de thema's zijn meegenomen in de afstudeerrichting, dit was niet het geval bij de tussenmeting.
- Het aantal succespunten is bij de eindmeting flink toegenomen. Samenwerkingsverbanden zijn meer gaan reflecteren, de motivatie van de betrokken speelt een grotere rol en er wordt meer aandacht besteed aan de behaalde doelstellingen.
- De meeste knelpunten zijn bij de verschillende metingen hetzelfde gebleven. Bij de tussenmeting was er echter sprake van directeuren die geen prioriteit aan het project gaven, dit was bij de eindmeting niet meer het geval. Bij de eindmeting kwam vooral terug dat er problemen waren met het vrijmaken van personeel en dat veel betrokken tijd tekort hadden. Dit kwam in de tussenmeting in veel mindere mate naar voren.

Voorbeelden van ontwikkelde materialen en activiteiten op thema's

Scholen	Lerarenopleidingen	Inductiefase/nascholing	Professionalisering
- Poster voor het thema 'opbrengst gericht werken' voor in de lerarenkamer. - Tools voor leerkrachten om talenten van leerlingen te bevorderen - Format startgesprekken ouder, kind en leerkracht	- Een brochure voor elk thema - Literatuurstudie - Workshops - Toevoegen extra competenties - Koppeling met leeronderzoek studenten - Gebruik ICALT - Aanpassing beoordeling studenten	- Nieuwe universitaire route in trainee-programma - Maandelijkse begeleiding voor HO-instelling - VIB voor starters - Bovenbestuurlijke individuele begeleiding starters	- Professionaliseringsaanpak ontwikkel obv theorie - Tools voor leerkrachten om talenten leerlingen te bevorderen - Nascholing bestuurders en directeuren (omgaan met verschillen) - Training didactische practices opbrengst gericht werken

- Observatie-systematiek - Procesmodel luisteren, denken, doen - Literatuurstudie - Pestprotocol - Pestkoffer - Leerwerktaken - Infrastructuur voor kennisdeling - Ontwikkeling leerlijn - Theaterbijeenkomst - Gebruik Snappet - Good practices - Toolbox omgaan met onderpresteerders in de klas - Ontwikkelmatrix voor indeling leerlingen - Informatieve publicatie ouderbetrokkenheid - Introductie diehoeksgespreken (ouder, leraar, leerling) - Anti-pest musical - Netwerk van pestcoördinatoren scholen - Ontwikkeling staalkaart voor in kaart brengen verschillen tussen leerlingen in de klas - Gereedschapskist toetsing stand van zaken ouderbetrokkenheid in school - Lessenserie pesten	- Minor gedragsproblemen en klasmanagement - Dialoogtafels ism studenten filosofie (pesten) - Opdrachten - Workshop 'meidenvenijn' - Zelfscan voor studenten en starters voor in kaart brengen eigen kennis en vaardigheden opbrengst gericht werken - Workshop ouderbetrokkenheid - Intervisie-bijeenkomsten rond pesten - Leerwerktaken voor studenten - Onderzoeks-opdrachten - Inspiratiefolders - Toolbox opbrengst gericht werken en ouderbetrokkenheid - Beeldmateriaal en casuïstiek waarin verschillende praktijkvoorbeelden uitgewerkt zijn - (digitaal) Leermateriaal aan de hand van de principes van meervoudige intelligentie - Gastlessen door praktijkexperts opbrengstgericht werken	- Advies voor initiële en inductiefase curriculum ontwikkeling (omgaan met verschillen) - Bezoek aan buitenlandse scholen - Samenwerking opgezet met transfercentrum invallers om ook die groep te bereiken - Workshops/ studiedagen - Zelfscan voor studenten en starters voor in kaart brengen eigen kennis en vaardigheden opbrengst gericht werken - Pestkaarten voor starters - App voor synchrone begeleiding van starters - Digitaal portfolio - Kwaliteitskader inclusief vier instrumenten voor het in kaart brengen van bekwaamheden - 'Paspoort' dat studenten tijdens de opleiding ontwikkelen/invullen en dat ze meekrijgen naar de school om in de inductiefase een maatwerkgericht programma te kunnen krijgen	- Training voor ouders - Ontwikkeling postinitieel onderwijs (pesten) - Training Pedagogisch Tact - Training begeleiders: gesprekformulieren - Kaartenbak 'omgaan met verschillen' voor begeleiders - Kenniskring omgaan met verschillen op school die hulp biedt aan docenten - Intervisie - Cursus video-feedback - Professionaliserings-materiaal leerkrachten
--	--	--	---

Bijlage 5 Overzicht verschillen op sectorniveau per meting

In onderstaande tabel worden de resultaten van de vragenlijst per meting en de opvallendste verschillen tussen de sectoren samengevat. Waar sprake is van een gemiddeld effect is dit met een * aangegeven, de niet aangemerkte verschillen zijn weliswaar significant maar met een effectgrootte die kleiner is dan 0,20 respectievelijk omega square <0,05.

Tabel A. Samenvatting conclusies en verschillen per sector (po, vo en mbo)

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
<i>2014: leidende rol bij de lerarenopleiding</i>			
Leidende rol (1.1)	Overwegend bij de LO	Overwegend bij de school	Overwegend bij de LO
<i>2015: leidende rol meer gedeeld tussen lerarenopleiding en school</i>			
Leidende rol (1.1)	Overwegend bij de LO, maar vaker gedeeld met school	Overwegend bij de school, maar vaker gedeeld met LO	Even vaak bij de LO als bij de school
<i>2017: leidende rol bij de lerarenopleiding</i>			
Leidende rol (1.1)	Overwegend bij de LO	Overwegend bij de school	Overwegend bij de LO
<i>2014: leden van het projectteam zijn positief over realisatie basisvoorwaarden voor samenwerking.</i>			
	po	vo	mbo
Basisvoorwaarden samenwerking (1.2)	Meest tevreden over de samenwerking		
<i>2015: leden van het projectteam zijn positief over realisatie basisvoorwaarden voor samenwerking, dit geldt voor alle sectoren.</i>			
	po	vo	mbo
<i>Ontwikkeling</i>	Positiever dan in 2014	Positiever dan in 2014 op	Positiever dan in 2014 op

⁴³ Gerelateerd aan de betreffende onderzoeksvraag (zie H4 4.1)

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
Basisvoorwaarden samenwerking (1.2)	op stellingen over Procedures en Wederzijds vertrouwen	stellingen over Procedures en Wederzijds vertrouwen	stellingen over Wederzijds vertrouwen* en Professionaliteit*
<i>2017: De leden van het projectteam zijn even tevreden als in 2014 over realisatie basisvoorwaarden voor samenwerking, dit geldt voor alle sectoren.</i>			
	po	vo	mbo
<i>Ontwikkeling</i> Basisvoorwaarden samenwerking (1.2)	Positiever dan in 2014 op stellingen over Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid *(muv stelling 3), Randvoorwaarden	Positiever dan in 2014 op stellingen over Procedures*, Communicatie, Wederzijds vertrouwen*, Gelijkwaardigheid *(muv stelling 3), Professionaliteit, Randvoorwaarden*	Positiever dan in 2014 op stellingen over Procedures*, Communicatie*, Gelijkwaardigheid *(muv stelling 3)
<i>2014: volgens ca de helft van projectteamleden worden behoeften regelmatig bevraagd en verbeteracties geëvalueerd. Gevolgen van verbeteracties ziet men als positief.</i>			
	po	vo	mbo
Bevraging wederzijdse behoeften, acties en evaluatie (1.3,1.4,1.5)		Behoeften het minst frequent bevraagd	
<i>2015: volgens ca de helft van projectteamleden worden behoeften regelmatig bevraagd en verbeteracties geëvalueerd. Gevolgen van verbeteracties ziet men als positief.</i>			
Bevraging wederzijdse behoeften, acties en evaluatie (1.3,1.4,1.5)		Behoeften het minst frequent bevraagd	
<i>2017: volgens ca de helft van projectteamleden worden behoeften regelmatig bevraagd en verbeteracties geëvalueerd. Gevolgen van verbeteracties ziet men als positief.</i>			
	po	vo	mbo

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
	Behoeften het meest frequent bevraagd		
2014: aandacht van LO's en scholen in de praktijk meer gericht op "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen" dan op "ouderbetrokkenheid" 'en "pesten". Studenten vinden zichzelf voldoende toegerust op de 4 thema's.			
	po	vo	mbo
Aandacht voor de 4LO: meer dan in vo en thema's (1.6,1.7)	mbo aandacht voor 'opbrengstgericht werken' en 'ouderbetrokkenheid' (3 ^e /4 ^e jr)		LO-mbo: minst tevreden over aandacht vaardigheden studenten mbt 'opbrengstgericht werken'.
	LO-po: meest tevreden over aandacht vaardigheden studenten mbt 'omgaan met verschillen'		
	Scholen: meer dan in vo en mbo aandacht voor alle 4 thema's.		
Aanpassingen curriculum op de 4 thema's (2.3)	LO-po: Meest tevreden over aanpassingen mbt "omgaan met verschillen"		LO-mbo: minst tevreden over aanpassingen mbt "opbrengstgericht werken"
			Besturen-mbo: minst tevreden over vaardigheden startende leraren mbt "omgaan met verschillen"
Tevredenheid vaardigheden studenten en startende leraren op de 4 thema's (2.4, 3.5)	Scholen-po: meest tevreden over vaardigheden studenten en starters op de 4 thema's	Startende leraren-vo: geven zichzelf laagste scores op thema 'ouderbetrokkenheid' en op 3 van de 4 thema's 'pesten'	Studenten-mbo: geven het minst vaak aan dat zij voldoende kennis hebben
	Besturen-po: meest tevreden over		

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
	vaardigheden startende leraren op thema "omgaan met verschillen" Studenten po: tevredener over voorbereiding op alle 4 thema's Studenten-po: geven vaker dan in vo en mbo aan dat zij voldoende kennis hebben mbt 3 van de 4 thema's		
<i>2015: aandacht LO's en scholen nog steeds meer gericht op de eerste twee thema's, maar de aandacht voor de thema's "ouderbetrokkenheid" en "pesten" neemt toe. Studenten vinden zichzelf voldoende toegerust op de 4 thema's.</i>			
	po	vo	mbo
Aandacht voor de 4LO-po: meer dan in vo thema's (1.6,1.7)	en mbo aandacht voor 'opbrengstgericht werken' (3^e/4^e jr) Scholen-po: meer dan in vo en mbo aandacht voor alle thema's Scholen-po: afname aandacht voor "omgaan met verschillen" en "pesten" LO-po: Toename aandacht voor 'omgaan met verschillen' (1^e/2^e jr)	LO-vo: Aandacht voor de thema's in 2015 niet veranderd tov 2014 Scholen-vo: toename aandacht voor 'omgaan met verschillen'	LO-mbo: Afname aandacht voor 'opbrengstgericht werken' LO-mbo: Toename aandacht voor Verschillen en 'ouderbetrokkenheid' (1^e/2^e jr)* Scholen-mbo: toename aandacht voor "opbrengstgericht werken" en "ouderbetrokkenheid" Scholen-mbo: toename tevredenheid over vaardigheden studenten tav 'opbrengstgericht werken'* Scholen-mbo: toename

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
			tevredenheid over vaardigheden startende leraren tav "ouderbetrokkenheid" en "pesten"
Aanpassingen curriculum op de 4 thema's (2.3)	LO-po: Meest tevreden over aanpassingen mbt "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen"		
Tevredenheid vaardigheden studenten en startende leraren op de 4 thema's (2.4, 3.5)	Scholen-po: meest tevreden over vaardigheden studenten op de 4 thema's	Scholen-vo: minst tevreden over vaardigheden startende leraren op de 4 thema's	Studenten-mbo: geven het minst vaak aan dat zij voldoende kennis hebben op 2 van de 4 thema's
<i>2017: aandacht LO's en scholen nog steeds meer gericht op "opbrengstgericht werken" en "omgaan met verschillen". In de LO is de aandacht t.o.v. 2014 hetzelfde gebleven, in de scholen is de aandacht in het opleidings- en praktijkdeel voor alle thema's toegenomen. Toename tevredenheid over aandacht in het curriculum voor "pesten". Toename tevredenheid bij besturen over vaardigheden studenten op alle 4 thema's. Toename tevredenheid besturen over vaardigheden startende leraren mbt 'opbrengstgericht werken'. Studenten en startende leraren vinden in 2017 dat ze op alle 4 thema's ruim voldoende zijn toegerust.</i>			
	po	vo	mbo
Aandacht voor de 4 thema's (1.6,1.7)	LO-po: meer dan in vo en mbo aandacht voor (tenminste 3 van) de 4 thema's		
	Scholen-po: meer dan in vo en mbo aandacht voor (tenminste 3 van) de 4 thema's		

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
Aanpassingen curriculum op de 4 thema's (2.3)	LO-po: toename tevredenheid t.o.v. 2014 over aanpassingen in curriculum m.b.t. "pesten"*		LO-mbo: toename tevredenheid t.o.v. 2014 over aanpassingen in curriculum m.b.t. "pesten"*
Tevredenheid vaardigheden studenten en startende leraren op de 4 thema's (2.4, 3.5)	Scholen-po: toename tevredenheid t.o.v. 2014 over vaardigheden startende leraren m.b.t. "pesten" Bestuurs-po: toename tevredenheid t.o.v. 2014 over vaardigheden startende leraren m.b.t. "opbrengstgericht werken"*** Startende leraren-po: geven het meest vaak aan dat ze voldoende theoretische kennis hebben op alle 4 thema's*. M.b.t. hun praktische vaardigheden geven ze zichzelf een hogere score op 3 van de 4 thema's	Bestuurs-vo: minst tevreden over vaardigheden van startende leraren mbt 'opbrengstgericht werken' *	Studenten-mbo: geven het minst vaak aan dat zij voldoende praktische vaardigheden hebben op thema 'ouderbetrokkenheid' Scholen-mbo: toename tevredenheid scholen t.o.v. 2014 over vaardigheden studenten m.b.t. "pesten"*** Startende leraren –mbo: afname tov 2014 mbt theoretische kennis op thema "pesten". *
2014: In de begeleiding van startende leraren wordt tot nu toe vooral voorzien door de scholen, met name in de vo-sector.			
	po	vo	mbo
Startende leraar (1.8, 2.3, 2.5)	Startende leraar-po: ervaren het meest stimulans vanuit de school om zich verder te ontwikkelen als leraar	LO-vo: vaker dan po en mbo betrokken bij begeleiding van startende leraren. Scholen-vo: geven vaker dan po en mbo speciale ondersteuning aan	Scholen-mbo: minst tevreden over aanpak begeleiding startende leraren op hun school

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
		startende docenten Scholen-vo: tevredener dan po en mbo over begeleiding in termen van doorlopende leerlijn, ruimte voor maatwerk en het vastgelegd zijn van de vorm van de begeleiding. Scholen-vo:meest tevreden over aanpak begeleiding startende leraren op hun school Startende leraar-vo: ervaren het minst stimulans vanuit de school om zich verder te ontwikkelen als leraar	
<i>2015: de lerarenopleidingen zijn meer betrokken in de begeleiding van startende leraren.</i>			
	po	vo	mbo
Startende leraar (1.8 2.3, 2.5)	Scholen-po: geven vaker dan in 2014 speciale ondersteuning aan startende leraren. LO-po: tevredener dan andere sectoren over aandacht in LO voor vaardigheden startende leraren mbt "omgaan met verschillen"		Scholen-mbo: geven vaker dan in 2014 speciale ondersteuning aan startende leraren. LO-mbo: toename tevredenheid over aandacht tbv vaardigheden startende leraren op de 4 thema's*
<i>2017: de lerarenopleidingen zijn meer betrokken in de begeleiding van startende leraren.</i> <i>Scholen geven vaker aan dat er op hun school speciale ondersteuning is voor startende leraren.</i>			
	po	vo	mbo

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
Startende leraar (1.8 2.3, 2.5)	LO-po: vaker dan in 2014 betrokken bij de begeleiding van startende leraren* Startende leraren-po: toename tevredenheid t.o.v. 2014 over zowel de begeleiding vanuit de lerarenopleiding als vanuit de scholen. Startende leraren-po: t.o.v. 2014 toename ervaren stimulans vanuit de lerarenopleiding om zich verder te ontwikkelen als leraar.		Startende leraren-mbo: t.o.v. 2014 toename tevredenheid over de mogelijkheden tot training/scholing vanuit de lerarenopleiding.
<i>2014: Lerarenopleiding positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de werkplek; scholen tevreden over de afstemming met de LO, maar iets minder positief over de mate waarin de lerarenopleiding rekening houden met de behoeften vanuit de school.</i>			
	po	vo	mbo
Stagebegeleiding, aansluiting LO en school (2.1, 2.2)	Scholen-po: meest eens met 4 van de 5 stellingen over afstemming stagebegeleiding met LO		LO-mbo: minst eens met 4 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek
Studenten (2.5)	Studenten-po zijn het meest positief over 4 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-po het meest positief over ervaren stimulans vanuit zowel de		Studenten-mbo zijn het minst eens met 4 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-mbo het minst positief over ervaren stimulans vanuit zowel de stageschool als de

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
	stageschool als de lerarenopleiding om zich te ontwikkelen tot een goede leraar		lerarenopleiding om zich te ontwikkelen tot een goede leraar
<i>2015: Lerarenopleiding positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de werkplek; scholen tevreden over de afstemming met de LO.</i>			
	po	vo	mbo
Stagebegeleiding, aansluiting LO en school (2.1 en 2.2)	LO-po: meest eens met 5 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek.. Scholen-po: meest eens met stelling over betrokkenheid mentoren van de stagiairs bij leren op de werkplek	LO-vo: minst eens met stelling 'stagebegeleiders weten waar de studenten op de LO mee bezig zijn.'	LO-mbo minst eens met 5 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek Scholen-mbo: minst eens met stelling over afstemming van de opleiding op de behoeften van de school
Studenten (2.5)	Studenten-po het meest positief over 2 van de 6 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-po: afname tevredenheid over 4 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-po: afname tov 2014 mbt tevredenheid ervaren stimulators stageschool-LO	Studenten-vo: afname tevredenheid met de begeleiding op de stageschool (1 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO	Studenten-mbo het minst positief over 2 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO
<i>2017: Lerarenopleiding onveranderd positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de</i>			

Bevraagde thema's ⁴³	po	vo	mbo
<i>werkplek; tevredenheid scholen over de afstemming met de LO is onveranderd hoog gebleven. De begeleiding van startende leraren is als gevolg van de subsidieregeling intensiever geworden.</i>			
	po	vo	mbo
Stagebegeleiding, aansluiting LO en school (2.1 en 2.2)	LO-po: meest eens met 4 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek. Scholen- po: meest eens met stelling over betrokkenheid mentoren van de stagiairs bij leren op de werkplek LO-po: toename tevredenheid op 5 van de 6 stellingen t.o.v. 2014 Bestuurders-po: hogere score t.o.v. 2014 op stelling over betrokkenheid mentoren van de stagiairs bij leren op de werkplek*	LO-vo: toename tevredenheid op 2 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek.*	Scholen-mbo: minst eens met stelling over afstemming van de opleiding op de behoeften van de school LO-mbo: toename tevredenheid op 1 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek.*
Studenten (2.5)	Studenten-po: het meest eens met stelling 'de stageschool stimuleert me om mezelf te ontwikkelen tot een goede leraar'.	Studenten-vo: positiever t.o.v. 2014 over stimulans vanuit de lerarenopleiding	

Bijlage 6 Samenhang elementen in de samenwerking met opbrengsten van de samenwerking

In het kader van de masterthesis van een student Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen⁴⁴, is onderzocht welke elementen in de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen positief samenhangen met de opbrengsten in termen van: 1. de algehele tevredenheid over de samenwerking, 2. meer prioriteit ten aanzien van de thema's "opbrengstgericht werken", "omgaan met verschillen", "ouderbetrokkenheid" en "pesten", en 3. de tevredenheid over de begeleiding van studenten en starters. De hoofdvragen die daarbij centraal stonden en in deze bijlage beantwoord zullen worden zijn:

1. Welke basisvoorwaarden⁴⁵ blijken essentieel voor de algehele tevredenheid van de projectteamleden⁴⁶ over de samenwerking?
2. Welke relatie bestaat er tussen specifieke kenmerken (te weten 'opleidingsschool' en 'omvang') van het samenwerkingsverband en het belang dat in de samenwerkingsverbanden wordt gehecht aan de thema's "opbrengstgericht werken", "omgaan met verschillen", "pesten" en "ouderbetrokkenheid"?
3. Welke relatie bestaat er tussen specifieke kenmerken van het samenwerkingsverband (te weten 'opleidingsschool' en 'omvang') en de tevredenheid over de begeleiding van studenten en startende leraren?

Om deze vragen te beantwoorden is een secundaire data-analyse uitgevoerd op de data afkomstig uit het monitoronderzoek 'Versterking Samenwerking Lerarenopleiding en Scholen'. Voor het monitoronderzoek zijn enquêtes verspreid door Oberon en de universiteit Utrecht. Het betreft kwantitatieve data, voortkomend uit drie metingen te weten in 2014, 2015 en 2017. Voor dit onderzoek zijn de metingen samengevoegd in één databestand. Omdat de data gekenmerkt worden door een hiërarchische structuur is gebruik gemaakt van multilevel technieken.

6.1 Versterking Samenwerking Lerarenopleidingen en Scholen

De eerste hoofdvraag die centraal stond in dit onderzoek betrof de vraag welke basisvoorwaarden samenhangen met de algemene tevredenheid met de samenwerking. Verwacht werd een positieve samenhang tussen de mate van realisatie van basisvoorwaarden

⁴⁴ Reith, A. (2017). Versterkte Samenwerking? Een onderzoek naar de versterking van samenwerkingen van lerarenopleidingen en scholen. Masterscriptie. Radboud Universiteit Nijmegen.

⁴⁵ Basisvoorwaarden voor samenwerking die vanuit de literatuur in dit onderzoek zijn onderscheiden: Doel, Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit, Management en Randvoorwaarden. Zie voor een toelichting hoofdstuk 5 en bijbehorende items in de vragenlijst in bijlage 1.

⁴⁶ Ten behoeve van de initiatie, coordinatie en planning van de samenwerking zijn in alle samenwerkingsverbanden projectteams geformeerd, bestaande uit vertegenwoordigers van de betrokken lerarenopleidingen en scholen.

voor samenwerking en de algehele tevredenheid over de samenwerking. Daarnaast werd verwacht dat de algehele tevredenheid over de samenwerking positiever zou uitpakken voor samenwerkingsverbanden met het kenmerk 'opleidingsschool' dan voor de samenwerkingsverbanden zonder dat kenmerk. Ook zou de grootte van het samenwerkingsverband een rol kunnen spelen en als dat het geval was zou die rol positief of negatief kunnen zijn.

Er werd een positieve samenhang gevonden tussen door individuele projectleden ervaren realisatie van de basisvoorwaarden 'doelen', 'gelijkwaardigheid', 'wederzijds vertrouwen', 'management' en 'randvoorwaarden' en de tevredenheid van deze individuele projectteamleden over de samenwerking. Deze bevindingen komen daarmee deels overeen met de verwachting dat een goede samenwerking een aantal basisvoorwaarden vereist en zijn een bevestiging van eerder onderzoek (Holms Group, 1990; Rice, 2002; Frost e.a. 2010; Snoeck e.a., 2012, Waslander, 2007 en Schenke e.a., 2012).

Voor de algehele tevredenheid over de samenwerking maakten de grootte van het samenwerkingsverband en het al dan niet zijn van een opleidingsschool geen verschil.

6.2 Versterking van de samenwerking op de thema's

De tweede hoofdvraag betrof de vraag naar de samenhang tussen specifieke kenmerken van het samenwerkingsverband en het belang dat wordt gehecht aan de thema's "opbrengstgericht werken", "omgaan met verschillen", "pesten" en "ouderbetrokkenheid" in het samenwerkingsverband.

Verwacht werd dat in samenwerkingsverbanden met het kenmerk opleidingsschool meer prioriteit gegeven zou worden aan de thema's dan bij de niet-opleidingsscholen. Ten aanzien van de vraag of de omvang van het samenwerkingsverband zou uitmaken voor de prioritering, was de verwachting dat in kleine samenwerkingsverbanden de prioritering hoger zou kunnen zijn dan in de grotere samenwerkingsverbanden. Deze verwachting is gebaseerd op onderzoeken van Grossman & Stodolsky (1995) en Bullough & Kauchak (1997). Uit hun onderzoek kwam naar voren dat de impact van een kleine groep op schoolbrede verandering in een samenwerkingsverband bestaande uit veel verschillende afdelingen minimaal is (Bullough & Kauchak, 1997). Dat komt mede doordat elke afdeling er een eigen visie op onderwijs, een eigen cultuur en een eigen patroon van socialisatie op na houdt.

De omvang van het samenwerkingsverband blijkt inderdaad een negatieve samenhang te vertonen met de thema's "opbrengstgericht werken", "pesten" en 'verschillen tussen leerlingen'. Deze bevinding lijkt een bevestiging te zijn van de verwachting dat het belang van de thema's in grotere samenwerkingsverbanden lager is dan in kleine samenwerkingsverbanden.

In samenwerkingsverbanden met het predicaat 'opleidingsschool' wordt, zoals verwacht, meer prioriteit gegeven aan in elk geval twee van de vier thema's, te weten "opbrengstgericht

werken” en ‘verschillen tussen leerlingen’. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat opleidingsscholen naast de VSLS subsidie ook gefinancierd worden vanuit de regeling voor Opleidingsscholen. Het zou kunnen dat er in opleidingsscholen daardoor meer tijd vrijgemaakt zou kunnen worden om de thema’s binnen het samenwerkingsverband een plaats te geven.

6.3 Tevredenheid begeleiding studenten en starters

De derde hoofdvraag die centraal stond in dit onderzoek betrof de vraag of er een samenhang is tussen specifieke kenmerken van het samenwerkingsverband (‘opleidingsschool’ en ‘omvang’) en de tevredenheid over de begeleiding van studenten en startende leraren.

De verwachtingen die getoetst zijn met betrekking tot de tevredenheid over de begeleiding van studenten en starters zijn de verwachtingen dat het zijn van een opleidingsschool samenhangt met een hogere tevredenheid over de begeleiding van studenten en starters en dat de grootte van het samenwerkingsverband zowel met een hoger als lagere tevredenheid over de begeleiding van studenten en starters kan samenhangen.

Uit de resultaten blijkt dat het voor de tevredenheid over de begeleiding van studenten niet uitmaakt of men al dan niet deel uitmaakt van een opleidingsschool. De omvang van het samenwerkingsverband doet er wel toe: in grotere samenwerkingsverbanden is men meer tevreden over de begeleiding van *studenten*. Uit de analyse van de relatie tussen de basisvoorwaarden en de tevredenheid over de begeleiding van de studenten blijkt dat wanneer vooral de randvoorwaardelijke basisvoorwaarden (ondersteuning vanuit management en tijd) positief worden beoordeeld men meer tevreden is over de begeleiding van de studenten.

Respondenten van opleidingsscholen lijken daarentegen minder tevreden dan de niet-opleidingsscholen over de begeleiding van starters.

6.4 Beleidsaanbevelingen

De subsidieregeling ‘Versterking Samenwerking Lerarenopleidingen en Scholen’ is opgezet om de kwaliteit van het onderwijs te waarborgen door de vaardigheden van studenten van lerarenopleidingen en beginnend leraren te verbeteren en tegelijkertijd de uitval en het vroegtijdig uitstromen van leraren tegen te gaan. Uit de analyses blijkt dat met name de realisatie van specifieke basisvoorwaarden voor samenwerking essentieel is om de samenwerking en hetgeen door die samenwerking tot stand moet worden gebracht te doen slagen. Het onderzoek bevestigt de literatuur over samenwerkingsverbanden waaruit naar voren komt dat het voldoen aan bepaalde basisvoorwaarden zorgt voor een goede samenwerking (Holms Group, 1990; Rice, 2002; Frost e.a. 2010; Snoeck e.a., 2012; Waslander, 2007; Schenke e.a., 2012). Als basisvoorwaarden noemen zij: het hebben van vertrouwen in elkaar, het gevoel van gelijkwaardigheid, een gedeelde visie op doelen en verbondenheid met de doelen, het hanteren van gemeenschappelijke regels en afspraken, het hebben van een betrokken management, de beschikking over materiële middelen en het bewaren van de continuïteit. Ook in voorliggend onderzoek blijkt dat deze basisvoorwaarden ook in de

samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen belangrijk zijn. Zo is er een positieve samenhang gevonden tussen de basisvoorwaarden 'doelen', 'gelijkwaardigheid', 'wederzijds vertrouwen', 'management' en 'randvoorwaarden' enerzijds en de algehele tevredenheid over de samenwerking anderzijds. Tevredenheid over de samenwerking werd in dit onderzoek gezien als een teken van een sterke samenwerking.

Op basis van deze resultaten is het aan te raden dat samenwerkingsverbanden vooral in deze basisvoorwaarden investeren, als voorwaarde om de samenwerking te versterken en tot resultaten te komen. Alleen al door het beschikbaar stellen van uren waarin projectteamleden bij elkaar kunnen zitten, kunnen basisvoorwaarden als 'doelen', 'gelijkwaardigheid', 'wederzijds vertrouwen' en 'management' beter gerealiseerd worden. Ook zou ingezet kunnen worden op workshops of het inhuren van externen die samen met de projectteams kunnen werken aan de basisvoorwaarden. Daarnaast wordt aangeraden om de basisvoorwaarden eens in de zoveel tijd te evalueren, zodat inzichtelijk wordt voor de projectteams waar nog aan gewerkt kan worden.

Referenties

- Bullough, R.V., Kauchack, D., Crow, N.A., Hobbs, S., & Stokes, D.K. (1997). *Professional development schools: Catalysts for teacher and school change. Teaching & Teacher Education, 13*(2), 153-169.
- Bullough, R.V., & Kauchack, D. (1997). Partnerships Between Higher Education and Secondary Schools: some problems. *Journal of Education for Teaching, 23*(30), 215-233.
- Frost, J.H., Akmal, T.T. & J.U. Kingrey (2010). Planning teacher professional development: the struggles and successes of an inter-organizational collaboration. *Professional Development in Education, 36*(4), 581-595
- Grossman, P.L., Stodolsky, S.S. (1995). Content as context: the role of school subjects in secondary school teaching. *Educational Researcher, 24*(2), 5-11.
- Holmes Group (2009). *Tomorrow's school: Principles for the design of professional development schools*. East Lansing, MI: Author.
- Schenke, W., Volman, M.L.L., Driel, J.H.van, Geijssel, F.P. & H.W.Sligte (2012). Cross-professionele samenwerking in de context van ontwikkel- en onderzoeksprojecten in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische Studiën, 89*, 350-363.
- Snoeck, I., Struyf, E., Simons, M. & Meeus, W. (2012). Cross-professionele samenwerking in de context van ontwikkel- en onderzoeksprojecten in het voortgezet onderwijs.
- Waslander, S. (2007). *Leren over innoveren. Overzichtsstudie van wetenschappelijk onderzoek naar duurzaam vernieuwen in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: VO-Raad.

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht
t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80
info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, juni 2018

In opdracht van ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap